

KAUFMANN
DÁVID
KÖNYVTÁRA

B. 517.

Kauffmann

113822

ס פ ר י ם

היוצאים לאור בפעם ראשונה

על ידי

חברת מקיצי נרדמים

(הוקמה מחדש בשנת תרמ"ה)

תחת השגחת ראשי החברה:

אברהם ברלינער בכערלין,
דוד גינסבורג בפטערסבורג
יוסף דערענבורג בפארין,
שלמה חיים האלבערשטאם בביליין,
אברהם אליהו הרכבי בפטערסבורג,
מרדכי יאסמראוו בפילאדעלפיא,
משה עהרענרייך ברומא,
דוד קויפמאנן בכודאפעסט.

שנה חמישית תרמ"ט.

Majan-Gannim.

BERLIN 1889.

Herausgegeben im Selbstverlage des Vereins M'KIZE NIRDAMIM.

(Dr. A. Berliner.)

In Commission bei:

J. Kauffmann
in Frankfurt a/M.

H. Engel
in Berlin, Klosterstr. 15.

מעין גנים

כולל

פירוש על ספר איוב על פי הפשט, גם נקבצו בו הרשות חז"ל על
ספר זה המפורות בתלמודים ומדרשים

הברו

השר רבי שמואל בן רבי נסים מסנות ז"ל

הי בארם צובה במאה האחרונה לאלף החמישי.

נשאר בכתובים- באוצר הספרים באקספארד

ויצא עתה בפעם ראשונה לאור עולם עם ציוני הפרשיות, וסימני הכתובים, וציונים
מתני"ך בנוף הספר, ועם הערות ותקונים ומראה מקומות, ופתח דבר בראש

מכונני

שלמה באבער

מלבוב.

ברלין, תרמ"ט.

בדפוס של צבי הירש ב"ר יצחק איטצקאווסקי.

MAJAN-GANNIM

Commentar zu Job

von

Rabbi Samuel ben Nissim Masnuth

(lebte in Aleppo im XII. Jahrhundert.)

~~~~~

Zum ersten Male nach einer Oxforder Handschrift herausgegeben,

mit

Bemerkungen und einer Einleitung versehen

von

Salomon Buber

in Lemberg.

BERLIN, 1889.

Druck von H. Itzkowski, Gr. Hamburgerstr. 18/19.

פתח דבר.

(א) בין הספרים יקרי ערך אשר נשארו לפליטה ולא ראו אור הדפוס, יש לחשוב גם הספר היקר הזה, אשר אנכי נותן לפניכם היום קוראים נכבדים! הספר הזה נשאר בכתובים עד כה, זה לערך שבע מאות שנה, ונמצא העתקה ממנו באוצר הספרים באקספארד (Hunt 72), ונוכרת ברשימת החכם החוקר נייבויער סי' 128 ונעתק הכתב יד הזה למעני. בהתחלתו כתב הסופר:

בעורת הזן מקרני ראמים ועד ביצי כנים
אתהיל לכתוב מדרש ספר איוב מעין גנים
שחיבר ה"ר שמואל מסנות בן ה"ר נסים מסנות זלה"ה:
ובסוף הספר סיים הסופר:

חס ונשלם תהלה לאל עולם מדרש מעין גנים
שחבר רבינו שמואל מסנות בן כבוד הרב רבי
נסים מסנות זצ"ל שנת אברכך (רמ"ג):

והם דברי הסופר האחרון, כי הספר בעצמו נתחבר במאה האחרונה לאלף החמישי, כאשר אביא להלן. גם החכם וואלף בספרו Bib. Heb. ח"ג צד 1115 מביא הספר שהוא בשם מעין גנים, ואם המחבר בעצמו קרא שם הספר מעין גנים או הסופר, גם טעם וסבת השם הזה, לא נודע לי:

(ב) הזמן אשר חי המחבר שנת הולדתו, וגם השנה אשר בה הלך לבית עולמו, לא נודע בבירור, כי אין אחד אשר רשם זאת בספר, ונוכל רק לשער מרכיב בן דורו החכם המשורר הנשגב ה"ר יהודה בן שלמה המכונה אלהריו, וידוע כי האלהריו נולד ערך ד"א תקק"ל (1170) ונפטר בשנת ד"א תקק"צ (1230) וישב בעיר טוליטילה (Toledo), ומשם הרחיק נודד בארצות רחוקות ויעבור בארץ מצרים, ומשם לארץ יהודה וארם, ומשם הלך הלך ונסוע עד ארץ פרס, ובארם צובה (Aleppo) מצא את הרב הגדול מוהר"ר שמואל מסנות, וחבר לכבודו את מחברתו אגרת לשון הוהב. האגרת הזאת נמצאת באקספארד, ויצאה לאור ע"י החכם מוהר"ר צבי הירש ערעלמאן ז"ל בבהברת דברי הפין (לאנדאן 1853), ובראש המחברת רשום: "מ"ר יהודה אלהריו אל הנניד רבינו שמואל בן רבינו נסים מארם צובה" שמה יספר מענין נסיעתו וסיים: מכל נדיבי עולם ושרי תבל כולם, בחרתי בחיר האל, הישר הטפסר רבינו שמואל כי הוא לבדו ידע ערכי והאיר חשני והקים סבי, ואני בן אמתו והוא מלכי, הוא העמוד הימיני יושב בשבת תחכמוני, עדיני העצני הוא תור התורה, ומאור המנורה, ונר המנורה המהורה, ובניו נביעים למנורה, הוא ים הנדבה, ופאר קהלת צובה, בן רבינו נסים ראש הישיבה, יוכר לטובה, ועליו אמרתי

השר שמואל שר נדיב ידים כו' כו' אמנם בנו מזהיר כאור בהיר, והוא חיי נפשים, תאות עינים, גם כן אלעזר יליד מוסר כו' :

מזה אנו למדים, כי המחבר ה"ר שמואל בן ה"ר נסים מסנות חי בארם צובה, ושם הרביץ תורה, והי' שר ונדול ליהודים, והיו לו שני בנים, שם האחד מזהיר ושם השני אלעזר, והי' במאה האחרונה לאלף החמישי. אמנם לצמצם שנות חייו אם הי' או צעיר לימים או זקן ושבע ימים, לא אוכל לברר. והחכם החוקר הגדול מהריט"ל צונץ ד"ל בספרו צור ליטעראטור אונד נעשיכטע ע' 597 כתב: ר' שמואל בן נסים בלי ספק הוא אשר נמצא ממנו פירושו על איוב אקספארד (אורי 89) והוא הי' נגיד בחלב (Aleppo) בשנת 1218 (הוא ד"א תתקע"ח) עכ"ל. והנבלת זמן הזה הוא בלי ספק על פי השנה אשר בה חבר האלהריו את ספרו התחכמוני כרשום שם בשער כ"ח "זה לה שנות אלף ועל מאה וארבעים ושמונה מנוחה גלתה", והפרט אלף קמ"ח מומן ההורבן היא שוה עם שנת 1218 למספרם :

(ג) ומלבד דברי המשורר הגדול הזה באגרתו הנ"ל המרכה בשבח השר ה"ר שמואל ב"ר נסים, תמצא עוד בספרו תחכמוני^א) שער ששה וארבעים, אשר הרימו למעלה ראש, ויתארהו בתור אדם המעלה כאחד מגדולי ישראל המצוינים בתורה ובגדולה, וזה לשונו: "משם כאתי לעיר המלוכה, היא ארם צובה הברוכה כו' כו'. וראש כל נדיבי צובה ונכבדיה, ומורע חסידים זרע ראשי הישיבות, הנכתרים בכל מדות טובות, שני עמודי הגדולה ונלה לראש הגולה, השר הגדול רבי עוריהו יברכהו אל, ואחריו ראש כל נדיבי עולם רבי שמואל יגדיל שמו האל, זרע היחס הקדוש, בני הנסיכים מראש, הוא הראש רבי נסים בחזר האל וידידו, זרע אברהם עבדו, הוא אברהם ראש הראשים וזוהר הנפשים, ורד עם אל, וראש קדושים, הוא כתר על ראש הישיבה, ופאר בני דמשק וצובה, אשר השכינה שכנה על פניו, ויראת הי' כלפידי בין עיניו, ובעת האל בהנהו, כוהב מצאהו, ואלו אברהם אבינו השינתו, ערך לאל תודה על הטובה אשר נמלהו, אשר איש כזה מחלציו הוציאהו, ואלו בצדקו גער בים יבשהו, ואלו הושלך באור כשדים לא שרפהו, כי מלאך הי' צנאות הוא, וזאת המשפחה היא נכרת מימי האבות בכל מדות טובות, ביחס נעלה עד לכ השמים ונרבת לב כים גדול ורחב ידים, ובחסידות ונקיון כפים, ומתק לשון וחן שפתים, ומן הענוה על פניהם כסות עינים, אין בקהלות מצרים מניע למעלתם, ולא באנשי ארץ הצבי בעלי מדות כמדותם, ולא בכל אצילי צובה אשר לא יתפאר ביחס אבותם, ולא בהמוני אשור אשר לא יחרד לשמוע המודותם, וזה השר הגדול רבי שמואל אסף המדות הטובות, כאסוף בצים עוובות, דלתיו לכל עובר ושכ פתוחים, וביתו מלון אורחים, שם יתקצבו התושבים והאורחים, המערבים והמזרחים, ואלו בהון ועושר יש ידו לאל, העשיר כל שואל ולו בן כאור שחר מזהיר, ושמו מזוהר עולה במעלות אבותיו, ויוסף עליהם בנועם מדותיו, האל יפאר בו משפחתיו, ויארך בחיי אביו ימיו ושנותיו :

וגם בתחכמוני כתב יד הנמצא באקספארד (עיין רשימת ניבוער 2517) בשער החמישים נמצאים איזה שירים נוסרו מהאלהריו לכבוד השר ר' שמואל הזה, כאשר הביא דוקס בארעונט משנת 1850 בליטעראטורבלאט צד 301, ועדעלמאן בהקדמתו

(ב) ודע כי בהקדמת האלהריו לספרו תחכמוני נמצא כי הקדיש את ספרו לר' שמואל בן אלברקולי זצ"ל, ואם ר' שמואל הזה הוא איש אחר או הוא השר שמואל שלמה לא אדע, גם הוראת שם אלברקולי בעצמו לא אדע לכוון בבירור, ואולי צ"ל אלברצלוני. ועיין ברשימת הגדולה לילידי הרב החוקר מוהר"ם שטיינשניידער סימן 4-1818.

למחברת דברי הפיץ, והחוקר נייבוייער במהברתו מלאכת השיר צד 36. והתחלתו:
 „ועשיתים על השר בעל המרות והמעשים ר' שמואל בן הראש ר' נסים“.

השר אשר לו בין צבא רוס) מהנה,
 אתה מאור עולם ותשכן בחשך כן הישכינה בערפל תהנה,
 אקרא ולא יענה משושי בלחך אך הבכי טרם קראתיו יענה,
 אש הסנה כך נראתה הישר הכי אתה כמלאך אך בהסנה הסנהג).
 ועוד שם נמצא שיר (שניד) ורשום עליו: ואלה עשיתים לשר ר' שמואל בן
 הראש ר' נסים, בספרד הברתיו על שמו ועל שם בנו יהי אלהיו עמו.
 לבני בחן כל בני שם וגדולה ובחר לו הישר שמואל לסגולה
 ושם אותו ובנו לנס גם לתהלה, ובגדול החל ובקטן כלה.
 ועוד נמצא שם שיר אחד לבנו הנקרא „מוהיר“ ומתחיל: ועוד עשיתי לבנו,
 יוצרו יצרהו וישמררו ויחיהו.

צבי הן כליל יופי פלאות בתארו, לחיו כמו שלג וויקים
 יאורו, במצחו מאור שחר וליל יקובצו, ועל לחיו להב
 וברד יחוכרו, ושניו שני טורי ברולה בחוט ענק, ובם
 טללי אורות רפאים יעוררו, שמו קראו מוהיר ולחיו
 כמו שמו הכי ילכו עורים לאורו, וינהרו יהי ראש
 לבית אבות כולדיו, ויחיה עדי יהוה הוריו אישר בו יבשרו:
 (ד) מלבד ספרו זה פירוש על איוב, נשאר ממנו פירוש על דניאל עזרא
 נחמיה ודברי הימים, ונגנו ברומי בוואטיקאן, וכבר השתדלתי להשיג העתקה מהם,
 והמעתיק החל להעתיקם ועוד נמצא ממנו פירוש על מלכים ג"כ בוואטיקאן. בפירוש
 דניאל כתב הסופר:

בעוז צור ישראל אתחיל מדרש דניאל, חברו מרנא ורבנא
 שמואל מוכתר בתורת אל, בן כבוד מרנא ורבנא
 נסים אלמסנות ז"ל צקילי תנצביה:
 ובסוף סיים: נשלם מדרש ספר דניאל התהלה לאלהי ישראל
 חברו מרנא ורבנא שמואל בן כבוד הישיש הנעים
 תמים דעים מרנא ורבנא נסים ז"ל, אלמסנות צקילי:
 ובהתחלת דברי הימים כתב הסופר:
 בעוז צור המפיל חבלי בנעמים
 ובשם אל רמים על כל רמים,
 אתחיל מדרש דברי הימים
 חברו מרנא ר' שמואל מסנות
 כתר חכמים מהוכמים.

(3) כוונתו לארס צובה.

(ג) במחברת דברי הפיץ הגוי בהכנה הסנה, ודוקס הביא בהפנה הסנה, והחכם עדעלמאן
 כתב כוונת בהכנה הסנה לשלול מליוחס להשר רמיון הערך להסנה, ולכך אמר כנגדה הכי אתה
 כמלאך אך בהכנע הסנה, ורק שפל ונמוך כסנה, ועוד יחכן להגיה בהכנה הסנה, והוא כלשון כינוי,
 כמו אכנך ולא ידעתיך (ישעיה מ"ה) וסובב הולך על כוונה הג"ל לוטר שהשר הוא נקרא רק ע"ד
 הכניו הסנה עם היותו בעצם כמלאך כצד היות אש הסנה נראה בו, והמליצה עמוקה ונבוחה עכ"ל.
 (ד) הביאו ג"כ החוקר נייבוייער במחברת הג"ל צד 55.

ובסוף סיים: סליק מדרש דברי הימים
 איז וחקר תקן וחבר השר הספסר
 מטה עוז מקל תפארה ארי בתורה
 לו חכמה וגבורה מרנא ורבנא שמואל
 אלמסנות תמך בר נסים צקילי במדינת טולישלה.

והחכם וואלף בספרו Bib. Heb. ה"א צד 1111 סי' 2114 חשב כי תמך הוא כנוי לשמו, ונעלם ממנו כי המלה היא ר"ת תהי מנוחתו כבוד: והנה המלות אשר סיים הסופר „צקילי במדינת טולישלה" אין להם מובן, ואפשר כי אביו הי' מארץ ויציליען (Sicilien) ודר בטולישלה, ואח"כ נסע הוא בעצמו או בנו הי"ר שמואל לארם צובה, ואפשר עוד כי צקילי הוא שם משפחה (ס). והנה ממה שגם הסופר הזה יכנהו, השר הספסר כמו שיכנהו האלהריון, לכן אין לספק שהוא הוא הי"ר שמואל אשר עליו שר האלהריון שיריו, והוא הוא המחבר הפירושים הנ"ל, ואין לנו מקורות אחרים אשר נוכל לשאוב מהם דברים אודותיו, ותספיק לנו הראי' הנזכרת כי הי"ר שמואל המחבר הפירושים הוא הוא אשר האלהריון מרבה בתהלתו ומדבר עליו נכבדות.

(ה) הי"ר שמואל מסנות הי' ג"כ פייטן כמו שהביא בעל עמודי העבודה צד 311 וז"ל ר' שמואל בר נסים במחזור ארגיל הנדפס, וכן במחזור אלגזאייר ותונים בכתב יד נמצא פיוט לשחרית יו"כ תחלתו: שעה שועי ורפא מחלתי, מחה פשעי וכפר מעוותי, ובראשי' הרזיוו חתום: שמואל ברבי שמואל משנות חוק, ובמחזור כ"י כתוב עליו: בקשה רבתא סימן שמואל ברבי נסים משנות חוק. ונמצא איש אחד ששמו כן והוא הנגיד ר' שמואל בן נסים שאליו כתב ר' יהודה אלהריון אגרת לשון הזהב ואיזה שירים הנמצאים בתהכמוני כתב יד באוצר הספרים באקספארד כפי המוכא מדוקס בהערותיו בנגז' אקספארד צד 62 עכ"ל. והחכם לאנדרסווש מסתפק אם האלהריון כיון עליו כי לא מצא חתימת מסנות בשיר מהאלהריון אבל באמת אין מזה סתירה, והוא הוא ואין שני, ואולי על שם מסנות כיון האלהריון במה שסיים בשירו „בהסנה הסנה" ויהיה מסנות כמו סנה, וגם הרשד"ל בנחלת שד"ל בלוח הפייטנים צד 75 הביא שמואל ברבי נסים משנות, שעה שועי ורפא מחלתי במחזור אלגזאייר דף ע"ד והמחזור נדפס בליווארנו תקס"ג. והנה הפיוט הזה העתיק למעני החכם השלם יכ"ן מעיר תונים, והתום בראשי' החרויים שמואל ברבי נסים משנות (בס"ן) חוק, והמחבר לא חבר רק הדלתות אבל הסוגרים שבפיוט הזה המה מרי יהודה הלוי ז"ל, כמו שנמצא בדיוואן לרשד"ל המתחיל הי' כנגדך כל תאותי, ואני הסגרת כל הסוגרים מרי יהודה הלוי בשני הצאי עגולה, והנני נותן לפניכם הפיוט הזה בשלמות:

שעה שועי ורפא מחלתי, מחה פשעי וכפר מעוותי, וחישי ישעי ומלא שאלתי.

(הי' נגדך כל תאותי ואם לא אעלנה על שפתי)

מקור חיים לך תמיד אשוע, כבודך יהי לי מגן וכובע, לך אודה ואם ארעב ואשבע.

(רצונך אשאלה רגע ואנוע ומי יתן ותבא שאלתי)

ואת שברי ככל לב אעבדך, ולרעת אמתתך והודך, הביגני ואבואה בסודך.

(ואפקיד את שאר רוחי בידך וישנתי וערבה לי שנתי)

אהללך עלי אף כל משנאי, ואם הכו בחרפה את לחיי כך ארבק ואתה מאויי.

(ברחקי ממך מותי בחיי ואם ארבק כך חיי במותי)

למען טובך אויב תשרם, וכליותי ברוב חסדך תחרם, ורעיוני להר קדשך ארדם.
 (אבל לא אדעה כמה אקדם, ומה תהיה עבודתי ודתי)
 בכל לבי דרשתך ענני, ושא הטאי ומכל צר פדני ולרנעי בצדקתך נחני.
 (דרכך ה' למדני ושוב ממאסר סכלות שבותי)
 רצה שוקך לך על דל ודלת, כאכ לקח בירו מאכלת, וציר צוה וגם יקחו דבלת.
 (והורני בעוד יש בי יכולת להתענות ואל תבוה ענותי)
 בחסדך שור לנפשי האנושה, בכף הצר כאבן מעמסה וחון עלי ברחמיך וחוסה.
 (בטרם יום אהיה עלי למשא ויום יכבד קצתי על קצתי)
 יתר לבי בעד משתה ומאכל, ומה לי באשר סחר ורכל, והנני כאיש פתי וסכל,
 (ואכנע בעל כרחי ויאכל עצמי עש וגלאו משאתי)
 נפגותי עלי עזבי נאותי ואניה לזולתי נכאתי, סגולתי וגנוי אוצרותי,
 (ואסע אל מקום נסעו אבותי ובמקום תחנונם תחנותי)
 סעדני בעוד יש בי נשמה, ואל אהי בים חטאי לרומה, אנוש אנוש ונחשב כבהמה,
 (בגר תושב אני על גב ארמה ואולם כי בבטנה נחלתי)
 ילירי הזמן פחו בלהשם יחירתי להדיחה במוקשם, עניתמו לפי מרים וכחשם,
 (נעורוי עד הלום עשו לנפשם ומתי גם אני אעשה לביתי)
 מתום אין בי לעוצם מעצבי ושח הודי וגם גרל כאכי, בני אמי בכגדם נחרו בי,
 (והעולם אשר נתן בלבי מנעני לבקש אחריתי)
 מנת חלקי וצור ישעי וכבודי בכל לבי ונפשי גם מאודי עבוד אותך אילותי ופדוי.
 (ואיכה אעבוד יוצרי בעודי אסיר יצרי ועבד תאותי)
 ישכיות הזמן המה למוקש, ללב הותל מאד נפתל ועקש וכל רנע ענב כרמו אלקש.
 (ואיכה מעלה רמה אבקש ומחר תהיה רמה אהותי)
 נתונני פשעי כערבי במדברים ואין חוזה ונביא אבל יצר שאנה לו כלביא,
 (ואיך ייטב ביום טובה ללבי ולא אדע הייטב מהרתי)
 ואיך יערב ללבי יין ענבים, ומשעמים והם לחם כזבים, ואיך ינעם לנפשי שיר ענבים.
 (והימים והלילות ערבים לכלות את שארי עד כלותי)
 תמוך אותי והשיבה שבותי, והטיבה בחסדך אחריתי, כבודך יאסוף רוחי במותי.
 (ולרוח יזרון מחציתי ולעפר ישיבון מחציתי)
 חפצי בזמן לשפוך חרונוך, עלי אויבים ותראה בם נאונך, ותרצה בי ותושיע ימינך.
 (ומה לי מזמן אם לא רצונך ואם אינך מנתי מה מנתי?)
 זכור נדח ביום צפון ודרום, לשומרו יה תצוה מלאכי רום, וקול אשאי וישמע במרום.
 (אני ממעשים שולל וערום וצדקתך לבדה היא כסותי)
 קדושי מה אני חוטא ונואל ואם לבי בדם פשעו מגואל, תנקחו ותפדהו ותנאל.
 (ועוד מה אאריך לשון ואשאל יי נגדך כל תאותי:)

(1) תכלית הספר הזה ומבוקשו, לבאר את ספר איוב ולפרש הכתובים על פי פשוטו של מקרא, גם קבץ על יד פירושים אשר היו לפניו, ולא הזכירם בשם, רק הביא "יש אומרים" ולפעמים בפסוק אחד הביא איזה פעמים פירושים בשם יש אומרים וזה לעד כי היו לפניו פירושים שונים, את פ" רש"י והראב"ע ראה המחבר ושאל מהם הרבה דברים, ולפעמים הביא דבריהם כלשונם ממש. גם נמצאו

(1) השמוט בית אחד, "ומה אומר ויצרי ירדפני כאויב מנעורי עד בלותי". יען כי כבר הספיקו לו הבתים אשר יסד עליהם שירו, וכמוהו מנהג תנאים הנרפס הוסיף חרוו אחד אך בחסגו: יודל פש ביושר חיש נחני ומשמן וחורק שן פדני לשמני רץ ועומד על ימיני ומה אומר וכו',

בו דברים אשר יסודתם בדרקוק לשון הקודש כמו שתראה (ב יט) דרך הלשון הוא כשיהיו זכרים ונקבות הוא מספר עליהם בלשון זכר: (ג ה) תשכן עליו עננה לשון נקבה והענן לשון זכר: (ג ו) יעבתוהו כמו יתעבוהו בהפוך האותיות: (ד ב) והגוי' בו גוי' המדברים: (ד י) והוא על משקל נשתוה מן שוה: (ו יז) יורובו מענין מרוב בהפוך האותיות: (שם שם) הוא מענין זרם בחלוף ב"מ: (שם כה) מה נמרצו מענין מה נמלצו כמו אלמנותיו וארמנותיו: (יג ט) ודין התיז להיות דגושה: (יג טו) לא באל"ף כתיב כמו אשר לא הוזה שענינו לו בויו: (שם כז) כל ארחותי בן אשר קמין הטף ובני נפתלי הולם: (טו כד) כדור הכף הכא שורש. כדור אל ארין רחבת ידים היא לשימוש, וי"א כי כף כדור נוסף: (טו לב) תמלא כמו תמלל והאל"ף במקום אות הכפל: (טז יא) ואע"פ שאין הוי"ד שלו בנעימא כשאר חבריו שהם מבעלי הוי"ד: (שם שם) ויתכן שיהיו שרשו רטה: (יט כג) מה שרא נזכר שם פועלו ודינו דגשוה הקוף כשאר הפועלים בעלי הכפל כו' ויתכן שיהי' מנחי העי"ן ויהי' הגה במקום אות הכפל: (יט כא) והשי"ן במקום אשר כמו שי"ן שאתה מדבר עמי, ושרון שם תואר מנחי העי"ן על משקל סוג לב: (כג ז) שם במקום אם. ישר שם דבר שהוא קמין נוכח מופעל שהוא קמין. (שם ט) ויתכן שיהי' יו"ד יעטוף במקום א' כלומר אעטוף: (כד א) לא הוו ימיו הוא מלעיל: (כו ח) ישל אלוה דינו וישל או ישל: (כח יא) נכבי הגוי' בו נוסף: (לא יח) גרלני מפועל קל עבר: (שם ככ) משכמה דין הה"א להיות מפיץ: (שם כט) ואם הם שני שרשים: (לב יא) ויתכן שיהי' אוזן מוזן מנחי העי"ן: (לג לג) אאלפך בתנועת אל"ף המדבר ופ"א הפעל על העיקר: (לד ח) להברה מקור בה"א כמו בחטאה בשגנה כי עת לחננה והעתיד ממנה יחבר על משקל יחנן יחטא: (לו כט) אם יבין הוא פועל יוצא: (שם לא) למכביר והוא שם דבר: (לח ה) ממריה על משקל ומצרי שאול שהוא מבעלי הכפל (שם יב) ה' השחר כתובה בסוף מלת ירעת והפכה היא ויחלשו הממנו כתובה בתחלת והיא קמיה לשם בשבא ופתח: (מ ב) ויסור מקור והיה דינו להיות הוי"ד פתוח וכו'. (שם כב) צאלים כמו צללים ובאה האל"ף תחת אות הכפל: ודומיהם הרבה תמצא בפירושו. וכן בדוגמאות אשר בידי מפירושו על דניאל עורא נחמי ודיה.

(ז) היה בקי בשפת ערבי. והביא הרבה פעמים בפירושו לראי' מן הלשון הזה כמו: (א יז) הראש בלשון ישמעאל הוא הנדרד הפשוט על השדות כו'. (ו ד) דרך המורים בחצים שמישימים הארס שלהם בחציהם וקורין בלשון ערב בקלה: (ח יא) גומא הוא עשב שקורין לו בלשון ישמעאל ברדי: (שם שם) וקורין בלשון ערבי פצפה: (שם יב) בלשון ישמעאל קורין לו אוב: (ט ט) וקורין לו בלשון ישמעאל בנאש נעש ובסיל סהיל, ועש היא אלתורייה: (י ז) לשון ישמעאל קורין לנידים אעצאב: (טז ח) וכן בלשון ישמעאל כשיאמרו אסרו הכבש הזה לשחיטה קמטו: (שם יא) ואלורטא בלשון ישמעאל הוא דבר קשה כו': (שם טז) שכן אומרים בלשון ישמעאל חמרה אלגרים כלומר קלפה אותו: (יח ב) שכן קורין למצודות בלשון ישמעאל קנין. (שם ג) שכן קורין בערבי לארץ השפלים מוטימנא. (יט כ) והם הלסתות פי' אללתא בערבי: (שם כד) וקורין לו באלעד אלהנד או אלדכיר: (כב טז) בלשון ישמעאל קמט הוא עקירת ידים ורגלים להריגה: (כד טו) כל חסירה שהיא עגולה קורין לה בלשון ישמעאל אלחתר: (שם כ) וכן בלשון ישמעאל אלהם הם הקרובים: (כו יג) וקורין לו החוזים ככוכבים בלשון ישמעאל אלגוזהר: (כח יט) פטרת קורין לו בלשון ישמעאל זמרד (הוא האבן זמאראנד): (ל ג) וכן בלשון ערב קורין לשרשי האילן ערוג: (שם יא) בלשון ערבי רסן: (שם יז)

והגדים בלשון ערב אלעורוק: (לג ו) וכן קורין בלשון ישמעאל קרצת אלענין: (שם ט) והוא בלשון ישמעאל שאומר לאדם שהוא תוכו כבדו עפ"ף: (לח ו) זה שקורין לה חכמי התבונה בלשון ישמעאל אלמרכו: (שם כו) וקורין לו בלשון ישמעאל אלנרא: (שם שם) ונקרא בערבי אלברד: (שם לח) והארץ שהיא עפר תחוח ואינה ראויה לזריעה קורין לה בלשון ערב רנא"ב: (לט ז) וקורין לו בלשון ערב פצול אלגבאל: (שם ט) וקורין לו בלשון ישמעאל אלכרכאן (צ"ל אלכרכין): (מ ט) וכמו שאומרים בלשון ישמעאל לאדם שהוא מתנאה בקולו ומרעים ארעד ואברק: (שם יז) פחדיו מלשון ישמעאל שקורין לצד אחד מן הירך אלפכ"ד: (שם כב) וקורין לו בלשון ישמעאל אלצל, וגם כן אלנבק: (מא ה) ובלשון ישמעאל אלרסן: ופעם אחת הביא מלה לעזית (איוב ט לא) וז"ל וי"א ובצלצל שהוא המלה מלשון לעז שקורין למלה צאל:

(ח) אהב מאד להביא את התרגום על איוב, וכתב תמיד "אמר התרגום", והנה על איוב היה לפני המדפיס הראשון ב' קובצים מהתרגום וכאשר מצא בקובץ השני שתרגם באופן ובסגנון אחר הציג על הנוסחא השניה שהביא "ת"א" ר"ל תרגום אחר, ולרוב בתרגום אחר נמצאו ג"כ דרשות, כאשר העירוני בהערות שלי. וגם לפני המחבר הי' ב' נוסחאות מהתרגום, איוב י"ח ד' אחר שהביא התרגום סיים ג"א כו' ר"ל נוסחא אחרת, וכן כ"ה ג' הביא תרגום אחר, ובאיוב י"ד כ"ב הביא ואמר התרגום הוא בת"א הנמצא לפניו בתרגום ואחר כן הביא המחבר תרגום אחר והוא לפניו בנוסח א', וכן הוא כן ל' כ"ט, ובאיוב י"ח י"ב. ערב ב' נוסחאות יחד או הי' לפניו נוסחא אחרת עיין שם הערה ט"ו. ובאיוב כ"ד כ' הביא אמר התרגום ולא נמצא בנוסח ראשון רק בנוסחא שניה אשר רשם עליה "ת"א", באיוב כ"ז ו', ל"ג כ"ב, ל"ט כ"ה, הביא ב' נוסחאות בתרגום ולפניו לא נמצא רק נוסח א' ובעל כרחנו נאמר כי המדפיס הראשון לא הש להביא כל השינויים בין קובץ ראשון לקובץ שני. וכן כ"ה הי' הביא תרגום אחר ולא נמצא כלל בתרגום שלנו עיין שם הערה ה', וכן ל' הי' הביא את התרגום וסיים ג"א אורערון מן ארעא, הנוסחא הזאת לא נמצאת לפניו עיין שם הערה י"ג, וכן איוב ל"א כ"ט הביא ב' נוסחאות ולפניו נמצא רק בנוסח א': ל' י"א הביא את התרגום וסיים ג"א אשוני שושלתי שרן, ולפניו נכלל בנוסחא א': ל' כ"ד ול"ח י"ב הביא את התרגום, ולפניו הוא בנוסח אחר אשר רשום עליו ת"א, ולפעמים הביא ב' נוסחאות נוסח א' ונוסח ב', ולפניו לא נמצא רק בנוסח ב' עיין ל"א י"ח ובהערה י"ד, ול"א כ"ג, ובהערה י"ח, והרבה פעמים הביא דברי התרגום בשינויים מאשר הוא לפניו ועפ"י הרוב נוסחתו היא משובשת, עיין א' הי' הערה ל"ג: א' הי' הערה ט': א' ט' הערה מ"א: א' י' הערה מ"ב: א' י"א הערה מ"ה: א' י"ב הערה מ"ו: א' כ"א הערה נ"ח: ב' הי' הערה ט': ג' י"ח הערה י"א: ד' הי' הערה ב': י"ג כ"ה הערה י"ד: י"ג כ"ה הערה י"ט: י"ד כ"ב הערה י"ד: ט"ז י' הערה ו': ט"ז ט' הערה ב': ט"ז י"א הערה ד': י"ז א' הערה א': י"ז ב' הערה ב': י"ז ט"ז

(ז) רש"י לא ראה התרגום על איוב ולא הביאו כלל וכלל. ועיין תוס' שבת קמ"ז ע"א ד"ה ובידו ורש"י מגילה כ"א ע"ב כתב אין תרגום בכתובים, והערוך הביא איזה פעמים את התרגום של איוב. ותרגום על איוב היה כבר בימי חז"ל כמו שתראה בתוספתא שבת פ"ד מעשה שהלך ר' חלפתא אצל רבן גמליאל לטבריא ומצאו שהיה יושב על שלחנו של ר' יוחנן בן ניוף ובידו ספר איוב תרגום, והיה קורא בו כו', וזכר הייתי ברבן גמליאל הזקן אבי אביך שהיה יושב על גב מעלה בחר הבית וחביאו לפניו ס' איוב תרגום. ועיין מה שכתב ידירי הר"ר אברהם בר ל"ג בער בספרו על תרגום אונקלוס חלק ראשון בל"א ע' 90. ועיין שבת קמ"ז ע"א וירושלמי שבת פט"ז היא (דף ט"ז ע"ג) ובמס' סופרים פ"ה,

הערה ג': י"ח ד' הערה ה': י"ח ה' הערה י"ב: י"ח ה' הערה י"ג: י"ח י"ב הערה ט"ו:
 י"ט כ' הערה כ': י"ט כ"ט הערה י"ב: כ' ב' הערה א': כ' י"ח הערה י"ח: כ"א ט"ו
 הערה כ"א: כ"א י"ח הערה כ"ב: כ"א כ"ט הערה כ"ו: כ"א ל"ג הערה כ"ח: כ"א ל"ד
 הערה כ"ט: כ"ב ב' הערה א': כ"ב ב' הערה י': כ"ב כ"א הערה י"ד: כ"ב כ"ד הערה
 ט"ו: כ"ב כ"ה הערה י"ז: כ"ב ל' הערה כ"ג וכ"ה: כ"ג י"ג הערה ג': כ"ד א' הערה
 ב' כ"ד, י"א הערה ו': כ"ד י"ג הערה י': כ"ד ט"ו הערה ט"ו: כ"ד כ' הערה כ"א:
 כ"ה ג' הערה א' וב': כ"ה ג' הערה ג': כ"ו ג' הערה א': כ"ו ו' הערה ב': כ"ו ט'
 הערה ד': כ"ו י"א הערה ו': כ"ו י"ג הערה י"ג: כ"ו י"ד הערה י"ד: כ"ו ח' הערה ו':
 כ"ו י"ח הערה ט': כ"ה ח' הערה ג': כ"ה ח' הערה ה': כ"ה י"ג הערה ט"ו: כ"ה י"ז
 הערה כ"ט: כ"ה י"ט הערה ל': כ"ט י"ח הערה ט': ל' ו' הערה י"א: ל' י"א הערה
 י"ט: ל' י"ב הערה כ"ב: ל' י"ג הערה כ"ג: ל' י"ד הערה כ"ד: ל' י"ט הערה ל"ג:
 ל' כ"ב הערה ל"ה: ל' כ"ד הערה ל"ו: ל' ל' הערה מ"ד: ל"א ט"ו הערה י"ג: ל"א
 כ"ג הערה י"ח: ל"א כ"ו הערה כ"א: ל"א כ"ט הערה כ"ב: ל"א ל"ה הערה ל"ד: ל"א
 מ' הערה ל"ח: ל"ב ו' הערה ה': ל"ג ו' הערה א': ל"ג כ"ב הערה י"א: ל"ג כ"ו הערה
 י"ח: ל"ד כ' הערה ה': ל"ד כ"ד הערה ו' ל"ו ל"ב הערה כ"ו: ל"ז ט"ו הערה י"ח:
 ל"ז כ"ב הערה כ"ו: ל"ח י"ב הערה י"ב: ל"ח י"ב הערה י"ד: ל"ח כ' הערה כ':
 ל"ח ל"ג הערה ל"ג: ל"ט כ"ה הערה י"ח: מ' ל' הערה י"א:

(ט) גם השתמש בהרבה מקומות בתרגום של אונקלוס ולא מזכירו בשם רק
 הביא ומתרגמינן או תרגום וכוון לתרגום אונקלוס. כמו: איוב ד' ז' ומתרגמינן
 ואשתציאת מן ארעא: ד' י"ב ומתרגמינן וכסית מני: ה' ז' ומתרגמינן ואכילי עוף: ה'
 כ"א ומתרגמינן ואושיט ידיה: ו' ט' ומתרגמינן מה ממון מתהני לנו: ו' כ"ח
 ומתרגמינן וצבי משה: ט' י"ז ומתרגמינן ושפת יתיה: י' ח' ואמר התרגום כד מכסון
 י"ב י"ט ואמר התרגום רבא דאון: י"ח ג' טמונין פלשתי: י"ח ד' ומתרגמינן ומטרפא
 רוהיה: י"ט כ"ה ומתרגמינן דילמא תימר בליבך: כ"ד ו' ותרגום לא תזמור לא
 תכסח: כ"ה ו' תרגום לא ימיש לא עדי: כ"ה ח' אשר עבר תרגום דעדא: כ"ט כ"ב
 ומתרגמינן יכסם כמטרא: ל' ה' ותרגום אל בית לפרוכת למנו לפרוכתא: ל"ג כ"א
 ושף יתיה בשופינא: ל"ד ד' בדא תתכחון: ל"ז א' ומתרגמינן לקפצא בהון: ל"ז כ'
 ומתרגמינן כד מכסן. מ' י"ז ומתרגמינן מרים פחדין. ובכל המקומות כ"ה בתרגום
 אונקלוס כאשר העירותי בהערות שלי: וכן תראה איוב ד' ח' הביא הת"י הנמצא
 ליהושע: איוב י"ט כ"ו הביא את התרגום תהלים: איוב כ"ב ט"ן, ל"ח ל"ד הביא את
 התרגום משלי: איוב כ"ד י"ח תרגום הושע. ופעם אחת הביא את התרגום ירושלמי על
 התורה איוב מ"א י"ב מנחוריו יצא עשן הביא התרגום ירושלמי ויפח באפיו (בראשית
 ב' ז') ונפח בנחרותיה, והוא לפנינו בתרגום המכונה יב"ע:

(י) מלבד ביאורו על פי הפשט אסף וקבץ בכקאות נפלא מאד אנדות חז"ל
 על ספר איוב, המפורות בתלמודים ומדרשים, והציגם על מקומם, מאמרים מתלמוד
 בבלי הביא הרכה פעמים, ולא הזכיר שם המסכתא ולא הפרק רק הביא "רבותינו
 אמרו", "ורז"ל אמרו" ולפעמים הביא המאמר סתם, ואני נעתתי ועמלתי לרשום המראה
 מקומות ולהעיר על השינויים. גם הביא הרבה מאמרים אשר מקורם בתלמוד ירושלמי
 ולא הזכיר שמו עליהם רק הביאם בסתם כמו (איוב ב' ג') מניין לכפיית המטה כו'
 הוא מירושלמי מ"ק פ"ג ה"ה דף פ"ג ע"א, עיין הערה כ'. וכן (ב' יג') א"ר שמעון
 בן לקיש שלא היו יודעין במה לפתוח לו כו', הוא בירושלמי מ"ק פ"ג ה"ה דף
 פ"ב ע"ד: (ג ח') אמרו רז"ל אשה לא תעורר לויתה במועד כו' הוא בירושלמי מ"ק

פ"א ה"ה דף פ' ע"ד: (ח ו) אריב"ל אם זך וישר כו' הוא בירושלמי כ"ה
פ"א ה"ג דף נ"ז מ"א: (לב ב) דרש ר' עקיבא הוא מירושלמי סוטה סוף פ"ה:
(לו ב) ר' אבהו אומר היסופר כו' הוא מירושלמי ברכות פ"ט ה"א דף י"ב ע"ד:
(לו כג) א"ר שבת כו' הוא מירושלמי פאה פ"א דף ט"ז ע"ג. גם שאב הרבה
מאמרים מתוספתא, ספרי, מכילתא, מדרש ב"ר, וי"ד, שמ"ר, במ"ר, שה"ש, קהלת,
איכה, רות, אסתר, שו"ט, מדרש משלי, פסיקתא דר"כ, פסיקתא רבתא, תנחומא
(הגרפס מכבר), פדר"א, אבר"ג, שיטה חדשה לבי"ר, ובהערות שלי ציינתי המקורות,
ומלבד כ"י ה"י לפנינו נוסחאות שונות מאשר לפנינו כי לפני המחבר ה"י עוד הכל
בכתב יד, נמצאים בו מאמרים אשר חסרים לפנינו. כמו באיוב ג' י"ג הביא: אמר
רב יהודה אמר רב מפני מה המנחמין אין רשאין לישב אלא על גבי קרקע דכתיב
וישבו אתו לארץ. וזה ליתא לפנינו בנמרא מ"ק כ"ח ע"ב וה"י נמצא גם לפני הגאונים
עיין שם הערה כ"ג. והמאמר נמצא בנמרא כ"י מינכען כמו שהעיר הרב הגאון ר'
רפאל נטע ראבינאוויץ בספרו היקר דקרוקי סופרים. וכן באיוב כ"ה י"ב הביא מאמר
אחד אמר רשב"י חכמה ובינה לשון אחד הם, במקום שיש בינה יש חכמה וכו' והוכן
החכמה מצויה ר' אליעזר אומר בראש ר' יהושע אומר בלב ואתיא כדעתיה דר'
יהושע כו'. כל המאמר מצאתי בריש מדרש משלי כתב יד אשר בידי העתקה ממדרש
משלי הנמצא בוואטיקאן ברומי ובאוצר הספרים בפארזי והובא ג"כ בילקוט ריש
משלי רמז תתקכ"ט וחסר הציון מדרש. ובמדרש משלי אשר לפנינו ברפוס נמצא
המאמר בקצרה וכאשר הביא המחבר הוא אות באות בכתב יד. עיין שם הערה ט"ז:
גם ה"י לפנינו מדרשים אשר נאבדו מאתנו כי נמצא איהו מאמרים אשר לא מצאתי
עוד המקור ואין ספק שנמצאים במדרשים אשר נאבדו מאתנו כמו: (איוב ב ג)
א"ל ר' אסי אפי' באו על איוב כמה יסורין משונים לא היה כדי במה שכתב הקב"ה
עליו מה שאמר לשטן ותסתני בו לבלעו הנם, דבר קשה כו': (ב י) ר' שמעון
אומר גם את הטוב מה אם כל מדה טובה שאין חבריות יכולים לעמוד בה. עיין
הערה י"ד. (ד א) א"ר ברכ"י אליפו צדיק היה ע"ש הערה א': (ה כב) ריב"ל אמר
ביעקב אבינו נאמרה פרשה ז' רשב"ג אמר בדוד כו' עיין הערה י"ח. (ח ז) אמר
אליהו אשרי מי שמקבל עליו יסורין מנעוריו כו' עיין הערה ד': (ח יב) אמרו ר"ל
עלין שנושרין מאיביהן עיין הערה ח'. (כח יז) א"ר הושע"י למה נמשלו ישראל
לזנכות עיין שם הערה כו' (כט יג) ולר"ל הרבה מדות היה באיוב כו' כל המאמר
עד דרש רבא לא מצאתי עוד (ל א) ואמרו ר"ל כל זמן שה"י איוב והבריו אוהבין
זה לזה כ"ו: (לו כא) א"ר יוחנן כל אורה שנאמרה באלהיו אינה אלא בירידת נשמים
ר' אושע"י רבה אמר אינה אלא במתן תורה: (לח לא) ולר"ל התקשר מעדנות כימה,
כימה לה צנה גדולה ומקטרא לפירי: (לח לב) ועיש כשבא מכול לעולם נגבה כימה
שני כוכבים מעיש כו' עיין הערה ל"א: (לט א) אמרו ר"ל יעלה זו רחמה צר ולבה
אכזרי על ולדה לפי שהיא מתקשה בלדתה הרבה ובשעת שכורעת לילד עולה לראש
ההר וילדת שם והקב"ה מזמין לה נשר כו' עיין הערה א'. ולפעמים הביא אמרו
ר"ל ויין זה לשון ר"ל כלל כמו ג' ב' אמרו ר"ל מפני מה שלשה ספרים אלו
(איוב משלי תהלים אמ"ת) הם שוים בניגונם כו'. וכן (טז טו) ולרבותינו שק
תפירתי עלי גלדי מנהגו של עולם כו' ואין זה לשון חז"ל רק נמצא כן בפ"י רב האי
גאון לטהרות עיין שם הערה ז'. וכן י"ח ד' ולא אמרן אלא בבתי כנישתא דבחקלא
כו' הוא לקוח מדברי ר"ח עיין הערה י"א.

(יא) יכ"ר הבאתי באות י' אסף המחבר לאספה דברי אנדה המפורים ברד"ל

בתלמודים ומדרשים ונוכל לומר שהוא כעין מדרש על הספר הזה, ובעבור זה קראו הסופר "מדרש ספר איוב". וכן פ"י על דניאל עזרא נחמ"י וד"ה נקרא בשם "מדרש". ודע כי על הספר הזה לא נמצא בדינו מדרש כמו שנמצא על תהלים ומשלי, ופעם אחת נמצא בילקוט איוב רמז תתצ"ו שהביא מאמר גדול המתחיל ד"א שאנת אריה זה יהודה א"ר יוחנן בשעה שתפס יוסף את בנימין כו' עד ועלויו אמר קהלת והחכמה תענו להכם כו' הוא ממדרש ב"ר פציג אות זו כמו שמצויין שם, ואחר חוס המאמר נמצא בילקוט שם, ומדרש איוב מוסיף כשבא חושים בן דן אצל יהודה שאנו שניהם ומקולם נפלו שתי עיירות גדולות שבמצרים פיתום ורעמסס ועל זה נגזר על ישראל לבנותם, שנאמר ויבן ערי מסכנות וגו'. אין ספק שהמלות "ומדרש איוב" המה בטעות ע"י המעתיק או המדפיס וה"י כתוב ומ"א ר"ת ומדרש אחר או ומדרש אבכיר והמעתיק או המדפיס הציג ומדרש איוב. וראיתי בספר הישר ויגש הביא כי יהודה צעק ותשמע הצעקה עד למרחוק ותדעש כל מצרים מקול הצעקה וגם כל חומות מצרים וארץ נושן נפלו כלם. וכלשון שהביא הילקוט לא מצאתי. ואם ה"י לפני הילקוט מדרש על איוב ה"י מביאו עוד באיזה מקומות בילקוטו לאיוב ואם תמצא בילקוט איוב מאמרים אשר מצויין בגליון "מדרש" הם כולם רשימות מטעות המעתיקים כאשר נעלם ממנו המקור ורשם "מדרש" אבל באמת נעלם ממנו המקור כמו שתראה: (איוב רמז תתצ"ו) ועבר חפשי מאדונו האדם בהיו כו' מצויין "מדרש" צ"ל מדרש רות והוא שם פ"ג: (רמז תתק"ו) אמנם כי אתם עם אין עם אלא הכמים כו' מצויין "מדרש" וצ"ל "מכילתא" והוא כפי יתרו מס' העמלק פ"ב: (שם) לפיד בון א"ר אבא בר כהנא כו' מצויין מדרש וצ"ל "ב"ר" והוא במדרש ב"ר פ"ל אות ז': (שם) אם הרוצים ימיו בשעה שברא הקב"ה את העולם כו' מצויין "מדרש" וצ"ל תנחומא והוא כפי בחקתי אות א': (רמז תתק"ו) הוואת ידעת מני עד אמר ה' חייא כו' מצויין "מדרש" וצ"ל "ב"ר" והוא בב"ר פ"ח אות ב': (רמז תתק"ח) ושיה וענו מלך, אתה מוצא כו' מצויין מדרש וצ"ל תנחומא והוא ריש משפטים: (שם) ד"א ותנזור אומר ויקם לך זה יעקב כו' מצויין "מדרש" וצ"ל ב"ר פ"ע"ט: (רמז תתק"י) ומשך אבירים בכחו א"ר חייא בר הנינא כו' מצויין "מדרש" וצ"ל שויש והוא כמפורסם: (רמז תתק"יג) נוטה צפון על תוהו ארבע נבראו בעולם כו' מצויין "מדרש" וצ"ל פד"א פ"ג: (רמז תתק"ד) ברוחו שמים שפרה ר' יוחנן כשה"י מניע לפסוק זה כו' מצויין "מדרש" וצ"ל "ב"ר" ריש פ"ד: (רמז תתקט"ו) מבני נהרות חבש א"ר ברכי לא פירשו המים העליונים מן התחתונים אלא בבכי כו' מצויין "מדרש" וצ"ל "ב"ר" והוא בב"ר פ"ה אות ד': (רמז תתק"ח) אך לא בעי ישלח יד אמר רבה כו' מצויין מדרש וצ"ל ע"ז דף ד' ע"א: (רמז תתק"כ) ממלוך אדם חנף אבא גריון איש צידן אמר כו' מצויין "מדרש" וצ"ל מדרש אבא גריון: (רמז תתקכ"א) אך לואת יתדר לבי ר' יצחק בר זעירא אמר כו' מצויין "מדרש" וצ"ל "ב"ר" והוא כפי"ג: (רמז תתקכ"ז) א"ר לוי כל מי שמקיים מצות סוכה בעוה"ז כו' מצויין "מדרש" והוא כפיסיקמא דריב פרשה אחרת דסוכה ושם תמצא כל המאמר הגדול שהביא בעל הילקוט. מכל זה תראה שבעל הילקוט לא הביא מדרש על איוב.

מלבד הילקוט נמצא נזכר מדרש איוב בריקאנטי כאשר הביא בעל אוצר הספרים אות מ' סי' 555 בריקאנטי בראשית דף כ' ע"ד מזכיר מדרש איוב וזה ראה בספר גר"ס להתקור הגדול. מהריט"ל צוניץ ז"ל צד 270. ובאמת הוא בריקאנטי דף ל' ע"ב וז"ל ובמדרש איוב אמר הקב"ה לאיוב אמרת בלה עני וולך, אם ילך אדם לפני הצייר ויאמר לו עשה לי צורתו של אבא מה הצייר אמר לו הראני איקונין שלך,

ואם לאו לא אוכל לעשותו, ואני בראתי אדם הראשון שלא באיקונין על אחת כמה וכמה המתים שכל אחד ברקיע זיו איקונין שלהם לפני ע"כ. ואין זה לשון המדרש כלל ומי יודע לאיזה מדרש כוון ויען כי נדרש על פסוק באיוב כלה ענן וילך רשם מדרש איוב, ועוד אחד אשר מוכיר מדרש איוב הוא בעל מתנות כהונה בו"ד ריש פט"ו הביא וז"ל יעטוף לשון חולשה ואיחור מלשון העטופים ללבן ומצאתי במדרש איוב מהו יעטוף משלהי כמד"א בהתעטף עלי רוחי ומהו רצה גם הרב החוקר מהר"י רייפמאן בבית אוצר הספרות בתולדות בעל מ"כ לשער כי ה"י לפני בעל מ"כ מדרש איוב ובצדק העיר שם הרב הגדול מהר"ן בר"ל כי המ"כ כוון לילקוט איוב רמז תתק"ו ואני העירותי שם צד 89 כי הילקוט הביא המאמר הזה בשם וי"ד סתם והוא ריש פט"ו אולם המלות בילקוט שם "מהו יעטוף משלהי כמד"א בהתעטף" לא נמצא בו"ד, והוא נובע מב"ר פכ"ד אות ד', וא"כ צ"ל במתנות כהונה מצאתי במדרש ילקוט איוב, או מצאתי בילקוט איוב:

(יב) ועתה נשאר עוד לתת לפני הקוראים תכונת מלאכתי אשר הכינותי:
 א) הצנתי ציוני הפרשיות, כי לא ה"י הפרשיות מצויינים כלל. ב) הצנתי סימני הכתובים. ג) עשיתי מראה מקומות כל הפסוקים מתנ"ך. ד) נתתי ריוח והפסקה ע"י קיום ונקודות בין ענין לענין. ה) תקנתי הרבה השיבושים וצרפתי והנהתי גוף הספר. ו) העירותי הערות שונות כאשר יראה הקורא. ז) ערכתי מראה מקומות על המאמרים שהביא אנה הם נמצאים בתלמודים ומדרשים. ח) העירותי על שינוי הנוסחאות אשר לפנינו מאשר הביא המחבר, כי לפניו ה"י עוד הכל בכתב יד ולפעמים המה משונים, והעירותי על הלופיהם במקומותם למושבותם. ט) העירותי על השינויים בתרגום אשר הביא המחבר: ואקוה כי הקוראים החובכים דברי קדמונינו ישמחו אל הספר אשר ה"י טמון וספון באוצר הספרים עד כה, גם תיקר מלאכתי בעיניהם, אם כי מצער היא, בכל זאת ינעתי ועמלתי בה, וה"י יעזור לי ויתן לי כח ועצמה לעבוד עוד בשדה החכמה, ולהוציא לאור הרבה מטמונים הטמונים באוצרות הספרים, להעשיר ספרות ישראל אמין.

לבוב ט"ב אלול תרמ"ט.

שלמה באבער.

מעין גנים.

א.

1 איש היה (א) כל מי שנאמר בו היה, הוא תחלתו והוא סופו, כלומר תחלתו כשר וסופו כשר, דאמר ר' לוי כל מי שנאמר בו היה, תחלתו כשר וסופו כשר. ור' יוחנן אמר זן ומפרנס, דכתיב ואוכל פתי לבדי ולא אכל יתום ממנה (איוב לא יז). ורבנן אמרי רואה עולם חדש, אתמול ישפוך לארץ מרירתי (שם יו יג), ועכשיו ויוסף י"י את כל אשר לאיוב למשנה (שם מב י): בארץ עיץ. (ז) מבני בניו של נחור היה, שהיה אחי אברהם, שנאמר את עיץ בכורו ואת בוז אחיו (בראשית כב כא). (ג) ויש אומרים מורעו של עשו היה, שנאמר שישו ושמחי בת אדום וישבת בארץ עיץ (איכה ד כא). (ד) בארץ שנוטלין עצות על הב"ה, שנאמי מן הארץ היא יצא אשור (בראשית י יא), כלומר מן העצה ההיא, ומה עצה, היו אומרים (ס) לא כל (ממנו) [הימנן] ליטול את העליונים וליתן לנו את התחתונים, אלא הבה נבנה לנו עיר ומגדל וראשו בשמים (שם יא ד), הה"ד גדול מכל בני קדם (איוב א ג), וכתיב החם ויהי בנסעם מקדם (בראשית יא ב): איוב שמו. (ו) איוב אמתי היה, ר' שמעון בן לקיש משום בר קפרא אמר בימי אברהם היה, שנאמר את עיץ בכורו (שם כב כא), וכתיב איש היה בארץ עיץ (איוב א א). ר' אבא בר כהנא אמר בימי יעקב היה, דאמר ר' אבא [בר כהנא] דינה אשתו של איוב היתה, כתיב הכא בדבר אחת הנבלות תדברי (שם ב י), וכתיב החם כי נבלה עשה בישראל (בראשית לד ז). ר' לוי אמר בימי (השופטים) [השבתים] היה, (ז) הה"ד אשר חכמים יגידו ולא כחדו מאבותם (איוב טו יח), ומה נטלו על כך להם לברם נתנה הארץ. (ח) ר' יוסי בן הלפתא אמר בירדתן למצרים נולד ובעלייתן מת, את

(א) כל מי שנאמר בו היה כו', דאמר ר' לוי כו' ור' יוחנן אמר. המאמר נשנה בב"ר פ"ל אות ח', ושם מובא בשם ר' יוחנן כל מי שנאמר בו היה מתחלתו ועד סופו הוא צדיק, ובשם ר' לוי הובא כל מי שנאמר בו היה ראה עולם חדש, ובשם רבנן מובא כל מי שנאמר בו היה זן ומפרנס, וכ"ה באסתר רבה פ"ו ובתנחומא שלנו שמות סי' י"א, וכאשר הביא המחבר כ"ה בתנחומא הגדול מוכר שמות סי' י"ב. (ב) מבני בניו של נחור כו' שנאמר את עיץ כו'. ירושלמי סוטה פ"ה ה"ה (דף כ' ע"ג) ובב"ר פנ"ז אות ד' איוב אימתי היה, בימי אברהם היה, שנאמר את עיץ בכורו, וכתיב איש היה בארץ עיץ, וכן בתנחומא שלנו שלח אות כ"ז את עיץ בכורו, הוא איוב, שנאמר איש היה בארץ עיץ איוב שמו ועיין גם בפ"י רש"י בארץ עיץ פ"י בארץ ארם כמה דכתיב את עיץ בכורו, וכן הביא הראב"ע בפ"י לאיוב איוב מבני בניו של נחור אבי אברהם. (ג) ו"א מורעו של עשו היה, כן הביא הראב"ע. (ד) בארץ שנוטלין עצות על הקב"ה. ב"ר פל"ז אות ד' ומדרש לקח טוב בראשית י' ומובא בפ"י רש"י באיוב שם. (ה) לא כל הימננו כו', מובא ברש"י שם והוא נובע מב"ר פל"ה אות ו'. (ו) איוב אימתי היה רשב"ל משום בר קפרא כו'. ירושלמי סוטה פ"ה ה"ה (דף כ' ע"ג). (ז) ובר' פנ"ז אות ד', ועיין בגמרא בבבלי ב"ב דף ט"ו ע"ב בסגנון אחר, והמחבר הביא כמו שהוא במדרש ב"ר, ובילקוט איוב רמז תתצ"ב הביא מאמרם מגמרא ב"ב שם, ובסיום המאמר הביא ר"ש בן לוי אמר משום בר קפרא בימי אברהם היה, וזה הוא מב"ר ולא נמצא בגמרא. והציון "ב"ר" בילקוט שם מוסב על המאמר הזה ונשמט ממקומו. גם צ"ל ר"ש בן לקיש במקום בן לוי. (ח) הה"ד אשר חכמים יגידו, עיין בפ"י מהר"ו' במדרש שם. (ט) ר' יוסי בן הלפתא. במדרש ב"ר

מעין גנים

מוצא עקר שניו של איוב לא היו אלא מאתים ועשר שנים, (ט) ועשו ישראל במצרים רדיו שנה. ר' יוסי בר יהודה אמר בימי שפוט השופטים היה, שנאמר הן אתם כולכם היתם (שם כו יב), היתם מעשי ומעשי אנשי דורי, היתם מעשי מצות ומעשים טובים, היתם מעשה אנשי דורי, שהן מבקשין ליתן שכר לזונות מן הגרנות, הה"ד אהבת אתנן על כל גרנות דגן (הושע ט א). ר' (ישמעאל) [שמואל] בר נחמן אומי בימי כשרים היה, שנאמר כשרים שמו שלשה ראשים (איוב א כו). ר' נתן אומר בימי מלכות שבא היה, שנאמי ותפל שבא ותקחם (שם שם טו). ר' יהושע בן קרחה אומר בימי אחשוורוש היה, שנאמר יבקשו למלך נערות בתולות טובות מראה (אסתר ב ב), וכתוב ולא נמצא נשים יפות ככנות איוב בכל הארץ (איוב מב טו). ר' שמעון בן לקיש אומר איוב לא היה ולא נברא, מחלפא שיטתיה דר' שמעון בן לקיש דאמר בימי אברהם היה, והכא אומר לא היה ולא נברא, לא היה ביסורין שנכתבו עליו, ולמה נכתבו עליו, אלא ללמד שאלו באו עליו היה יכול לעמוד בהם. ר' יוחנן אומי מעולי גולה היה, ומישראל היה, ומדרשו בטבריה, (ג) לפיכך אנו למדין ממנו קריעה וברכות אבלים, הה"ד ויקם איוב ויקרע את מעילו (שם א כ), הרי קריעה, יהי שם י"י מבורך (שם שם כא), הרי ברכת השם, והצדיק עליו את הדין, ומכאן אמרו שחייב אדם לקרוע מעומד, שנאמר ויקם איוב ויקרע את מעילו (שם שם כ). ר' חנינא אומר גוי היה, (ג) ותני (ר' חנינא) [ר' חייא] אמר הקב"ה צדיק אחר עמד לי באומות העולם איוב שמו, ונתתי לו שכרו מושלם ופטרטו. (ד) רבא אמר בימי מרגלים היה, כתיב הכא איש היה בארץ עויץ (שם שם א), וכתבי התם איש בה עיץ אם אין (במדבר יג כ), והכי סברי רבותינו ואמרו (טו) משה כתב חמשה חומשי תורה וחזר וכתב פרשת בלק ובלעם, וכתב ספר איוב, ואלמלא דהוה ביומי היכי כתב ליה, (טז) יתיב ההוא מרבנן קמיה דרב שמואל בר נחמני ויתיב וקאמר איוב לא היה ולא נברא אלא משל היה, אמר ליה עלך אמר קרא איש היה בארץ עויץ איוב שמו (איוב א א), אלא מעתה ולרש אין כל (ש"ב יב ג), אלא משל בעלמא, אלא שמו ושם עירו למה לי. (יז) ואע"ג דאפליגו רבנן כולהי פלוגתא, איוב מהוה הוה בעלמא אדעתא דכולהו, הה"ד נח דניאל ואיוב (יחזקאל יד כ), מקיש איוב לנח ודניאל, מה נח ודניאל הוה בעלמא, אף איוב הוה בעלמא, וזה הנכון: והיה האיש ההוא תם וישר. (יח) מלמד שגולד מהול, כד"א התהלך לפני והיה תמים (בראשית יז א). ויש אומרים תם וישר שלא נתפש על אותו הדור. (יט) ולרבותינו איש תם וישר, א"ר

שם הגירסא ר' לוי בשם ר' יוסי בר חלפתא, וכאשר הביא המחבר הוא גרסא ישרה כי כן הוא לנכון גם בירושלמי שם. (ט) ועשו ישראל במצרים רדיו שנה. בב"ר נוסף, ובא שפן לקטרג וגזירה אותו באיוב"ג גם המאמר שלאחריו ר' חנני ברית דר' אחא לרועת זה לא היה לפני המחבר ועיין שם בפ"י מהר"י"ו. (י) ר' ישמעאל בר חנמן, תקנתיה ר' שמואל בר נחמן כמו שהוא בב"ר, ובירושלמי שם מובא בשם ר' שמואל בר נחמן בימי מלכות שבא היה, ובשם ר' נתן בימי כשרים היה והמחבר הביא כמו שהוא בב"ר. (יא) ר' שמעון בן לקיש. בב"ר הגירסא ריש לקיש והכל אחד. (יב) לפיכך אנו למדין ממנו קריעה וברכות אבלים. הרד"ל בב"ר שם הגיה שצ"ל הלכות אבלים אולם המחבר סיים יהי שם ה' מבורך הרי ברכת השם. (יג) ותני ר' חנינא. תקנתיה תני ר' חייא כמו שהוא בירושלמי ובב"ר. (יד) רבא אכ"ר, זה לקח מגמרא ב"ב מ"ו ע"א וע"ש. (טו) משה כתב חמשה חומשי תורה. ב"ב י"ד ע"ב וירושלמי שם. (טז) יתיב ההוא מרבנן. ב"ב דף מ"ו ע"א. (יז) ואע"ג דאפליגו. זה דברי המחבר מנדפשיה. ועיין בפ"י הראב"ע לאיוב שם שכתב ולא יתכן לומר שלא היה בעולם בעבור שאמר יחזקאל ונח דניאל ואיוב כו. ובס' דרשות רבנו שם טוב על פ' אלה הדברים הביא בשם רבינו האי גאון כי בגמרא שלהם הגי' כך היא איוב לא היה ולא נברא אלא למשל, כי אי אפשר לומר לא היה, שהרי כתיב ביחזקאל והיו שלשת האנשים האלה בתוכה נח דניאל ואיוב ופירש שם רז נברא להיות למשל לבני אדם כי מומנו ולמדו ויבטחו שיחזרו להם למשנה מהו שלקח כי היסורים הם רז נברא להיות למשל לבני אדם כי מומנו ולמדו ויבטחו שיחזרו להם למשנה מהו בתנחומא שלנו נח אות ו' ובהערה מ"ט. (יח) מלמד שגולד מהול. בתנחומא הנדפס מכבר נח אות ה' ועיין סוף פ"ה, ושם הגי' ר' תחליפא קיסריא, ואין ספק שהמחבר לקח זה מאיזה מדרש אשר נמצא

חלפתא שהיה ותרן, אמר ליה ר' זעירא ומאן דלית הוא ותרן לית הוא כשר, אלא שהיה מותר על קללתו: וירא אלהים. (ב) אמר ר' יוחנן גדול שנאמר באיוב ממה שנאמר באברהם, באברהם כתיב כי ירא אלהים אתה (שם כב יב), ואלו באיוב כתיב איש חס וישר (וירא) [ירא] אלהים וסר מרע (איוב א ה), כה) אמר רבה בר שמואל איוב ותרן בממונו היה, מנהגו של עולם [נותן] חצי פרוטה לחנוני, אבל איוב ותרן משלו: 3 ויהי מקנהו שבעת אלפי צאן. (כ) התחיל בצאן תחלה אעפ"י שהם קטנים שבבהמה, לפי שהיה מניין הרבה מכולן: ושלושת אלפי גמלים וחמש מאות צמד בקר. הצמד הם השוורים העומדים לחרוש, כמו רוכבים צמדים (מ"ב ט כה), שכן דרך הפרשים להלך זונות וזנות אחד בצד הכרו: ועבודה רבה. כגון העבדים והשפחות העובדים את האדמה, ועוד בכללן שדות הנעבדים וננות ופרדסים ושדה לבן ושדה אילן, כמו שנאמר ונעבדתם ונזרעתם (יחזקאל לו ט): גדול מכל בני קדם. (כ) מכל אנשי דור הפלגה, דכתיב בהו ויהי בנסעם מקדם (בראשית יא ב), נאמר באיוב גדול, (כ) ובאברהם כתיב הגדול, ולא היה לו לומר אלא אדם גדול, ולמה אמר הגדול, אלא ללמד וללמוד (כ) שזה אברהם שנתנסה עשרה נסיונות ועמד בכלן, (כ) ואיוב אפילו באחת לא עמד, לפיכך לא נאמר בו הגדול: 4 והלכו בניו ועשו משתה בית איש יומו ושלחו וקראו לשלושת אחיותיהם לאכול ולשתות עמהם. התחיל לספר מה היו עושיין תמיד, שהיו הולכין ועושיין כל אחד משתה יומו, והיו שולחין וקוראין לשלושת אחיותיהן, לפי שגלי דבר שהוא נעשה תמיד ודדיר הוא נכתב כמו לעתיד, ויראה שמיום הראשון היה יומו של בכור, ויום שני לשני, עד יום שביעי לשביעי: ושלחו וקראו לשלושת אחיותיהם. (כ) שכן דרך בני מלכים להיות קוראים לאחיהם ולאחיותיהם בסעודה. (כ) ר' תנחום אומי שקדשו להם נשים, הה"ד וישלה איוב ויקדשם (איוב א ה), ניטפל להם והלך, הה"ד והשכים בבוקר והעלה עולות מספר כולם (שם שם), (כ) אמר ר' חלפתא בענין מספר כולם מספר בניו ובנותיו, והוא שאמר איוב אולי חטאו בני וברכו אלהים בלבכם (שם שם): 5 ויהי כי הקיפו ימי המשתה וישלה איוב ויקדשם והשכים בבקר והעלה עולות מספר כולם כי אמר איוב אולי חטאו בני וברכו אלהים בלבכם ככה יעשה איוב כל הימים. ויהי כי הקיפו, לפי שהיו חזרין חלילה בעשיית המשתאות כל אחד ואחד יומו, אמרו בלשון הקפה, כענין תקופת השנה (שמות לד כב). שהחמה היא זורחת בחלילה לעלות מאותה נקודה שעלתה בו היום י"ב הרש, ולפי שהיין הוא עיקר השמחה והמאכל והמשתה, נאמר ימי המשתה: והשכים בבקר. מלמד שהיה משכים בסוף כל שבוע ושבוע ומקריב עולות קודם שיתחילו שבוע אחר, הה"ד והשכים, שהיה מקדים על ידם כרי שיהיו העולות קרבין על השבוע שעבר, ויתכן לומר והשכים בבקר על דרך (ב) שאמרו רז"ל הוריון מקדימין למצות, כמו שנאמר באברהם וישכם אברהם בבקר (בראשית יט כו): והעלה עולות מספר כולם. אם הקריב עליהם כנגד שבעת הימים מספר כולם והבנות בכלל היה מספר העולות שבעים, ואם היה מקריב מספר כולם כנגד יום

המאמר בתוכו. (ב) א"ר יוחנן. ב"ב ט"ו ע"ב. (כ) אמר רבה בר שמואל. בגמרא הגי' א"ר אבא בר שמואל. (כ) התחיל בצאן תחלה. וכן כתב רש"י הרוב מנה תחלה. מכל אנשי דור הפלגה. כל המאמר נמצא גם בפ"י רש"י ולא אדע המקור. (כ) ובאברהם כתיב הגדול. שנאמר האדם הגדול בענקים הוא (יהושע י"ד ט"ו) וכן מובא ברש"י שם. (כ) שזה אברהם שנתנסה עשרה נסיונות. ברש"י שם סיים לפיכך כותבין אותו שני ההי"ן, ור"ל האדם הגדול. (כ) ואיוב אפילו באחת לא עמד. ורש"י הביא איוב שנאמר בו גדול לא עמד אלא באחת. (כ) שכן דרך בני מלכים. כמדרש וי"ד פ"ז אות ג' איתא ר' מאיר אמר שכן דרך בני מלכים להיות קורין לאחיהן ולאחיותיהן עמהן בסעודה. (כ) ר' תנחום אומר שקדשו להם נשים. בוי"ר שם ר' תנחום ב"ר חייא שקדשו להם נשים. (כ) א"ר חלפתא. עיין בוי"ר שם בשם ר' יודן בר חלפאי וע"ש בפ"י מהרז"ו. ונראה כי להחמיר היה מקור אחר לזה.

האחרון בלבד היו העולות עשר, והנכון כי הננות לא היה מקריב עליהם, לפי שלא היו עושות משחה, אלא האחים היו מטפלין בהם לאכול ולשתות עמהם, כדכתי' ושלחו וקראו לשלשת אחיותיהם לאכול ולשתות עמהם. (ב) אמרו ר"ל העולה באה על מצות עשה ועל מצות לא תעשה, (ג) ואמ' ר' שמעון בן יוחאי אין העולה באה אלא על הרהור הלב, שנאמ' ויהי כי הקיפו ימי המשחה, וברכו אלהים בלבכם, וההוא שאמרנו שאין העולה באה אלא על הרהור הלב: וברכו. מענין כך נבות (מ"א כא יג), שהוא כנוי כלפי מעלה, (ג) ואמ' התרגום וארגויו קדם י"י בלבכהון: ככה יעשה איוב כל הימים. כך היה עושה בסוף כל שבוע ושבוע: 6 ויהי היום ויבואו בני האלהים להתיצב על י"י ויבא גם השמן בתוכם. ויהי היום, (ג) היה יום ראש השנה שכל בני עולם עומדים בו לפני הקב"ה כבני מרון. (ב) ויש אומרי' יום דינו של איוב: ויבאו בני האלהים להתיצב על י"י. לעמוד לפניו, כמו שנאמ' וכל צבא השמים עומדים עליו (דה"ב יח יח), להתיצב לדין לפניו, כענין שנאמ' נצב לריב י"י ועומד לרון עמים (ישעיה ג יג), לפי שהם קרובים לשכינה והם בני ביתו ומשרתיו, נקראו בני האלהים, כלומ' נתיצבו כמות כמות של מלאכים באותו היום דדין כנגד הבריות, מהם מלמדין עליהם זכות, ומהם מלמדין עליהם חובה, וזה שאמ' על י"י, רוצה לומ' לפניו, כמו שנאמ' (ויתיצב) [ויעמוד] העם על משה (שמות יח יג), וכמו שרפים עומדים ממעל לו (ישעיה ו ב), וכמו לכל הנצבים עליו (בראשית מה א). ויש אומ' כי בני האלהים האמורים כאן, אנשים צדיקים וחסידים, מחשבים ומהרהרים בעניני בני האדם, ואומרים פלוני צדיק וטוב לו, פלוני צדיק ורע לו, פלוני רשע ורע לו, פלוני רשע וטוב לו, והתחילו לספר בשבחו של איוב, ומצאוהו שהוא צדיק וטוב לו, והיה ביניהם אחד שהיה מקנא לאיוב, והוא הנקרא שטן, כלומר שטנו של איוב וקטרג עליו, ואמר כל אותו ענין האמור, והודיעו הקב"ה שאינו כמו שאמר עליו, אלא צדיק גמור הוא, אבל אמרו ר"ל שהיו מלאכים ממש, כמו שאמרנו, וגם כן השטן הוא מלאך, שהוא מחפש על דברי בני אדם אשר לא טובים, ומקטרג עליהם לפני הקב"ה ולחייבם כדי ליפרע מהם, ולפעמים הקב"ה מקבל ממנו כדי לנסות לבני אדם, כמו שעשה בענין איוב, ופעמים אינו מקבל ממנו, ולא עוד אלא שנוער בו בנויפה, כמו שעשה ביהושע בן יהוצרק הכהן, שעמד השטן על ימינו לשטנו (זכריה ג א), וגער בו הקב"ה ואמ' לו יגער י"י בך השטן (שם שם ב), ובאיוב אמ' הנו בידך (איוב ב ו), (ג) ואמ' ריש לקיש הוא שטן, הוא יצר הרע, הוא מלאך המות, הוא שטן, דכתי' ויצא השטן (שם א יב), הוא יצר הרע, כתיב הכא רק אליו [אל תשלח ירך] (שם שם יב), וכתי' [התם] רק רע כל היום (בראשית ו ה), הוא מלאך המות דכתיב אך את נפשו שמור (איוב ב ו): 7 ויאמר י"י אל השטן מאין תבא ויען השטן את י"י ויאמר משוש בארץ ומתהלך בה. משוש בארץ ומתהלך בה, מענין שוטטו בחוצות ירושלם (ירמיה א א), שהיה שוטט ומעיין בדברי בני אדם. ורבותינו ז"ל אמרו אמר לפניו ריבון העולמים שוטטתי בכל העולם ולא מצאתי כאברהם עבדך,

(ב) שאמרו ר"ל הוריון כו. פסחים ד' ע"א. (ב) ואמרו ר"ל העולה באה כו. תנחומא שלנו לך אות י"ג, ובגדס מכבר אות י"ו, ועיין בהערה קמ"ד בתנחומא שם. (ג) ואמר רשב"י. תנחומא שם. וכן נשנה כו"י"ר שם אות ג', ועיין בתנחומא הערה קמ"ה. (ג) ואמר התרגום וארגויו קדם ה' בלבכהון. לפניו בתרגום וארגויו קדם ה' ברעיונתון. (ג) היה יום ראש השנה. בשבילי הלקט השלם סו"ב ש"ב הביא ז"ל וכן פ"י רבינו יוסף קרא ז"ל בפ"י איוב ויהי היום ויבואו בני האלהים להתיצב ויבא גם השטן בתוכם יום ראש השנה היה שכל באי העולם עוברים לפניו כבני מרון וסניגוריון מליצי יושר וקטיגוריון מקטרגין ובא השטן לקטרגו ולפי שהקב"ה חיבב את ישראל וחפץ להצדיקם בדין הודיעם איך לזכותם. וכן מובא כן בתנאי סו"ע"ה. וגם התרגום תרגם והוה כיומא דריבא כריש שתא, וכן הביא הראב"ע בפ"י לאיוב. (ב) ו"א יום דינו של איוב. כן הביא הראב"ע. (ג) ואמר ריש לקיש

שאמרת לו קום התהלך בארץ כי לך אתננה (בראשית יג יז), וכשמתה שרה לא היה יכול לקבורה, ער שקנה לה מקום קבורה בארבע מאות שקל כסף, (ל) ומיכאן אמר ר' לוי שטן ופנינה לשם שמים נתכוונו, שטן דהוייה להביה דקא נטיא דעתיה בטר איוב, אמר חס ושלום דילמא מנשי ליה לרחמיה דאברהם, פנינה דכתי' וכיעסתה צרתה גם כעם בעבור הרעימה (ש"א א ו), (מ) בשביל שתתרעם ותתפלל לפני הביה שיתן לה בנים, דכתי' כי סגר י"י בעד רחמה (שם שם): 8 ויאמר י"י אל השטן השמת לבך על עבדי איוב כי אין כמוהו בארץ איש תם וישר ירא אלהים וסר מרע. השמת לבך אל עבדי איוב, אמר לו שמה כוונתך לקטרגו, (נ) ואמר התרגום איפשר דשויתא לבך על עממי ארעא, ויראה ממה שאמ' עממי ארעא, שהיה איוב מן הגוים: 9 ויען השטן אתן י"י ויאמר החנם ירא איוב אלהים. בתמיה, (ו) וכן אמר התרגום אפשר דמגן דחיל איוב מן קדמך: 10 הלא אתה שכת בעדו ובעד ביתו ובעד כל אשר לו מסביב מעשה ידיו ברכת ומקנהו פרץ בארץ. שכת בעדו, מענין משוכה, הנני שך את דרכך (הושע ב ו), הסר משוכתו (ישעיה ה ה), כלומר כל מה שאתה מגין עליו ומקפך סביבו כמין סייג, ומעביר ממנו קורות הזמן שלא יגע בו ורגיל לעשות לו נסים ופרה ורבה, והיאך אינו עושה צדקות שכל כך אתה מטיב לו שלא ניסיתו מעולם. ויש אומרים שכת שהוא מענין סוכה, כמו חסדי י"י כי לא תמנו (איכה ג כב), שהוא מן תמם, (ז) ואמר התרגום אמילית אמטוליה: מעשה ידיו ברכת. מאי הוא מעשה ידיו ברכת, (ח) אמ' רב נחמן בר יצחק כל הנוטל פרוטה מאיוב היה מתברך, והנוטל ממנו פעם אחת אינו צריך לטול ממנו פעם שנייה: ומקנהו פרץ בארץ. היה פרה ורבה, כמו ופרוץ האיש (בראשית ל מג). (ט) אמ' ר' יוסי בר' חנינא מקנהו של איוב פרץ נדרו של עולם, מנהג העולם זאבים הורגין את העוים, ועזי איוב הורגין את הזאבים: 11 ואולם שלח נא ירך וגע בכל אשר לו אם לא על פניך יברכך. אבל שלח ביה מחא מן קודמך, וכן הנה יד י"י הויה (שמות ט ג): אם לא על פניך יברכך. יכעים וירגזו בפרהסיא כרבים, (י) וכן אמ' התרגום אם לא באפי ממרך ירגזיך: 12 ויאמר י"י אל השטן הנה כל אשר לו בידך רק אליו אל תשלח ירך ויצא השטן מעם פני י"י. הנה כל אשר לו בידך, ברשותך לעשות לו כל מה שתרצה: ויצא השטן. (יא) אמר התרגום ונפק שטנא מהורמנא מן קדם מאריה, כלומר שיצא ברשות: 13 ויהי היום ובנותיו אוכלים ושותים יין בבית אחיהם הבכור. ויהי היום, אותו שחזר בו חלילה לאכול בבית אחיהם הבכור, שממנו היו מתחילין: ובניו ובנותיו אוכלים. לא הוה צריך למימר, אלא ויהי היום ומלאך בא, אלא מאי טעמיה דאמ' ובניו ובנותיו אוכלים, (יב) אלא לא שטן אלא מתוך אכילה ושתיה ומתוך שלוח: 14 ומלאך בא אל איוב ויאמר הבקר היו חורשות והאתונות רועות על [ידיהן] [ידיהם]. ומלאך בא, שלוח אל איוב, זה היה

כ"ב ט"ז ע"ב. (ל) ומכאן אמר ר' לוי. כ"ב ט"ז ע"א. (מ) בשביל שתתרעם בו הוא סיוס מהמחבר. (נ) ואמר המתרגם אפשר דשויתא לבך על עממי ארעא. בתרגום אפשר דשויתא לבך בעבדי איוב ארום לית דכמיה בארעא דעממי, תרגם כן על כי אין כמוהו בארץ, לכן אין להביא ראיה מהתרגום שהיה איוב מן הגוים. (ו) וכן אמר המתרגם אפשר דמגן דחיל איוב מן קדמך. בתרגום לפנינו האפשר די למגן איוב דחל מן קדם ה'. (ז) ואמר המתרגם אמילית אמטוליה. לפנינו מלליתא אמטוליה. (ח) אמר רב נחמן בר יצחק. כ"ב ט"ז ע"ב ופסחסיא ק"ב ע"א ושם הגי' רב שמואל בר יצחק מאי דכתיב מעשה ידיו ברכת כל הנוטל פרוטה מאיוב מתברך, וכן מובא בילקוט איוב רמז תתצ"ב, והסיוס והנוטל ממנו פעם אחת אינו צריך לטול ממנו פעם שניה זה ליחא בגמרא שם, רק נמצא במדרש ב"ר פל"ט אות י"א בשם ר' יצחק לא נטל אדם פרוטה מאיוב ונצטרך לטול ממנו פעם שניה. (ט) א"ר יוסי בר חנינא. כ"ב ט"ז ע"ב. (י) וכן אמר המתרגם אם לא באפי. לפנינו בתרגום אם לא כאנפוי. (יא) אמר המתרגם ונפק שטנא מהורמנא מן קדם מאריה. לפנינו ונפק שטנא מהורמנא מן קדם ה'. (יב) אלא לא שטן אלא מתוך אכילה ושתיה ומתוך שלוח. בספרי האזינו

מעין גנים

אחד מנעריו שנמלט מן ההריגה כדי לבא להגיד לו: הבקר היו חורשות והאתונות רועות על ידיהן. בצדן, כמו על יד הירדן (במדבר יג כט). (מ) ויש אומרים על ידיהם במקומם, שהיו רגילות לרעות בו תמיד, כמו יוד תהיה לך (דברים כג יג), (מג) אמ' ר' יוחנן מלמד שהקב"ה הטעימו לאיוב מענין העולם הבא, שנאמר ונגש חורש בקוצר (עמוס ט יג), כלומר מאחר פרישת הבקר מיד היו האתונות רועות על ידיהם (מט) חזיו מן התלמים שזרעו אותם בו ביום: 15 ותפל שבא ותקחם ואת הנערים הכו לפי הרב ואמלטה רק אני לבדי להגיד לך. ותפל שבא, ר"ל מחנה שבא, כלומר נפלה עליהם פתאום, וכן אמר התרגום (נ) ונפלת (בתקופ) [בתכיף] לילית שבא: ואת הנערים הכו לפי הרב. הנערים שהיו חורשין והנערים שהיו שומרים האתונות, [ותרגום] קטלו אכלוסתא לפתגם דהרב. (ס) אמ' ר' נחמיה התניה דר' לוי לעולם אין בעל הרחמים לוקח נפשות תחלה, אלא נפרע מן הממון, אם חזר בו מוטב, ואם לאו נפרע מן הנפשות, וממי אתה למד מאיוב, בראשונה וחפל שבא ותקחם, והדר יוקח לו חרש (איוב ב ח), אחר מות בניו ובנותיו: ואמלטה רק אני. (סג) אמ' רב הונא רק מיעוט עוד הוא משובר ומולקה: לבדי. (סד) ר' יוחנן אמ' מלבדי עד לבדי להגיד לך אף הוא כיון שהגיד לאיוב המאורע מיד מת, וכן אתה אומר כי לאחר שהיו מגידין המאורע לאיוב מיד היו מתים: 16 עוד זה מדבר וזה בא ויאמר אש אלהים נפלה מן השמים ותבער בצאן ובנערים ותאכלם ואמלטה רק אני לבדי להגיד לך. ותאכלם, אמ' התרגום ונמרחתינו: 17 עוד זה מדבר וזה בא ויאמר כשדים שמו שלשה ראשים ויפשטו על הצמלים ויקחום ואת הנערים הכו לפי הרב ואמלטה רק אני לבדי להגיד לך. כשדים שמו שלשה ראשים, הראש בלשון ישמעאל הוא הגרוד הפשוט על השדות ועל העיירות לשלול ולבזו, וכן הראש אחד יפנה (ש"א יג יז). (נד) אמ' ר' שמואל בר נחמני כיון ששמע איוב כך התחיל מקבץ היילותיו למלחמה, הה"ד כי אערוץ המון רבה ובוו משפחות יחיתי (איוב לא לד), אמ' אומה בויה שבעולם הם כשדים, שנאמ' הן ארץ כשדים זה העם לא היה (ישעיה כג יג), ולואי לא היה, ובא ליתן אימתו עליו, כיון שאמרו לו אש אלהים נפלה מן השמים, אמר הואיל השמים גורה זו, ואדום לא אצא פתח (איוב שם): ויפשטו על הנמלים. לפי שהם מתפשטים על השדות ועל הייערות לשלול ולבזו וחוטפין בהפזון והולכים להם נאמ' ויפשטו, וכן (אן) [אל] פשטתם היום (ש"א כז י), פשט גרוד בחוץ (הושע ז א): 18 עוד זה מדבר וזה בא ויאמר בניך ובנותיך אוכלים ושותים יין בבית אחיהם הבכור. עד כמו עוד, כיוצא בו עד שמלך במסבו (שה"ש א יב): 19 והנה רוח גדולה באה מעבר המדבר ויגע בארבע פנות הבית ויפול על הנערים וימותו ואמלטה רק אני לבדי להגיד לך. באה מעבר המדבר ויגע, הרי הרוח בא בלשון זכר ולשון

פיסקא ש"ח אתה מוצא בבניו ובנותיו של איוב שלא באתה להם פורעניות אלא מתוך אכילה ושתיה ומתוך שלוח. שנאמר עוד זה מדבר וזה בא ויאמר בניך ובנותיך אוכלים ושותים יין וגו' והנה רוח גדולה באה. (מ) ויש אומרים על ידיהם במקומם. כ"ה בפי' הראב"ע. (מא) אמ' ר' יוחנן. כ"ב מ"ו ס"ב, ושם הגי' מעין העולם הבא. (מב) חזיו מן התלמים. עיון ברש"י בגמרא שם ד"ה והאתונות, ובגמרא תענית ה' ע"א. (ג) ונפלת בתקופ מלכת שבא. תקנתה בתכין, ותרגום בפתע פתאום בתכין, וכן הוא לכתוב לפנינו בתרגום, ובמקום לילית שבא, לפנינו בתרגום לילית מלכת סמרגה, וכן הליכות שבא (שם ז יט) תרגום הליכתא דזמרגה, ובתוי"ע על התורה (בראשית י ז) על שבא תרג' זמרגה יש לתקן זמרגה. (כ) אמ' נחמני התניה דר' לוי לעולם אין בעל הרחמים כו'. המאמר נשנה בפסיקתא דר"כ פסקא ויהי בחצי הלילה (דף ס"ה ע"ב) וכן בפסיקתא רבתי פ"ז. ושם הגי' ר' הונא ור' יהושע בר אבין התניה דר' לוי בשם ר' לוי אין בעל הרחמים נוגע בנפשות תחלה. ועיון שם בהערה ע"א שרשמתי כל המקומות אשר המאמר נמצא בהם וגם השינויים. (כג) אמ' הונא. כ"ה בפסיקתא שם ועיון שם הערה ע"ח. (כד) ר' יוחנן. בוי"ד הוא בשם ר' יודן, ועיון בפסיקתא הערה ע"ח מ"ש שם. (נ) אמ' שמואל בר נחמני. פסיקתא שם ובוי"ד שם פ"ז. (נא) אמ' הונא

נקבה יהרו, וכן רוח גדולה וחזק (מ"א יט יא). נט' אמ' רב הונא שלשה רוחות על ידי שלא יצאו במשקל, כבר היה העולם חרב בהם, ואלו הן אחד בימי יונה, ואחד בימי איוב, ואחד בימי אליהו, של יונה על אותה ספינה היה, שנאמ' וי"י המיל רוח גדולה (ל"ם) [אל הים] (יונה א ד), של איוב על אותו בית היה, שנאמ' והנה רוח גדולה באה מעבר המדבר ויגע בארבע פנות הבית, ואין גדול שבתן אלא של אליהו, שנאמ' ורוח גדולה וחזק מפרק הרים (מ"א יט יא): ויפל על הנערים. על הכנים, ולא הוצרך להזכיר הכנים, לפי שהן בכלל, שנאמ' על הנערים, דרך הלשון הוא כשיהיו זכרים ונקבות הוא מספר עליהם בלשון זכר: להגיד לך. שהי' לי רשות להגיד, והשטן היה מניח מכל כת וכת שילך ויגיד לאיוב כדי לקנאו ולהקניטו ולהתטיאו אולי יתקיימו דבריו של שטן שאמ' אם לא על פניך יברכך, ובשרו תחלה בהפסד מועט ואחר כך בגדול ממנו, בזה אחר זה: 20 ויקם איוב ויקרע את מעילו ויגו את ראשו ויפל ארצה וישתחו. ויקם איוב, טו) אמ' ליה רב אשי לאמימר קריעה מעומד, דכתיב ויקרע את מעילו, ודילמא מילתא יתירא הוא דעבר, דאי לא תימא הכי ויגו את ראשו הכי נמי, אלא מהכא ויקם (רוד) [המלך] ויקרע את בגדיו (ש"ב יג לא), אל תקרי מעילו אלא מה עליו, כלומר כל מה שעליו קרע: ויגו את ראשו. כלומר שער ראשו, וכן הורידו לארץ ראשו (איכה ב י), כלומר שער ראשו, ומענינו גוי נודך והשליכי (ירמיה ו כט): ויפל ארצה וישתחו. ת"י ונפל על ארעא וסגיד: 21 ויאמר ערום יצתי מבטן אמי וערום אשוב שמה וי"י נתן וי"י לקח יהי שם י"י מבורך. ערום יצתי, כמשמעו: מבטן אמי ממש. וערום אשוב שמה, אינו מוסב על בטן אמו, אלא ר"ל אל האדמה אשוב אל האדמה אשר לוקחתי ממנה, כענין שנאמ' עד שובך אל האדמה (בראשית ג יט), ומה שמה למקום תשורתו ועל שהוא מוכן לכך ואין ספק, ואמר שמה כאילו הוא מקום ידוע לכל, וכן כי עת לכל הפני ועל כל המעשה (קהלת ג יז), ויאמר התרגום ערשלאי נפקית וערשלאי אתוב תמן לבי קבורתה: וי"י נתן וי"י לקח. נט) בין שנתן רחמים, בין שלקח רחמים, על מדה טובה ועל מדה פורענות, וצריך האדם להיות שמה בייסורין יותר מן הטובה, שאפי' אדם עומד בטובה כל ימי חייו לא נמחלו לו עבירות שבידו, ובמה נמחלו בייסורין, נט) ואמ' ר' יהודה אמ' רב משום ר' מאיר, ט) ואמרי לה במתניתא תנא משמיה דר' עקיבא לעולם יהא אדם רגיל לומר כל דעבר רחמנא לטוב, ועל מה שאירע לו יאמר גם זו לטובה: 22 בכל זאת לא חטא איוב ולא נתן תפלה לאלהים. ולא נתן תפלה, שלא יחם להבי"ה בכל מה שאירע לו שום שמץ ותפלות, ולא קרא תגר, ולא הטיח דברים כלפי מעלה, ומענינו ובנביאי שומרון ראיתי תפלה (ירמיה כג יג), כלומר שהיו מטיחין בדברי תפלות ונגות דברים כלפי מעלה. ויש אומרי' שהוא מענין שוא ותפל (איכה ב יד), כלומר שלא אמר דברים מלבו שאין להם עיקר ולא הסתיר כנגד מדת הדין בדברים שהן שוא ותפל, שבורה אדם מלבו:

שלשה רוחות כו. כ"ד פכ"ד אות ד', וי"ר ריש פט"ו, וירושלמי ברכות פ"ט. טו) א"ל רב אשי. מ"ק כ' ע"ב וכ"א ע"א. טו) ואמר התרגום ערשלאי נפקית וערשלאי אתוב תמן לבי קבורתא. לפנינו בתרגום וארשילי אתוב לבית קבורתא. נט) בין שנתן רחמים בין שלקח רחמים. בוי"ר פכ"ד אות ב' ה' נתן וה' לקח יהי שם ה' מבורך בין שנתן ברחמים נתן, בין שנשלל ברחמים נשל. נט) ואמר ר' יהודה אמר רב משום ר' מאיר. ברכות ס' ע"ב. ושם הגי' אמר רב הונא אמר רב. ט) ואמרי לה במתניתא תנא משמיה דר"ע. בגמרא שם וכן תנא משמיה דר"ע:

ב.

2-1 וידה היום ויבאו בני האלהים להתיצב על יי' ויבא גם השטן בתוכם להתיצב על יי' ויאמר יי' אל השטן אי מזה תבא ויען השטן את יי' משוש בארץ ומתהלך בה. אי מזה תבא, ר"ל מאי זה מקום אתה בא. 3 ויאמר יי' אל השטן השמת לבך אל עבדי איוב כי אין כמהו בארץ איש תם וישר ירא אלהים וסר מרע ועדנו מהויק בתמתו ותסיתני בו לבלעו חנם. מהויק בתומתו, כלומר אעפ"י שמתו בניו ובנותיו ואבדו כל נכסיו, עודנו מהויק בתומתו וישרותו: ותסיתני בו לבלעו חנם. מענין ויסיתם (יי') [אלהים] ממנו (דה"ב יח לא), ואף הסיתך מפי צר (איוב לו יא), כלומר הסירות טובי ממני להשחיתו חנם, כמו ולמה תבלע נחלת יי' (ש"ב כ יט): ד"א שהוא מענין פן יסיתך (איוב לו יח), ודברה תורה כלשון בני אדם. 6 אמר ר' יוחנן אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו, כאדם שמסיתין אותו וניסות, 3 ר' יוחנן כי מטא להאי קרא ותסיתני בו בכי עבד שמסיתין את רבו עליו וניסות, מאי תקנה יש לו. 2 ולמה הגיע על איוב כל הצרות הללו, והרי אנו מוצאין שאמר הקב"ה עליו איש תם וישר ירא אלהים וסר מרע (שם ב ג), והם מדות גדולות ומשובחות, א"ל ר' אסי אפי' באו על איוב כמה יסורין משונים לא היה כדו במה שכתב הקב"ה עליו מה שאמר לשטן ותסיתני בו לבלעו חנם, דבר קשה שאין דבר של טעות לפני הקב"ה, ומפני מה נאמר ותסיתני בו, לפי שלא היה איוב ראוי שיגיעוהו אותן הצרות: 4 ויען השטן את יי' ויאמר עור בעד עור וכל אשר לאיש יתן בעד נפשו. עור בעד עור, כלומר האדם מנין על איבריו במקצת אבריו, כדי להציל האברים שהנשמה תלויה בהם, כגון מי ששלף חרבו להחיו ראשו, והוא מנין על ראשו בורע והדומה לזה, וכ"ש כל נכסיו וכל ממוניו בעד נפשו: יתן בעד נפשו. 7 ר' [נחמ"י] אומ' חביבין היסורין שהן מרצין יותר מן הקורבנות, שהקרבנות בממון, והיסורין בנוף, וכן הוא אומר עור בעד עור וגו'. 5-6 אולם שלא נא ידך וגע אל עצמו ואל בשרו אם לא על פניך וברכך. ויאמר יי' אל השטן הנו בידך [אך] את נפשו שמור. הנו בידך, הוא מוסגר בידך לעשות בו רצונך: אך את נפשו שמור, שלא ימות מחמת היסורין שאתה מגרה בו. 6 ואמ' ר' יצחק קשה היה צערו של שטן מצערו של איוב, משל לאדם שאמר לאחר שבור חבית זו ושמור יינה: 7 ויצא השטן מאת פני יי' ויך את איוב בשחין רע מכף רגלו ועד קרקדו. ויך את איוב בשחין, לשון חמימות וקדחתה, ר"ל כי מרוב חמימות החלי נצרבו ונשחת, והוא מענין ולא יחס לו (מ"א א א), ולא שחין ליה, 2 ובלשון רבותינו שנה שחונה, 6 ואמרו ר"ל כל היסורים לצד אחר והעניויות לצד אחר, כי בשעה שבא השטן לקטרג את איוב, כד"א ויען השטן את יי' וגו' (איוב ב ד), אמר הקב"ה לאיוב מה אתה רוצה, עניויות או יסורין, אמ' לו כל היסורין שבעולם אקבל, ולא אקבל עניות, שאהי עומד על המקח בשוק ואין בידי פרומת, מיד ויצא השטן מאת פני יי' ויך את איוב בשחין, התחיל צווח ואומר מי יתן ידעתי ואמצאהו (שם כג ג),

(6) ואמר ר' יוחנן אלמלא. ב"ב ט"ז ע"א. ר' יוחנן. חגיגה ה' ע"א. ג) ולמה הגיע על איוב כל הצרות כו' א"ל ר' אסי כו'. בעלם ממוני מקום המאמר. ד) רבי אומר. ספרי ואתחנן פסקא ל"ב ד"ה ובכל נפשך, ובמכילתא יתרו פרשה י'. ותנחומא הגדפס מכבר סוף משפטים, ובשם הגי' ר' נחמ"י אומר וכן תקנתו בפנים. 6) ואמר ר' יצחק. ב"ב ט"ז ע"א. ו) ולא שחין ליה. כן תרגם המתרגם. 2) ובלשון רבותינו שנה שחונה. יומא ב"ג ע"ב. 8) ואמרו ר"ל כל היסורים לצד

כנגד מדת הדין אמי דבר זה, אמר לו אליהוא מה אתה צוה, אמי לו הלא בחרת כנגעים יותר מן העניות, שנאמי השמר אל תפן אל און כי על זה בחרת מעוני (שם לו כא): 8 ויקח לו הרש להתגדר בו והוא יושב בתוך האפר. ויקח לו הרש, זה הוא שאמרנו שבהר לנפשו הייסורי מן העניות, והוא מענין ובגרב ובחרם (דברים כה כז), ו' ואמי התרגום ונסיב ליה פחר להתחכך: להתגדר. ובשכיל שהשחין בשעה שהוא מחככו הוא מעלה קליפות, הוציא בלשון גרידה, והוא בלשון משנה נדרו העמידו על נלדו: והוא יושב בתוך האפר. דרך אכילות, כד"א והתפלישי באפר (ירמיה ו כו): ה' ויש אומי לפי שהשחין שיצא עליו היה מחמת המימות, והכרים והכסמות היו קשים לשבת עליהם, ישב לו על אפר שהוא רך וצנון: 9 ותאמר לו אשתו ערך מחזיק בתמתך ברך אלהים ומת. אמי התרגום ואמרת ליה דינה אנתתיה: ברך אלהים ומת. כיון שראת אותו מצטער ביותר, אמרה לו בכנוי ברך אלהים, כלומר הטוה דברים כלפי מעלה, אולי יפרע ממך במהרה, ולא תצטער כל כך, התרגי אמי ברך מימרא דיי ומות, לא תרגם אותו כמו שתרגם אם לא על פינד יברכך (איוב א יא). דאמר ביה ירגונך. ויש אומרים שאמרה לו התודה לפני הקב"ה ותן לו תודה, ולא תחיל ותארך נפשך שיעביר ממך הייסורין: 10 ויאמר אליה כדבר אחת הנבלות תדברי גם את הטוב נקבל מאת האלהים ואת הרע לא נקבל בכל זאת לא הטא איוב בשפתיו. כדבר אחת הנבלות, (י) מיכן אנו למדין שדינה אשת איוב היתה, כתיב הכא כאחת הנבלות, וכתיב התם כי נבלה עשה בישראל (בראשית לר ז): גם את הטוב נקבל. (יג) אמי ר' אבא אקבל לא נאמר, אלא נקבל, נאים בטובה ולא נאים בפורענות, טבתא דאלהא נקבל ובשתא לא נקבל. (יד) ר' שמעון אומי גם את הטוב, מה אם כל מדה טובה שאין הבריות יכולים לעמוד בה אלו מורדין בו, מתוכה עמדתי בה ולא מדרתי, מדת פורענות שהיא באה ומככשת את הבריות אינו דין שאעמוד בה ולא אמרוך, מלמד שהצדיקים שמחין במדת פורענות כדרך שהם שמחים במדת טובה: בכל זאת לא הטא איוב. כלומר עם כל אלה הייסורין שבאו עליו בנופו לא הטא ולא הררה אחר מדת הדין. (טו) אמי ר' אבא בר כהנא בשפתיו הוא דלא הטא אבל כלבו הטא: 11 וישמעו שלשת רעי איוב את כל הרעה הזאת. הבאה אליו ויבאו איש ממקומו אליפו התימני ובלדר השוחי וצופר הנעמתי ויועדו יחדו לבא לנוד לו ולנחמו. וישמעו שלשת רעי איוב, היו חבריו ומיודעיו ואוהביו, (טז) אליפו הוא בנו של אליפו בן עשן, ובלדר השוחי הוא מורעו של אברהם, דכתיב ביה ואת ישבק ואת שוח (שם כה ב), וצופר אין לו יחס: ויועדו יחדו. מאי ויועדו, (טז) אמי רב יהודה אמי רב שנכנסו שלשתן בשער אחר, (יז) תנא היה בין כל אחד ואחד שלש מאות פרסה, (יח) אמי רבא היינו דאמרי אינשי אי חברותא או מיתותא, כנון הברותיה דאיוב: לבא לנוד לו. על כל מה שהגיע לו, וכן נודו לו כל סביביו (ירמיה מח ז): ולנחמו. לאחר שהם מקוננים ובוכים חוזרים ומנחמין אותו: 12 וישאו את

אחר. שמי"ר פ"א אות ו"ב. ט) ואמר המתרגם ונסיב ליה פחר להתחכך. לפנינו בתרגום פחד לאתקצפא. וגם המתורגמן והמוספי בערך קרצף הביאו את התרגום כמו שהוא לפנינו. (י) בלשון משנה. ר"ה כ"ז ע"ב. (יב) ויש אומרים לפי שהשחין שיצא עליו היה מחמת המימות. עיין בפ"י הראב"ע שכתב והאומר כי שבתו באפר לקרר השחין צריך להביא ראיה שהיה השחין חם ולה. (יג) מכאן אנו למדין. עיין לעיל א' א' איוב אמתי היה כו דאמר ר' אבא בר כהנא דינה אשתו של איוב היתה כו, והוא מב"ר פ"ט אות ו"ב, ופניו אות ד'. (יד) א"ר אבא אקבל לא נאמר. ב"ר פ"ט אות ו"ב וע"ש בפ"י מהר"י. (יז) ר' שמעון אומר. עוד לא מצאתי המקור. (טו) א"ר אבא בר כהנא. ב"ר פ"ט אות ו"ב, ועיין בגמרא ב"ב ט"ז ע"א אמר רבא בשפתיו לא הטא אבל כלבו הטא. ומזה תרגם התרגום בכל דא לא חב איוב בספותוהי ברם ברעוניה הרהר במלין. (טז) אליפו הוא בנו של אליפו בן עשן כו. כן הביא גם הראב"ע. (יז) אמר רב יהודה אמר רב. ב"ב ט"ז ע"ב. (יח) תנא. שם שם. (יט) אמר רבא. שם שם. (כ) כנוין לכפית המטה. ויושלמי מ"ק פ"ג ה"ח (דף פ"ג ע"א)

עיניהם מרחוק ולא הכירוהו וישאו קולם ויבכו ויקרעו איש מעילו ויזרקו עפר על ראשיהם השמימה. השמימה, ר"ל למעלה מראשיהם: 13 וישבו אתו לארץ שבעת (יום) [ימים] ושבעת לילות ואין דבר אליו דבר כי ראו כי גדל הכאב מאד. וישבו אתו לארץ, (כ) מנין לכפיית המטה, דכתיב וישבו אתו לארץ, על הארץ אין כתיב כאן, אלא לארץ, דבר שהוא סמוך לארץ, מיכן שהיו ישנים על גבי מטות כפויות, (כ) ר' יהודה בר יוסף תרויהון משום ריש לקיש, חד אמר מפני מה הוא ישן על מטה כפויה, (כ) כדי שלא יהא נייעור בלילה, ושמא יבא לשמש מטתו ונוכר שהוא אבל. ואחרנא אמר מפני שהוא ישן על מטה כפויה ידע שהוא אבל: ד"א וישבו אתו. (כ) מלמד שהיו יושבין ושחקין לפני איוב, עומד עומדין, יושב ויושבין, אוכל אוכלין, שותה שותין, עד שפתח איוב וקלל את יומו, שנאמי אחרי כן פתח איוב את פיהו ויקלל את יומו (איוב ג א), יאבד יום אולד וגוי' (שם שם ג), אמר ארור היום שבא אבי אצל אימא ואמרה לו הרה אני, (כ) ומנין שלא דברו בערבוביא, שנאמי ויען איוב (שם ג ב), ויען אליפו (שם ד א), ויען בלדר (שם ה א), ויען צופר (שם יא א), ויען אליהו (שם לה א), סדרן הכתוב להודיע לכל באי עולם שהחכם אסור לו לדבר לפני מי שהוא גדול ממנו בחכמה, ואין נכנס לתוך דברי חברו, ואינו נבהל להשיב, (כ) אמר רב יהודה אמר רב מפני מה המנחמין אין רשאים לישוב אלא על גבי קרקע, דכתיב וישבו אתו לארץ: ואין דובר אליו דבר. אפי' דבר תורה, (כ) אמר ר' שמעון בן לקיש שלא היו יודעין במה לפתוח לו, אם בגופו אם בממונו, אם בנפש בניו ובנותיו. (כ) אמר רב יהודה אמר רב אין המנחמין רשאים לפתוח ולדבר דבר עד שיפתח האבל תחלה, דכתיב ואין דובר אליו דבר:

ג.

1 אחרי כן פתח איוב את פיהו ויקלל את יומו. וכל המענה, והדר ויען אליפו התימני ויאמר (שם ד א): 2 ויען איוב ויאמר. ענינו התחלת דברים והרמת קול, ואינו כמשיב דבר, שעדיין לא מצינו שדבר עמו שום אדם, וכן וענו הלויים (דברים כא ז), וענית ואמרת (שם כו ה), ויתכן שיהיה ענינו לשון תשובת דברים, כלומר ששאלו אותו חבריו בעת שנכנסו עליו ולא ענה אותם, ולאחר שבעה ימים שנכנסו אליו אמר להם יאבד יום, (ב) ואמרו ר"ל מפני מה שלשת ספרים אלו, כלומר איוב

ר' קריספי בשם ר' יוחנן וישבו אתו לארץ, על הארץ אין כתיב כאן אלא וישבו אתו לארץ, אלא דבר שהוא סמוך לארץ, מיכן שהיו ישנים על מיטות כפויות. (כ) ר' יהודה בר יוסף. יש לתקן וכצ"ל ר' יונה ורבי יוסי תרויהון משום ריש לקיש כמו שהוא בירושלמי, ושם הגי' בשם רשב"ל. (כ) כדי שלא יהא נייעור בלילה. בירושלמי שם כרי שיהא נייעור בלילה ונוכר שהוא אבל וע"ש בקרבן העדה. (כ) מלמד שהיו יושבין ושחקין בו. אדר"ג סוף פ"א. (כ) ומנין שלא דברו בערבוביא. שם שם. (כ) אמר רב יהודה אמר רב מפני מה המנחמין אין רשאים לישוב בו. לא נמצא המאמר הזה בגמרא מ"ק כ"ח ע"ב. וראיתי בדקדוקי סופרים לירידי הרב הגאון מוה"ר רפאל נטע ראבינאוויץ ז"ל כי נמצא כן בגמרא כתב יד ונשמט לפנינו. וגם מצאתי בשבלי הלקט השלם ה' שמחות סי' כ"א הביא המאמר הזה וכן מובא במסד ה' אבילות סי' שפ"ה. וגם הילקוט איוב רמז תתצ"ג הביא זה ונרשם בצדו מ"ק כ"ח, אולם לפנינו ליתא. (כ) אמר ר' שמעון בן לקיש שלא היו יודעין בו. בירושלמי מ"ק פ"ג ה"ה (דף פ"ב ע"ד) א"ר ר' יוחנן ואין דובר דבר ואפי' דבר של תורה, א"ל ר' שמעון בן לקיש כו'. דא"ר יודה בר פזי בשם ר' יוחנן בשלא היו יודעין במה לפתוח לו אם בגופו אם בממונו אם בנפש בניו ובנותיו. ובילקוט רמז תתצ"ג סיים ד"א אין דובר אליו דבר אפי' בדת ונרשם בגליון "ירושלמי מ"ק" כוון להמאמר שציינתו. (כ) א"ר יהודה אמר רב אין המנחמין רשאים לפתוח. כן הביא גם השבלי הלקט עיין לעיל הערה כ"ג. ולפנינו בגמרא מ"ק כ"ח ע"ב איתא א"ר יוחנן אין מנחמין רשאים לומר דבר עד שיפתח אבל שנאמר [ואין דובר אליו דבר] ואחרי כן פתח איוב את פיהו והדר ויען אליפו.

(ב) ואמרו ר"ל מפני מה שלשת ספרים איוב תלים ומשלי שוים בניגונם כו'. אין זה לשון

תלים ומשלי, הם שוים בנינונם, מפני ששלושת ירדו מנדולתן וחזרו, איוב כדמפרש
הכא בספרא, ו"י שב את שבות איוב (איוב מב י), דוד מפני שברה מפני אבשלום
בנו, ועמד ששה חדשים חוץ למלכותו, שלמה כדכתבין ליה בדוכתיה: 3 יאבד יום
אולד בו והלילה אמר הורה גבר. אולד בו, לשון עתיד שהיה אומר הלוא יאבד
יום שהייתי עתיד להולד בו, ואז לא נולדתי, וזה הוא על דרך השאלה, שהיום
והלילה לא תשיגם קללה ולא אכור, שאינן גוף ולא דבר עומד: הורה גבר. כמו
יולד, וכן ותהר את מרים (דה"א ד יו), ויתכן שהוא מענין ותהר האשה (שמות ב ב),
ונמצא שקלל ליל ההריון ויום הלידה, 3 ואמ' ר' יוחנן אסור לו לאדם לשמש משתו
ביום, 2 ואמר רב המנונא דאמ' קרא יאבד יום אולד בו [והלילה אמר הורה גבר]
הלילה ניתן להריון ולא היום, וריש לקיש אמר מהכא בזה דרכיו ימות (משלי יט יו),
7 ודרש ר' חנינא [בר פפא] מלאך הממונה על ההריון לילה שמו, ונטול את המיפה
ומעמידה לפני הקב"ה, ואומר לפניו רבון העולמים מיפה זו מה תהא עליה, גבור או
חלש, חכם או טפש, עני או עשיר, אבל צדיק לא אמ', כדאמרינן הכל בידי שמים
חוץ מיראת שמים, שנאמ' ועתה ישראל מה י"י אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה
(דברים י יב): 4 היום ההוא יהי חשך אל ידרשהו אלוה ממעל ואל תופע עליו
נהרה. היום ההוא יהי חשך, ר"ל אותו היום שנוולד בו, בכל עת שהוא חוזר הלילה
בכל שנה יהי חשך ומעונן: אל ידרשהו. שלא ידרשהו לטובה, ולא יהיה בו שום
תענוג ושמחה: ואל תופע עליו נהרה. שלא יאיר בו אור כלל, וכן הופיע מהר פארן
(שם לג ב), ותרגום אור נהורא, ומענינו המנהרות אשר בהרים (שופטים ו ב): ד"א
אל יעלה עמוד השחר, וכן אתה מוצא בירמיהו שקלל יום ההריון, ויום הלידה, דכתי'
ארור היום אשר יולדתי בו (ירמיה כ יד), וכן קלל המבשר שבשר לאביו ואמר לו
יולד לך בן זכר (שם שם טו), כמו שעשה איוב שקלל היום והלילה: 5 ינאלוהו
חשך וצלמות תשכן עליו עננה יבעתוהו כמרירי יום. ינאלוהו, מענין לכלוך ושינוף,
כמו לחם מנואל (מלאכי א ז), כלומר שיהיה אורו מעורבב ומלוכלך בחשך ואפלה
וקדרות, ולא יהיה בו אור צה: וצלמות. צל של מות, שאינו מאיר לעולם: ויש
אומרים ינאלוהו שהוא מענין גאולה תהיה לו (ויקרא כה לא), וכאלו אותו היום
ממושכן וכשיצטרכו לפדותו לא יהיה לו פדיון, כי אם חשך וצלמות: ויש אומרים
ינאלוהו, כמו יקחהו, כלומר יפרישוהו לעצמן חשך וצלמות, וכמו שאמר יקחהו אופל
(איוב ג ו): תשכן עליו עננה. לשון נקבה והענין לשון זכר: יבעתוהו כמרירי יום.
יבהלוהו ויאחזוהו מרירי יום, כמו ובעתתו רוח רעה (ש"א יו יד), ומרירי הוא השד
המושל בצהרים, שנאמ' מקטב ישוד צהרים (תהלים צא ו): ויש אומרים יבעתוהו
יתעבוהו, שהוא מענין ויתעבוני שלמותי (איוב ט לא), בהפוך האותיות, כלומר שיהיו
בני אדם מרחיקין אותו ומנחשין בו לרעה כימים הרעים שאירע בהם מקרה רע וקשה:
6 הלילה ההוא יקחהו אופל אל יחד בימי שנה במספר ירחים אל יבא: אל יחד
בימי שנה, אל יחד עם שאר ימות השנה, ואל ימנה עם החדשים, וכן אל (יחד)
[תהר] כבודי (בראשית מט ו): 6 ויש אומרים שהוא מענין ויחד יתרו (שמות יח ט),
לשון שמחה וחדות, ר"ל אע"פ שהיום לא ישיגהו שום מקרה ומאורעות הגוף אל

ח"ל ולא מצאתי המאמר הזה. רק המדקדקים כתבו אודות הנגינות בספרי א"ת. ראה ספר שערי
נעימה להר"י שלמה ב"ר משה עם הגהות הר"י שלמה מדובנא כולל דקדוקי הנגינות בספרי א"ת.
ועיין במס' סופרים ריש פ"ג ובהערות הרב הגדול מוה"ר יואל סיללער צד 172. 3 וא"ר יוחנן.
גדה ט"ז ע"ב. 3 ואמר רב המנונא. בגמרא שם הסגירו המלות "אמר רב המנונא" ולא גרסי ליה.
7. ודרש ר' חנינא בר פפא. שם שם. והמלות "בר פפא" הוספתו. ועפ"י כאמרוס תרגם המתרגם
ומלאכה די מכוני על עיבור. 6 ו"א שהוא מענין ויחד יתרו. כן פ"י רש"י והראב"ע. 1 ממה שאמרו

תודמן בו שמחה שיהיה שמה בו ביום: 7 הנה הלילה יהי גלמוד אל תבא רננה בו. גלמוד, גלום מכל מדה טובה: ויש אומרי' שהוא לשון אבילות וצער, וכיוצא בו שכולה וגלמודה (ישעיה מט כא), שכולה ואבלה ומצמערת, הה"ד אל תבא רננה בו. ויש אומרים גלמוד, יחזירי שלא יהא חבר כשאר ימות השנה, וכן וגלמודה (שם שם), כלומר יחידה ושכולה וגלמודה טעם אחד הוא: אל תבא רננה בו. אמ' התרגום לא תיעול רננה דתרגנול ברא למקלסא ביה: 8 יקבהו אררי יום העתידים עורר לויתן. יקבהו אוררי, ר"ל כי מי שקשה עליהן זמנן יקללו אותו לפי שהם מקללין אותם בכונה יותר מאחרים משום הצער הגדול שלהם בו: העתידים עורר לויתן. המחכים בו צרה מחמת שיעור עליהם מלך גבור ויאבד אותם: עורר. מענין ועורר עליו (שם י כו), ולויתן הוא כנוי למלך גבור, כד"א על לויתן נחש בריה ועל לויתן נחש עקלתון (שם כז א), ר"ל יקבהו אוררי יום וגם העתידים עורר לויתן בו: ד"א העתידים עורר לויתן. המזומנים לעורר אצלם ביום שאירע בו צרה, כגון ט' באב שאנו מעורדין בו אבילות בכל שנה, ומסתייעא הדין סברא, ו) ממה שאמרו ר"ל אשה לא תעורר לויתן במועד. ז) ר' נחמן בשם ר' אמי אמר מאי לויתן, כד"א עורר לויתן, וטעם לא תעורר את לויתן, לא תעורר אבל על בן זונה במועד, ולא תקונן עליו: ויש אומרי' שהוא מלוה על דרך השאלה שהנשים כשיאירע לאחת מהם אבל, הם הולכות ומקוננות וגמלות עמה חסד, וכאלו הן מלוות שתעשה עמהם כמו שעשו באלו היא עתידה לדבר זה לשלם להם גמול, ט) והגוי' דלויתן במקום מ"ם, כמו לקץ הימין (דניאל יב יג), לקץ הימים: ויש אומרים עורר לויתן, מן ערירים יהיו (ויקרא כ כא), ולויתן מן ונלוה הגר עליהם (ישעיה יד א), וכאלו אמר העתידים להיות ערירים בימי בחורות, שמקללין זמנן ועיניהם צרה שיניחחו לעם נכרי: ויש אומרי' העתידים עורר לויתן, כגון אניה המטרפת בים ואנשיה בצער גדול ובסכנה, בידוע שהם מקללים לאותו היום שנכנסו בה לספינה שתהיה אחריתם שיטבעו בים ויהיו מאכל ללויתן, וכל דג גדול נקרא לויתן, כללו של דבר אמר איוב יקוב אותו היום כל מי שהוא בצער, בין בים, בין ביבשה, בין מחמת חסרון כים, בין מחמת חסרון בנים, בין מחמת מצור ומצוק, שיציקו לו אויביו, בין מחמת מכה בידי שמים, הכל יהיו מקללים אותו: 9 יחשבו כוכבי נשפו יקו לאור ואין ואל יראה בעפעפי שחר. כוכבי נשפו הם הכוכבים שעולים עם עמוד השחר, ט) דאמרי רבנן תרי נשפי הוו, נשף יממא אתא ליליא, נשף ליליא אתא יממא: בעפעפי שחר. זה מענין תעופה כבקר תהיה (איוב יא יז): ויש אומרים שהוא מענין ועפעפיך יישירו נגדך (משלי ד כה), על ההשאלה: 10 כי לא סגר דלתי בטני ויסתר עמל מעיני. בטני, ר"ל בטן אמי שאלו סגר הסוגר דלתי בטנה לא היה רואה אותם היסורין, וכבר היו נסתרים ממנו והוא מהם: ד"א כי לא סגר דלתי בטני. כמשמעו, לפי שהאדם נקבים נקבים וחלולים חלולים, ואם יסתם אחד מהם הוא מת, לפי שאל ואמי כי לא סגר דלתי בטני ויסתר עמל מעיני, שהם הפה והתושם והאזנים ושאר נקביו התחתונים: 11 למה לא מרחם אמות מבטן יצאתי ואגוע: 12 מדוע קדמוני ברכים ומה שדים כי אינק: 13 כי עתה שכבתי ואשקוט ישנתי או ינוח לי. ומה שדים כי אינק, ר"ל ולמה, כמו מה יתאוונן (איכה ג לט), והוא כענין למה יתאוונן, כלומי למה זה ינקתי שדים מה הנאה ויתרון

ר"ל אשה לא תעורר לויתן במועד. ירושלמי מ"ק פ"א ה"ה (דף פ' ע"ד). ורש"י בפי' לאיוב כתב בגמרא ירושלמי ראיתי עורר לויתן לקונן על ליווי שלהם כשימות כמו לא יערער על מתו עב"ל כוון למאמר הירושלמי שצינתה, ומה תבין מאמרים ב"ר פע"ט אות ז' אתון מנזרת ללויתך, העתידים עורר לויתן ע"כ, וא"כ פי' לויתן קינח. ז) ר' נחמן בשם ר' אמי. בירושלמי ר' נחמן בשם ר' מנא. ט) והגוי' דלויתן במקום מ"ם. וכן הביא הראב"ע. ט) דאמרי רבנן תרי נשפי הוו. ברכות דף ג' ע"א

היה לי בעולם: כי עתה שכבתי ואשקוט, מלמד שבשעת סילוקן של צדיקים הבי"ה מראה להם מתן שכרן: 14 עם מלכים ויועצי ארץ הבונים הרבות למו. הבונים הרבות, דרך המלכים והעשירים הגדולים לבנות להם ערים מחרבות, שיהיה להם לשם ולזכרון לדורות הבאים אחריהם: 15 או עם שרים זהב להם הממלאים בתיהם כסף: 16 או כנפל טמון לא אהיה בעוללים לא ראו אור. כנפל טמון, שדרכו ליטמן מיד כשנופל: בעוללים לא ראו אור. תינוקות: ויש אומרים שלילים, ונקראו עוללים לפי שהם מלוכלכים בדם ורירים, ומעניגו ועוללת בעפר קרני (איוב י טו): 17 שם רשעים הדלו רגו ושם ינחו יגיעי כה. הדלו רגו, ר"ל הדל רוגס, כלומר שהם פוסקים מרגום שהיו רגילים בו לעשות בחייהם: ויש אומרים שם רשעים, שהוא מענין והוא ישקוט ומי ירשע (שם לד כט), כלומר בני אדם שאין להם נייחא בעולם ואין להם השקט כי אם רגו, שם יחדל רגום: ושם ינחו יגיעי כה. (ר' יוחנן אמר למה נגזרה מיתה על הרשעים, לפי שכל [זמן] שהרשעים חיים הם מכעיסים להבי"ה, שנאמר הונעתם ה' בדבריכם (מלאכי ב יז), וכיון שהן [מתים, הן] פוסקין מלהכעיס להבי"ה, [שנאמר] שם רשעים הדלו רוגו, ומפני מה נגזרה מיתה על הצדיקים, לפי [שכל זמן] שהצדיקים [חיים] נלחמים ביצרם, וכיון שמתים הם נחים, שנאמר ושם ינחו יגיעי כה: 18 יחד אסירים שאננו לא שמעו קול גוש. (ב) כהרא אסירי מדרשיא שלאזו לא שמעו ינק בי רבא קל אמורה: 19 קטון וגדול שם הוא ועבד הפשי מאדניו. קטון וגדול, ר"ל התם בעולם הבא הוא יודע מי הוא קטון במעשיו, ומי הוא גדול במעשיו, וכל אחד ואחד יהיה על מעלתו לעולמי עד, (ג) אמר ליה ר' ירמיה לר' זעירא קטון וגדול שם הוא, [אמרו לא ידעין דקטון וגדול שם הוא, אלא כל המקטין עצמו בעולם הזה על דברי תורה, נעשה גדול לעולם הבא, וכל המשים עצמו כעבד על דברי תורה בעולם הזה, נעשה הפשי לעולם הבא. (ד) אמר ר' סימון זה אחד מארבעה מקראות שהן דומין זה לזה, קטון וגדול שם הוא בעולם הזה מי שהוא קטון יכול לעשות גדול, ומי שהוא גדול יכול לעשות קטון, אבל לעתיד לבא מי שהוא קטון אינו יכול להעשות גדול, ומי שהוא גדול אינו יכול להעשות קטון: ועבד הפשי מאדניו. (ה) האדם הזה כל זמן שהוא חי הרי הוא [עובד] לשני אדונים, עבד ליוצרו ועבד ליצרן, בשעה שהוא עושה רצון יוצרו הוא מכעיס יצרן, ובשעה שהוא עושה רצון יצרן הוא מכעיס את יוצרו: 20 למה יתן לעמל אור וחיים למרי נפש. הטעם למה יתן אור החיים למי שהוא גדל בעמל ובצרה, ולא היה מת ביום הולדו: 21 המחכים למות ואיננו ויחפרוהו מטמונים. שהם מהפשיין וחוקרין אחריו יותר מטמונים של כסף וזהב, וכן משם חפר אוכל (איוב לט כט), ויחפרו לנו את הארץ (דברים א כב), מענין יחקרו ויבדקו: 22 השמחים אלי גיל ישישו כי ימצאו קבר. גיל בלשון העברי נופל על השמחה ועל הראגה והתנוגה, גיל יגיל אבי צדיק (משלי כג כד), זה לשון שמחה. השמחים אלי גיל, לשון תנוגה ודאגה ואבל, וכן עליו יגילו (הושע י ה), וענינם שהם שמחים באבלם ושישים כשיגיע זמן להקבר, ר"ל אותם שהם שמחים בהליכתם לבית שמחה ישישו עתה כי ימצאו

(י) ר' יוחנן אמר למה נגזרה מיתה. ב"ר פ"ט אות ה'. (ב) כהרא אסירי. כן תרגם המתרגם וצ"ל כהרא, וכן צ"ל שליאו, ולפנינו לא שמעו ינקי בית רבא קל אמורה. (ג) א"ל ר' ירמיה לר' זעירא. בז"ב פ"ה ע"א. (ד) א"ר סימון. מדרש רות ויש פ"ג ד"ה זש"ה קטון וגדול שם הוא. (ה) האדם הזה כל זמן שהוא חי. מדרש רות שם, רק במדרש נשמט שורה שלימה ונמצא לנכון גם בילקוט איוב רמז תתצ"ו ונרשם בצדו, 'מדרש' וכונתו למדרש רות שציינתו וכן יש לתקן במדרש ועבד הפשי מאדניו [האדם בחייו הוא עבד ליצרו וליוצרו ובשעה שהוא עושה רצון יצרן הוא מכעיס יוצרו] זה הוא שעושה רצון יוצרו מכעיס את יצרו מת יצא לחירות. והמ"כ תיקן לנכון וכתב ה"ג בספר ישן בהריא

קבר: 23 לגבר אשר דרכו נסתרה ויסך אלוה בערו. ר"ל למי הוא ראוי שיותן אור החיים בעולם הזה לגבר אשר דרכו נסתרה, כלומי למי שהוא נשוי פשע כסוי חטאה והגין הב"ה עליו, אבל לא לעמל הרל והעני: טו) ד"א לגבר הוא דבוק במקראות שלפניו שרוצה לומר למה יתן אור לגבר אשר דרכו נסתרה, כלומר נסתרה ממנו שערי הנאות העולם הזה מווננו אפי' פת לאכול, אלא לחם צר ומים לחץ, כמו הנתון במסגר, הה"ד ויסך אלוה בערו, והוא מענין הגני סך את דרכך בסירים (הושע ב ח), כלומר הגני חותר עליך כמו שסוגרין בסירים: 24 כי לפני לחמי אנהתי תבא ויתכו כמים שאנתי. מנהג החולה בעת שנותנין לו דבר של רפואה, או דבר סעודה, כדי לברותו, כדי להשיב נפשו, הוא באותה שעה מתאנה ודוה, ואינו לוקח אותו אלא בהכרח גדול ואנחה ושאגת קול, ולפעמים יזלו עיניהם דמעות, לפיכך אמ' איוב בעת שיקריבו לפני הלחם לאכול ירבו אנהותי ותולנה עיני דמעות, הה"ד ויתכו כמים שאנתי, שהיה קולו נשמע כקול מים רבים המוגרים במורד, שיש להם קול הכרה גדולה, ומעניינו ויתכו כמים שאנתי (איוב ג כד): 25 כי פחד פחדתי ויאיתיני ואשר יגדתי יבא לי. אמ' איוב תמיד הייתי מפחד על בני, כמו שאמ' כי הקיפו ימי המשתה אולי הטאו בני (שם א ה), וכל זה לא הועיל לו כלום. טז) רב יהודה בריה דרב נתן הוה שקיל ואויל יי. בהריה דרב הונא בשוקא דטבריא, יט) הוייה דקא מפחד (ומיתחנא), אמ' ליה אמאי קא מיפחדת, יסורים קא באעי לאיתוויי לההוא גברא אנפשיה, דכתי' כי פחד פחדתי ויאיתיני, אמ' ליה והא כתי' אשרי אדם מפחד תמיד (משלי כה יד), אמ' ליה ההוא בדברי תורה כתיב: 26 לא שלותי ולא שקמתי ולא נחתי ויבא רגו. יט) אמרו ר"ל כנגד יעקב אבינו ע"ה נאמר פסוק זה, לא שלותי מעשו, ולא שקמתי מלבן, ולא נחתי מדינה, ויבא רוגו זה רוגו של יוסף:

ד.

1 ויען אליפו התימני ויאמר, ב) אמר ר' ברכיה אליפו צדיק היה, ואוהבו של איוב היה, והוא אליפו בכור עשו, ומה שנאמר התימני, לפי שהיה יושב בארץ התימן, וכבר אמרנו למעלה שהוא בן תימן בן אליפו בן עשו: 2 הגסה דבר אליך תלאה ועצור במלין מי יוכל. ר"ל וכי בעבור שנסה אותך בדבר אחד תלאה מעתה, ועצור במלין מי יוכל להשיבך: יוש אומרים שהוא מענין נשא לבכנו (איכה ג מא), והגין בו נון המדברים, וכן נסה עלינו אור פניך י"י (תהלים ד ז), ר"ל איך אעשה אם אני אשא אליך דבר אתה משלה ולא מרוב הייסוריך אם אמר אעצור במלין מי יוכל: 3 הגה יסרת רבים. כדי לנחמו ולהסיר מצערן, אמ' לו הגה יסרת רבים ומוכיח אותם בדברים, כשהיתה הפורענות באה עליהם אתה היית מחוק אותם, ומאמצם בטעם מליך ומנחם אותם, ואומ' להם אל תיראו שכך היא מרת הדין והיית מקיים בדבריך מי שהכשילו הזמן, ועתה כשנגעה בך מרת הדין נלאית ונבהלת: ד"א הגה יסרת רבים כושל וגו':

ולא ראה כי כן הביא גם בעל הילקום. טו) ד"א לגבר הוא דבוק במקראות שלפניו. עיין בפ' הראב"ע מה שהביא בשם רב סעדי. טז) רב יהודה בריה דרב נתן. בריכות ס' ע"א, ושם הגי' יהודה בר נתן בלי התואר רב. יז) בהריה דרב הונא. שם הגי' בתריה דרב המנוא. יט) הוייה דקא מפחד ומיתחנא. תקנתו ומיתחנא. ובגמרא שם אתחנא. יט) אמרו ר"ל. ב"ר פפ"ד אות ג', ומובא בילקוט איוב רמז תתצ"ו.

ט) א"ר ברכי' אליפו צדיק היה. לא מוצאתי המקור, ורש"י בפ' לאיוב הביא אליפו בן עשו היה וע"י שנתגדל בחוקו של יצחק זכה שתשרה עליו שכנתו, והמדפיסים הסגירו המאמר הזה ברש"י ולא ארע הטעם, ואולי היא הוספה. ומצאתי המאמר המנוא ברש"י במדרש דב"ר פ"ב אות כ' פועלת

4 כושל יקימון מליך וברכים כודעות תאמיץ. כושל יקימון מליך, בדברךך שאתה קורא תגר ומתערעם עם מרת הדין לכבוד צערך ומתקוטט בעצמך אינך כי אם מנתק מוסדות האמונה, והם מאמינים בהקב"ה, והם אומרים ומה איוב שנאמי בו איש תם וישר, באו עליו כל הייסוריך, אם כן לית דין ולית דיין, ועל כן אמר ועצור במלין מי יוכל, כלומר מי יוכל למנוע עצמו מלהשיבך כדי שלא יהיו בעלי האמונה מהרהרין אחר מרת הדין: 5 כי עתה תבא אליך ותלא. תגע עדיך ותכהל. הוא אמר על הרעה הוא שנאמי את כל הרעה הזאת הבאה עליו (איוב ב יא), וכמו שנאמי וקרוב לבא עתה וימיה לא ימשכו (ישעיה יג כב): 6 הלא יראתך כסלתך תקות ותום דרכיך. אמי לו רואה אני אותך מתערעם וקורא תגר ומתערעם בייחודו של מקום, ואתה אומר למה יתן לעמל אור (איוב ג כ), וכל העניין ואמרת כי פחד פחדתי (שם שם כה), אמנם אולת אדם תסלף דרכו, דברךך מעידים על מחשבתך שאם היית צדיק לא היית מפחד, כי אם שאנן היית ובוטה אך כפי יראתך ואמונתך בשם ית' כן מבטחך ותקותך במקום כפי תום דרכיך זה הוא עדות על יראתך ועל דרכיך, ועוד ייסוריך שאתה בוטח בהם לראיה על רשעך שאין נקי אבד ונכהד כמוך היום: ד"א הלא יראתך. עכשיו נראה שיראתך שהיית ירא מן המקום לא היה אלא כסלתך, על מנת לקבל פרס, שהיית רואה שהשעה משחקת לך ועל תקותך תום דרכיך, והענין כפול, ועכשיו שבטלה כסלתך ותקותך בטלה יראתך ותום דרכיך, וראיה לזה 7 וזכר נא מי הוא נקי אבד ואיפה ישרים נכהדו. כאשר ראיתי הרשעים אובדים וכלים שאחר שחרשו האון וזרעוהו קצרוהו ואכלוהו ושבעו מפרי דרכם: ואיפה ישרים נכהדו. נכרתו ואבדו, כמו ותכהד מן הארץ (שמות ט טו), ומתרגמי ואשתציאת מן ארעא, 3 ואמי התרגמי אידכר כדון מאן הוא דוכאי כאברהם הובד ואן חריצי כיצחק ויעקב איתכהדו: 8 כאשר ראיתי חורשי און וזרעי עמל יקצרוהו. דרך לשון העברים לומר חרישה על המחשבות הרעות הנשחתות, ולומר קצירה על הפורענות הבאה בשביל המחשבות הרעות, כמו שנאמי הרשעם רשע עולתה קצרתם (הושע י ג), והרבה כיוצא בו במקרא, ויתכן לומר חורשי און שהוא מענין אל תחרש על רעך רעה (משלי ג כט), חרש לאמר (יהושע ב א), ת"י ברנו למימר, אלא שמלת יקצרוהו מעידה שהוא מן הענין הראשון: 9 מנשמת אלוה יאבדו ומרוח אפו יכלו. שהם כלים תמיד בכל דור ודור: 10 שאגת אריה וקול שחל ושני כפירים נתעו. ר"ל שאבדו בשאגת אריה עליהם: וקול שחל. שגירה הקב"ה בהם כל מיני חיות רעות ואבדום מן העולם, ויתכן לומר שהוא משל לאף השם ששלה בהם על ידי המלכים ושלטונים, ששלטו בהם כל אחד ואחד לפי מעלתו ויכלתו, שהאריה הוא המשובח והגדול שבמין הזה, ושחל פחות ממנו, והכפיר פחות מן השחל, והליש פחות מן הכפיר, והלביא פחות מן הליש: ד"א שאגת אריה. אחר ששאגו כאריה ונתנו קולם כשחל ונלתעו שיניהם כמלתעות כפירים ראיתם אחרי כן כליש אובד מבלי טרף ובניו מתפרדים ונודדים ללחם איה, וזה המשל לרשע שאינו מאריך ברעתו, ושיני כפירים נתעו, ג נלתעו מן מלתעות כפירים (תהלים נח ז): ויש אומרים שהוא מן והנה תועה בשדה (בראשית לו טו), שהיו תועים במדברות לשאול אוכל לנפשם, והוא על משקל נשתוה מן שוה, ד) ואובד אינו עובר, אלא הוא עצמו הולך לאבוד, כמו הייתי ככלי

צדיק לחיים, א"ר תנחום זה אליפו שגדל בחיקו של יצחק. 3) ואמר המתרגם אידכר כדון מאן הוא דוכאי. לפנינו בתרגום אידכר כדון מן דוכי כאברהם הובד, והאן חריצי כיצחק ויעקב איתכהדו. ג) נלתעו מן מלתעות כפירים. כן הביא הראב"ע בפירושו בשם פי רבי יונה. ד) ואובד אינו עובר אלא הוא עצמו הולך לאבוד. זה הוא לשון רש"י אובד אינו לשון אדם האובד דבר ממנו אלא הוא

אובד (תהלים לא יג): 11 ליש אובד מבלי טרף ובני לביא יתפרדו. (ה) מדבר ברור הפלגה שהפיץ הקב"ה אותם לקצוי אדמה, כמו שנאמי' ומשם הפיצם י"י (בראשית יא ט): 12 ואלי דבר יגונב ותקח אוני שמין מנהו. ואלי דבר יגונב, ועוד נראה לי במראה הנבואה שסימן זה יהיה בידך, שכל אדם שאבד וכלה והלך בלא חמדה, בודאי שהוא רשע, שאם כן הוא הדבר צדיק נעזב וזרעו מבקש לחם, הרי כביכול יצדק אנוש ויטהר גבר, ואמר על הנבואה בלשון גניבה, לפי שהיא אצלו סוד ואינו מצוה לאמרו לאחרים, וכן הגנב אינו גונב אלא בסתר, כמו שנאמי' הטר בחשך בתים (איוב כד יו), וכמהוה ותגנוב אותי (בראשית לא כז), ומתרגמינן וכסית מני: ותקח אוני שמין מנהו. קבלתי ממנו מעט מזער, וכן ומה שמין דבר נשמע בו (איוב כו יד), כלומר זה הוא מעט מזער שנשמע מרוממות דברי: ויש אומרים ותקח אוני. ר"ל שלא יכלו מחשבותיו ורעיוניו לקבל מזו הנבואה ומחזון, כי אם כללים סתם: 13 בשעפיים מחווינות לילה בנפל תרדמה על אנשים. בשעפיים עתה הוא מפרש כיצד חלה עליו הנבואה, התחיל ואמי' בסעפיים, כלומר בעוד שהיה משוטט ברעיוניו ומהרהר בתררי לבו בנומו על משכבו, ומענינו שעפי ישיבוני (שם כ ב). לשון מחשבה ורעיון. (א) אמר ר' יוסי אין הביה נגלה על נביאי בשר ודם, שהם אומות העולם אלא בלילה, בשעה שבני אדם פורשין מזה, דכתיב בסעפיים מחווינות לילה, שנאמי' או יגלה און אנשים (שם לז יו): 14 פחד קראני ורעדה ורוב עצמותי הפחיד. ורוב עצמותי הפחיד. כענין הרעיד, כלומר כי האיברים יותר יפול עליהם לשון הרעיד מהפחיד: 15 ורוח על פני יהלוף תסמר שערת בשרי. ורוח על פני יהלוף, רמו למלאך המדבר בתיוון, כד"א עושה מלאכיו רוהות (תהלים קד ד), ויהלוף כמו חלף הלך לו (שה"ש ב א): תסמר שערת בשרי. (ז) הוא מענין וכמסמרות נטועים (קהלת יב יא), כלומר שעמדו שערותיו מפחד הרוח שעבר עליו, וכן סמר מפחדך בשרי (תהלים קיט קב): 16 יעמד ולא אכיר מראהו תמונה לנגד עיני דממה וקול אשמע. יעמד ולא אכיר מראהו, כענין שנאמי' ותמונה אינכם רואים זולתי קול (דברים ד יב). דממה וקול אשמע. וקול דממה אשמע, כלומר ששמע קול דממה בהשאי, כענין שנאמי' קול דממה דקה (מ"א יט יב): 17 האנוש מאלוה יצדק אם מעושהו יטהר גבר. זה קול דממה ששמע, (ח) וכי אפשר לבשר ודם להיות טהור יותר מבוראו: 18 הן בעבריו לא יאמין ובמלאכיו ישים תהלה. הן בעבריו, שאף עבריו הצדיקים והנביאים והמלאכים אין אמונתם שלימה לנגדו, שהם חסרים, והוא השלם בלא חסרון, שהוא הנותן והם המקבלים, וכולם כאין נגדו: ויש אומרים הן בעבריו הצדיקים שלא חטאו לפניו מסלקן מן העולם לפני זמנן, קודם שיבא קצם, והוא מענין ונאמן ביתך (ש"ב ז יו): ויש אומרים שאינו מאמין בעבריו בעולם הזה עד שיצאו ממנו בלא חטא, ויהיו צדיקים גמורים בעולם הזה: ובמלאכיו ישים תהלה. הפוך כמו התולה, כמו ויהתל בהם אליהו (מ"א יח כז), כמו כשב כבש. או יהיה מענין הוללות וסבלות (קהלת א יו), על דרך ההשאלה: ויש אומרים שהוא מענין לא יהלו אורם (ישעיה יג י). כלומר שיעבירם מן העולם במהירות כנוגה הברק בעוד שהוא נראה לעין ונפסק: 19 אף שוכני בתי חומר אשר בעפר יסודם ידכאום לפני עש. אף שוכני בתי חומר, אם כן הוא עושה בעבריו ובמלאכיו קל וחומר לשאר העם שהם שוכני בתי חומר

עצמו הולך לאיבוד כמו תעניתו כשה אובד. (ה) מדבר ברור הפלגת. כן הביא גם רש"י. (ו) אמר ר' אסי אין הקב"ה נגלה בו. ב"ר פנ"ב אות ה', וי"ר פ"א. ומובא בילקוט איוב רמז תתצ"ז. (ז) הוא מענין וכמסמרות. זה הביא הראב"ע בשם רבינו האי ד"ל. (ח) וכי אפשר לבשר ודם. ב"ר פנ"ג אות ב', ומובא בילקוט איוב רמז תתצ"ח וחסר הציון והציון תחומא מוסב על המאמר שלאחריו יעקב

והולכים אחר תאותם שידכא אותם לפני עש לנגד הכוכבים, ט) ועש היא כמו ועיש על בניה תנחם (איוב לח לב). ענין אחר והוא כמו שנאמר נגד השמש (במדבר כה ד): דיא זה שנאמר הן בעבריו לא יאמין (איוב ד יח), הם המלאכים ואע"פ שאמר אחר כן ובמלאכיו ישים תהלה, וכן ר"ל ומה המלאכים שהם אש לוחט ואינם גוף וגויה אינו מאמין בהם, קל וחומר הנפשות השוכנות בגופות החומר אשר יסודם בעפר, שאינם יכולים לעמוד לזולתו: ירכאום לפני עש. בכא קצם של גופות והנפשות לאותם בתי חומר שהם הגופות ויתנום למאכל לרקב ורמה, הה"ד ירכאום לפני עש, כדכתי' (וכצמר) [כי כנגד] יאכלם עש (ישעיה נא ח), שהוא הרקב והרמה, ודימה יציאת הנפשות מן הגופות במליצתי כאלו הם ממיטין אותם ונותנין אותם למאכל לרמה: 20 מבקר לערב יכתו מבלי משים לנצה יאברו. יכתו, מענין וכתתו חרבותם לאתים (ישעיה ב ו). וענין בבקר יהיו שלום ושאננים ולערב יכתו מבלי אשר שם על לב ומבין למה אברו בהרף עין, הה"ד מבלי משים לנצה יאברו: ויש אומרים מבלי משים שיאברו לנצה בלי אדם מתכוין לאברם, אלא הם כלים מאליהם, מענין שימו וישמו על העיר (מ"א כ יב): 21 הלא נסע יתרום בס ימותו ולא בחכמה. הנשארם שישארו אין מסייעין את עצמם בס, ואין אומרי' בעצמם פלוני עשה כך וכך מצאו, אלא ימות ולא בחכמה, על ידי שאין מבינין בעצמם שהם מתים מיתה משונה. (ועוד אמרו שרור המבול לא אברו מן העולם אלא על שעברו על הדין ועל המשפט, אמר ר' אלעזר בן סרת מה כתי' מבקר לערב יכתו מבלי משים, ואין משים אלא דין, שנאמר ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם (שמות כ א): הלא נסע יתרום בס. ר"ל הלא תראה שרחק מהם ממונם שלא להצילם מן המיתה, וכן ימותו ולא בחכמה, שלא תצילם חכמתם והטעם אינו מועיל להם עשרם, ולא תמלטם חכמתם, הרי שהכל אין נגדו, והוא הצדיק השלם: דיא הלא נסע יתרום בס. הוא מענין כוננו הצם על יתר (תהלים יא ב), ר"ל שהיתר שכוננו לירות בני אדם יהפוך הוא להם שיוורם בהם אחרים, שנאמר הרבם תבא בלכם (שם לו טז): דיא הלא נסע יתרום בס. ר"ל בעת שיבא קצם ינתקו היתרים שבהם המחזיקים את הגוף, וירפו ויחזק עליהם החלי, עד שלא ידעו ולא יבינו, הה"ד ימותו ולא בחכמה, כענין שנאמר בעת שיצר לו האדם וכל חכמתם תתבלע (שם קו כז). ולרבותינו (ט) אמר ר' אלעזר כל מקום שיש דין אין דין, וכל מקום שאין דין יש דין, אמר ר' מאיר הם לא עשו מדת הדין למטה, אני אעשה מדת הדין מלמעלה, שנאמר הלא נסע יתרום בס ימותו ולא בחכמה, ובלא חכמת התורה וכנגד דור המבול דבר הכתוב: ויש אומרים ולא בחכמה, שהם ימותו אבל לא כמו כל האדם מיתת הטבע אלא מיתה משונה:

ה.

1 קרא נא היש עונך ואל מי מקדושים תפנה. עד כאן דברי החזון, מכאן ואילך חוזר לתוכחתו אמר לו אם תתקפו בזה קרא נא אם תמצא בעולם מי שיהיה לך חבר בדבר הזה: ואל מי מקדושים. לאי זה מקום תשים פניך להתוכח

כשהלך אצל פרעה והוא בתנחומא שלנו נשא אות כ"ו. ט) ועש כמו ועיש על בניה תנחם. כן הביא הרשב"ע בשם רוב מפרשים. (י) ועוד אמרו שרור המבול לא אברו מן העולם. תנחומא משפטים אות ג' ובתנחומא הגדפם מכבר משפטים אות ה' ובבב"ר פכ"ז אות ו' ופליא אות ה' ושמי"ר פ"ל אות י"ג. (ט) אמר ר' אלעזר. ב"ר פכ"ז אות ו' דב"ר פ"ה אות ה'.

עמו על כל הבא עליך, וקדושים הכא נקראים מלאכים, והנכון שיהיו בני אדם צדיקים: 2 כי לאויל יהרג כעש ופתה תמית קנאה. אך אמת האויל כשבאין עליו ייסורין הוא כועס ובוועט בהם, וכיון שהוא מבעט בהם הם מתחזקים עליו והולכין ונהרג ומת אם תשתוק ולא תהרהר אחר מדת הדין שמה תשיב מדת הרחמים עליך, וכעס וקנאה ענין אחד, הם קנאוני בלא אל כעסוני בהבליהם: 3 אני ראיתי אויל משריש ואקוב נהו פתאום. משריש, פרה ורבה, מענין שרש למטה ועשה פרי (ישעיה לו לא): ואקוב נהו פתאום. כשראיתי אותו משריש ומצליח בכל טובה לא קנאתי בו אלא קללתיו מדי, כדי שלא נטעה אחריו ויסור לבי מאחרי השם, ועוד קללתיו לפי שהייתי יודע שאותה השרשה שהוא משריש אינה קיימת אלא פתאום ופתע יבא שכרו, כמו שנאמר בטרם יבינו סירותיכם אמר כמו חי כמו חרוץ יסערונו (תהלים נח י), וכן הוא אומר ראיתי רשע עריץ ומתערה כאורה רענן ויעבור והנה איננו (שם לו לה): 4 ירחקו בניו מישע וידכאו בשער ואין מציל. ירחקו בניו מישע, זו היא קללה שקללתו: וידכאו בשער. ר"ל ויתרכאו: 5 אשר קצירו רעב יאכל ואל מצנים יקחהו ושאף צמים חילם. רעב יאכל, ר"ל קצירו ממש של רשע, והרעב האמור הכא הם העניים והאביונים שהם רעבים מהמת שרצף אותם בחייו ולקח ממונם, לאהר שימות יבואו העניים וישתלמו מבניו מה גול אביהם, ההיד וידכאו בשער, בבית דין: ואל מצנים יקחהו. הוא השופט הממונה ולכך לצורך העני הנושע מצנים וכלי זינו של רשע, והוא מענין מגן וצנה (תהלים לה ב): ויש אומרים אשר קצרו רעב יאכל. אחרי מותו יאכלנו הרעב, ואם לאו אל מצנים יקחהו, יעלה תחתיו קוצים וברקנים, כמו לצננים בצדיכם (במדבר לג נה), כענין שנאמר תחת חטה יצא חוח (איוב לא מ): ד"א אשר קצירו. שיעלה בקצירו קוצים וברקנים וכשימות פתאום יבאו העניים ילקטו קצירו מתוך הקוצים והברקנים: ושאף צמים חילם ירחקו אותם אנשים מזויינים לקחת חילם וממונם, ומענינו שאפני אנוש (תהלים נו ב). וצמים מענין לצמתך (שה"ש ד א), שכן דרך הלסטים מתחפשים ומתנכרים ומכסין פניהם עד החוטם כדי שלא יכירו בני אדם, כמו שעושים אותם הערביים שמתעטפים על שפם וחוטם דרך גדולה: ד"א ושאף צמים חילם. וישתו הצמאים חילם, כמו שאפו רוח כתנים (ירמיה יד ו), שהם בולעים הרוח במקום מים מרוב הצמאה. 6 ואמרו רז"ל אשר קצירו, זה נמרוד, רעב יאכל זה אברהם, ואל מצנים, לא בזיון ולא במגן אלא בתפילה ובתחנונים, [הה"ד] וישמע אברם כי נשבה אחיו (בראשית יד יד), ושאף צמים חילם, מי רחק ממונו של נמרוד אברהם וכל המצומתין לו: 3 ד"א אשר קצירו. זה פרעה, רעב יאכל, זה אהרן ומושה וכל המצומתין להם, לא בזיון ולא במגן, כי אם בתפלה ובתחנונים, שנאמר ויאמר י"י אל משה מה תצעק אלי דבר אל בני ישראל ויסעו (שמות יד טו), וכן דורשו אתה כנגד ברק וסיסרא, וכנגד מרדכי ואסתר והמן, וכנגד ל"א מלכים עם יהושע וכלב: 6 כי לא יצא מעפר און ומאדמה לא יצמח עמל. רוצה לומר כי האון והעמל והפורעניות הבאין על האדם, אינן באין עליו מאליהן, ולא לחנם נפרעין ממנו כי הוא גרם לעצמו שיבאו עליו היסורין בהטאו אשר חטא, ובעמלו אשר עמל לפני המקום, שאי אפשר שלא יחטא, דכתיב כי יצר לב האדם רע מנעוריו (בראשית ח כא), ואומי כי [אדם] אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא (קהלת ז ב): 7 כי אדם לעמל יולד ובני רשף יגביהו עוף. ר"ל כמו שתולדת ניצוצי האש לעלות למעלה, כך תולדת האדם היא

6 ואמרו רז"ל אשר קצירו. פסיקתא דר"כ פסקא העומר (דף ע"א) ופסיקתא רבתי פסקא העומר, וי"ר פכ"ח אות ד', ומוכא בילקוט איוב רמז תתצ"ח בשם הפסיקתא. 3 ד"א זה פרעה. שם שם.

לעמל ויגיעה כי לכך נברא. רשף מענין רשפיה רשפי אש (שה"ש ח ו): ויש אומרים שהם החצים, שנאמר שמה שיבר רשפי קשת (תהלים עו ד): ויש אומרים שהם העופות, שנאמר ולהוטי רשף, (דברים לב כד), ומתרגמינן ואכילי עוף: ויש אומרים שהם המלאכים והעופות שדרכן לעלות תמיד. יגביהו, כמו גבהו, מנורת צור המעטרה (ישעיה כג ח), והענין יגביהו לעוף, וכמה לא תוסיפו הביא מנחת שוא (ישעיה א יג), ונלאתי כלכל (ירמיה כ ט): ויש אומרים ובני רשף יגביהו עוף. שרשעים שאחריהם לנהיגם מגביהם בעולם הזה ותגדל מעלתם, כענין שנאמר ומשלם לשונאיו אל פניו להאכירו (דברים ז י), אבל האדם התם והישר, יולד לעמל וליגיעה כדי לזכות ולהיות מבני העולם הבא. (ד) ואמר ר' יצחק כל הקורא ק"ש על מנתו מוזקין ברילין ממנו, שנאמר ובני רשף יגביהו עוף (איוב ה ז), ואין עוף אלא תורה, שנאמר התעף עניך (משלי כג ה). (ט) ואמר ר' אלעזר אדם לעמל נברא ואיני יודע אם לעמלה של תורה, אם לעמל פיהו, אם לעמל מלאכה, כשהוא אומר כי אכף עליו פיהו (שם טו כו), הרי לעמל פיהו נברא, ואיני יודע אם לעמל תורה, אם לעמל שיחה, כשהוא אומר לא ימוש ספר התורה הזה מפ"ך (יהושע א ח), הוי אומ' כל העולם כולו לא נברא אלא בשביל עמל תורה. (י) ואמרו ר"ל העולם מתקיים בהבל פיהם של תינוקות של בית רבן: 8 אולם אני אדרוש אל אל ואל אלהים אשים דברתי. ר"ל אלו באו עליו הייסורין כמו אלו היה מקבלן בסבר פנים יפות, ולא היה מתרעם אל המקום, אלא היה מבקש מלפניו רחמים בתפלה ובתחנונים שיתנהג עמו במדת הרחמים, שימחול על כל עונותם, ויעבר הייסורין מעליו וירחמיהו: 9 עושה גדולות ואין חקר נפלאות עד אין מספר. ומה הם הגדולות, הנותן מטר על פני ארץ, ונאמר בירידת הגשמים גדולות ונפלאות, לפי שבעצירת הגשמים יתיאשו בני אדם מן החיים, ולא תעשינה ידיהם תושיה, וכשהקב"ה רוצה הוא מושיעם בתרף עין מוריד להם גשמי רצון ברכה ונדבה: 10 הנותן מטר על פני ארץ ושולח מים על פני הוצות: 11 לתת שפלים למרום וקודרים שגבו ישע. וענין לשום שפלים למרום, כי בירידת הגשמים חתן הארץ יבולה, ועין השדה יתן פרוי, וירבה השבע בארץ, וישוב הרעב שהוא שפל וקדרו פניו מפני הרעב נשגב ונושע מרומים ישכון לחמו ניתן מימיו נאמנים, ואותן העשירים שאוצרין את התבואה כדי למכרה ביוקר, והם בכל יום מחשבין להפקיע שערים וליתן מארה בתבואה, והקב"ה מפיר אותה מחשבה ברחמיו, שהוא מרחם ענייו ונותן מטר על פני האדמה, הה"ר מפר מחשבות ערומים ולא תעשינה ידיהם תושיה (פסוק יב), שלא ישיגו תאותם שהיו סוברים שיהיו הרעב וימכרו דגנם ותירושם כנפשם. (ז) ושנו ר"ל מאמתי מזכירין גבורת גשמים, מאי אריא דקתני מאמתי מזכירין גבורת גשמים, ולחני מאמתי מזכירין על הגשמים, אלא מאי גבורת גשמים, אמר ר' יוחנן מפני שיורדין בנבורה, (ח) שנאמר עושה גדולות ואין חקר נפלאות עד אין מספר, הנותן מטר על פני ארץ, מאי משמע, אמר רבה בר שילה אתיא חקר מכרייתו של עולם, כתיב עושה גדולות ואין חקר, וכתיב הלא ידעת אם לא שמעת אלהי עולם יי בורא קצות הארץ לא יעף ולא יגע ואין חקר לתבונתו (ישעיה מ כח), וכתיב מכין הרים בכח ונאזר בנבורה (תהלים סה ז). (ט) ת"ר ארץ ישראל בתהלה, וכל העולם כולו שותה בסוף, (י) ארץ

(ג) ומתרגמינן ואכילי עוף. כן תרגם אונקלוס. (ד) וא"ר יצחק. ברכות ה' א'. (ה) ואמר ר' אלעזר. סנהדרין צ"ט ע"ב. (ו) ואמרו ר"ל העולם מתקיים. שבת ק"ח ע"ב. (ז) ושנו ר"ל מאמתי מזכירין גבורת גשמים. תענית ב' ע"א. (ח) שנאמר עושה גדולות ואין חקר. בגמרא שם מובא הכתוב עושה גדולות עד אין חקר ונפלאות עד אין מספר (איוב טו י) ויש לתקן שם כמו שהוא לפנינו וכיון להכתוב איוב ה' ט' וזה שפסים והביא קרא שלאחריו הנותן מטר על פני ארץ (איוב טו י). (ט) ת"ר ארץ

ישראל שותה מי נשמים, וכל העולם כולו שותה מתמצית ארץ ישראל. ארץ ישראל משקה הקב"ה [בעצמו], וכל העולם כולו משקהו על ידי שליח. שנאמר הנותן מטר על פני ארץ, והדר ושולה מים על פני הוצות. (ב) ואמרו ר"ל לא היתה ארץ ישראל שותה אלא (מלמעלה) [מלמטה], אמר ר' יצחק שנאמר ואיד יעלה מן הארץ והשקה (בראשית ב ו), ולבסוף חזר בו הקב"ה שלא תהא שותה אלא מלמעלה. (ג) אמר ר' (יוחנן) [הנין] דצפורין בשם ר' שמואל בר נחמן מפני ארבעה דברים חזר בו הקב"ה, כשביל בעלי זרוע, ובשביל להדיח טללים רעים, ושיהיה הגבוה שותה כנמוך, ושיהיו הכל עיניהם כלפי מעלה למרום, שנאמר לשום שפלים למרום: 12 מפר מחשבות ערומים ולא תעשנה ידיהם תושיה. (ד) אמר עולא מחשבה מועלת לאדם אפי' לדברי תורה, שנאמר מפר מחשבות ערומים: תושיה. (ה) אמר ר' הנין למה נקראת תושיה, שמתשת כהו של אדם: 13 לכה חכמים בערמם ועצת נפתלים נמהרה. נפתלים, כמו נפתל ועקש (משלי ח ח) המחכמים ויועצים עצות מרחוק, ואומרים בפייהם מה שאין סבורים, וקרוב הוא לשון ערומים (איוב טו ה). ונמהרה מן ולבב נמהרים (ישעיה לב ד), והם הפתיים והסכלים, כלומר נסכלה עצתם, כענין שנאמר סכל נא [את] עצת אהותפל י"י (ש"ב טו לא): 14 יומם יפנשו השך וכלילה ימששו בצהרים. יפנשו השך, כלומר בעצתם שיעצו יתפך להם האור להושך, כמו שנאמר בזולתם ובאה השמש על הנביאים (מיכה ג ו): ויש אומ' כי דין יומם להיות ביומם, כלומר בעוד שהם בגאותם ותקפם ומלכותם חבא עליהם הרעה פתאם, כענין שנאמר באה שמשו בעוד יומם בוישה והפרה (ירמיה טו ט): 15 וישע מחרב מפייהם מיד חזק אביון. מפייהם הושיע את העניים, ולפי שאמר מחרב סתם, חזר ופירש מאיזה הרב, ואמר מפייהם, שהם קשין כחרב, כענין שנא' ולשונום כחרב חדה (תהלים נו ה) שהיו סבורין לבלעם ומתאוים להשמידם והוא מושיע מיד חזק אביון, ובני עולה חורקים שיניהם על שמציל הקב"ה העני מירם, הה"ד ועולתה קצצה פיה (פסוק טו), וכן עליו יקצצו מלכים פיהם (ישעיה נב טו): ועולתה, כמו שונא גזל בעולה (שם סא ה), ומעם אלו הפסוקים שסדר, ר"ל כמו שהציל הקב"ה את אלו מכמה ייסורין וכמה סכסות ופורענות והציל עני מחוק ממנו, כן אדרוש אני מלפניו ואתפלל ואתחנן, עד שיעבור ממני ייסורין ויצילני מכיוצא בהן כמו שהציל אלו: 16 ותהי לרל תקוה ועלתה תקפין פיה: 17 הנה אשרי אנוש יוכחנו אלוה ומוסר שדי אל תמאס. ר"ל שמוסרו מוסר אהבה ועל ידי הייסורין עונותיך נמחלין, לפיכך היה לך לקבלם מאהבה ולא תמאסם ומוסר שדי אל תמאס: 18 כי הוא יכאיב ויחבש ימחיץ וידיו הרפינה. (ט) הרפינה ביד, וכמהו רפינו את ככל (ירמיה נא ט). ימחיץ, מענין ומחיץ מכתו ירפא (ישעיה ל כו), כלומר כי הוא המביא ייסורין על האדם, והוא מעלה

ישראל בתחלה. בגמרא תענית י' ע"א הגי' ת"ר ארץ ישראל נבראת תחלה וכל העולם כולו נברא לבסוף. (י) ארץ ישראל שותה מי נשמים. בגמרא שם מוקדם לפני זה א"י משקה אותה הקב"ה ונרשם בעדו בגמרא של הכ"ה גרם כאן א"י שותה, והוא כמו שהיה גם לפני המחבר, וגם הילקוט ברמו תצ"ה הביא כמו שהיה לפני המחבר. (יא) ואמרו ר"ל לא היתה א"י שותה אלא (מלמעלה) [מלמטה] א"י יצחק שני ואיד יעלה מן הארץ. המאמר נשנה בב"ר פ"ג אות ט', וקה"ר פ"א פסוק כל הנחלים, ושם איננו מובא בשם ר' יצחק רק מתחיל כיצד הארץ שותה ר' יהודה ור' נחמיה ויבנן כו' וכך היתה הארץ שותה מתחלה, דכתיב ואיד יעלה מן הארץ וחזר בו הקב"ה שלא תהא הארץ שותה אלא מלמעלה, ותקנתי לפנינו אלא מלמטה במקום אלא מלמעלה. (יג) א"ר יוחנן דצפורין בשם ר' שמואל בר נחמן, ותקנתי א"ר חנין דצפורין כמו שהוא בב"ר שם, ובקה"ר הגי' ר' שמואל בר נחמן בשם ר' הנינא דציפורי ואית דאמרי ר' חנין דצפורי בשם ר' שמואל בר נחמן. ואשר הביא המדרש ואית דאמרי היא גירסת הב"ר, ובירושלמי תענית פ"ג ה"ג (דף ס"ו ע"ג) מובא המאמר סתמי. (יג) אמר עולא. סנהדרין כ"ז ע"ב וע"ש בפירש"י. (יד) א"ר חנין למה נקראת תושיה. שם שם. (טו) הרפינה ביד, וכן הביא הראב"ע הרפינה ביד, והטעם כמו אל"ף וכמותו

לו ארוכה ומוציאו מהן: 19 בשש צרות יצילך ובשבע לא ינע כך רע. בשש צרות יצילך, כלומר שאתה מקבל מוסר השם עליך מאהבה ולא התרהר אחר מדותיו, רע כי הוא יצילך מכמה צרות, ומכמה נסיונות המתרגשות בעולם, כגון רעב ומלחמה וכיוצא בהן, כמו שמפורש והולך במקראות שאחריו, ויהיו שש ושבע ממש רעב ומות ומלחמה: 20 ברעב סרך ממות ובמלחמה מידי חרב. (ט) אמר רב יהודה אמר רב משום ר' חייא כל המרעיב עצמו בימי רעבון ניצל ממותה משונה, שנאמר ברעב סרך ממות, מרעב מיבעי ליה, אלא מתוך שהרעיב עצמו בשני רעבון, והטעם כגון אדם שהוא עשיר ויש לו תבואה באוצרותיו ומחסר נפשו מהם ומפרנס בהם העניים והאביונים בשני רעבון הקב"ה מציל אותו ממותה משונה, הה"ד ברעב סרך ממות, ואמר התרגום בכפן דמצראי פרקך מן מותא (ומקרא) [ובקרבא] דעמלק מקשלי' סיפא: 21 בשוט לשון תחבא ולא תירא משוד כי יבא. בשוט לשון תחבא, כלומר כשישטו האומות והלשונות לעורר מלחמות בעולם, תחבא בעצלו של הקב"ה, שנאמר לא תאונה אלך רעה ונגע לא יקרב באהליך (תהלים צא יא), ומענינו משוט בארץ (אויב ב ב): ולשון. כמר לא תדע לשוני (ירמיה ה טו): ד"א בשוט לשון, כלומר כשיבא שבט פורענות על אחד מלשונות הגוים תחבא, והוא מענין שוט לסוס (משלי כו ג), והוא מענין וישט, (י) ומתרגמינן וישלח ידו (שמות ד ד), ואושיט ידו, כלומר בהשתלחות לשון הרע בעולם תחבא, כענין שנאמר (פסוק) [פסוק] שלחת ברעה (תהלים נ יט): 22 לשוד ולכפן תשחק ומחית הארץ אל תירא. ולכפן, מן תרגום רעב כפנא: ויש אומרים מענין כפנא שרשיה (יחזקאל י ז), ובהפוך האותיות בלשון ר"ל כנפיא, שענינו קבוץ ואסיפה, כלומר כשיתקבצו ויאספו האומות להלחם כך תהיה אתה משחק בהם ועליהם: (י) ר' יהושע בן לוי אמר ביעקב אבינו ע"ה נאמרה פרשה זו, ר' שמואל בר נחמני אמר ברוד נאמרה פרשה זו, ברעב סרך ממות, בשעה שברח והלך לאחימלך, כשהיה רעב והאכילו לחם קדש, שנאמר ויתן לו הכהן (לחם) קדש (ש"א כא ז): ובמלחמה מידי חרב. מחרב גלית הפלשת'י: בשוט לשון תחבא. בשעה שבא דואג האדומי והלשין עליו, שנאמר הית'י את בן ישי בא נכה (שם כב ט): לשוד ולכפן תשחק. מדואג ואחיתופל: ומחית הארץ אל תירא. משאול שבא מבנימין שנמשל לזאב, שנאמר בנימין זאב יטרף (בראשית מט כז): 23 כי עם אבני השרה בריךך והית השרה השלמה לך. אבני השרה, האל"ף נוסף, ר"ל בני השרה, ונקראו בני השרה, לפי שהם שוכנים בשרה תמיד, כגון הערביים ובני ישמעאל השוכנים באהלים, אמר לו אפילו אלו שאין להם שום מדות הם נשלמים עמך וכורתים עמך ברית: ויש אומרים שהם מין היה דומין לצורת האדם. ונקרא אבני השרה: ד"א אבני השרה, על דרך השאלה, כמו משם רועה אבן ישראל (בראשית יט כד): 24 וידעת כי שלום אהליך ופקדת נוך ולא תחטא: 25 וידעת כי רב זרעך וצאצאיך כעשב הארץ. או בכל העולם ובכל מקום שתלך, תהיה בטוח כי שלום אהליך, ופקדת נוך, כאשר תפקד ביתך בשוכך לא חמצא שהוא חסר ממנו כלום ממה שהנחת, כענין ולא יהמוד איש את ארצך (שמות לד כד), ומענין אל השערה ולא יחטיא (שופטים כ טז), אני ובני שלמה חטאים (מ"א א כא): (י) ת"ר אוהב אדם אשתו כגופו, ומכבדה יותר מגופו, והמדריך בניו

רפינו את כבל. ולפניו כתיב רפאנו את כבל (ירמיה נא ט) והאל"ף נחה והרד"ק כתב כשרשום נכתב כבעלי האל"ף ונקרא כבעלי הח"א. (ט) א"ר יהודה אמר רב משום ר' חייא. תענית י"א ע"א. ושם ליתא המלות "משום ר' חייא", רק במאמר שלפניו (י"ט ע"ב) איתא א"ר יהודה אמר רב אמר ר' חייא. (י) ומתרגמינן וישלח ידו ואושיט ידו. כ"ה בת"א. (י) ריב"ל אמר ביעקב אבינו נאמרה פרשה זו רש"י אמר ברוד נאמרה פרשה זו כו'. עוד לא מצאתי. המאמר הזה. (י) ת"ר אוהב

ובנותיו בדרך ישרה, ומשיאן סמוך לפרקן, עליו הכתוב אומר וידעת כי שלום אהלך. (כ) ושנו רבותינו שלשה דברים צריך אדם לומר בתוך ביתו ערב שבת עם חשכה, עשרתם ערבתם הדליקו את הנר, מנא הני מילי, אמר ר' יהושע בן לוי דאמר קרא וידעת כי שלום אהלך ופקדת נוך ולא תחטא. (כא) אמר ר' יהושע בן לוי הייב אדם לבקר את אשתו בשעה שיוצא לדרך, שנאמר וידעת כי שלום אהלך ופקדת נוך ולא תחטא. (כב) אמר ר' יהושע בן לוי כל היודע באשתו שהיא יראת אלהים ואינו פוקדה נקרא חוטא, שנאמר ופקדת נוך ולא תחטא: וצאצאיך כעשב הארץ. ובני בניך יציצו ויצמחו כעשב הארץ: 26 תבא בכלח עלי קבר כעלות גדיש בעתו. בכלח, כלומר בעת שלא יבאו ימי הזקנה, שנאמר בהם עד אשר לא יבואו ימי הרעה (ויגיעו ימים) [והגיעו שנים] אשר תאמר אין לי [בהם] הפיץ [קהלת יב א]. אלא כעלות גדיש בעתו. כמו שהגדיש אינו נקצר אלא עד אשר לא ישאר לו שום הנאה בקרקע, ואם יניחיהו יותר יפסד, כך אתה שלא אירע לך דבר רע בכחך ובהרגשותיך אלא חזק ובריא, ותהיה דעתך מיושבת עליך, ותלמודך סדור בפיך, ואתה משתעשע בתורת אלהיך, וכאשר ימלאו ימך תסתלק מן העולם בכבוד. (כג) ולרבותינו ז"ל תבא בכלח אלי קבר, ר' יצחק אמר תבא בך לחלוחית, רבנן אמרי תבא בכלח, בכלי מלא שאינו חסר כלום. (כד) ועוד אמרו רבותינו מת בן חמשים זו היא מיתת כרת, בן חמשים ושנים זו מיתת שמואל הרמתי ע"ה, בן ששים זו היא מיתת כל אדם, אמר מר זוטרא מאי קראה תבא בכלח בנימטריא הכי הווי ששים שנה, מת בן שבעים זו היא מיתת שיבה, מת בן שמונים זו מיתת נבורה, שנאמר [ימי שנותינו בהם שבעים שנה] ואם נבכורות שמונים שנה (תהלים צ י): 27 הנה זאת הקרונה [בן היא] שמענה ואתה דע לך:

ג.

1 ויען איוב ויאמר: 2 לו שקול ישקל כעסי והותי במאזנים ישאו יחד. והוותי, עניינו לשון מכאוב וכעס וחלי והוה, וכעסי כמו מרוב שיחי וכעסי (ש"א א טז). כלומר מרוב מכאובי וחלי לבני, והוותי כמו הוה על הוה (יחזקאל ז כו), והווי מלשון נהייתי ונחליתי (דניאל ח כו), אמר רבא עפרא בפומיה דאיוב, כלום יש עבד שמוכיח את רבו: 3 כי עתה מחול ימים יכבר על כן דברי לעו. אמר איוב לו שקול ישקל כעסי והוותי במאזנים והכף האחרת יהיה חול ימים, או היו מכריעין את הכל, וכעסי והוותי ענין אחד הם, וכבר אמרנו למעלה כי אליפו הוכיח לאיוב באמרו כי לאויל יהרג כעס והרשיעו, השיבו איוב ואמר לו אין לך לחפש על כעסי, כי אין לי כעס אלא לפי הוותי, כי אם שקול ישקל כעסי בכף מאזנים והוותי, כלומר שבירי וכאבי בכף אחרת מחול ימים יכבר ההוה על הכעס ועל היסורין שהם גורמים לי כעס יותר ממה שאני כועס: על כן דברי לעו. דברי נבלעים ומנומגמים, כאדם שאין בו כח להוציא דבריו כתקנן ולדבר את מליו, וכן שתו ולעו (עובדיה א טז), שכן דרך השכור לנמנם ולומר דברים שאין מוכנים: ויש אומרים שהוא מענין נע, כלומר על כן דברי נעים וגדים ואינן מיושבים אלא פעם אחת הוא

אדם אשתו. סנהדרין ע"ו ע"ב. (כ) ושנו רבותינו. שבת ל"ד ע"א. (כא) אריב"ל חייב אדם. יבמות ס"ב ע"ב. (כב) אריב"ל כל היודע. שם שם. (כג) ולרבותינו ז"ל. ב"ר פע"ט. ושם הגי' ר' יצחק אמר תבא לח אלי קבר, ורבנן אמרו תבא בכלח אלי קבר מלא שאינו חסר כלום. (כד) ועוד אמרו רבותינו, מ"ק כ"ח ע"א.

קורא תגר, ופעם אחת הוא מצדיק עליו את הדין: 4 כי חצי שדי עמדי אשר חמתם שותה רוחי בעותי אלוה יערכוני. אשר חמתם שותה רוחי, הארס שלהם, שכן דרך המורים הביצים שמימימים הארס שלהם בחצייהם, וקורין בלשון ערבי בקלה, וכמו כן נועצים החצים בבצלים, וכמו כן שמימים בהם ארס של דברים הממיתים: בעותי אלוה. הם הייסורין שהיו מכעיסין ומבהלין ומכעתין אותו, כמו והמן נבעת (אסתר ז ו), כלומר נכהל: 5 הינהק פרא עלי דשא אם יגעה שור על בלילו. ינהק וינאק קרובים הם, שהנאקה תרמה לפעמים לנהיקות החמור שדרכו לנהק תמיד: יגעה שור. יגעה מן הלוך (וגעה) [וגעון] (ש"א ו יב), והגעיה לשור, כמו הנהיקה לחמור: בלילו. מענין ויבל לחמורים (שופטים יט כא). בליל חמיץ יאכלו (ישעיה ל כד), מיני תבואה המעורבין זה בזה, וטעם המקרא אמר איוב לחביריו יש לי לכעוס מפני הייסורין, ואין לשום אדם לכעוס ולחפוש אותו, אבל אתם בודאי אין לכם לכעוס, לפי שאין לכם על מה, שהרי אתם שקטים ושלווים: הינהק. בתמיהא, ר"ל וכי ינהק פרא בשעה שיש לו דשא, ושור יגעה בשעה שיש לו תבואה לפניו, אבל אתם יש לי לחפוש עליכם שאתם אומרים דברים תפלים מבלי מלח, כי כאשר אין טעם בלובן ביצה הנאכל מבלי מלח, כך אין טעם בדבר האמור שלא על אופניו: 6 היאכל תפל מבלי מלח אם יש טעם בריר חלמות. 3 חלמון בלשון רבותינו הוא לובן ביצה, כדאמרין חלמון מבחויץ וחלבון מבפנים: היאכל תפל מבלי מלח, 3 כל דבר שהוא צריך מלח ולא ניתן בו נקרא תפל, כד"א והנם (מגבלים) [טחים] אותו תפל (יחזקאל יג י): וריר חלמות. יש אומרים שהם עשבים ראויים לאכילה ויש להם ריר ואין בו טעם כלל, ואינן נאכלין אלא על ידי מלח: ויש אומי כי מקראות אלו הם משל על עצמו, כלומר שאין שיהו וכעסו וצעקתו לחנם, ולא כדי להוציא דבה ולהרהר אחר מרת הדין, אלא מחמת היסורין והפורענות שבאו עליו: ד"א היאכל תפל מבלי מלח. אמר איוב דבר זה על שהיה מואם במאכל ומשתה, 7 כמאן דנקיט ליה תונבא, וכשהיו רוצים להברותו היה צועק ומתאנה ומתעב כל מיני מאכל לכובד חוליו וחולשת כח תאותו, כאלו הם כלין אצלן, כמו הדבר המאוס המוזהם התפל שאין בו לארס תאוה, הה"ד מאנה לנגוע נפשי כלומי מאנתי לנגוע בהם והם אצלי כדוי לחמי, כלומר הם כבדים וקשים כמכאוב בשרי, מן מדוה מצרים (דברים ז טו): ד"א מאנה לנגוע נפשי. הרבה יש לי לצעוק, כי דברים שהייתי נפשי ממאנת וחתה בהם וקצה ליגע המה כדוי לחמי הם עתה נכונים הם לי למשמש בהם, כגון בלויי הסחבות והמלחים שאני מקנה בהם פעם אחר פעם הלחה שיוצאת מן השחיין: ויש אומרים מאנה. הדבר שהייתי מתעב אותו לתפולותו ולרוע טעמו הוא לי עכשו להם ומאכל: וחלמות. מענין (והחלימני) [וחחלימני] והחייני (ישעיה לח טו): 7 מאנה לנגוע נפשי המה כדוי לחמי: 8 מי

(8) אמר רבא. ב"ב מ"ז ע"א. 3 חלמון בלשון רבותינו הוא לובן ביצה כדאמרין חלמון מבחויץ וחלבון מבפנים. בגמרא חולין ס"ד ע"א חלבון מבחויץ וחלמון מבפנים טהורה חלמון מבחויץ וחלבון מבפנים טהור. וטעם המחבר שכתב חלמון בלשון רבותינו הוא לובן ביצה והטעו לשון חז"ל וכתבו חלמון מבחויץ ובאמת אם חלמון מבחויץ הוא טמאה. וחלבון פי' לובן הביצה וחלמון הוא הפנימי אדום הביצה, והמחבר הביא את לשון חז"ל חלמון מבחויץ כמו שמצא בתשעים מלות בוררות לר"ג (פי' ט"ז) שכתב בריר חלמות חלמון מבחויץ. ובמתכרתי פשר דבר שהוצאתי לאור כולל הערות על תשעים מלות בוררות הערה כ"ט העירותי כי נוסחא משובשת הי' לפני בעל הערוך שהביא בערך חלמון וז"ל חלמון מבחויץ וחלבון מבפנים טמאה פי' חלמון הוא הפנימי אדום שבביצה. בריר חלמות תרגם חלבון בעתא והלמונא עכ"ל. והאמת שהגי' שלפנינו היא הנכונה בחי"ת, וכן לפנינו בתרגום חלבון וחלמונא בחי"ת. והר"ק בשרשים הביא וז"ל בריר חלמות הוא אדום הביצה וכן בדרז"ל חלבון מבחויץ וחלמון מבפנים נקרא כן לפי שהוא מאכל בריא עכ"ל. 3 כל דבר שהוא צריך מלח ולא ניתן בו נקרא תפל. עיין שבת קכ"ח ע"ב. 7 כמאן דנקיט ליה תונבא. על והמתי חיייתו לחם (איוב לג כ) תרגם ומתונבא דנקיט ליה. ובגמרא תונבא בעלמא נקיט ליה יומא פי' ג

יתן תבא שאלתי ותקותי יתן אלוה: 9 ויואל אלוה וידכאני יתר ידו ויבצעני. ויואל מענין ויואל משה (שמות ב כא), לשון רצון, וזו היא השאלה ששאל, שיואל וירצה השם: וידכאני. כלומר יאסוף אליו רוחו ונשמתו ואז ינוח מן היסורים ומן החליים שבאו עליו: יתר ידו. כלומר שיתר מוחת גבורותיו בפעם אחת ולא יתן לי ארוכה, אלא מיד ויבצעני, כמו מדלה ויבצעני (ישעיה לח יב), בצע אמרתו (איכה ב יז). כלומר גלה והשלים: ויבצעני. מענין מה בצע (בראשית לו כז), ומתרגמינן מה ממון מתהני לנא, וכן בצע כסף (שופטים ה יט): 10 ותרו עוד נחמתי ואסלדה בחילה לא יהמול כי לא כחדתי אמרי קדוש. תהיה לי זאת לנחמה אבקש ממנו ואתחנן לפניו בחילה שלא יהמול מלבצעני, וישמע קול תפילתי, בעבור שלא כחדתי אמרי קדוש מלקיים אותם: ואסלדה בחילה. אין לו חבר, אבל המתנבאים בדברי השיר משוררים אותו במקום תהלה ותהנה ובקשה: ד"א שהוא מענין (ו) מה שאמרו ר"ל במים רותחין כל שחיד סולדת בהם, כלומר נצרכת ונשרפת, ויהיה ענינו שאמר איוב מי יתן וימיתני ותהיה המיתה נחמתי על חליי שאני סוליד בו בחיל, וכאב בשרי נשקה עלי בלי חמלה, ותהיה נחמתי ושברי על צדקתי שאמות שאני מאמין ביהוד השם ובתורתו ומורה באלהותו, הה"ד כי לא כחדתי אמרי קדוש: 11 מה כחי כי איחל ומה קצי כי אאריך נפשי. מה כחי כי איחל, חזר ואמר כי השאלה ששאל היא רחוקה מלבא, ומה כחי כי איחל, עד שארפא ואם ארפא כמה אוכל להיות אחרי כן, הה"ד ומה קצי כי אאריך נפשי, ואאריך ואיחל ענין אחד הוא, שכן תרגום ויחל עוד (בראשית ה י), ואורך עוד: 12 אם כח אבנים כחי אם בשרי נחוש. נחוש שם דבר, כמו נחשת ונחושה, והוא דבר שסובל העבודה והטורח: 13 האם אין עזרתי בי ותושיה נדחה ממני: 14 למס מרעהו חסד ויראת שדי יעווב האם אין עזרתי בי: למס מרעהו חסד. כלומר עזרתי וכחי אינן בי ונדחה ממני עצתי וחכמתי שאני מיהל. למס מרעהו חסד, כלומר למנוע חסד מהכור, ודומה בעיניו כמי שעזב יראת שמים כשאמר דבר זה שחביריו עוזרין ומסייעין אותו, וכיון שראה שאינן עוזרין אותו אמר אחי בגדו כמו נחל: ד"א האם אין עזרתי בי, וכי המת קמו לפי שאין להם כח להתרים כנגד אלו שהם ממסים מרעם חסד ואומרים שאין לי חסד ויראת שדי עזרתי שאין לי יתרון ותועלת וכשרון בחיים אחר שאני צריך לכה אבנים ונדחה ממני עזרתי וכחי ותושיה לנגד אלה הבוגדים. למס מרעהו חסד, אמר התרגום גבר דמנע מהכריה חסדא: (ז) אמר ר' יהושע בן לוי כל מלאכות שהעבד עושה לרבן, תלמיד עושה לרבן, הויז מהתרת המנעל והנעלות, אמר רבא לא אמרנא אלא במקום שאין מכירין אותן, אבל במקום שמכירין אותו לית לן בה. (ח) ואמר ר' חייא בר אבא אמר ר' יוחנן כל המונע תלמידו מלשמשו כאלו מונע ממנו חסד, שנאמר למס מרעהו חסד. (ט) פלוני אומר זה המגדל כלב בביתו, שנאמר למס מרעהו חסד, שכן בלשון יון קורין לכלב למס, כלומר כשיבא העני המחזר על הפתחים לשאול מבעל הבית, והוא נוכח עליו ומכריחו, ונמצא שלא עשה עמו בעל הבית חסד, ומי גרם לו כך הכלב שגידל בתוך ביתו, (י) ר' נחמן בר יצחק אמר כאלו פורק ממנו יראת שמים, שנאמי ויראת שדי יעווב: 15 אחי בגדו כמו נחל כאפיק נחלים יעבורו: 16 הקודרים מני קרה עלימו יתעלם שלג. כלל באלו השני פסוקים שני ענינים, האחד הוא שהמשיל אהיו ורעיו אנשי עצתו כנחל שוטף שבא פתאום כגון שירדו גשמים

ע"א עיין ערך ערך תנב. (ס) ומתרגמינן מה ממון מתהני לנא. כן ת"א ולפינו ניתהני. (ז) מה שאמרו ר"ל. שבת מ' ע"ב וע"ש בפירוש שהביא שהיא מלשון ואסלדה בחילה. (ז) ארוב"ל. כתובות צ"ו ע"א. (ח) ואמר ר' חייא, שם שם. (ט) ר' פלוני אמר. שבת ס"ג ע"א. ובגמרא שם מובא בפירוש

במקומות רחוקים ונעשה מהם שטף גדול ובה במהירות ושטף ועבר על ארצות שלא עברו עליהם נשמים כלל, והיו שוקטים ושננים עד ששטף המים כל מה שיש לאנשי אותם הארצות, כאשר האורב לחברו ונפל עליו פתאום, כך איוב היה לבו בטוח שהיו מדברים עמו אחת בפה ואחת בלב בערמה ומרמה, שהיו מבטיחין אותו על דבר שאין בו ממש, כמו הקרה והשלג שהן יורדין במקום הנחלים ונעשים ערמות ערמית לבנות, עד שהן נראין מרחוק, כאלו הם ספינות באות בנהר במיני תבואה, עד שהן מגיעין אליהן ומראין שאין בהם ממש מיד בושו וחסרו, ההיד בושו כי בטח (פסוק כ): ד"א אחי בגדו. כמו נהל שיטף כל מה שמוציא לפניו הרי בנידה אחת, וחור ואמר בגידה אחרת, הקודרים מני קרה. שמימיו מרוב השטף ששופטין בארמה הם נחמרים ונעכרים ואינם ראוין לשתייה, ולא עוד אלא עלימו יתעלם שלג שהם מתכסים מן העין, ואין הצמא מוצא מים לשותות: כאפיק. הם כמו תעלות נמשכות מן הנחלות, כמו כאפיקים בנגב (תהלים קכו ד): הקודרים. הוא מענין קודר הלכתי (איוב ל כה): 17 בעת יזורבו נצמתו בהמו נדעכו ממקומם. יש אומרים בעוד שהן צנונין הם מצומתין במקומם וכחום השמש עליהם נדעכו ממקומם והלכו להם. (ב) יזורבו יצטננו, מלשון רז"ל רב אשי אמר כסא דכספא [הסר] נמי אסיר משום (דמורוב) [דמורוב], כלומר מצטננו. (ג) ונצמתו מן צומת הגידים, וכן רעי איוב בעוד שהיה בשלוח היו עמו אגודה אחת, וכיון שבאו עליו יסורין איש לדרבו פנו והלכו להם: ד"א בעת יזורבו. שהוא מענין מרוב, בהפוך אותיות, ונצמתו מענין צמתו בכור חיי (איכה ג נג), כלומר בעוד שהם נוזלים כמעין שאינו פוסק מיד נפסקו וכשהוחמו בהלוכן נדעכו ולא היה להם עמידה: ד"א שהוא מענין צרבת השחין (ויקרא יג כג), כלומר כיון שנתחמו נכרתו שנשטפו בזעף החמימות, ונדעכו ממקומם מהר לפי שעה: ד"א שהוא מענין ורם מים עבר (חבקוק ג י), בחילוף ב"מ, כלומר בעת שהם זורמים נכרתו והשאר מן השלג שלא נמס במקום גבוה עדין בחום השמש עליו נדעך מיד, (ג) אמר ר' יוחנן תנינן משפט דור המבול שנים עשר חדש נטלו דינם (ד) ולא יהיה להם חלק לעולם הבא. (טו) ואמר ר' יוחנן כל טפה וטפה שהיה הקב"ה מוריד עליהם, מרחיחה בניהנם ומורידה עליהם, שנאמר בעת יזורבו נצמתו, וזיבתן (לחול שנית) [להלשטנית] היתה: 18 ילפתו ארחות דרכם יעלו בתהו ויאברו. מענין וילפות שמשון (שופטים טז כט). וארחות דרכם, סמך מין אל מינו, כמו (מטר גשם) [גשם מטר] (איוב לו ו), והפכו והרך אורחותיך בלעו (ישעיה ג יב), וענינו שטפתו דרכי אותם האפיקים ויצאו ויתעקמו להם בהלוכין ויעלו כשואבת העבים ולא נודע מקומם, (טז) אמר ר' שמואל בר נחמני (י) אמר ר' יוחנן כל העושה עבירה אחת בעולם הזה, כלומר הבא על הגויה, מלפפתו והולכת בו ליום הדין, שנאמר ילפתו ארחות דרכם, שמלפפו ומוליכתו לניהנם: 19 הבישו ארחות תימא הליכות שבא קון למו. ארחות תימא, הם ההולכים ארחות תימא בארץ ציה, כמו שאמר הנביא לקראת צמא התזו מים

שם המאמר. (י) ר' נחמן בר יצחק. שבת שם. (יא) יזורבו יצטננו מלשון רז"ל רב אשי אמר כסא דכספא. הוא בגמרא יומא ע"ה ע"ה, ולפניו רב פפא אמר, והגיה הגאון הר"ב בגליון שצ"ל רב אשי אמר כמו שהוא באלפסי ובתרא"ש ובב"י. והרד"ק בשרשים שרש זרב הביא וז"ל ור' סעדיה פ"י יזורבו לשון קור דומה ללשון רז"ל שאמרו כסא דכספא נמי אסור משום דמרויב, כלומר שמצנן. וראיתי כי גם הערוך ערך אזורבו הביא שהוא מלשון המקרא בעת יזורבו, ועיין הערה ע"ז במחברתי פ"י דבר על פתרון תשעים מלות בודדות לרס"ג. (יג) ונצמתו מן צומת הגידים, חולין ע"ז ע"ה. וכן הביא הרס"ג בפתרון תשעים מלות בודדות סי' מ"ב וע"ש מה שהעירוני בתערה ע"ז. (יד) א"ר יוחנן. ב"ר פכ"ה אות ט. (יז) ולא יהיו. שם הגי' ויהיה להם חלק והוא קשיא וע"ש בפ"י מהר"ו. (טו) ואמר ר' יוחנן. שם הגי' דאמר ר' יוחנן. (טז) א"ר שמואל בר נחמני. סוטה ג' ע"ב. (יח) א"ר יוחנן. בגמרא הגי' א"ר יוחנן. (יט) ומתרגמינן וצבי משה. כן הוא בת"א.

יושבי ארץ תימא (ישעיה כא יד), וכן הליכות שבא קיוו לאותן האפיקים ובושו כשבא עדיהן ולא מצאו מים, הה"ד בשו כי בטח: 20 בשו כי בטח באו עריה ויחפרו: 21 כי עתה הייתם לא תיראו חתת ותיראו. הייתם לא, הייתם נמשלים לאותו נחל הנזכר למעלה: ד"א הייתם לו למקום, כלומר התרסחתם כנגדו במקומו לכך נאמר תראו חתת, תיראו ייסוריו הבאים עלי ותיראו לומר האמת ומחניפים אתם את בעל דיני כדו שלא יבאו עליכם ייסוריך כאלה: 22 הכי אמרתי הבו לי ומכחכם שחדו בעדי. הכי אמרתי אליכם שיתנו אלי משלכם או שתשחדו לאהרם בעדי, כלומר מכחכם מממונכם שתצילוני מיד צר ומיד עריצים תפרוני איני מבקש מכם כלום כי אם ההודאה בלבד ומה שניתי הכינו לי: 23 ומלטוני מיד צר ומיד עריצים תפרוני: 24 הורוני ואני אחרש ומה שניתי הכינו לי: 25 מה נמרצו אמרי יושר ומה יוכה הוכה מכם. מה נמרצו אמרי יושר, כמה הם מופלגים כמו קללה נמרצת (מ"א ב ח), כלומר מופלגת: ד"א כמה הם נעימים ומקובלים אמרי יושר, וכן מעניינו מה נמלצו להכי (תהלים קיש קג), כמו אלמנותיו וארמנותיו: ומה יוכה הוכה מכם. אמר להם אלו אמרתם אמרי יושר היו מקובלים עלי, אבל עתה מה יוכה הוכה מכם דברים בשלים וענינם שאין בהם ממש, הה"ד הלהוכה (מלין) [מלים] תחשבו, דברי הבאי אתם מחשבים שהם דברי תוכחות ודברים שמתאישיין מהם שאינם כלום אתם סבורין שהם רוח עצה, הה"ד ולרוח אמרי נואש, מענין ונואש [ממני] שאול (ש"א כו א): 26 הלהוכה מלים תחשובו ולרוח אמרי נואש: 27 אף על יתום תפילו וחקרו על ריעכם. אף על יתום, אפילו על היתומים שהארם חייב לרחם עליהם תפילו עליהם אימתכם ותרכאום בלי חמלה ואפילו על ריעכם אתם חורשים רעה ומתקבצים עליו להפילו בדין, ומענינו יכרו עליו חברים (איוב מ ל), כלומר יתקבצו: ד"א אף על יתום הפלתם האף עליו כנגד הרחייה אחר שכריתם שוחה לרגל רעכם לפניכם לדין, ויבא בעל דינו ויהן לכם שחד, או יאמר לכם שיעשה לכם ככה, אתם מקבלים ממנו בעבור שחד ותמו הדין על ריעכם: 28 ועתה הואילו פנו בי ועל פניכם אם אכזב. פנו בי, כי התרצו לפנות אלי ולשמוע דברי ותראו על פניכם אם אכזב, והוא מענין ויואל משה (שמות ב כא), ית' ומתרגמינן וצבי משה. ועל פניכם. רוצה לומר בפניכם, וכמהו על פני תרה אביו (בראשית יא כח): 29 שובו נא אל תהי עולה ושבו עוד צדקי בת. שובו נא לבחון ותבחנו שלא תהי עוד עולה, ושובו עוד כשתראו שאין בו עולה הודו לדברי וצדקו אותי ואל תחוקו בעולה: 30 היש בלשוני עולה אם הכי לא יבין הוות. וכי יש בלשוני עולה והכי לא ישעם אם יאמר הוות, כלומר לא אמרתי כבר עולה שאם אמרתי אני הייתי מביר בעצמי:

א.

1 הלא צבא לאנוש עלי ארץ וכימי שכיר ימיו. זה הדבר שאמרתי לכם הואילו לפנות בי כי איך אחריש מלצעוק על קורותי, הלא ידעתם כי יש צבא לאנוש וזמן קצוב עלי ארץ, כמה יחיה וכימי שכיר ימיו שנשכר לשנה ויודע שיכלו ימי השנה, כך אני יודע שיכלו השנים הקצובות לי ולפיכך אני ממהר להראות טענותי, שהארם היום חי ומחר מת בקבר, ומענין זה אמר דוד ע"ה כמה ימי עבדך (תהלים קיט פד): (ב) אמר ר' אלעזר שלשה צבאים הם, צבא לשמים ולארץ, וצבא לתלמידים, (ב) א"ר אלעזר ג' צבאים הן. ב"ר פ"י אות ה', ומובא בילקוט איוב רמז תתק"א. ועיין במי

וצבא ליסורין, צבא לשמים ולארץ, שנאמר ויכלו השמים והארץ וכל צבאם (בראשית ב א), צבא לתלמידים שנאמר כל ימי צבאי איהל עד בא הליפתי (איוב יד יד), עד יקום הלופי וצבא ליסורין, שנאמר הלא צבא לאנוש עלי ארץ, כל צביונו של אדם אינו אלא על הארץ, ומה הנאה יש לו, וכימי שכיר ימיו. (ג) רב שמואל בר נחמן אמר אם זכה צבא לו, ואם לאו צבא עליו, (ג) בנה בית ועלה בידו צבא לו, (ד) ונפל עליו צבא עליו. (עלי ארץ ה) חסר יו"ד כתיב אלו עשר שנים שבין שבעים לשמונים, של ימי שנותינו בהם שבעים שנה, (ו) וכימי שכיר ימו חסר כתיב, אם נתן שכר משלים ימיו, ואם לאו יאבד כחצי ימיו: 2 בעבר ישאף צל וכשכיר יקוה פעלו: 3 כן הנחלתי לי ירחי שוא ולילות עמל מנו לי. כן הנחלתי, בעכר שהוא יגיע כל היום וישאף ויתאוה ויאמר מתי תערב השמש וינחה, וכשכיר אשר יקוה שכר פעלו לערב, ויתאוה לביאת השמש, כן הנחלתי לי ירחי שוא ויסירין, והגני אמתין אותו צבא הניתן לי ולילות עמל שמנו לי מן השמים, והוא מענין וימן להם המלך (דניאל א ה) או מענין וימן (האלהים) [י"ו] דג גדול (יונה ב א), לשון וימן והרנה: 4 אם שכבתי ואמרתי מתי אקים ומרד ערב ושבעתי נדודים עדי נשף. אם אשכב על מטתי אומר מתי אקום יהיה בקר ואקום ומרד ערב וארך הלילה וימשך, כמו אנשי מדות (במדבר יג לב), ואשבע נדודים על מטתי כל הלילה עד עלות השחר, ונדודים מענין נדרה שנה המלך (אסתר ו א), ונשף מענין כוכבי נשפו (איוב ג ח), וכמו שאמרנוהו בראש הספר, (ז) נשף לליא אתיא יממא: ויש אומרים כי מרוב כאבו וחליו היה מתאוה ואמר מי יתן בקר, הלואי הלך לו זה הלילה הארוך לרוב שוממותו בו, כמו שיארע תמיד לחולים שהם קצים בהליהם כל הלילה, ולבקר מחמת נדוד שנתו ונמצא מושכב על מטתו כל אותו היום, ונמצא שלא היתה לו מנוחה לא ביום ולא בלילה: 5 לבש בשרי רמה וגוש עפר עורי רגע וימאס. גוש עפר, ענין אחד הם כמו אדמת עפר (דניאל יב ב), אלא שהגוש הוא כמו אגרופין של עפר, (ט) כמו שאמרו ר"ל בומן שהן פרורין, ובומן שהן גוש, (ט) ועוד אמרו וגוש מארץ העמים, והוא העפר: עורי רגע וימאס, נבקע ונמס, מענין רוגע הים (ישעיה נא טו). על דרך השאלה, שכן דרך גלי הים נעשים קמשים, ולבסוף הם נבקעים, ומימיהם נפורים ונמסים. וימאס, מן (וימאסו) [ימאסו] כמו מים (תהלים נח ח) האל"ף במקום סמ"ך, הכל מענין וימס לבב העם (יהושע ז ה) וכמהו אשר בזאו נהרים ארצו (ישעיה יח ב), כלומר בזוו: ד"א עורי רגע וימאס, מענין לא תרגיע (דברים כח סה), כלומר נח ונרפה עורו, והיה כבשר המת שאינו מרגיש בשום מכאוב ולבסוף נמס והלך: 6 ימי קלו מני ארג ויכלו באפס תקוה. מני ארג, ימי טובתי הלכנו להם במהירות וקלות יותר מכלי הארג, שמשליך אותו האורג מיד ליד, והערב נתון לתוכו שאורג בו הבגד, מענין שנאמר קפדתי כאורג חיי ויכלו באפס תקוה (ישעיה לח יב). מפני שאין בתוכו התקוה, מענין תקות השני (יהושע ב כא), ואינו יכול לארוג עוד שהמסכה צרה כהתכנסם: ד"א באפס תקוה, שלא ניתנה לו תקותו שהיא מקוה טובה ורפואה: 7 זכר כי רוה חיי לא תשוב עיני לראות טוב. זכר כי רוה, כלפי מעלה הוא מדבר: לא תשוב עיני. לאחר מיתה, וכלפי מעלה הוא מדבר: 8 לא תשורני עין ראי עיניך

מהרז"ו בב"ר שם. (ג) רב שמואל בר נחמן. במדרש שם נחמן בריה דר' שמואל בר נחמן, והילקוט יש הביא הגי' ר' נחמיו בריה דר' שמואל. (ג) בנה בית. בב"ר שם בנה בנין. (ד) ונפל עליו צבא עליו. בב"ר שם נפל ממונו לית צבא עליו, וע"ש בפ"י מהרז"ו, ובילקוט שם בנה בנין ונפל ממונו צבא עליו. (ה) חסר יו"ד כתיב. הכתיב על והקרו עליו. (ו) וכימי שכיר ימו חסר כתיב. לפנינו מלא כתיב ימיו. (ז) נשף לילה. ברכות ג' ע"ב. (ח) כמו שאמרו ר"ל בומן שהן פרורין ובומן שהן גוש, מבול יום פ"ב מ"ג ושם הוא בלשון אחר. (ט) ועוד אמרו. טהרות פ"ה מ"א. (י) אמר רבא,

בי ואיני: 9 כלה ענן וילך כן יורר שאול לא יעלה. כלה ענן וילך, (א) אמר רבא מלמד שכפר בתחיית המתים: 10 לא ישוב עוד לביתו ולא יכירונו עוד מקומו: 11 גם אני לא אחשך פי אדברה בצר רוחי אשיחה במר נפשי. גם אני לא אחשך פי, הואיל ואינך חדל ממני, גם אני לא אמנע דבור מלצוקן אחר מדותיך: 12 הים אני אם תנין כי תשים עלי משמר. הים אני אשר שמת לו החול גבול שלא יכסה הארץ. או אם תנין שכבשתו בנכבי הים שלא יצא ויחרוב העולם כלו לשעה קלה. כי תשים עלי משמר, זה הישטן שגדר בעדי שלא אצא: 13 כי אמרתי תנחמני ערשי ישא בשיחי משכבי: 14 והתתני בחלמות ומחוינות תבעתני. והתתני בחלמות, אם אומר עתה אישן על ערשי ואנחה מעט ממכאוב וכשאישן יסבול משכבי עמי קצת משיחי מיד כשאישן חיתתני בחלמות שלא אוכל לנח לרוע החלומות והחוינות הקשות שיבעתוני עד שאבחר מחנק לנפשי מות ממאנה עצמי מחנק, מענין ויצו אל ביתו ויחנק (ש"ב יז כג): 15 ותבחר מחנק נפשי מות מעצמותי: 16 מאסתי לא לעולם אחיה חדל ממני כי הבל ימי. מאסתי היי הואיל שלא לעולם אחיה, חדל ממני ואל תרע לי כפי יכלתך כי הבל ימי ומעטים: 17 מה אנוש כי תגדלנו וכי תשית אליו לבך. כי תגדלנו לשית אליו לבך ולפקוד אותו לרגעים, ולפקוד מעשיו בכל עת ובכל רגע: 18 ותפקדהו לבקרים. (ב) ר' יוסי אמר אדם נידון בכל יום, שנאמר ותפקדנו לבקרים, ר' נתן אמר בכל שעה, שנאמר לרגעים תבחננו. ותפקדנו לבקרים, זו פרנסתו, לרגעים תבחננו, זו אכילתו: 19 כמה לא תשעה ממני לא תרפני עד בלעי רקי. עד כמה אתה מבקש עלי, ועד מתי לא תשעה ממני ולא תרפני רגע אחד, עד שאכלע רקי, וזה דרך הפלגה. ותשעה, כמו שעו מני (ישעיה כב ד): 20 הטאתי מה אפעל לך נצר האדם למה שמתני למפנע לך ואהיה עלי למשא. עלי למשא, עליך היה צריך לומר, אלא שכנה הכתוב, ואמר ואהיה עלי למשא, כלומר למורה, הואיל ואין חייו חיים, וטוב לו מותו מחייו: 21 ומה לא תשא פשעי ותעביר את עוני כי עתה לעפר אשכב ושחרתני ואיני. ומה לא תשא פשעי, ומה הדבר הזה שאינך נושא לפשעי, ואתה הוא הנקרא עובר על פשעי, למה לא תעביר את עוני, כי עתה אם לא תשא לפשעי ותכפר על עוני, לעפר אשכב ושיחרתני ואיני, תבקשני ולא תמצאני, מענין לשחר פניך (משלי ז טו): ויש אומרים שהוא מענין שחר, על ענין לעת ערב והנה בלהה בטרם בקר איננו (ישעיה יז יד), כלומר כשיקום השחר לבקש עליו ואיני:

ח.

1 ויען בלדר השוחי ויאמר: 2 עד אן תמלל אלה ורוח כביר אמרי פיך. כלומר חזק וגדול הוא שנדברים אתה מצדיק עצמך ואתה מרשיע את המקום, ומענינו כביר מאבדן ימים (איוב טו י), ואם (אתה) צדיק כביר תרשיע (שם לד יז), וזהו שאמר האל יעות משפט בתמיהה: 3 האל יעות משפט ואם שדי יעות צדק: 4 אם בניך חטאו לו וישלחם ביד פשעם. אם בניך חטאו לו, אין ספק בדבר כי חטאת אתה בעצמך, או על ידי שחטאו בניך נתפשת, והיה לך לבקש מחילה וסליחה ולשחר לו: וישלחם ביד פשעם. על שחטאו אבדם מן העולם, והוא מענין ואם לא

ב"ב מ"ז ע"א ולפינו הגי' אמר רבה, ומובא גם בילקוט רמז תתק"א וגורם ג"כ אמר רבא, ובילקוט חסר הציון. (ב) ר' יוסי אמר. ר"ה מ"ז ע"א.

ישמעו בשלה יעברו (איוב לו יב), ואתה נתיסרת בעבורם, ואעפ"כ אם אתה תשחר אל אל, ויעיר עליך רוח חן ורחמים: 5 אם אתה תשחר אל אל, ואל שרי תתחנן: 6 אם זך וישר אתה כי עתה יעיר עליך ושלם נות צדקך. אם זך וישר אתה, (6) אמר ה' יהושע בן לוי אם זך וישר היית אין כתיב כאן, אלא אתה, מלמד שאין הקב"ה דן את האדם (3) אלא לפי איתה שעה שהוא בה: ושלם נות צדקך. היא הנשמה שהיא נזה צדק, כלומר שישלם לך הקב"ה גמול בצדקך וכראוי לך, ומענין זה (ג) אמרו ר"ל ואנוהו (שמות טו ב), התנאה לפניו במצות: 7 והיה ראשיתך מצעב ואחריתך ישנה מאד. אם יהיה ראשיתך מצער קוה אל יי, כי הוא יישיב לך באחריתך, ואחריתך ישנה מאד. (7) אמר אליהו זכור לטוב אשרי מי שמקבל עליו ייסורין מנעוריו, למה שסופו יהי נח, מנין מאיוב, שכן אמרו לו חביריו והיה ראשיתך מצער ונוי, ולא עוד אלא יסורין שעליך יצילוך מניהנם, ויניחוך בגן עדן, שנאמר ואף הסיףך מפי צר רחב לא מוצק תחתיה (איוב לו טו). (8) ואמר ר' אלעזר בר צדוק למה צדיקים דומים בעולם הזה, לאילן שכלו עומד במקום שהרה, ונופו נוטה למקום שומאה, וקציץ נופו ונמצא כולו עומד במקום שהרה, כך הקב"ה מביא ייסורין על הצדיקים בעולם הזה, כדי שירשו חיי העולם הבא, הה"ד והיה ראשיתך מצער ואחריתך ישנה מאד: 8 כי שאל נא לדור רישון וכונן להקר אבותם. ר"ל על הדורות שעברו זה כמה עיבורים וכמה קצים, כמו שאל נא לימים ראשונים (דברים ד לב): 9 כי חמול אנהנו ולא נדע כי צל ימינו עלי ארץ. כי צל, (ו) הלואי כצלו של סכך, או כצלו של אילן, אלא כצל העוף הפורה באויר, שנאמר ימינו כצל עובר (תהלים קמד ד): 10 הלא הם יורוך יאמרו לך ומלכם יוציאו מלים: 11 הינאה גומא בלא בצה ישנה אחו בלי מים. הינאה גומא, הוא עשב שקורין לו בלשון ישמעאל ברדי, ואינו גדול אלא במקום טיט וחמר ומים, והוא כמו וככלי גומא על פני מים (ישע"י יח ב): ובצה מענין הטבעו כבויץ (חיי) [רגלך] (ירמיה לח כב): ואחו. (2) אספספא בלשון משנה, וקורין לו בערבי פצפצה: ויש אומר שהוא אפר, והוא עשב שגדל על שפת הנהרות והאגמים ורועים אותם הבקר, וכן ותרעינה באחו (בראשית מא יח). והוא משל שלא יארע שום דבר אלא למעם: 12 עדנו באבו לא יקטף ולפני כל הציר ייבש. עודנו באבו, שהוא מקום צמיחתו ועדין אינו ראוי להקטף כבר ייבש, ומענינו (ט) אמרו ר"ל עלים (שנשאירין) [שנושרין] מאיביהן: ויש אומרים שהוא תרנום פרוי אביה, כשהוא בפריו אינו צריך קטיפה שמאליו נמלל ויבש, וקודם כל הציר יבש כשמים כלים והבצה הרבה ומוצא דשא בלשון ישמעאל קורין לו אוב, וכמהו באבי הנחל (שה"ש ו יא): 13 כן ארחות כל שכחי אל ותקות חנף תאבד. כל שוכחי אל להצליח דרכיהם בעוד שהשעה משחקת להם עד שתתמלא סאתם ויאבדו בפתע פתאום, שנאמר בפרוה רשעים כמו עשב ויציצו כל פועלי און להשמדם עדי עד (תהלים צב ח): 14 אשר יקוט כסלו ובית עכביש מבטחו. יקוט כסלו, ידל ויקטן בטחונו על דרך השאלה, מן כמעט קט

(6) אריב"ל אם זך וישר היית אין כתיב כאן. ירושלמי ר"ה פ"א ה"ג דף ב"ז ע"א. ועיין ב"ר פ"ט אות ג' ר' חייא בר אבא פתח. (3) אלא לפי אותה שהוא בה. בירושלמי אלא בשעה שהוא עומד בה. (ג) אמרו ר"ל ואנוהו. מכולתא בשלח מסכתא דשירתא פ"ג. (ד) אמר אליהו זכור לטוב אשרי מי שמקבל עליו יסורין. אולי הו' לפניו בתדב"א ולפניו לא מצאתי. (ה) וא"ר אלעזר בר צדוק. קידושין מ' ע"ב. (ו) הלואי כצלו של סכך. ב"ר פ"צ אות ב'. תנחומא וחי אות ב' וע"ש בהערה ב'. ושם הגי' הלואי כצלו של כותל. (ז) אספספא בלשון משנה. צ"ל אספספא ועיין בערך השלם ערך אספסתא. וכן ראיתי בר"ק בשרשים שיש אתה הביא ו"ל ישנו אחו הוא שם צמח שרועין אותו הבהמות דנקרא בדברי ר"ל אספסתא. (ח) אמרו ר"ל עלים שנושרין מאיכותן. לא מוצאתי.

(יחזקאל טו מזו): כסלו. מענין אם שמת' זהב כסלי (איוב לא כד): ויש אומרים שהוא תרנום קיין קיטא, ר"ל שיהא כסלו רעוע כאדם שהוא אחוז בחבלי השמש שהן נראים לאדם בעת שהוא סוגר את עיניו ועפעפיו ודומה שיש בהן שמש ואינם כלום, וכמו שאמר ובית עכביש מבטחו, שהוא כמו דבר שאין בו ממשות, כמו שנאמר וקורי עכביש יארוגו (ישעיה נט ה): 15 ישען על ביתו ולא יעמד יחויק בו ולא יקום. על ביתו ולא יעמד, כלומר בית עכביש אשר שם מבטחו וכסלו שישען עליו בעת בא ימי הפקודה לא יעמד ולא יקום: 16 רטוב הוא לפני שמש ועל גנתו ינקתו תצא. רטוב הוא לפני שמש רך וחזק מזלו, טרם בא אליו פקודת מכת חומו המיבשת אותם, לפי שנדרמה לגמא ולאחו מדבר לפי הענין, וכמו השומן הקרוש והנקפה בחום השמש, כך הוא הולך ונמס מיד: יונקתו. מענין ילכו יונקותיו, (הושע יד ז), והם הענפים המשתלחים למרחוק, כמו הנפץ שנמשכת והולכת ומסתככת באילנות ובגנים ובכותלים: 17 על גל שרשיו יסככו בית אבנים יחזו. יסוככו שהן מסתככין מתחת לארץ והולכין עד שמגיעין לגדר שהוא גל אבנים ומסתככין בו: ויש אומרים על גל שהוא כמו מעין, כמו גל נעול מעין החום (שה"ש ד יב): בית אבנים יחזו. מענין וחזותיה לסוף כל ארעא (דניאל ד יז), כלומר ענפיו ופארותיו ובדיו לחוקם, ולרוב הליחה הם מתאחים אפי' באבנים: ויש אומרים שהוא מענין ואתה תחזה מכל העם (שמות יח כא), רוצה לומר ואם הוא עכשיו שרשיו מסוככין על גל, כלומר על פלגי מים סוף סוף שיהיה בית אבנים ושיהיה עולה קמשונים וגדר אבנים נהרסה: ויש אומרים שהוא מענין מחו הצפם (תהלים קו ל), לשון גבול יגבלהו ויבנה עד גבוליו, וכן מחזה כל איל ואיל לפי מדתו: 18 אם יבלענו ממקומו וכחש בו לא ראיתך. אם יבלעהו ממקומו, הנפרע ממנו באמת יבלענו ממקומו: וכחש בו. שיתנכר לו ויאמר לו מעולם לא ראיתך אשר לא ישאיר לו שורש וענף והרי הוא כלא היה שם, שאין נפילתו כנפילת צדיק, כי הצדיק יפל שבע ויקם, אבל נפילת הרשעים אחת היא בלא תקומה: 19 הן הוא משוש דרכו ומעפר אחר יצמחו. משוש, מענין כמסוס נוסס (ישעיה י יח), ואע"פ שהוא בשי"ן, כמו ימאסו וכמו מים יתהלכו למו: ומעפר אחר יצמחו. כלומר ומכני אדם שהם שחים עד עפר והגיעו עד שערי מות מחמת העוני, ומשערי מות יצמחו לקבל גדולתו, בענין שנאמר מקים מעפר דל (שי"א ב ח), הן הוא משוש דרכו, של רשע שכל משושו והצלחתו ללא תקוה ובכך מסיים גדולתו ומעלתו, ומעפר אחר יצמחו, כשאדם רשע מת קם אחר תחתיו ומתנבר כאותו שמת ואחריתו כמוהו, ועל כן דע על עצמך אם תהיה רשע אין תקומה למפלתך. ואם תם היית, הן אל לא ימאס תם עד שישוב וירחם עליך וימלא שחוק פיך: 20 הן אל לא ימאס תם ולא יחויק ביד מרעים: 21 עד ימלא שחוק פיך ושפתך תרועה: 22 שנאיך ילבשו בשת ואהל רשעים איננו:

מ.

1 ויען איוב ויאמר: 2 אמנם ידעתי כי כן ומה יצדק אנוש עם אל: 3 אם יחפזין לריב עמו לא יעננו אחת מני אלה, לריב עמו, להתווכח עמו, וריב לי"י עם יהודה (הושע יב ג): 4 חכם לבב ואמיץ כח מי הקשה אליו ויירשם. חכם לבב, רוצה חכם לבב הוא לריב, ואמיץ כח הוא להפרע, ומי הקשה אליו לבו והלך שלם, פרעה שהקשה לבו ראה מה אירע לו שנגעדר בים סוף, וכן כל המקשה לבו ומתרים כנגד השם: 5 המעתיק הרים ולא ידעו אשר הפכם באפו. הרעיש אותם

עד שנעתקו ממקומם, ועל סדום ועמורה הכתוב מדבר, (ב) אמר ר' ירמיה בן אלעזר עיקר שלותה של סדום לא היו אלא חמשים ושנים שנה, ומהם עשרים וחמש שנים היה הקב"ה מרעיש עליהם הרים, ומביא עליהם זוועות, כדי שיעשו תשובה ולא עשו, הה"ד המעתיק הרים ולא ידעו, וכיון שלא עשו תשובה הפכם באפו: 6 המרגזו ארץ ממקומה ועמורה יתפלצון. יתפלצון, לשון תנועה ורעדה, וכן פלצות בעתהני (ישעיה כא ד), שכן דרך עורכי מלחמה כשהם רוצים לירות חנית או כרוך כנגד הנלחמים בהם, הם מרעידין אותו תחלה ואחר כך מורים: 7 האומר להרם ולא יזרח ובעד כוכבים יחתום. להרם ולא יזרח, שנתן לשמש גבול שלא יזרח אלא בתחומו, כמו שנאמר את המאור הגדול לממשלת היום (בראשית א טו), והוא כמו בטרם יבא החרסה (שופטים יד יח), וכן גבול לכוכבים שהיו משמשים בגבולם, ולא זכר הלבנה לפי שהיא נראית ביום ובלילה, ואעפ"כ היא בכלל הכוכבים, כמו שנאמר ואת המאור הקטן לממשלת הלילה ואת הכוכבים (בראשית א טז), ויתכן לומר המאור להרם ולא יזרח, בעת לקותם שהוא נוזר עליהם: 8 נוטה שמים לבדו ודורך על במתי ים. על במתי ים, על גבהו של ים, ועל מעשה בראשית נאמר, שגבהו המים התחתונים לרום למעלה ודרך עליהם ושקמו: 9 עושה עש כסיל וכימה וחדרי תימן. עושה עש כסיל וכימה, עש כמו ועיש על בניה תנחם (איוב לה לב), וכסיל הוא כוכב אחד אינו נראה כל כך לפי שהוא קרוב מן הארץ, ורוב החושים בכוכבים שהם דרים בצפון אינם מכירים אותו, ולפי שהם כסילים בו נקרא כסיל, אבל הוא נראה ומכירים אותו בארץ הודו, ומכירים אותו אפילו המלחים יורדי הים באניות, ועיש וכסיל הם שניהם זה לעומת זה. (ג) כסיל בסוף פאת נגבה, ועיש בסוף פאת צפונה, ועליהם סובב הגלגל, וכימה הם כוכבים הרבה מקובצים כאלו הם אבוקא אחת, וקורין לו בלשון ישמעאל בנאת נעש, וכסיל סהיל, ועש היא אל תוריא, והוא שאומר ועיש על בניה תנחם (שם שם), וחדרי תימן הם הכוכבים שהולכים אינו ניכר אלא לשנים רבות, ונראין כאלו הם עומדים והם בפאת תימן בגלגל הכוכבים, שהוא הגלגל השמני, ולפי שהן נראין שלא במקום היישוב נקראו חדרי תימן, כאלו הם בחדרו אינם נראין, ולפי שאלו הכוכבים יש להם ממשל רב בארץ הזכרים הנה בגפלאות הבורא. (ג) שמואל רמי כתיב עושה עש כסיל וכימה, וכתיב עושה כימה וכסיל (עמוס ה ח) הא כיצד, אלמלא חמתה של כסיל לא מתקיים עלמא (ד) מפני קרירותא דעש, (ה) (שאלמלא) [ואלמלא] קרירותא דעש לא מתקיים עלמא מפני חמתה של כסיל, נמירי אי (לו) [לאו] עוקצא דעקרבא דמנה בנהר דיגור, כל מאן דהוה טרקא ליה עקרבא לא הוה חיי, (ו) והיינו דקאמר ליה חבריה [התקשרן] מעדנות כימה [איוב לה לא] מאי כימה, אמר שמואל כמאה כוכבי, (ז) אמרי לה במכנפין, ואמרי לה דמבדרין, מאי עש, אמר ר' יהודה יותא, מאי יותא, אמרי לה זנג טלה (ח) דמתחזייא כד טרופא מטרין, והאי דאולה אבתרה דאמרה לה (הכלי) [הב לין] בנאי, (ט) שבשעה שהביא הקב"ה מבול לעולם, נטל שני כוכבים מכימה והביא מבול

(ב) אמר ר' ירמיה בן אלעזר. ב"ר פמי"ט את ה' ומובא בילקוט איוב רמז תתק"ד וחסר הציון, ועל המאמר שלפניו ציון תנחומא והוא בפי' בשלח אות א'. וכן המעתיק הרים, הוא מב"ר שם. (ג) כפול בסוף פאת נגבה. עיין בפ"י הראב"ע. (ד) שמואל רמי כתיב עושה עש כסיל. ברכות נ"ח ע"ב, ומובא בילקוט רמז תתק"ד. (ד) מפני קרירותא דעש. בגמרא הגי' מפני צנה של כימה, וכן מובא בילקוט. (ה) ואלמלא קרירותא דעש. בגמרא הגי' ואלמלא צנה של כימה, וכן מובא בילקוט. (ו) והיינו דקאמר ליה חבריה. בגמרא והיינו דקאמר ליה חכמנא לאיוב, ובילקוט דקאמר קודשא הוא בריך לאיוב. (ז) אמרי לה במכנפין. בגמרא אמרי לה דמכנפי, ובילקוט דמוכנפין. (ח) במתחזייא כד טרופא מטרין. בגמרא ומתחזייא כטרפא דמריף, וע"ש בפ"י רש"י. (ט) שבשעה שהביא הקב"ה,

מעין גנים

לעולם, וכשבקש לסתמה נטל שני כוכבים מעיש וסתמה, ולהדרינון לה (ט) אין הבור מתמלא מחלייתו, וליברו לה תרי כוכבי אחרני (ט) וליסתמה, אין כל הדרש תחת השמש (קהלת א ט), (י) אמר ר' נחמן בר יצחק עתיד הקב"ה להחזירם לה, שנאמי ועיש על בניה תנחם (איוב לח לב): 10 עושה גדלות עד אין חקר ונפלאות עד אין מספר. (יג) דרש ר' חנינא בר פפא מאי דכתיב עושה גדולות, בא וראה (יד) שלא כמדת בשר ודם מדת הב"ה, אדם נותן חפציו בחמת צרורה ופיה למעלה, ספק משתמר ספק אינו משתמר, ואילו הקב"ה צר את העובר במעי אמו והוא פתוחה למטה ועוברה משתמר. ד"א אדם נותן חפצו בכף מאונים, כל זמן שמכביד ויורד למטה, ואילו הקב"ה צר את העובר במעי אמו כל זמן שמכביד עולה למעלה, (טו) ת"ר שלשה דרשים הראשונים הולך דר במדור התחתון, אמצעיים במדור האמצעי, אחרונים דר במדור העליון, ובשיניע ומנו לצאת מתהפך ויורד למטה, (טז) וזהו הכלי יולדה: 11 הן יעבר עלי ולא אראה ויחלף ולא אבין לו. יעבר עלי ולא אראה, לפי שאינו גוף ולא כח בנוף, והא כתיב ואראה את יי' (ישעיה ו א), התם כמראה הנבואה, ועוד שדברה תורה כלשון בני אדם: 12 הן יחטף מי וישיבו מי יאמר אליו מה תעשה. ידעתי כי כל אשר יהפוך האל יעשה: 13 אלוה לא ישיב אפו תחתיו שחתו עוזרי רהב. אלוה לא ישיב אפו, ר"ל שהקב"ה לא ישיב אפו משום יראה ולא דאגה מדבר אלא שישב אותו ברחמי ברוב חסדיו שלא להחריב את העולם ואע"פ שנאמר הן יחטוף מי וישיבו, אע"פ אינו עושה כלה לגמרי, אלא לא ישיב אפו, כמו שנאמר והרבה להשיב אפו (תהלים עה לה): ד"א לא ישיב אפו, מענין שביב אשו (איוב יח ה), אע"פ שאינו משרשו לגמרי, כלומר אלוה לא יבער אפו לגמרי, וכן להשיב בחמה אפו (ישעיה סו טו), כלומר להבעיר בחמה אפו: 14 אף כי אנכי אעננו אבחרה דברי עמו. תחתיו שחתו עוזרי רהב, כלומר שהיו באין אנשי רהב לפניו, ורהב לשון מלכות וממשלה, כמו אוכור רהב ובבל (תהלים פו ד): ויש אומרים תחתיו שחתו עוזרי רהב, הם צבא מרום שבאו לעזור את מצרים, שהמלאך שהוא ממונה עליהם נקרא רהב, כד"א (על כן) [לכן] קראתי לואת רהב [הם] שבת (ישעיה ל ז), ועל שם שאמרו בנאות מי יי', נאמר בהם תחתיו שחתו עוזרי רהב, שהרי פרעה חזר ואמר יי' הצדיק ואני ועמי הרשעים (שמות ט כז) אף כי אנכי אעננו עם המלאכים העצומים ואנשי רהב שחתו לפניו, כל שכן אני שאיני כלום לנגדם: 15 אשר אם צדקתי לא אענה למשופטי אתהנן. למשופטי, כמו לשופטי, כלומר אין לי אלא להתהנן לשופטי שיצדקיני ויהפך בזכותי, מפני שאין בי כח להתוכח עמו ולריב עמו, לפי שבושתי ונכלמתי מלפניו והוא ירחם עלי: 16 אם קראתי לפניו ויענני לא אאמין כי יאזין קולי. לא אאמין כי יאזין קולי, ר"ל אם קראתי לפניו ויענני איני מאמין בתפילתי ובעצמי, שאיני כדאי שיענני ויאזין קולי: 17 אשר בשערה יושפני והרבה פצעני חנם. יושפני, ירתיתיני וידכאני ברוח שערה, והוא מענין ואכות אותו טחון (דברים ט כא), ומתרגמינן ושפת יתיה: ויש אומרים שהוא לשון נשיפה, מענין ואתה תשופנו עקב (בראשית ג טו), כלומר נשף בו ברוחו הקשה, כמו שנאמר וגם נשף בהם ויבשו (ישעיה

בגמרא בשעה שהקב"ה בקש להביא מכול לעולם. (ז) אין הבור מתמלא מחוליתו. בגמרא נוסף א"כ אין קטיגור נעשה סניגור. וזה לא ה"ל לפני המחבר בגמרא. (ח) וליסתמה. המלה הזאת ליתא בגמרא. (ט) א"ר נחמן בר יצחק. בגמרא ליתא למלות "בר יצחק" וגם הילקוט הביא כמו שהביא המחבר. (יג) דרש ר' חנינא בר פפא נדה ל"א ע"א. ושם הג"י רב חנינא בר פפא. (יד) שלא כמדת בשר ודם מדת הקב"ה. בגמרא שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם. (טו) ת"ר שלשה חדים. שם שם במאמר שלפניו. (טז) וזהו הכלי יולדה. בגמרא וזהו הכלי אשה. (יז) ומתרגמינן ושפת יתיה.

מ כד). יט) ואמרו רבותינו איוב בסערה חרף, ובסערה השיבוהו, בסערה חרף אמר לפניו רבונו של עולם שמא רוח סערה עבר עליך ונתחלף לך איוב באיוב, בשערה השיבוהו, שנאמר ויען יי את איוב מן השערה (איוב לח א), יט) אמר לו שומה שבועולס הרבה נימין כ) בראתי בראשו של אדם, וכל נימה ונימה בראתי לה גומה בפני עצמה, שלא יהו שנים יונקות מגומה אחת, שאלו יונקות שנים מגומה אחת, כה) היו מכחישות מאור עיניו של אדם, גומה כגומה לא נתחלף, איוב באיוב, נתחלף לי: 18 לא יתנני השב רוחי כי ישביעני ממרוים. השב רוחי, אינו מניחני להשיב רוחי ונשמתי אלא כל כך הוא דוחק עלי: 19 אם לכה אמיץ הנה ואם למשפט מי יועידני. אם אריב עמו אם לכה הנה הוא אמיץ כה, אם למשפט מי יוכל להעידני לפניו ולהצדיקי ולהוציא משפטי לאור: 20 אם אצדק פי ירשיעני תם אני ויעקשני. ר"ל הלא אם אצדק פי ירשיעני כי יסתרו דברי מרוב יראתי ממנו ויעקשני פי הנוכר למעלה: 21 תם אני לא אדע נפשי אמאם חיי. לא אדע נפשי, יודע אני בעצמי שאני תם, ואעפ"כ איני יודע במה אמצא נופש לנפשי, שאומר לנפשי שכל היסורין שבאו עלי ברין באו עלי, ועל כן אמאם חיי: 22 אחת היא על כן אמרתי תם ורשע הוא מכלה. באמת שאין לי להצדיק עצמי כדי להרשיעו שהוא משובח ונעלה על כל תהלות, אבל אומר באמת כי צדיק אני, ומה שאתה אומר אין בעולס צדיק ורע לו, אין זה אמת, שהרי אני אראה צדיק ורע לו, רשע וטוב לו: ויש אומי אחת היא, מדה אחת היא בעולס ועל כן אמרתי תם ורשע הוא מכלה, שתם ורשע הוא מכלה בעבירה. כג) אמר ר' לוי הרבר שאמר אברהם הוא שאמר איוב, אלא שאיוב בלעה פנה, אבל אברהם בלעה בשילה, איוב אמר אחת היא על כן אמרתי תם ורשע הוא מכלה, ואברהם אמר האף חספה צדיק עם רשע, (בראשית יח כג), וחזר ואמר הלילה לך ונטל שכר, אבל איוב נענש ביסורין: 23 אם מכיר כי שוט ימית פתאום למסת נקיים ילעג. אחת היא שאני רואה בעולס ועליה אני אומר כטוב כחוטא, שהרי לפרקים שוט ימית פתאום נקיים והארץ ניתנה ביד רשעים המכסים פני שופטיה וצדקיה שלא יוכלו להרים ראש לפניהם, וכשהביה מביא יסורין על הצדיקים ועל הנקיים וברי לבב הם מלעינים עליהם: 24 ארץ נתנה ביד רשע פני שופטיה יכסו אם לא אפוא מי הוא. מי הוא שמכלה את התמימים: ד"א אם שוט ימית פתאום, ר"ל אם אל הייסורין שבאו עלי אם הם של צרוף ובחינה הרי הוא מלעיג במסת נקיים שהרני מחמתם ומי שנסוה השם אינו מת, ואם הם יסורין של פורענות אם כן הנפרע ממני איני השם, שהשם אינו נפרע מן הצדיקים, אלא יש לי לומר שהנפרע ממני הוא רשע שניתן לו רשות לעשות בעולס כל מה שירצה, כמו שנאמי ארץ ניתנה ביד רשע (איוב ט כד), לזכות את החייב ולחייב את הזכאי, והריני אבד ומת וכלו ימי ומה אוחיל עוד: פני שופטיה יכסה. ר"ל יכסה חמס: ד"א ארץ נתנה ביד רשע, כג) אמר רבא בקש איוב להפוך הקערה על פיה. אמר אבוי לא דבר איוב אלא כלפי שטן: 25 וימי קלו מני רץ ברחו לא ראו טובה. קלו מני רץ, ואמר תרגום ארמי (ומי) [יומין] קלילו [יתיר] מן טול עופא דרהיט: 26 הלפו עם אניות אבה כנשר ימוש עלי אכל. עם אניות אבה, מענין

כן תרגם אונקלוס. יט) ואמרו רבותינו. ב"ב ט"ז ע"א. יט) א"ל שומה שבועולס. ליתא בגמרא. כ) בראתי בראשו של אדם. בגמרא בראתי באדם. כה) הם מכחישות מאור עינים של אדם. בגמרא מחשיכות מאור עיניו של אדם. כג) א"ר לוי. תנחומא וירא אות ד' ותנחומא הגדפס מכבר אות ד'. ונשנה גם בב"ר פמ"ט אות ט'. והמחבר הכיח כלשון התנחומא הגדפס מכבר, ועיין בתנחומא שם הערה נ"ב. כג) אמר רבא. ב"ב ט"ז ע"א. כד) אמר רבא עפרא לפומי דאיוב. ב"ב ט"ז ע"א. ושם הגי' אמר רב ונרשם בגליון נ"א אמר רבא. כה) ורד"ל אמרו. ב"ר פ"ט אות י"ב.

אם תאבו (ישעיה א יט), על דרך השאילה, כלומר כספינה השטה בים או בנהר כרצונה, ואין מעכב על ידה, שהיא מהלכת במהירות: ויש אומרים הוא שם נהר ידוע והאניות מהלכות בו במהירות: ד"א הלפו כספינות בזמן שהוא מהפסה ועד הנה: ד"א דרך הספינה הנושאות מיני מגדים ופירות מיני תבואה למקום אחר, הם ממהרות בהילוכם, כדי שלא יקדימו ספינות אחרות וימכרו ביוקר, ועוד הם ממהרות, כדי שלא יפסדו הפירות והתבואה לארך הדרך ולא ירויחו. כנשר וישוש עלי אוכל, יעוף במהירות וישוש עלי אוכל: 27 אם אמרי אשכחה שיחי אעובה פני ואבליגה. אשכחה שיחי, כאשר אומרה אשכחה שיחי וכעסי וצערי אעובה חמתי ורגני ואתחוק מעט יגרתני כל עצבותי, כי לא יניחני מלשתוק ולנוח, ידעתי כי לא תנקי מעוני מלפרע ממני: אעובה פני. כמו ונתתי את פני (ויקרא כ ו), פני יי חלקם (איכה ד טז): ואבליגה. כמו המבלג שור על עז (עמוס ה ט). שהוא מחוקק ומסיעו עליו: 28 יגרתני כל עצבתי ידעתי כי לא תנקי: 29 אנכי ארשע למה זה הבל אינע. אני ידעתי שאם אבא עמו לדין ארשע, ולמה זה הבל אינע, לבא במשפט עמו: 30 אם התרחצתי במו שלג והזכותי בכור כפי. בכור כפי, תרגום ודכית באהלא יד, והוא מין עשב שמעביר הכתם, ומעיניו ותרבי לך בורית (ירמי ב כב): 31 או בשחה תטבלני ותעבוני שלמותי. ידעתי שאפילו אהיה נקי בלא עון תטבלני בשחה ותעבוני שלמותי דרך משל: 32 כי לא איש כמני אעננו נבא יחרו במשפט. איני כדאי לענותו על דבריו, או אתוכח עמו יחרו במשפט, ולפי לא אוכל לדבר: 33 לא יש בינינו מוכיח ישית ידו על שנינו. שמראה לכל אחד חובתו או זכותו (כד) אמר רבא עפרא לפומיה דאיוב, כלום יש עבד שמוכיח את רבו: ישית ידו על שנינו. שלא יחוק החוק על הרפה: 34 יסר מעלי שבטו ואמתו אל תבעתני. יסר מעלי שבטו, בנגעו ומכתו, כמו והוכחתיו בשבט אנשים ונגעני בני אדם (ש"ב ז יד) כלומר יסיר מעלי היסורין אלו, ואראה אם לא אתוכח עמו, ואז אימתו אל תבעתני. ואדברה ולא איראנו: 35 אדברה ולא איראנו כי לא כן אנכי עמדי. כי לא כן אנכי עמד, כמו שאתם אומרים שאני חייב ואני צדיק נמור אצל עצמי, ולכך לא אירא: ד"א כי לא כן אנכי, אצל עצמו, כמו שהוא אצל עצמי שאני מתירא ממנו והוא אינו מתירא ממני, ואני חלש והוא חזק, ומי יוכל לדין עם שתקף ממנו, (כה) ורד"ל אמרו אדברה ולא איראנו, אמי אדברה ואיני כאדם הראשון שאמר האשה אשר נתת עמדי (בראשית ג יב), הוא שמע לדבר אשתו, ואני לא שמעתי לדברי אשתי, שנאמר כדבר אחת הנבלות תדברי (איוב ב י) ועוד שאיני ירא מן הדין כמוהו שתלה קללתו על אחרים:

י

1 נקמה נפשי בחיי אעובה עלי שיחי אדברה במר נפשי. נקמה, נתיאשה נפשי מן החיים וקצה בהם, ומעיניו ונקוטותם בפניכם (יחזקאל כ מג): וי"א שהוא מענין תרגום תונין נפשי (איוב יט ב), תנקמן נפשי, כלומר הריבה תונות ודאנות עברו עלי בחיי: אעובה עלי שיחי. מענין והדלת מעווב לו (שמות כג ה), כלומר אשא ואסכול צער ומכאוב: ד"א ואני הוא מתקוטט ביני ובין עצמי אוי לי אם אומר ואוי לי אם לא אומר וכשאומר אעובה עלי שיחי ולא אדברה ולא אוכל להחריש, כענין שנאמר כי החרשתי בלו עצמי (תהלים לב ג): 2 אמר אל אלוה אל תרשיעני הודיעני על מה תרובני. אל תדין אותי בדין הרשעים: 3 הטוב לך

כי תעשוק כי תמאס יגיע כפיך ועל עצת רשעים הופעת. הופעת להראות להם פנים שזוקות, וזה הוא רשע וטוב לו, והוא מענין ואל תופע עליו נהרה (איוב ג ד): ד"א הטוב לך כי תעשוק, כדבר הזה להצדיק רשע ולהרשע צדיק, ואתה הוא בוחן כליות ולב ומשלם לאיש כמעשהו, שהוא כענין שנאמר השופט כל הארץ לא יעשה משפט (בראשית יח כה): ד"א אמר איוב לפני ה' הגוף שהוא מחומר אבי ואמי אמרת לשטן הנו בירך והנפש שהיא אצולה משלך אמרת לו אך את נפשו שמר: 4 העיני בשר לך אם כראות אנוש תראה. העיני בשר לך, שלא תראה מה שהוא: 5 הכימי אנוש ימך אם שנותך כימי גבר. הכימי אנוש ימך, שהוא היום הי ומהר בקבר, ואם לא יפרע מאויבו היום שהוא הי אינו יכול לתובעו אחר שימות והכל לפניך החיים והמתים ואין מידך מציל, ואין תמהר להפרע ממני ולבקש לעוני ולא תרפני מעט, כאדם שאינו בוטח בימיו שהוא ממהר לתבוע בעל דינו קודם שימות: 6 כי תבקש לעוני ולחטאתי תדרוש: 7 על דעתך כי לא ארשע ואין מידך מציל. כי לא ארשע, יודע אתה כי לא ארשע, כלומר שאם נכנסתי לדין לא אצא חייב, אבל אין מידך מציל, (ה) אמר רבא בקש איוב לפסוד העולם כלו מן הדין, אמר לפניו רבון העולם בראת שור ופרסותיו סדוקות, חמור ופרסותיו קלוטות, ובראת נן עדן, ובראת נהינס, בראת צדיקים, ובראת רשעים, ומי מעכב על ידך, מה אהדרו ליה חבריה, אף אתה תפר יראה ותגרע שיחה לפני אל (איוב טו ד): 8 ידך עצבוני ויעשוני יהד סביב ותבלעני. עשוני עצב בדפוס כמו שתוצר עושה כלי חרס שלו, ומענינו העצב נכזה נפוץ (ירמיה כב כח): ד"א שהוא מענין ומעצבון ידינו (בראשית ה כט), כלומר לאחר שעשיתני, חזרת והבאת עלי יסורין מסביב: ותבלעני לשון השחתה, כמו אם אבלע ואם אשחית (ש"ב כ כ): ד"א שהוא מענין לשון ישמעאל שקורין לגידים אעצאב, ובהם היא חנועת האיברים, ה"ל אתה בראת אותי והעליתה על כל איברי גידים ובשר ועור כסיתני יהד סביב מכל צד, שהוא עור ובשר תלבישני, כדי שלא יתפרקו העצמות זה מזה. ותבלעני מענין כבלע את הקדש, (במדבר ד כ), (ו) ואמר התרגום (כד מססון) [כד מססון]: ד"א ידך עצבוני, שהוא מענין (ג) לשון משנה אין מעצבין את הקטן, והוא לשון הכוש ותיקון האיברים, ואמר אתה תקנתני ועשיתני וכשם שעשיתני כך תבלעני יהד סביב ואל עפר תשיבני סוף כל דבר: 9 וזכר נא כי כהמר עשיתני ואל עפר תשיבני: 10 הלא כחלב תתיכני וכנבינה תקפיאני. כלומר תתיכני רמו לתחילת יצירתו (ד) שהטפה שהולד נוצר ממנה מתחלה היא נתנת בתוך הרחם ומתערבת עם טפת האשה, כמוינת המים ביין, ואחר כך היא מתקשה ונקפת, כמו שנאמר וכנבינה תקפיאני, והולד נוצר בנתים: 11 עור ובשר תלבישני ובעצמות וגידים תשוככני. מענין סיכוך וכסוי: 12 חיים וחסד עשית עמדי ופקדתך שמרה רוחי, ופקדתך שמרה, כמו ומצותך, כלומר ששמרה רוחי מצותך, וכן הוא פקד עלי (עזרא א ב): ד"א ופקדתך שמנית עלי שומרים ששמרו רוחי בבטן אמי. (ה) אמי ליה אנטונינוס לרבי (ו) מאמתי [ניתנה נשמה באדם משעת פקדה או משעת יצירה א"ל משעת יצירה] אמר ליה אפשר לחתיכה של בשר שתתקיים שלשה ימים בלא מלח ואינה מסרחת, אלא הוי אומר משעת פקדה, כלומר קודם שעת יצירה, אמר רבי דבר זה למדני אנטונינוס ומקרא מסייעו, ופקדתך שמרה רוחי: 13 ואלה צפנת בלבבך ידעתי כי זאת עמך. צפנת בלבבך

(ב) אמר רבא ביקש איוב. ב"ב ט"ו ע"א. (ג) ואמר התרגום כדמססון. הוא בתי"א ותקנתו כד מססון. (ד) לשון משנה אין מעצבין את הקטן. שבת קמ"ז ע"א. (ה) שהטפה שהולד נוצר ממנה. עיין גרה כ"ה ע"א. (ו) א"ל אנטונינוס לרבי. כנהדרין צ"א ע"ב. (ז) מאמתי ניתנה נשמה כו.

לבלעני, וכאלו אינך זוכר כל החסדים שעשית עמי, והיניעה שינעת בי, כמו שנאמר תמאס יניע כפיך (איוב י ג): ויש אומר ואלה כלומר הטאתי ושגגותי, כלומר לאחר שעשית עמי חיים וחסד ושאר הענינים, כענין שאמר תשוב ותשמור על הטאתי ולא תנקני מעוני: 14 אם הטאתי ושמרתי ומעוני לא תנקני: 15 אם רשעתי אללי לי וצדקתי לא אשא ראש שבע קלון וראה עניי. אם הטאתי ושמרתי נתת עינך בי מלהעלים ולעבור על מדותיך ואין אתה מנקני מעוני אלא על הכל אתה פורע ממני, ומעתה מה יש לי לעשות, אם רשעתי אללי לי בעבור הרשע, ואם צדקתי לא אשא ראשי, לפי שאין בעל ריבי כמוני שנבא למשפט אין לי אלא שבע קלון וראה עניי, והוא כמי שאמר הריני שבע קלון. ראה עניי, כמו ראה עניי ועמלי (תהלים כה יח): 16 וינאה כשחל תצודני ותשוב תתפלא בי. ינאה בעיניך עוני להיות לך למשא עד אשר תצודני כשחל שתפרוש לי מצודות כאלו אני גבור כשחל ותשוב מיום אל יום תתפלא בי, תדקק עלי ותפשפש על מעשי, והוא מענין לא יפלא את כליו לאור הנר. ויתכן שהוא מענין ונתן בפלילים (שמות כא כב), ותשימיני פלא בעיני כל אדם שיתמהו לי מקורותי: 17 תחדש עדיך נגדי ותרב כעשך עמדי חליפות וצבא עמי. עדיך נגדי, היסורין מעידין עלי שאני חייב ותחשבם עלי תמיד זה קשה מזה: חליפות וצבא עמי. הולכים ועומדים בעוד שהחיל מתרפה והולך לו אחר נצב מיד, ואמר התרנום מתחלפאן מחיותא ומתחילין נבאי, והוא אצלו מענין צבא מלחמה: ד"א חליפות וצבא עמי, מענין הלא צבא לאנוש, (איוב ז א) כלומר זמן קצוב ליסורין אלו משמשין ואחרים חורין ומתחלפים שונים ומשונים אלו מאלו ומשמשין זמן אחר זמן: ויש אומי חליפות וצבא, ר"ל חליפותהם ימי צבאי ממני: 18 ולמה מרחם הוצאתני אנוע ועין לא תראני: 19 כאשר לא הייתי אהיה. כעוללים לא ראו אור. הלואי אנוע מרחם לקבר אוכל הייתי מובל: 20 הלא מעט ימי יחדל ישית ממני ואבלגיה מעט. הלא מעט ימי יחדל, כלומר הניחני לעמוד מעט בארץ בלא ייסורין, כמו ארעה מה חדל אני (תהלים לט ה). ושית ממני, עמוד ממני, כמו שות שתו השערה (ישעיה כב ז), כלומר הרחק מעלי היסורין ואתאפק מעט: 21 בטרם אלך ולא אשוב אל ארץ חשך וצלמות. בטרם אלך ולא אשוב בעורני חי, ועוד שלא יניע עת מותי הנח לי וארניע: 22 ארץ עיפתה כמו אפל צלמות ולא סדרים ותפע כמו אפל. ארץ עיפתה, השכה ואפלה, כמו עושה שחר עיפה (עמוס ד יג): ולא סדרים. אין בה סידור כוכבי המאורים כמו חשך, וכמו עיפתה, (ו) ואמרו רז"ל ארץ עיפתה זו נהינם, שהרשעים פורחים אליה כעוף: (ז) ד"א ארץ שהרשעים עיפים בה, ומי ירד לשם, (ח) אמר ר' אחא מי שאינו רגיל לעשות תלמוד [סדרים סדרים] ובוטע בו, שנאמר צלמות ולא סדרים. (ט) ועוד אמרו עלמא אמאי מקיים, אקדישא דסדרא, ואיהי שמיה רבה דאגדתא, שנאמר ארץ עיפתה כמו אופל צלמות ולא סדרים ותופע כמו אופל. הא יש סדרים תופיע מאופל. (י) ועוד אמרו הרשעים כל ימות השבת הם נידונים, ובשבת הם נוחין, ומוצאי השבת עד שהסדרים שולמים, כלומר סדר קדושה וכשהסדרים שולמים מלאך ששמו דומה שהוא ממונה על הנשמות בא ונוטל נשמתן של אותן רשעים ומקלען לארץ, הה"ד ארץ עיפתה כמו אופל צלמות ולא סדרים: (יא) כיון שאדם נוטה במטה של

הוספתי כי נשמת שורה שלמה. (ז) והוא מענין לא יפלא את כליו. שבת י"א ע"א במשנה. (ח) ואמרו רז"ל ארץ עיפתה זו נהינם. שמ"ר פל"ח אות ג'. (ט) ד"א ארץ שהרשעים עיפים בה. שם שם ועישי בתרושי הרד"ל. (י) א"ר אחא. במדרש שם א"ר חמא. (יא) ועוד אמרו עלמא אמאי מקיים. סוטה מ"ט ע"א. (יב) ועוד אמרו הרשעים כל ימות השבת. תנחומא הנדפס מכבר כי תשא אות ל"ג. ובפסיקתא רבתי פכ"ג. (יג) כיון שאדם נוטה. תנחומא שלנו בא אות ב' ובנדפס מכבר

מיתה, הוא סודר תלמודו, (טו) אמר ר' תנחומא ברבי כיון שבא מלאך להסתלק, אומר תנו עון לאלהים על ישראל גאותו ועונו בשחקים (תהלים כח לה):

יא.

1 ויען צופר הנעמתי ויאמר: 2 הרב דברים לא יענה ואם איש שפתים יצדק. וכי כל מי שהוא בעל דברים לא יענה מפי אחרים מפני רוב דבריו, או בשביל שהוא איש שפתים שידבר דבריו לריק, יהא כצדיק שלא נשיב על דבריו: 3 בדיך מתים יחרישו ותלענן ואין מכלים. בדיך, וכי דברים שאתה בודה מלבך יחרישו מהם בני אדם. בדיך, כמו אותות בדים (ישעיה מד כח). מתים, כמו את כל עיר מתים (דברים ב לד): ד"א שהוא כמו ברי שופר יאמר האח (איוב לט כח), כלומר וכי בשבילך מתים יחרישו: 4 ותאמר וך לקחי ובר הייתי בעיניך. לקחי, כמו יערף כמטר לקחי (דברים לב ב), שדברת דבר שאינו יכול להיות שאמרת על דעתך כי לא ארשע אם כן הרי אתה מרשיעו וזה הוא ובר הייתי בעיניך, שכך אמרת להקביה שוך וצדיק אתה בעיניו ואם היה מדבר עמך היה מגיד לך תעלומות חכמה, דברים שהם נעלמים ממך ותדע כי כפלים לתושיה יש לתורה, שלא קיימת, ואז תדע כי ישה לך, כי הלוח אותך ומחול לך, ולא השיב לך גמול על כל עונך, כי הרבה יש לו עליך חוב. וישה הוא מענין כי תשה ברעך (דברים כד י): ויש אומרים שהוא מענין כי השה אלוה חכמה (איוב לט יז), כלומר שאינו זוכר לך כל עונך: 5 ואולם מי יתן אלוה דבר ויפתח שפתיו עמך: 6 ויגר לך תעלמות חכמה כי כפלים לתושיה ודע כי ישה לך אלוה מעוניך: 7 החקר אלוה תמצא אם עד תכלית שדי תמצא. (ב) למה איוב דומה, למי שנתון בקולר, ואמר אני יודע מה יש בתוך פלטרין שר מלך, ואמר לו הטר עצמך מן הקולר, ונדע שאתה אומר אמת, כך איוב היה לבוש שבעה מיני שחין, והיה צריך לצדקה, שכן הוא אומר חנוני חנוני אתם רעי (איוב יט כא), והוא אומר הנעתי עד סוף דעתו של מקום, שנאמר ואדעה מלים יענני (שם כג ה), אמרו לו החקר אלוה תמצא: 8 נבחי שמים מה תפעל עמקה משאול מה תדע. דבר שהוא קשה וגבוה ממך בנבחות שמים מה תפעל בו, ועמוקה משאול מה תדע, כענין שנאמר ועמוק עמוק מי ימצאנו (קהלת ז כד): 9 ארכה מארץ מדה ורחבה מני ים. מארץ מדה, רוצה לומר מדתה, וכן עלתה נצה (בראשית מ י), כלומר נצתה, וכנגד התורה הוא אומר כן, לפי שאין לה תכלית: 10 אם יחלף ויסגיר ויקהל (מי) [ומי] ישיבנו. יחלף, מענין כליל יחלוף (ישעיה ב יח) ויסגיר, היסגירוני בעלי קעילה (ש"א כג יא), ר"ל אם ימית או יסגיר ביסורין למי שירצה. ויקהיל את כל פמליאות שלו להתוכח, על אלו שהסגיר מי בהם שיישבו בדברים למצוא עול בפעלו, ואם תאמר מפני שהוא מאריך ואינו משיב לו גמולו מיד, לא מפני שאינו יודע בו, כי הוא ידע מתי שוא ורואה האון שהרשעים עושים, אלא שדומה לבני העולם כאלו אינו מתכוון עד שתתמלא סאתם, או שמא יעשו תשובה וימחול להם, הה"ד וירא און ולא יתבונן: ד"א אם יחלוף. מענין וחלף ביהודה (ישעיה ח ח). ויסגיר, החרש והמסגר שסוגרים בעד המלחמה, כלומר אם

אות ב'. וענין בתנחומא שם בהערות ז' ח' ט'. יד נוספה במסגה של מיתה. שם הגוי כצילה של מיתה. (טו) א"ר תנחומא ברבי. שם הגוי ר' תנחומא בר אבא. (טז) אמר תנו עון. שם הגוי מלאכי השרת אומרים לו.

(ב) למה איוב דומה. תנחומא קרושים אות מ"ז ובתנחומא הנדפס מכבר, ומובא בילקוט איוב

יעבור ויסגור בעד הבריות על מדת הדין ויקהיל עליהם גדודי חיות ויעיר עליהם מלחמות מי ישיבנו, כמו שעשה לכמה דורות שהיה לפנינו: ויש אומרים שהוא מענין שאמרו ר"ל לאשה שתתעבר איתתא חלישתא, כלומר אם יגזור על האשה שתתעבר או מנע ממנה פרי בטן, כמו שנאמר כי סגר י"י בעד רחמה (שי"א א ו): 11 כי כי הוא ידע מתי שוא וירא און ולא יתבונן. וירא און ולא יתבונן, רואה האון מיד ואינו צריך להתבונן בו ולעיין, כמו (ואבינה) [ואתבונן] אליו בבקר (מ"א נ כא), לפי שהוא גלי עמיקתא ומסתרתא, (3) ולר"ל כי הוא ידע מתי שוא, ידע הקב"ה העם המתים על השוא לעשותו: (ג) ד"א ידע הקב"ה העתידין לעשות שוא, כלומר אעפ"י שהוא יודע ורואה הרעות שהוא עתיד לעשות אינו דן אותו אלא לפי מעשיו של אותה שעה, שנאמר כאשר הוא שם (בראשית כא ז): 12 ואיש נבוב ילכב ועיר פרא אדם יולד. כלומר האדם בעת שיוולד אינו יודע כלום, אלא הוא כעיר פרא שאין לו דעת כלל, עד שמרגילין אותו ויולדיו מיום ליום צו לצו קו לקו, עד שיגדל (ד) וילכב, ויתחכם וידע דרכי השם על אמתתם. ונבוב, מענין נבוב לוחות (שמות לח ז). מן לב, והוא כנוי לחכמה, כד"א קונה לב (משלי יח), ר"ל חכמה: ד"א ועיר פרא אדם שהוא כעיר פרא למוד מדבר, אינו מיחל שכר, ואינו דואג בפורענות (ט) אדם יולד סופו להיות דורש כסדר בני אדם ויכין דרכו וישיב אל לבו. ויולד הכא מענין מה ילד יום (משלי כו א) (1) אמר רב דימי דמן חיפא קודם שיאכל אדם וישתה (2) יש לו כמה לבבות, כלומר כמה סברות, לפי שדעתו מיושבת עליו ושכלו בר ונקי קודם שיאכל, אבל לאחר שיאכל וישתה אין לו אלא לב אחד, שנאמר ואיש נבוב ילכב: 13 אם אתה הכינות לך ופרשת אליו כפוך. בתחנה ותרחיק און מירך: 14 אם און בירך הרחיקו ואל תשכן באהליך עולה. אז תהיה בטוה שתשא פניך ממום, כלומר שתכנס לעצמך לשאת פניך מכל מום, ומתוך כך היית מוצק, וכל עמל שהיית שוכה וכמים שחלפו והלכו להם, כן יהיה לך כל זכרון עמל שעבר עליך. (ס) ובמערבא אמרי משמיה דרב אם און בירך הרחיקו זה שטר אמנה ושטר פסים, והוא שטר שכותב אדם על עצמו שהוא חייב לחברו ונשאר השטר על בעל החוב, עליו הכתוב אומר ואל תשכן באהליך עולה, זה שטר פרוע, (ט) דאמר ר' יהושע בן לוי אסור לו לשהות שטר פרוע בתוך ביתו, שנאמר ואל תשכן באהליך עולה. (י) אמר רב כהנא אסור לו לאדם לשהות שטר אמנה בתוך ביתו משום שנאמר ואל תשכן באהליך עולה. איתמר ספר תורה שאינו מונה, אמר ר' אמי עד שלשים יום מותר לשהותו, מיכן ואילך אסור לשהותו, משום שנאמר אל תשכן באהליך עולה, (6) אלא יגהו וכל המניה אות אחת בספר תורה כאלו כתבו: 15 כי אז תשא פניך ממום והיית מוצק ולא תירא: 16 כי אתה עמל תשכח כמים עברו תזכור. והיית מוצק חזק וקיים, מענין מוצקי ארץ (שי"א ב ח): ד"א שהוא מענין יצקם המלך (מ"א ז מו), כלומר שתהא חזק כחתיכה של מתכת שאינה מורכבת מדברים הרבה, אלא מדבר אחד, והוא שגורם לה שלא תפסד במהרה: ד"א והיית מוצק. ר"ל ואם היית מוצק שיציק לך אויבך או שיצר לך הומן לא תירא, כי מיד תהיה לך רווחה, שאין הצרות אלא כששף מים עבר ומיד הם נחים: 17 ומצהרים יקום חלד תעפה כבקר תהיה. כבקר

רמו תקיף בשם התנחומא. (3) ולר"ל כי הוא ידע מתי שוא ידע הקב"ה. שמ"ר פ"ג אות ב'. (ג) ד"א. שם שם. (ד) וילכב מן לב והוא כנוי לחכמה. וכן הביא הרמב"ע. (ט) אדם יולד סופו להיות דורש כסדר בני אדם. עיין בפירוש שכתב ילמד עצמו להיות אדם חדש כסדר בני אדם ויכין דרכו. (ו) אמר רב דימי, ב"ב י"ב ע"ב. (ז) יש לו כמה לבבות. בגמרא חגי' יש לו שתי לבבות. (ח) ובמערבא אמרי. כתובות י"ט ע"ב. (ט) דאמר ריב"ל. שם במאמר שלפניו. (י) אמר רב כהנא. שם דף י"ט ע"א. (יא) אלא יגהו. הוספת המחבר. ועיין בתרמב"ם ח' ס"ח פ"ז ה"ב

הזיה, ר"ל ואם תעופה, והוא מענין ארץ עיפחה (איוב י כב), כלומר ואם יארע לך שום צער מיד יסור ותחזה לשלותך כבקר שהוא חוזר לבא הלילה: ויש אומרים שהוא מענין בעפעפי שחר (שם ג ט), לשון אורה: 18 ובטחת כי יש תקוה וחפרת לבטה תשכב. ר"ל שאין צריך לבנות חומות בצורות ומגדלים גבוהים לבצר עליך מחמת האויבים, אלא הפירה אחת כמו חריץ, ולפי לבטה תשכב: ד"א וחפרת ובמקום שאתה מתירא שמא יכלימוך בני אדם שם תשכב לבטה ואיך ירא מכלום: ד"א וחפרת, הוא כנוי למקום העמקים והשרון שהם כמדרון, ואין שוכבין לשם אלא בעת הישלוס, ⁽³⁾ ואמר התרגום ותתקן בית קבורתא ותשכב לרוחצן, וכן הוא דרך הצדיקים והחסידים לתקן להם בית הקבורה, שנאמר בקברי אשר בריתי (בראשית נ ה): 19 ורכצת ואין מחריר וחלו פניך רבים: 20 ועיני רשעים תכלינה ומנוס אבר מנהם ותקותם מפה נפש. כלומר כל מה שהם מקיים לראות כך למפח נפש יהי להם, ומענינו והפחתם אותו (מלאכי א יג):

יב.

1 ויען איוב ויאמר: 2 אמנם כי אתם עם ועמכם תמות חכמה. תאבד שאין לה חשיבות אצליכם לפי שאתם כסילים בה, ואמר תמות על דרך השאלה, כמו נסרחה [חכמתכם] [חכמתם] (ירמיה מט ז): ד"א ועמכם תמות חכמה, כלומר אתם סבורים שבטותכם תמות חכמה ותאבד ואל תעלה על דעתכם סברה זו, שגם לי לבב כמוכם. ⁽⁶⁾ ורבותינו זכרם לברכה אמרו תמות חכמה, אל תקרי תמות אלא תומת החכמה, כלומר כל זמן שהחכם קיים חכמתו מתקיימת עמו, מת מתה חכמתו עמו: 3 גם לי לבב כמוכם לא נפל אנכי מכם ואת מי אין כמו אלה. גם לי לבב, אמר להם איזו חכמה הרשתם כמו שאמרתם גם אני ידעתי שהשם חכם צדיק וגורא וגם לי לבב כמוכם לדעת זאת, ולא נפל אנכי מכם, ומי הוא האיש שאין לו חכמה כמותכם ובכל זאת לא אמנע מהצדיק עצמי. לא נופל אמר התרגום לא פריש אנא מנכון: 4 שחוק לרעהו אהיה קרא לאלוה ויענהו שחוק צדיק תמים. שחוק לרעהו אהיה, ר"ל יהיה, ולפי שאמר המשל על עצמו אמר אהיה אמר להם ולי מדרך האמת הוא שיהיה שחוק לרעהו אדם שהוא קורא לאלוה ויענהו שהרי בימי שלותי קראתי את יי, וענני כמה פעמים, אבל העולם הפוך שהוא שחוק לרעהו, כל מי שהוא צדיק תמים ומי שגדל כאבו ופירו וחלו עליו יסורין הוא בוז לעשתות שאנן, שהרשע מזול לו, ולפיד כמו אם בפירו להם שוע (איוב ל כד), כלומר כשהצדיק מט לפני הרשע ויהיה נכון למועדי רגל יבאו בני אדם לידי פקוד ואני כמעט נמיו רגלי כי קנאתי בהוללים שלום רשעים אראה שהצדיק חוזר להיות שחוק ומרגיזו אשר הביאו הצלמים בידיהם והם בוטחים ואתם יודעים זה בלבבכם, ומדברים אחת בפה ואחת בלב: ד"א שחוק לפיד בוז: 5 לפיד בוז לעשתות שאנן נכון למועדי רגל. לפיד בוז, ואמר איוב לאחר שהייתי מעולה מכל טוב לפני מאירים כלפידים בא בוז לעשתות שאנן, והם העשירים הבוטחים על הילם חורתי להיות נכון למועדי רגל, והוא מענין ומתניהם תמיה המעד (תהלים סט כד), ושחוק לכל בני דורו כמו שנאמר הייתי שחוק לכל עמי (איכה ג יד): ויש אומרים לפיד ובוז נכון לעשתות שאנן.

ובכ"מ שם. יג. ואמר המתרגם ותתקן בית קבורתא ותשכב לרוחצן. לפינו ותתקן בי קבורתא לרוחצן תשכב. ⁽⁶⁾ ורז"ל אמרו. מכולתא יתרו מסי דעמלק פ"ב, ובילקוט רמז תתק"ו מובא המאמר ונרשם

שעדין לא חלו עליהם ייסורי'ן ולא נסה אותם הב"ה, כמו שנסה למועדי רגל, כלומר שמטה רגלם ונפלה והגיעו עד עפר, שנאמר לעת תמוט רגלם (דברים לב לה): ד"א אמר איוב שהוק לרעהו אחיה, כלומר שהוק לרעי ושוב הייתי נמאס ונכזה לאחרים שאינם חברי, שהם שאננים ושוקטים ושלימים מן היסורי'ן שחלו עלי כפתילה הזאת לאחר שנכבית שהיא מאוסה ובזויה, ועוד אני אומר לפיד בוז למועדי רגל לאותם שעומדים במועדי רגל שלא גלו ולא יצאו מארצם, (3) ודרש רבא מאי דכתיב לפיד בוז לעשתות שאנן, (ג) אמר ר' יוחנן מלמד שהיה נה הצדיק מוכיח את אנשי דורו, ואמר להם דברים שהיו קשין עליהם כלפידים, והיו מבזין אותו, ואמרו לו (ד) זקן שומה, תיבה זו למה, והוא אומר להם שהקב"ה מביא עליהם (ה) מכול של מים, אמרו מן השמים יביא המכול או מן הארץ, יש לנו עששיות של ברזל שאנו מחפין את הארץ, ואם מן השמים הוא מביא (ו) יש לנו דבר אחר ועקול ואמרו לה עקים, אמר להם שומים מבין עקבי רגליכם הוא נובע עליכם, שנאמר נכון למועדי רגל: (ז) לישנא אחרינא (ק"ג) [ק"כ] שנה היה נח נוטע ארוים וקוצצן, אמרין ליה למה הרין, אמר לון כך אמר לי הקב"ה שהוא מיתו מכולא על ארעא, אמרו ליה מכולא אתי על ביתה דההוא גברא, הה"ד לפיד בוז לעשתות שאנן. (ח) אמר ר' אבא בר כהנא כרוז אחד עמד לי ברור המכול זה נה, שהיו מבזין אותו בני דורו, והווי קריין ליה ביזא סבא, לעשתות שאנן שהיו קשין לשמוע תוכחות כעשתות נכון למועדי רגל, שהיו מוכנין לשני (שכרים שכר) [שכרים שבר] מלמעלה (ושכר) [ושבר] מלמטה: (6) ישלו אהלים לשודדים ובטוחות למרגיזי אל לאשר הביא אלה בידו: ישליו לאשר הביא אלה בידו מי גרם להם להתנאות ולהרגיז לפניו המוכה שהיה להם, כמו שנאמר וישמן ישורון ויבעט (שם לב טו): (7) ואולם שאל נא בהמות ותרך ועוף השמים ויגר לך. שאל נא בהמות, (ט) אמר ר' מאיר זה בהמות בהררי אלף, והיא בהמה רבוצה על אלף הרים, ואלף הרים רועה בכל יום, ומתיכן היא שותה כל שירדן מכניס לששה חדשים היא שותה בנמיעה אחת, (י) שנאמר יעשוך נהר (ולא) [לא] יחפזו יבטח כי יגיה ירדן אל פיהו (איוב מ כג): ועוף השמים. זה זיו שדי (תהלים נ יא): (8) או שית לארץ ותורך ויספרו לך דני הים. לארץ ותורך, (י1) זה גן עדן. ויספרו לך דני הים, זה לויתן: (9) מי לא ידע בכל אלה כי יד יי עשתה זאת. ר"ל מי לא ידע בכל אלו הייסורי'ן, כי יד יי שהקב"ה הוא שהביאם עלי ולא נתחייבתי לכך, אלא שהקב"ה לפרקים הוא מנסה הצדיקים, ולפרקים הוא נותן להם טובה בעולם הזה, והקרן קיימת להם לעולם הבא, ולפרקים הוא משפיע טובה לרשעים בעולם הזה, בשביל דבר אחד טוב שעשו בעולם הזה כדי לאבדם לעולם הבא, ולפרקים הוא מונע מהם כל טוב על רוב עונם והיו מרודים בעולם הזה ולעולם הבא: (10) אשר בידו נפש כל חי ורוח כל בשר איש: (11) הלא און מלין תבחן וחך אכל ישעם לו. מלין תבחן, ולמה לא ידעו זאת

בגליון "מדרש" בטעות וצ"ל מכולתא. (3) ודרש רבא. סנהדרין ק"ח רע"ב. (ג) א"ר יוחנן. בגמרא שם. לא מוכח בשמו. (ד) זקן שומה. בגמרא ליתא למלת "שומה". (ה) מכול של מים. עיין בגמרא שם. (ו) יש לנו דבר אחר ועקול ואמרו לה עקים. יש לתקן וצ"ל יש לנו דבר אחר ועקוב שמו. ואמרו לה עקש שמו. והערוך בערך עקוב הביא המאמר הזה וגורס יש לנו דבר אחר ועקוב שמו. ואמרו לה עקש שמו. פי' כיון ספוג ושואב את המים, ואנו מניחין אותו על ראשינו לבלוע המים. פי' אחר עקוב שמו שמעקב את הגשמים. (ז) לישנא אחרינא ק"ג שנה. ב"ר פ"ל אות ד, ותקנתו ק"ב שנה, ובתנחומא הגדפס מכבר נח אתה ה' א"ר הונא בשם ר' יוסי ק"ב שנה היה מתרה הקב"ה ברור המכול שמה יעשו תשובה כו. (ח) א"ר אבא בר כהנא. שם שם. ומוכח בילקוט איוב רמז תתק"ז ונרשם בגליון "מדרש" וצ"ל "ב"ר". (ט) א"ר מאיר. פסיקתא דר"ב פסקא את קרבני. (דף ג"ח ע"א) ופסיקתא רבתי פסקא את קרבני וי"ר סכ"ב. במ"ד פנחס. (י) שנאמר יעשוך

השומעים פעלו כאשר החך ישעם לאכול ומי לא ידע שהבורא הוא החכם, הלא אף הנבראים שהם חדשים בעולם לאריכות ימיהם חכמה מתבוססת בהם, הה"ד בישישים חכמה וארך ימים תבונה: 12 בישישים חכמה וארך ימים תבונה. (יג) ר"ל ובארך, אלא בישישים הוא במקום שנים. (יג) תניא (ד) ר' ישמעאל אומר תלמידו חכמים כל זמן שמזקינין חכמה מתבוססת בהן, [שנאמר בישישים חכמה ואורך ימים תבונה, ועמי הארץ כל זמן שמזקינים טפשות ניתוספת בהן] שנאמר מסיר שפה לנאמנים ושעם זקנים יקח (איוב יב כ): 13 עמו חכמה ונבונה לו עצה ותבונה: 14 הן יהרום ולא יבנה יסגור על איש ולא יפתח. (טו) הן יהרום, משהפך סדום ועמורה והרסן מי בנאן: יסגור. כשסגר בפני קרח ועדתו מי פתח, אין כל בריה יכולה לעמוד על מעשיו: 15 הן יעצר במים ויבשו וישלחם ויהפכו ארץ. יעצור במים, זו מכת בצורת שבה הוא דן, כלומר בעצירת נשמים: וישלחם ויהפכו ארץ. וכשהוא רוצה לשלחם הם הופכין את הארץ, כמו שעשה לרור אנוש שעלה הים והציף שלישי העולם: 16 עמו עז ותושיה לו שגג ומשנה. שוגג ומשנה, הם שני שרשים בענין אחר, שוגג הוא השוגג עצמו, ומשנה המשנה לאחרים, הכ"ה ידע בהם והם לא ידעו, (טז) ואמרו ר"ל עמו עז ותושיה, עזו זו תורה, שנאמר י"י עזו לעמו יתן (תהלים כט יא). ותושיה אמר ר' יהושע בן לוי למה נקראת תושיה, שמתשת כחו של אדם, מה הוא שוגג ומשנה, אמר ר"ש ב"ל אלו נביאים ונביאות, ר' יוחנן אמר שמיא ושמתא, ורבנן אמרי שגה אדם בדברי תורה משגין אותו, כענין שנאמר ואף אמנם שנית אתי תלין משוגתי (איוב יט ד): 17 מוליך יועצים שולל ושופטים יהולל. מוליך יועצים, ר"ל כל אחד ואחד מהם מוליך אותו שולל מעצתו, כמו אשתוללו אבירי לב (תהלים עו ו), וענינו שתהא עצתם מעורבת וחכמתם מתבלעת: ושופטים יהולל. לשון שטות וסכלות, כמו אמרתי להוללים אל תהולו (שם עה ו): 18 מוסר מלכים פתח ויאסר אוור במתניהם. מוסר מלכים פתח, שהתיר מוסרות המלכים וסבלם מעל אחרים ומעביר מהם ממשכה ואותם האסירים בכבלי ברזל הונר הלציהם ומאורם כח: ויש אומרים שהוא חזר על המלכים, כלומי כשהם נכנעים מלפניו הוא עליהם כח וישבו למלכותם. ומוסר, כמו מוסרות ערוד מי פתח (איוב לט ה): 19 מוליך כהנים שולל ואיתנים יסלף. כהנים הם הנשיאים והאצילים, כמו ובני דוד כהנים היו (ש"ב ח יח), וכן כהן און (בראשית מא מה), (יט) ואמר התרגום רבא דאון: ואיתנים החזקים בדין והמתאמצים בו: 20 מסיר שפה לנאמנים ושעם זקנים יקח. לנאמנים, מענין וינאמו נאם (ירמיה כג לא), כלומר שהיה מבלבל שפתי האנשים שהם רגילין בדבור, ומדברים צחות ומליצתם נשמעת: ד"א שהוא מענין ואיש אמונים (משלי כ ו), כלומר אף למאמינים בו פעמים שהם נבדלים לדבר סרה, כגון אכרתם, דכתיב ביה והאמין ב"י (בראשית טו ו), ולבסוף אמר במה אדע (שם שם ח): ושעם זקנים יקח. שנוטל מהם מעמם, וכן משיב מעם. (יט) ור"ל אמרו מעם זה כנגד יצחק ויעקב ששניהם בקשו לנלות מסתורין של הב"ה, כלומר שרצו לנלות את הקץ לבניהם,

גזר ולא יחפו. עיין בפסיקתא שם הערה כ"ט. (יז) זה גן עדן. שם שם. (יז) ר"ל ובארך, אלא ובישישים הוא במקום שנים. וכן כתב הראב"ע ב"ת בישישים ישרש עצמו ואחר עמו. (יז) תניא ר' ישמעאל אומר. שבת קכ"ב ע"א. (יז) ר' ישמעאל. בגמרא הגירסא ר' ישמעאל ברבי יוסי. (טו) שנאמר בישישים חכמה. הוספתו, והשמיט המעתיק מן שנאמר א' עד שנאמר ב'. (טו) הן יהרום משהפך סדום ועמורה והרסן מי בנאן. נתחומא סוף קדושים. ונתחומא הנדפס מכבר סוף קדושים. ונתחומא שלנו נשמוטו המלות. "מי ססגר בפני קרח ועדתו מי פתח". ונמצא לכונן בנתחומא הנדפס מכבר. (יז) ואמרו ר"ל. מדרש תהלים מזמור ד' אות ג'. ומובא בילקוט איוב רמז תתק"ו ונרשם בצדו. "מדרש ש"ט" והוא בזמור ד' כמו שצינתי. (יח) ואמר התרגום רבא דאון. כן תרגם אונקלוס. (יט) ור"ל אמרו. נתחומא ויהי אות מ', ונתחומא הנדפס מכבר אות ח' ובשיטה חדשה לברכת יעקב. ועיין

שנאמר ויקרא יעקב אל בניו האספו ואגידה לכם את אשר יקרא אתכם באחרית הימים (שם מט א), והעלימו הקב"ה ממנו, הו' מסיר שפה לנאמנים, כ) אמר ר' שמעון בן עקשיא זקני עם הארץ כל זמן שמזקינין דעתן מטרפת עליהם, שנאמר מסיר שפה לנאמנים וטעם זקנים יקה, (כז) אבל זקני תלמידי חכמים כשהם מוקינים חכמתם מתיישבת עליהם, שנאמר בישישים חכמה וגומר (איוב יב יב): 21 שופך בוז על נדיבים ומזיה אפיקים רפה. ומזיה, הוא חגור החוקים רפה, והוא כמו ולמוח תמיד (יהגננה) [יהגרה] (תהלים קט יט). ואפיקים, כמו אפיקי נחושה (איוב מ יח): 22 מגלה עמוקות מני השך ויוצא לאור צלמות: 23 משניא לגוים ויאבדם שטח לגוים וינחם. פעם מרבה אותם ומגדלם בעולם, ופעם מאבדם, ופעם שוטחם ומשליכם מעל פניו, ופעם מנחה אותם בעצתם: ויש אומ' שוטח לגוים וינחם, שמרחיב להם גבולם והם מתפשטים בעולם לבנות ולנטוע, ולבסוף הוא חוזר עליהם ומשפילם ומאבדם, כמו ונחתה קשת נחושה זרועותי (שיב כב לה): שוטח, כמו וישטחו להם שטוח (במדבר יא לב). כ) אמרו ז"ל משניא לגוים. משנא כתיב, שהקב"ה משניא לגוים ומורידן לאבדון, כמו שעשה לפרעה הכתיב ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים (שמות יב יב), ולא נשאר מהם אלא בעל צפון בלבד כדי להטעותם בו, ושיאמר בלבו כי יראתו הסכימה עליו שלא לשלח את ישראל וירדף אחריהם הוא וכל חילו ויטבעו ויאבדו בים, הה"ד משנא לגוים ויאבדם: 24 מסיר לב ראשי עם הארץ ויתעם בתהו לא דרך. בתהו לא דרך, במדבר ציה וערבה אשר לא עבר בה איש ולא ישב אדם שם, ואין בו דרך סלולה: 25 ימששו השך ולא אור ויתעם כשכור:

ג.

1 הן כל ראתה עיני שמעה אזני ותכן לה: 2 כדעתכם ידעתי גם אני לא נפל אנכי מכס: 3 אולם אני אל שדי אדבר והוכח אל אל אהפין. אהפין לדבר עמו ולהתוכח עמו: 4 ואולם אתם טופלי שקר רפאי אליל כולכם. רפאי אליל לשון שקר ושוא, כמו קסם ואליל (ירמיה יד יד) ומענינו נקראת ע"ז אלילים, לפי שהיא שוא ושקר: ד"א רופאי אליל. דומה אני בכס שאתם סבורים לחבר דברים שאין להם ואין בהם הנאה, כמו הרופא שהוא סבור לרפאת בשר מת, והוא ב) מלשון משנה העור והרוטב והאלל, וכמו הרופא שהוא סבור לרפאת אבר שנכרת מעיקרו ולא העלה לו ארוכה לעולם: 3) ויש אומרים אליל זה הצואר, כיון שנכרת אין לו תקנה: 5 מי יתן החרש תחרישון ותהי לכם לחכמה: 6 שמעו נא תוכחתי ורבות שפתי הקשיבו. ריבות שפתי תוכחותי וראיותי: 7 הלאל תדברו עולה ולו תדברו

בתנחומא שם בערות שלי. כ) א"ר שמעון בן עקשיא. סוף קנים. כז) אבל זקני ת"ח. שם הגוי אבל זקני תורה אינם כן. כ) אמרו רז"ל משניא לגוים משנא כתיב בו. יש לתקן ובצ"ל משניא לגוים משניא כתיב רז"ל. והכוונה משניא הוא בשי"ן שמאלות. ועל זה הביא משניא כתיב, קרי ביה בשי"ן ומניח מענין שוגה. אבל אין כאן קרי וכתיב כלל, והמאמר שהביא הוא ממכילתא בא מסכתא דפסחא פירשה י"ג בפסוק מוככור פריעה. וגם במכילתא שם מסכתא ב' בפסוק לפני בעל צפון, וכן הביא רש"י דברי המכילתא בפ"ו על התורה בשלח י"ד ב', ורש"י בפ"ו לאיוב שם הביא זה בשם יש אומרים, ולא ישר זה בעיניו ע"ש.

ב) מלשון משנה העור והרוטב והאלל. חולין ק"ז ע"ב. 3) ויש אומר אליל זה הצואר. צ"ל זה גיד הצואר וכוון לדברי רש"י באיוב שם שכתב ורבותינו פירשו זה גיד הצואר שאין לו רפואה ושמו אלל. ורש"י כוון בזה למאכרם מאי אלל ר' יוחנן אמר מרסקה (חולין קכ"א ע"א) ופרש"י גיד השררה והצואר, והוא רחב ולבן וקשה מאד, וע"ש בתוס' ד"ה מרסקה. שלא ישרו דברי רש"י בעיניהם. והתרגום שתרגם כמאסי אלל ומודרקא דפלטיה סיכנא הכדון מולכוון תרגם כן עפ"י מאמרם חולין והביא וחד דברי ר' יוחנן שאמר מאי אלל מרסקא ודברי ר"ל שאמר בשר

רמיה. תדברו עולה, כיון שבמקום האל באתם לריב עמי אינו ראוי לכם שתדברו עולה בשבילי, ולו תדברו רמיה, בתמיה, כלומר וכי בעבורו תדברו רמיה: 8 הפניו תשאון אם לאל תריבון. הפניו תשאון, וכי פניו תשאון כדי להחניף לו ולשאת לו פנים שתאמרו שאני חייב וכדין באו היסורין עלי. אם לאל תריבון. אם בשבילו תתוכחו עמי, והוא כמו ואמר פרעה לבני ישראל (שמות יד ג), ר"ל על בני ישראל: 9 הטוב כי יחקור אתכם אם כהתל באנוש תהתלו בו. יחקר אתכם ותמצאו שקרנין: כהתל באנוש. ר"ל לפניו לדיבורך עשינו עצמנו שקרנין, ודין התי"ו להיות דגושה כמו ויהתל בהם אליהו (מ"א יח כו), וכן ואביכם התל כי (בראשית לא ז): 10 הוכח יוכיח אתכם אם בסתר פנים תשאון. הוכח יוכיח, כלומר יודיע לכם דבתכם. אם בסתר, כשתעמדו לפניו לדין פנים תשאו לו לומר נשאנו פניך: 11 הלא שאתו תבעת אתכם ופחדו יפול עליכם. שאתו גבהו ואימתו, כמו משאתו יגורו אלים (איוב מא יז): ד"א הלא שאתו, שריפת אשו שהוא אש אוכלה, כד"א וישאם דוד ואנשיו (ש"ב ה כא), ג) ותעל [משאת] [שועת] העיר (ש"א ה יב) [משאת העשן מן העיר (שופטים כ לח)]: 12 זכרונכם משלי אפר לגבי חמר גביכם. משלי אפר, כאלו אמר שאתם נמשלים לאפר והגובה שלכם שפל הוא עד לעפר, והוא כמו ותבני לך גב (יחזקאל טו כד), כלומר מקום גבוה כמו מצבה, וכיוצא בה, או הוא כמו לגבי חומר גביכם, כלומר שוים יהיו גביהם להיות עפר באחרונה. 7) ורבותינו דרשוהו כנגד ישראל, וזכרונכם משלי אפר, משולים באפר, אם זכיתם אתם מזרע אברהם שהמשיל עצמו באפר, שנאמר ואנכי עפר ואפר (בראשית יח כו), ואם לאו לגבי חומר גביכם, התקינו עצמכם לשעבוד מצרים, דכתיב וימררו את הייהם בחומר (שמות א יד): 13 החרישו ממני ואדברה אני ויעבר עלי מה. עלי מה, כלומר מה שירצה האל או מה שיעבור עלי בעון צעקתי: 14 על מה אשא בשרי בשני ונפשי אשים בכפי. אשא, אשיר ואחתך, כמו (לימשות) [למשאות] אותה משרשיה (יחזקאל יז ט), שכן דרך הכואבים שינשכו יריהם בשעה שיתחזק עליהם הכאב, וכל שכן איוב, שנאמר ויקח לו הרש להתגרד בו (איוב כ ח): 15 הן יקטלני לא איחל אך דרכי אל פניו אוכיה. 6) לא באל"ף כתי, כמו אשר לא חומה (ויקרא כה ל), שענינו לו בו"יו, שרוצה לומר אם יקטלני לו איחל, שאיני נפרד ממנו ולו איחל שיושיעני, אך דברי ומדותי שנהגתי בהם אל פניו אוכיה לדעת על מה זה ירשיעני: ויש אומ' שהוא ככתבו באל"ף, כלומר אם יקטלני איני סבור שיעשה לי דבר זה שיציר לי ויכחידני לגמרי: 7) ד"א לא איחל עדין הדבר שקול לו אני מצפה: 8) [ואו איני מצפה] ת"ל עד אנוע לא אסיר תומתי ממני (איוב כו ה), מלמד שמאחבה עבד איוב את המקום, 8) ולחיו האי לו אי בלמ"ד אל"ף כתיב לא הוא, ואי בלמ"ד וי"ו לו הוא, וכל היכא דכתיב בלמ"ד אל"ף לא הוא, אלא מעתה בכל צרתם לא צר (ישעיה סג ט) דכתיב באל"ף למ"ד הכו נמי דלא הוא, וכי תימא הכי נמי, והא כתיב ומלאך פניו הושיעם (שם שם), אלא משמע הכי ומשמע הכי. 9) תניא ר' [מאיר] אומר נאמר ירא אלהים באיוב (איוב א א) ונאמר ירא אלהים באברהם

שפלטו סכין ויש לתקן בתרגום ומורדקא במקום ומורדקא כמו שהביא לנכון הערוך את התרגום וגם היה לפניו הגי' בגמרא מורדקא במקום לפניו מרדקא. 3) ותעל משאת העיר. אין זה לשון הכתוב, ובקרא כתיב ותעל שועת העיר (ש"ב ה כא), ותקנתי שצ"ל משאת העשן מן העיר (שופטים כ לח). 7) ורבותינו דרשוהו כנגד ישראל, תנחומא כי תצא אות ה' וכן בתנחומא הנדפס שם. ובפסיקתא דר"כ פסקא זכור (כ"ד ע"א) ועיון בתנחומא שם בהערות שלי. 8) לא באל"ף כתיב כמו אשר לא חומה. עיון ערכין ל"ב ע"א וברש"י ותו שם. 9) ד"א לא איחל עדיין הדבר שקול לו אני מצפה. לשון המשנה סוטה כ"ז ע"ב. ז) או איני מצפה. הוספתו כמו שהוא במשנה שם. 8) ולחיו האי לו. הוא בגמרא שם ל"א ע"א. ט) תניא ר' מאיר אומר, שם שם. ותקנתי שצ"ל

(בראשית כב יב), מה ירא אלהים דאברהם מאהבה, אף ירא אלהים האמור באיוב מאהבה, ואברהם גופיה מנא לן, דכתיב זרע אברהם אוהבי (ישעיה מא ח): (ומכאן אמרו רז"ל אפי' הרב פשוטה ומנוחת על צוארו של אדם אל ימנע עצמו מן הרחמים, שנאמר הן יקמלני לא איהל: 16 גם הוא לי לישועה כי לא לפניו חנף יבא. גם הוא לי לישועה, כשאני שלם עמו כן הוא לישועה כשישמע דברי ואתם לא תמצאו הן בעיניו, כי לא לפניו חנף יבא, לפי שאתם מדברים אחת בפה ואחת בלב יב) אמר רב חסדא אמר ר' ירמיה בר אבא ארבע כתות אין מקבלין פני שכינה, כת לצים, כת הנפים, כת שקרנים, כת מספרי לשון הרע. כת לצים, דכתיב משך ידו את לוצצים (הושע ו ה), כת הנפים, דכתיב כי לא לפניו חנף יבא, כת שקרנים דכתיב דובר שקרים לא יכון לנגד עיני (תהלים קא ז), כת מספרי לשון הרע, דכתיב כי לא אל הפץ רשע אתה לא יגורך רע (שם ה ה): 17 שמעו שמעו מלתי ואחותי באוניכם. ואחותי, תכנס הגרתי באוניכם, כמו אחוך שמע לי (איוב טו ז), והיה דינו להיות והחות, כמו והנחה למדינות עשה (אסתר ב יח), אך בא כמו ובל מלבושי אנלתי (ישעיה סג ג), כלומר הגאלתי: 18 הנה נא ערכתי משפט ידעתי כי אני אצדק. עכתי משפט, תוכחתי בדברים: 19 מי הוא יריב עמדי כי עתה אחריש ואנוע. אם לא אריב ואחריש אנוע: 20 אך שתים אל תעש עמדי או מפניך לא אסתר: 21 כפך מעלי דרחק ואמתך אל תבעתני. שתים אל תעש עמדי, והם כפך (ג) מלשון רז"ל כופין אותו, כלומר בכפייתך, וזה הוא שאמר אליהוא ואכפי עליך לא יכבד (איוב לג ז) ויתכן שהוא כמו ידך, כלומר ידך וגבורתך, ואמר התרגום ידך: 22 וקרא ואנכי אענה או אדבר והשיבני: 23 כמה לי עונות וחמאות פשעי וחמאתי הודיעני: 24 למה פניך חסתיר ותחשבני לאויב לך. פניך חסתיר, שלא תראה יושר מלי: ותחשבני לאויב לך. (ג) אמר לפניו רבון העולמים שמה נתחלף לך אויב באויב: 25 העלה גרף תערוץ ואת קש יבש תדרף. העלה נדף, (ד) אמר התרגום לטרפא יבישא דנתר דאיש אותי: 26 כי תכתוב עלי מררות ותורישיני עונות נעורי. מררות, סרבניות אשר מריתי פיך: ותורישיני עונות נעורי. אמר לפניו המרורות אשר עשיתי אתה כותב, אבל הטובות שפעלתי אינך כותבם: 27 ותשם בסד רגלי ותשמור כל ארחותי על שרשי רגלי תתחקה. (טו) בסד, מיני כבלים, (טז) כמו שאמרו רז"ל אין מוכרין להם לא סכינין ולא כבלים ולא קולרין, (יז) ועוד אמרו יתיב, והוא עץ ארו נקוב כולו, ומכניסין בו רגלי האסירים, כדי שלא יברחו בלילה: ד"א בסד, כמו שנאמר ועמק השדים בארות בארות חמר (בראשית יד י): ותשמור כל ארחותי. (יח) בן אשר קמץ חמף, ובני נפתלי חולם, כמו תאלף אורחותיו (משלי כב כה): על שרשי רגלי תתחקה. כשאני הולך ומביט לאחורי אי"ה רושם פסיעותיך חקוק בפסיעותי, ותשמרני על כל פסיעה ופסיעה: 28 והוא כרקב יבלה ככנר אכלו עש.

ר' מאיר אומר כמו שהוא בגמרא שם. (ז) ומכאן אמרו רז"ל. ברכות י. ע"א ושם הגי' הרב חדה. (ח) אמר רב חסדא אמר ירמיה בר אבא. סוטה מ"ב ע"א, ושם ליתא למלות "אמר רב חסדא". (יג) מלשון רז"ל כופין אותו. כ"ב מ"ח ע"א ובהרבה מקומות. (יד) אמר לפניו רבון העולמים. כ"ב מ"ז ע"א. (טו) אמר המתרגם לטרפא יבישא דנתר דאיש אותי. אין פתרון לזה, ולפנינו הטרפא דשקפה תתבר. (טז) בסד מיני כבלים. גם הראב"ע הביא בשם רבינו האי ז"ל שהוא ככל מדברי רבותינו ז"ל. (טז) כמו שאמרו רז"ל אין מוכרין להם לא סכינים ולא כבלים ולא קולרין, אין הראיות דומה לגידון, ויש לתקן שצ"ל אין מוכרין להם לא סדינין ומצאתי המאמר בתוספתא ע"ז פ"ב אין מוכרין להם לא סדין ולא כבלין ולא קולרין. (יז) ועוד אמרו יתיב. עיקר חסר מן הספר וצ"ל סנא בסדיני יתיב, והוא מגמרא פסחים כ"ח ע"א. ופירש"י שם סנא נגר עושה סר לשום בו רגלי אסורים, כמו ותשם בסד רגלי. (יח) בן אשר קמץ חמף ובני נפתלי חולם. וגם הרד"ק בשרשים שרש ארח הביא רז"ל: ותשמר כל אַרְחָתְךָ קִמַץ בְּקִרְיַת בֵּן אֲשֵׁר, ובקריאת בן נפתלי אַרְחָתְךָ בחלם.

כרֶקֶב, כדבר הנֶרְקֵב בְּגֵד, וְכִיּוֹצֵא בָהֶם, כְּעֵינֵי שְׁנֹאמֵר כְּבִגְד (אֶכְלוּ) [יֹאכְלִים] עֵשׂ (יִשְׁעִיה נָא ח), ר"ל הוּה שְׂאֵתָה רוּרָף אַחֲרָיו וּמִדְרָקָה אַחֲרָיו כְּרֶקֶב יִבְלֶה, וְאֵין כְּבוּדָךְ שֶׁתִּרְדָּף אַחֲרָיו, אֵף עַל זֶה שֶׁהוּא הֵבֵל וְאֵין וְנֶרְקֵב פִּקְחַת עֵינֶיךָ לְדְרָקֶךָ בְּחִטָּאוֹ, וְאוֹתִי תִבְיֵא בְּמִשְׁפֵּט עַל עֲוֹנוֹתַי, וְאֵין יוֹכֵל לְעַמֵּד לִפְנֵיךְ מִלְּחִטּוֹא הֵבֵא מִטְּפָה סְרוּחָה וְשִׁכְבַת זֶרַע שֶׁהִיא טְמֵאָה שִׁיחִיה טְהוֹר וְלֹא אֶחָד מֵהֶם שְׂיִוְכַל לֹאמֵר שְׁלֹא חֲטָא, הֵהִיד מִי יִתֵּן טְהוֹר מִטְּמֵא לֹא אֶחָד (אִיּוֹב יד ד), וְכֵן הוּא אִמְרֵי כִי אֲדָם אֵין צְדִיק בְּאֶרֶץ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה טוֹב וְלֹא יִחְטָא (קֹהֶלֶת ו כ), (יט) וְאִמְרֵי הַתְּרַגּוֹם מֵאֵין יִתֵּן דְּכִי גִבֵּר דִּיסְתָּאֵב בַּחוּבֵין אֵלֹא אֱלֹהֵא דְהוּא חַד דִּישְׁבּוֹק לִיה. (כ) וְאִמְרוּ רִדִּיל מִי יִתֵּן טְהוֹר מִטְּמֵא, כְּנֵין אֲבֵרָהֶם שִׁיּוֹצֵא מִתְּרַף חֻקִּיה מֵאֲהוּ, יֹאשִׁיָה מֵאֲמֹן, מִרְדְּכִי מִשְׁמַעֵי, יִשְׂרָאֵל מֵאוֹמוֹת הָעוֹלָם וְעוֹלָם הֵבֵא מִן הָעוֹלָם הַזֶּה, מִי עֲשֶׂה כֵן, מִי נוֹר כֵן, אֵלֹא אֶחָד שֶׁהוּא יִחִידִי בְּעוֹלָמוֹ: דִּיא מִי יִתֵּן טְהוֹר מִטְּמֵא, (כג) אִמְרוּ רִדִּיל בְּעֵינֵי חֵלֶב שֶׁל אִשָּׁה, ר' מֵאִיר אֹמֵר דָּם נֶעֱכַר, וְנִעֲשֶׂה חֵלֶב, אִמֵּי ר' אֲלֵעָזָי מֵאִי טַעְמִיה דְּר' מֵאִיר מִי יִתֵּן טְהוֹר מִטְּמֵא, וְר' אֲלֵעָזָר אִמְרֵי ר' יוֹחָנָן אֵלּוּ מִי הִנְדָה שֶׁהִמּוּזָה וְמוֹיִן עֲלָיו טְהוֹר וְנוֹגַע טְמֵא, וְר' יוֹחָנָן אִמְרֵי זֶה שִׁכְבַת זֶרַע שֶׁהִיא טְמֵאָה, וְהֵאֲדָם הַנוֹצֵר מִמֶּנָּה טְהוֹר:

יד.

1 אֲדָם יִלּוֹד אִשָּׁה קֶצֶר יָמִים וְשִׁבְעֵי רֵגוֹ: 2 כְּצִיץ יִצָּא וְיִבְרַח כְּצֵל וְלֹא יַעֲמֵד: 3 אֵף עַל זֶה פִּקְחַת עֵינֶיךָ וְאוֹתִי תִבְיֵא בְּמִשְׁפֵּט עִמָּךְ: 4 מִי יִתֵּן טְהוֹר מִטְּמֵא לֹא אֶחָד: 5 אִם הָרוּצִים יָמָיו מִסְפָּר הִדְשָׁיו עִמָּךְ חֲקִיו עֲשִׂית וְלֹא יַעֲבֹר. אִם הָרוּצִים, (6) בְּאֵמַת הֵם הָרוּצִים יָמָיו וְקֶצְוִים לְיוֹם קְבוּעַ וּמוֹכֵן לְמִיתָה: מִסְפָּר חִדְשָׁיו. גַּם הֵם קֶצְוִים, וְכֵל זֶה עֲשִׂית לֹא חֻק וְלֹא יַעֲבֹר, דִּי לוֹ בְּתִשְׁלוּמֵין הִלְלוּ: 6 שְׁעָה מַעֲלִיו וְיִחְדַּל עַד יִרְצָה כְּשִׁכִּיר יוֹמוֹ. שְׁעָה מַעֲלִיו וְיִחְדַּל. כְּלוֹמֵר הִרְף מִמֶּנּוּ שִׁישְׁמַח מַעֲט בְּחִלְקוֹ בְּחִלְדוֹ, אוֹ שִׁיחְדַּל מַעֲט מִמְכָּאוּבוֹ: כְּשִׁכִּיר יוֹמוֹ. הוֹאִיל וְהֵם יָמִים קֶצְוִים כִּימֵי שִׁכִּיר שְׁעָה מִמֶּנּוּ עַד שִׁישְׁלִים אוֹתָם וְיִלְךְ לוֹ, וְהוּא כְּמוֹ אוֹ תִרְצָה הָאֶרֶץ (וְיִקְרָא כו לר): וְהָרוּצִים, מִעֵינֵי כֵלָה וְנִחְצָה (יִשְׁעִיה כח כמ): שְׁעָה (3) [אִמְרֵי הַמְתַּרְגֵּם] פִּסְקוֹ מִנִּיה וְיִפְסֹק מִחֲתִית עַד דִּיקְבַל סוֹטְרִיה (ג) דֹּאנֹרָא בִּימִיה: וְיֵשׁ אוֹמֵי עַד יִרְצָה כְּשִׁכִּיר, שֶׁהוּא מִעֵינֵי רִצּוֹן, כְּלוֹמֵר שְׁעָה מַעֲלִיו שִׁירְצָה יָמִים בְּעוֹלָם הַזֶּה, עַד יִרְצָה בּוֹקֵנוֹת וְיִתְבַּע מִיתָתוֹ בְּפִיז מְרֻב חִלְשׁוֹתָו וְתִישׁוֹתָו כְּחוֹ, כְּשִׁכִּיר הוּא עַד יִרְצָה הָרוּצָה הַשְּׁלֵמַת יָמֵי שִׁכִּירוֹתוֹ, וְאֵעִיפִי שֶׁהֵם חֲסִרִים מִיָּמֵי חִלְשׁוֹ בְּשִׁבִּיל שִׁכֵּר פְּעוֹלָתוֹ שִׁיקַח מִבְּעֵלֵי הַבַּיִת, וּבְשִׁבִּיל יָמֵי טוֹרָה הַעֲבוּדָה: 7 כִּי יֵשׁ לְעֵין תְּקוּהָ אִם יִכְרַת וְעוֹד יִחְלִיף וְיוֹנְקָתוֹ לֹא תִחְדַּל. תְּקוּהָ, לְאַחַר שִׁיכְרַת וְאוֹתוֹ תְּקוּהָ יֵשׁ לוֹ שִׁיחְלוֹף וְיוֹצֵא עֲנָפִים, כְּמוֹ בְּכֶךְ יִצִּיץ וְחֹלֶף (תְּהִלִּים צו). וְיוֹנְקָתוֹ אֲשֶׁר תִּצָּא מִנּוֹעוֹ וְהוּא הַשּׁוֹרֵשׁ הַנֶּשְׂאָר בְּקֶרֶקֶע לֹא יִחְדַּל מִלְּהוֹצִיא עֲנָפִים וּפְאֻרוֹת: 8 אִם יוֹקֵן

(ט) וְאִמְרֵי הַתְּרַגּוֹם. לִפְנֵינּוּ בְּתַרְגּוֹם (אִיּוֹב יד ד) מִן יִתֵּן דְּכִי מִן גִּבֵּר דֹּאסְתָּאֵב בַּחוּבֵין אֵלּוּלָפֵן אֱלֹהֵא דִּי הוּא חָב דִּי יִשְׁבּוֹק לִיה. (כ) וְאִמְרוּ רִדִּיל, פְּסִיקְתָּ דְרִיכִי פִּסְקָא פִּרְה (כ"ג ע"ב), תְּנַחוּמָא חוֹקֵת אוֹת ד', וּבְתַנְחוּמָא הַנְּדָם מִכְּבֵר חוֹקֵת אוֹת ג', בְּמִדָּה פ' חוֹקֵת, וּבִלְקוּט חוֹקֵת רְמוֹ תִשְׁנִיט הִבִּיא הַמֵּאמֵר הוּא בְּשֵׁם הַפְּסִיקְתָּא, וּבִלְקוּט אִיּוֹב רְמוֹ תִתְקִיז הִבִּיא ג"כ הַמֵּאמֵר הוּא וְמוֹצִיין בְּגִלְיוֹן "כְּמִדְבַר רְבָה" בְּטַעוֹת וְצִי"ל פְּסִיקְתָּא, וְעִיין בְּפִסְיקְתָּא וּבְתַנְחוּמָא שֶׁם בְּהַעֲרוֹת שְׁלִי. (כג) אִמְרוּ רִדִּיל בְּעֵינֵי חֵלֶב שֶׁל אִשָּׁה. גֵּדָה ט' ע"א.

(6) בְּאֵמַת הֵם הָרוּצִים יָמָיו וְקֶצְוִים לְיוֹם קְבוּעַ וּמוֹכֵן לְמִיתָה. עִיין תְּנַחוּמָא בְּחִתְקֵי אוֹת א' מִכְּבֵר הַדְּרִישָׁה עַל פִּסְקוֹ זֶה, וּמוֹכָא בִּלְקוּט אִיּוֹב רְמוֹ תִתְקִיז וּבְטַעוֹת נִרְשִׁים שֶׁם בְּגִלְיוֹן "מִדְרָשׁ" וְצִי"ל תְּנַחוּמָא (3) אִמְרֵי הַמְתַּרְגֵּם, הוֹסְפִיתִי כִי כוֹן לְדַבְרֵי הַתְּרַגּוֹם. (ג) דֹּאנֹרָא בִּימִיה. בְּתַרְגּוֹם לִפְנֵינּוּ

בארץ שרשו ובעפר ימות גועו. גועו, (ד) אמר ר' ברכיה אם ראה אדם תורה פוסקת מזרעו, ילך וישא בת תלמיד חכם, שנאמר אם יוקן בארץ שרשו: 9 מריה מים יפרח ועשה קציר כמו נטע. מריה מים יפרח. (ה) אין מים אלא תורה, שנאמר הוי כל צמא לכו למים (ישעיה נה א): קציר, כמו תשלה קציריה עם ים (תהלים פ יב), כלומר שעשה ענפים וישלה פארות, כאלו הוא נטע עכשיו מתחלתו: 10 וגבר ימות ויהלש ויגוע אדם ואיו. ר"ל לאחר שיהלש ימות, וכמהו וירם תולעים ויבאש (שמות טו ב), ר"ל לאחר שבאש הרים תולעים: 11 אולו מים מני ים ונהר יחרב ויבש. האילן יפריח במעט מים אפי' מן הרוח, אבל האדם לאחר שימות אפילו כל מימות שבעולם הולכין מתחתיו, ואפי' הנהרות נמשכים לו עד שיפסקו מימיהן ודבר זה הוא נמנע: ד"א אולו מים מני ים או הנהר יחרב ויבש, אלא עולם כמנהג הולך ואם יתכן דבר זה שיהא לפרקים מיד חוזרין לקדמותן לזמן מועט, ואין האדם כך, אלא ואיש שכב ולא יקום: 12 ואיש שכב ולא יקום עד בלתי שמים לא יקיצו ולא יעורו משנתם. ואיש שכב, אמר התרגום ובר [נש] שכב ולא יקום עד דלית שמיא לא יתערוך רשיעיא, ר"ל לעולם לעולמי עולמים: 13 מי יתן בשאול תצפנני תסתירני עד שוב אפך תשית לי חק ותזכרני. חק ותזכרני, לתחיית המתים: 14 אם ימות גבר היחיה כל ימי צבאי איחל עד בוא חליפתי. גבר היחיה, האם יכול לחיות אם לא יחיהו השם: ד"א אם ימות גבר היחיה, בתמיה שאם הייתי יודע בודאי שאחר שימות גבר יחיה לא הייתי מקפיד על היסורין הללו שאם אמות מחמתן שאני יודע בודאי שאני צדיק, ואעמד לגורלי לקץ הימין. ואמר התרגום אין ימות גבר רשיעא האפשר דייחי. כל ימי צבאי כל ימי איחל היים לאחר מותי, עד בא חליפתי ממות לחיים: ד"א כל ימי צבאי איחל. כל ימי היותי על אדמתי איחל לו עד בא חליפתי שהגולד נקרא בא, והמת נקרא הולך, כד"א דוד הולך ודוד בא (קהלת א ד), כענין שנאמר אנכי הולך בדרך כל הארץ (מ"א ב ב), ומענינו אל דין כל בני חלוקה (משלי לא ח), והטעם אמר איוב שידע אני שאמות אבל אני יודע מתי לפיכך אני מיחל כל ימי צבאי, ואומר בלבי שמא היום אמות או מחר אמות, והריני בידך וברשותך עד יום מותי כשתקראני למות אומר לך הנני, ואין כח בידי למאן כשתרצה לקחת הנשמה שנפחת בי, ודיה לצרה בשעתה, ולמה תספור צעדי ותוכחתי ליסורין, הה"ד תקרא ואנכי אענך: 15 תקרא ואנכי אענך למעשה ירך תכסוף. תקרא ואנכי אענך, (ו) ר"ל דרשוהו כנגד ישראל לפני אומות העולם, אמרה כנסת ישראל לפני הב"ה רבון העולמים תקרא ואנכי אענך, כל מה שאחה גזור עלי אני מקיימת, אלא על מעשה ירך תכסוף, יש אדם מתאוה למעשה ידיו, ואין תכסוף אלא לשון תאוה, שנאמר כי נכסוף נכספתה (בראשית לא א), אתה סובל את כל העולם, דכתיב אני עשיתי ואני אשא ואני אסבול (ישעיה מו ד), ואתה מצוה לבני קהת שיהיו נושאים כבודך, שנאמר כי עבודת הקדש עליהם בכתף ישאו (במדבר ז ט) אתה זן את כל העולם ואתה מצוה אותי להקריב את קרבני לחמי לאש, אתה מאיד לכל העולם ואנו באורך נראה אור, ואתה אומר להעלות נר תמיד: 16 כי עתה צעדי תספור לא תשמור על חטאתי. צעדי תספור, תדקדק עליהם בדברים שעשיתי בלא מתכוין ואני ראוי להעניש עליהם תספור אותם עלי ותענישני על הכל. לא תשמור על חטאתי, אינך ממתין על חטאתי מלהפרע ממני, ובלשון תלמוד שמרה על פתח ביתה, ושמור לי על הפתח, וכן ואביו שמר את

הדבר (בראשית לו יא), שהיה מחכה וממתין לדבר שיתקיים: ד"א לא תשמר על הטאתי. ר"ל לא תשמור עלי ממעשי רק מהטאתי והוא מענין אין טוב באדם שיאכל ושתה (קהלת ב בד), כלומר רק שיאכל ושתה, וכן כי אינם יודעים לעשות רע (שם ד יז): 17 התום בצרור פשעי ותטפול על עוני. התום בצרור, כאלו הוא דבר חשוב אצלך תשמרהו התום בצרור, כמו ששומרין הכסף והזהב והמרגליות התימין וצוררין כדי שלא יאבדו, ז) ואמר התרגום התום בצרור דוכראניא מרודי: ותטפול. מענין טפלה, טופלי שקר (איוב יג ד), כלומר כסברם כלומר כשאעשה ההטא תסכרהו אל הכירו ואפילו עשיתי אותו בלא מתכוין ואינך מעביר אותם ראשון ראשון כמו מדותיך עם בני אדם השבים אליך בלבכם ובנפשם: 18 ואולם הר נופל יבול וצור יעתק ממקומו. מענין הנפילים (בראשית ו ד), כלומר ההר הגבוה והנשגב והטעם ההר הגדול שאין נהנין ממנו בני אדם, שאינן יכולין לעלות בו לפרקים הוא נופל ונעשה מקומו עמק ומישור, ויש תקוה שיהנו ממנו, וזורעין בו וזרעין ונוטעין בו כרמים: וצור יעתק ממקומו. וצור שנעתק ממקומו גם הוא יבול ויעשה תבואה, והוא מענין ועלהו לא יבול וכל אשר יעשה יצליח (תהלים א ג), ועלהו לא יבול, כלומר אפי' ההרים הגבוהים שלא יעלה על דעת בני אדם שיארע להם שום מקרה לפעמים הם נובלים ונעתקים כמו שיהיה רעש גדול בעולם וימושו ההרים ממנו, כמו ומש חצי ההר (זכריה יד ד). ט) ורז"ל אמרו מענין זה, ואולם הר נופל יבול, זה לזו. וצור יעתק ממקומו, זה אברהם, שפנה ממקומו שחבר מקומו של סדום ופסקו העוברים והשבים, ואמר מה אני מפסיק צדקה מבית; הלך ונטע אהל בנר, הה"ד ויסע משם אברהם (בראשית כ א): 19 אבנים שחקי מים תשטוף ספיהיה עפר ארץ ותקות אנוש האבדת. שחקי מים, המים פועלים, כלומר האבנים ששחקו אותם המים בעוברם עליהם תמיד: תשטוף ספיהיה. ר"ל שאותן המים ישטפו ספיהי השדות עם עפר הארץ, ואמר תשטוף, לשון נקבה, לפי שהוא רוצה לומר שכולת המים שהיא באה בשטף, כמו שנאמר ואל תשטפני שכולת מים (תהלים סט טז). וספיהיה, כמו את ספיה קצירך (ויקרא כה ה): ויש אומרין ספיהיה הפוך ממטר סוחף (משלי כח ג), כלומר שספיהית המטר תשטוף עפר ארצם ותאבד תקותם שלא יהיה להם מקום לזרוע בו, כמו שאירע לסדום שנמשכו הנהרים לתוכה ונעשית ים המלח: ויש אומי תשטוף ספיהיה, בעבור שטיפת המים לאבנים יתשחקו ויהיו עפר ארץ, ויצאו כם אפילו ספיהים אשר לא יזרעם שום אדם ותקות אנוש אינה כן כי משימות אברה תקותו: 20 תתקפהו לנצה ויהלוך משנה פניו ותשלחהו. תתקפהו, תתקן עליו ותאספהו בתוקפך ויהלך מן העולם. ט) ר' סימון אמר תתקפהו לנצה, תוקף שנתן הקב"ה לאדם הראשון לנצה לעולם היה. ויהלך כיון שהכיר דעתו של הקב"ה והלך לו אחר דעת הנחש משנה פניו ותשלחהו: 21 יכבדו בניו ולא ידע ויצערו ולא יבין למו. יכבדו, יהיו שרויין בכבוד ובגדולה ואינו יודע, וכן יהיו שרויין בצער ולא יבין למו: 22 אך בשרו עליו יכאב ונפשו עליו תאכל. יכאב, יכלה וירקב ואינך יכול לומר יכאב כמשמעו, כלומר יצטער, ר"ל שבשר המת אינו מרגיש, והוא הרחבת לשון, כמו שנאמר וכל החלקה הטובה תכאיבו באבנים (מ"ב ג יט): ונפשו עליו

דרשוהו כו אמרה כ"ו. תנחומא הנדפס מכבר תצוה אות ב' ז) ואמר התרגום התום בצרור דוכראניא. לפנינו התום בספר דכרניא מרודי. ט) ורז"ל אמרו מענין זה כו. ב"ד ריש פ"ב, ומוכא בילקוט וירא רמו פ"ו. וילקוט איוב רמו תתקני' ומוזה בתרגום איוב וברם לזו דאתפרש מאברתם דמתיל לטור רם נתר לתקופא סליק איקר שכונתיה מסדום דהוא אתרית. ט) ר' סימון אמר תוקף שנתן הקב"ה לאדם הראשון לנצה לעולם היה. ויהלך כיון שהכיר דעתו של הקב"ה והלך לו אחר דעת הנחש משנה פניו ותשלחהו: 21 יכבדו בניו ולא ידע ויצערו ולא יבין למו. יכבדו, יהיו שרויין בכבוד ובגדולה ואינו יודע, וכן יהיו שרויין בצער ולא יבין למו: 22 אך בשרו עליו יכאב ונפשו עליו תאכל. יכאב, יכלה וירקב ואינך יכול לומר יכאב כמשמעו, כלומר יצטער, ר"ל שבשר המת אינו מרגיש, והוא הרחבת לשון, כמו שנאמר וכל החלקה הטובה תכאיבו באבנים (מ"ב ג יט): ונפשו עליו

תאכל. ר"ל מצבת קבורתו, (י) מלשון רז"ל אין עושין נפשות לצדיקים, והטעם מצבת קבורתו, הנסה ביום רדתו שאולה האכלתי כסיתי. (ז) ואמר התרגום, ברם בשריה עד לא יסתתם [נגוללא] עלוי כאיב ונפשיה שבעה ימי אבילותא עלוי מתאבלה בני קבורתא. (ח) וכן אמר רב חסדא נפשו של אדם מתאבלת עלוי שבעה ימים, שנאמר ונפשו עלוי תאכל: (ט) תרגום אחר (י) לחוד רחשא דרחיש מן רחשא עלוי כאיבו ונפשיה בבית דינא עלוי מתאבלא: ולרבותינו, בני ר' היא נפוק לקרייתא, (יא) ואיעקר מיניהו תלמודייהו, והוה יתבי וקא מצטערי (יב) לאנטוריא, אמר חד לחבריה ומי ידע אבונן בהאי צערא דילן, אמר ליה אידך ומי ידע כתיב יכבדו בניו ולא ידע, אמר ליה אידך ולא ידע, והא כתיב אך בשרו עליו יכאב, (יג) ואמר ר' יצחק קשה רמה למת כמהט בכשר החי, אמר ליה דילמא בצערא דידה ידע בצערא דאחרינא לא ידע:

מו.

1 ויען אליפו התימני ויאמר: 2 החכם יענה דעת רוח וימלא קדים בטנו. דעת רוח בתמי, וכי מי שהוא חכם יענה ויריס קול ברעת של הכל ורוח, ואמר התרגום האיפטר דהכיטא יתיב דעתא דראמי לועפא וימלי היך רוחא דקירומא כריסיה (א) בהון: 3 הוכח ברבר לא יסכון ומלים לא יועיל במ. לא יסכון, ומי יוכל להתוכח ברבר שאין לו הנאה ממנו ובמלים שאין בהם תועלת, (ב) ומעניינו יסכן בהם יהנה מהם, הלא יסכון נבר (איוב כב ב): 4 אף אתה תפר יראה ותגרע שיחה לפני אל. תפר יראה, לא דיך שתאמר מלין דלית בהון צורך אלא שתפר יראה ברוב דבריך. דבר אחר מחלקת אליפו על איוב ברבר זה ברשע וטוב לו, שאליפו אמר שאינו מאריך, ואיוב אמר בקצת דבריו שהוא מאריך וכיון שכן הוא אף צדיק ורע לו, הפך העולם הוא, כששמע אליפו שהיה איוב מטיח דברים כלפי מעלה, דאמר ידעתי כי אני אצדק וכל הענין, תפשו בכך ואמי לו עד עכשיו לא הייתי בא עליך אלא באומר מותך וייסורין, אבל עכשיו אני רואה שאתה מפר יראה כשאר הרשעים המתרעמים על הקב"ה על דבר שקר ופיך יורה על רוע לבבך ואיני צריך ראה אחרת על רשעך: ותגרע שיחה. ותרבה שיחה, כמו יגרע נשפי מים: (שם לו כו): ד"א ותדבר לפני שיחה גרועה: ויש אומרים שהוא כענין ותכרע, (ג) כמו מכרותיך מגורותיך. ושיחה חסר ב', ר"ל בשיחה, כמו הרב תאכלו (ישעי' א כ), ר"ל בחרב, והטעם כיון שאתה מפר מצוה, אתה חוזר ותכרע בשיחתך לפני אל, כלומר תפלתך, כמו לשוה בשדה (בראשית כד כג): 5 כי יאלף עונך פיך ותבחר

שלפניו מצוין ב"ר פנ"ב ואולם מן המאמר התקפהו לנצח הוא מבי"ר פמ"ז ופכ"א. (י) מלשון רז"ל אין עושין נפשות לצדיקים. ירושלמי שקלים פ"ב (מ"ז ע"א) וב"ר פפ"ב. (ז) ואמר התרגום. כ"ה בת"א באיוב שם ונרשם "ת"א" עיין בגמרא שבת קנ"ב ע"ב ודברי התרגום נובע משם. וכן ונפשי שבעה ימי אבילותא עלוי מתאבלה. הוא נובע מגמרא שם. ומה שהביא המחבר במאמר שלאחריו תרגום אחר, לחוד כ"ה לפנינו בתרגום בנוסח ראשון. (ז) וכן אמר רב חסדא. שבת בתרגום ברם בסריה מן רחשא עלוי כאב ונפשיה בבית דינא עלוי מתאבלא. (ח) ואיעקר מיניהו תלמודייהו. בגמרא אייקר להו תלמודייהו ופירש"י אייקר הוכבד מחמת שחכה. (ט) לאנטוריא. צ"ל לאכרויהו. וזכר תרגום דבר ויולקט רמז תקי"ז הביא הג"י למתדרי. (י) ואמר ר' יצחק. שם שם. (יא) בהון. המלה הזאת ליתא לפנינו בתרגום. (ב) ומעניינו יסכן בהם. אולי צ"ל יסכן במ (קהלת י ט). (ג) כמו מכרותיך מגורותיך. בארץ מכרותיך (יחזקאל כא לה) הוא כמו מגורותיך.

לשון ערומים. עונך פיך, דברי פיך הם מוכיחים על רוע לבבך ורוב עוניך, והיה לך להזהר בדברייך: ותבחר לשון ערומים. כלומר לשון חכמים לא דעת רוח וקדים, ומעניינו פן תאלף אורחותיו (משלי כב כה). (ד) תאנא דבי ר' ישמעאל לעולם יספר אדם בלשון כבוד, שהרי בוב קראו מרכב, ובאשה קראו מושב, ואומר ותבחר לשון ערומים, והוא מענין כל ערום יעשה בדעת (משלי יג טו). וכי תימא הימ ברבנן, אבל במלי דעלמא לא, ואומר ודעת שפתי ברור מללו (איוב לג יג): 6 ידשיעך פיך ולא אני ושפתך יענו בך: 7 הראישון אדם תולד ולפני נבעות חוללת. ר"ל (ס) שמא נוצרת כאדם הראשון שנוצר מן הארמה בלי אב ואם, אלא במאמר השם יתי עמדת על אמתת חכמתו כמו אדם הראשון, דכתיב ביה מלא חכמה וכליל יופי (יהווקאל כה יב): 8 הבסוד אלוה תשמע ותנרע אליך חכמה, ותנרע, שתנרע אותה ממנו ותקח אותה לעצמך, ויתכן שהוא מענין ותנרע שיחה (פסוק ד) כמו שאמרנו: ד"א ותנרע אליך חכמה, שתשים החכמה האמתית נגד חכמתך נרועה וחסרה לפי הוסר דעתך: ד"א כל כך עמדת על החכמה וחקרת אותה לגמרי עד שאין בה יתרון לזולתך: 9 מה ידעת ולא נדע תבין ולא עמנו הוא: 10 גם שב גם ישיש בנו כביר מאבך ימים. זאת תשובת ביששים חכמה, (ו) ואמר התרגום לחוד אברהם: דסיב ויצחק דקשיש סמך בנא ויעקב דרב מן אבך יומין. (ז) תרגום אחר לחוד אליפו: דסיב ובלרד דקשיש [בהדנא] וצופר דרב מן אבך יומין: 11 המעט ממך תנחומות אל, ודבר לאט עמך. אשר הטיב לך האל עד עתה זה כמה שנים ודברו הטוב שהנעים לך בנחת לא עשה לך אותך בלה לגמרי, לפיכך היה לך להתנחם על כל. הבא עליך, ואין לך להרהר ולהתרעם על כל מדותיו: ודבר לאט עמך. לאט, מענין אתנהלה לאמי (בראשית לג יד), הוא לשון הנהגה בנחת: 12 מה יקחך לבך ומה ירומון עיניך. מה יקחך, הוא לשון הימוד והוראה וידיעה, מענין כי לקח טוב נתתי לכם, (משלי ד ב) ומענין ויקחו האנשים (את צדם) [מצידם] (יהושע ט יד): ומה ירומון. והוא הרומז בעיניו: 13 כי תשיב אל אל רוחך והוצאת מפיך מלין. אל אל רוחך, כלומר בעסקך, כמו אל, תבהל ברוחך לכעוס (קהלת ז ט), כל רוחו יוציא כסיל (משלי כט יא): 14 מה אנוש כי יזכה וכי יצדק ילוד אשה: 15 הן בקדושו לא יאמין ושמים לא זכו בעיניו: בקדושו לא יאמין. אם בקדושו לא יאמין ובמה יאמין: ושמים לא זכו בעיניו. ר"ל אפילו צבא השמים שהם נקיים וברים אינם זכים בעיניו, לכך נקראת שהיא מאירה וברה כזוכות: 16 אף כי נתעב ונאלה איש שותה במים עולה, וכל שכן ילוד אשה שהוא נתעב ונאלה, שנוצר מטפה סרוחה נתעבת ונאלחת ומוזהמת, ומענינו יהדיו נאלחו, (תילים יד ג) ובהפוך האותיות אשר חלאתה בה (יהווקאל כד ו), כלומר חלאתה וצחנתה וסריחתה, (ס) ואמרו ר"ל כל ת"ח שאין תוכו ככרו נקרא תועבה, שנאמר אף כי נתעב ונאלה איש שותה במים עולה: 17-18 אחך שמע לי וזה חיותי ואספרה, אשר חכמים יגידו ולא כחדו מאבותם. (ט) יגידו פשעם ויתודו ולא כחדו עונם מאבותם, זהו שראיתי, וכן אני מספר לך בטובתך, כדי שתעשה אתה כמותם, ואיכן ראיתי, ראיתי יהודה שהודה ולא בוש, במעשה תמר, ראובן הודה ולא

וכן פי' הר"ק שם. (ד) תאנא דבי ר' ישמעאל. פסחים ג' ע"א. (ס) שמא נוצרת כאדם הראשון. עיין פסחים ה' ע"א ראשון דמעיקרא משמע דאמר קרא הראשון אדם תולד. (ו) ואמר התרגום לחוד אברהם דסיב. לפנינו בתרגום לחוד סיב וקשיש בנא ורב מן אבך יומין. ולפני המחבר היתה ג' אחרת בתרגום וכוונת התרגום אברהם דסיב וקשיש ביה וימת אברהם בשיבה טובה זקן ושבע (בראשית כה ח). ויצחק דקשיש דכתיב ביה ויהי כי זקן יצחק (שם כז א) אבל המלה "סמך" שהביא נעלם ממנו פירוכה. (ז) תרגום אחר. כ"ה גם לפנינו בתרגום, ורשום ת"א. (ח) ואמרו ר"ל כל ת"ח. יומא ע"ב ע"ב, ושם הגי' נקרא נתעב. (ט) יגידו פשעם ויתודו כו' ראיתי יהודה

בוש במעשה בלהה, מה שזכרם, להם לברם ניתנה הארץ, ולא כיהרו מאבותם, וזה יהודה למלכות, ברית מלח ונטלו שניהם מהנהלה ולא גורשו מנהלתם מאחר שהודו בעונם ולא עבר זר בתוכם, אבל הרשע שאינו שב מרשעו ומכסה פשעו שאינו מודה בהם כל ימיו הוא מתחולל, כלומר מתירא ומצטער ודואג מן הפורענות, מענין חול תחיל סין (יחזקאל ל טו), חיל אחו. (שמות טו יד.) וכן דרשו רז"ל ואמרו אשר חכמים, כנגד מי נאמר מקרא זה, לא כנגד הצדיקים שהם כובשים את יצרם ומודים במעשיהם, כגון יהודה וראובן שכל מי שהוא מודה בחייו זוכה לחיי העולם הבא. (א) תנו רבנן הסוטה מביאין אותה לבי"ד הגדול ואומר לפניו דברי אנדה ומעשים שאירעו בכתובים הראשונים, כגון אשר חכמים יגידו ולא כיהרו מאבותם, יהודה מודה ולא בוש, וכן ראובן, ומה היה סופן נחלו העולם הבא, ומה שזכרן להם לברם ניתנה הארץ: ד"א אחך אשר שמעתי מן החכמים שהגידו מה שקבלו מאבותם, ולא כהרו מתלמידיהם וא"ת מאין היה לאותן החכמים החכמה שאקבל ממך שאתה אומר בשמן: 19 להם לברם נתנה הארץ ולא עבר זר בתוכם. להם לברם נתנה הארץ, הטעם שהיו גדולים ולהם לברם נתנה הארץ, והיו יושבין ועוסקין בתורה, ואנשי הארץ מספקין להם לחם לאכול ובגד ללבוש, ואם לא היו עוסקין אלא בתורה בלבד ובחכמה והם אמרו כל ימי רשע הוא מתחולל (ב) ואמר ר' לוי כל ימי רשע הוא מתחולל, מת וחלל, (ג) כדאמרין ואתה רשע וחלל: 20 כל ימי רשע הוא מתחולל ומספר שנים נצפנו לעריין. ומספר שנים, כמו מתי מספר (בראשית לד ל), כלומר ימים מועטים נגורו לו מן השמים לחיות: ו"א מספר כל מספר שנים עוניהם צפונים לו להנקם בהם ממנו על כל מה שעשה: 21 קול פחדים באזניו בשלום שורד יבואנו. פחדים באזניו, אינו עומד ולא שוקט, שבכל יום ויום מצפה אירו ותשלומי רשעו. בשלום, כשהוא בשלום שורד יבואנו: 22 לא יאמין שוב מני חשך וצפוי הוא אלי הרב. לא יאמין, לא יתחוק, מענין נאמן, כלומר אינו מתגבר על יצרו שישוב מני חשך, כלומר מעונותיו וממעשיו הרעים, כענין שנאמר והיה במחשך מעשיהם (ישעיה כט טו): וצפוי הוא אלי הרב, עתיד הוא ועומד אלי הרב: 23 נדר הוא ללחם איה ידע כי נכון בידו יום חשך. ללחם איה, כמו העני שהוא מהור על הפתחים ומבקש לחם לאכול: ידע כי נכון. ידע באמת כי נכון מוזמן לבא בידו שהוא יום חשך ר"ל עליו במקומו, כמו ויד תהיה (דברים כג יג). יד, אמר רב נתן בר אבא אמר רב כל המצפה לשולחן חברו עולם חשך בעדו, שנאמר נודר הוא ללחם איה ידע כי נכון מוזמן בידו יום חשך, ואמר רב חסדא חיוו אינם חיים: 24 יבעתוהו צר ומצוקה תתקפהו כמלך עתיד לכידור. כמלך עתיד לכידור, תתגבר עליו המצוקה ותגבר בהתגבר המלך העתיד לבא למלחמה, ולפי שהמקום שהונח בו עגול כגורן, כמו שנאמר ויבא (דוד) המעגלה (ש"א יז כ), נקרא כידור, וכן אמרו רז"ל לפיקה שמשחקין בה התינוקות כדור (טו) כדאמרין הכדור והאימום: (טז) ד"א תתקפהו המצוקה ותתגבר עליו כהקפת הגלגל סביב כדור הארץ, והכיף הכא שורש, צנוף יצנפך צנפה כדור אל ארץ רחבת

שהודה ולא בוש במעשה תמר כו. הוא לשון רש"י, ואולי היה לשניהם מקור אחד. (י) וכן דרשו רז"ל ואמרו אשר חכמים, כנגד מי נאמר מקרא זה, מצאתי המאמר בשיטה חדשה לברכת יעקב בפי יהודה אתה יודך אחיך. ועיין סוטה ז' ע"ב, וב"ר פנ"ז אות ד', ובירושלמי מגילה פ"ד ה"י (דף ע"ה ע"ג) ובספרי ברכה פ"ק ס"ח. (יא) ת"ר הסוטה מביאין אותה לבי"ד הגדול. סוטה ז' ע"ב. (יב) ואמר ר' לוי מתחולל מת וחלל. בתחומא ריש יתרו מהו מתחולל, שהוא מת וחלל, ושם לא מובא זה בשם ר' לוי. (יג) כדאמרין ואתה רשע וחלל. אולי יש לתקן כ"א ואתה חלל רשע (יחזקאל כא ל). (יד) א"ר נתן. ביצה ל"ב ע"ב ושם הגוי רב נתן בר רבה, וגם הילקוט אויב רמו תתמוז הביא כמו שהביא המתכבד. (טו) כדאמרין הכדור והאימום. סנהדרין פ"ה ע"א. כלים פ"ג מ"א. (טז) ד"א התקפו המצוקה ותתגבר עליו כהקפת הגלגל. עיין רד"ק בשרשים שרש כדר

ידים, (ישעיה כב יח) היא לשימוש: וי"א כי כ"ף כדור נוסף, כמו שהוא נוסף כפורענותיו, והוא מענין יראו עיניו כירן, (איוב כא ב) ואמר כמלך עתיד, לפי שהמלך כשיתפש ביד אויבו יעשה לו אסור קשה משאר העם ושומרים אותו שומרים באשמורת יותר מכל העם, כפי מעלתו כך יהי אסורו, והוא גם כן יגיע אליו המון יותר מבני אדם: 25 כי נטה אל אל ידו ואל שדי יתגבר: 26 ירוץ אליו בצואר בעבי נבי מגניו. ירוץ אליו בצואר, לקראת הבורא בגובה זקיפת צוארו להכעיסו, כענין ותלכנה נטויות גרון, (ישעיה ג טו) דרך גאות ורשעות ופריצותו עזות מצח: בעבי נבי מגניו. והם הכתפים העשויים כמננים: ויש אומי ירוץ אליו בצואר. שהוא כנוי לאבירי הסוסים, כענין שנאמי בהם התלביש צוארו רעמה (איוב לט יט): בעבי נבי מגניו. מננים ממש, וכלי זיין שהוא מזיין בהם: 27 כי כסה פניו בחלבו ויעש פימה עלי כסל. דרך בני אדם השמנים ביותר, כשיושבים נעשו החלצים שלהם קמטים קמטים, מרוב השמניות כעין הכלי ששפין בו כלי מתכות, (ס) דכתיב ביה (ואת הפצרפים). וניהתה הפצירה פים (ש"א יג כא) וכמו שדמה אותם לחלאים, דכתי' המוקי ירכך כמו חלאים (שה"ש ז ב), שמרוב חלבו ועובי שמנו הוא כפול על כסלם וגראה כמו פיות הרבה: 28 וישכון ערים נכחדות בתים לא ישבו למו אשר התעתרו לנלים. ערים נכחדות, שכן דרך כל בעלי גאווה וחוקה שבנוין חרבות למו, וכמו שנאמי קראו בשמותם עלי אדמות (תהלים מט יב): ד"א שחמד בלבו לשכון ערים נכחדות בארץ ערבה ושוחה, מקום הלסטים וגדודי חיות, כדי ללססם את הבריות: ד"א וישכון ערים, ופרענותו שיפרע השם ממנו שישכון ערים נכחדות שיכרה לשם מחמת צר ומצוקה שביעתוהו כבר: התעתרו לנלים. שהיו עומדות לעולם תלים תל עולם: 29 לא יעשר ולא יקום חילו ולא יטה לארץ מנלם. לא יעשר, ואם יעשר לא יקום, ולא יתקיים ימים הרבה: ולא יטה לארץ מנלם. לא ינטה מהשמים מנלם, והוא כשתי תיבות מן להם, והטעם לא יזמין הקב"ה להם תאותם ומחשבותם כמו וימן להם המלך (דניאל א ה), וכמהו הן אראלם (ישעי' לג ז), (ט) ותרגומו בשתי תיבות אחוי להון: ד"א ולא יטה לארץ מנלם. (כ) שהוא מענין כנלותך לבגוד (ישעי' לג א) שהוא כמו כהתימך ננים, ר"ל שלא יאריך טובם על הארץ, שלא תהיה שלותם שלימה: ד"א שהוא מענין מלים יענינו (איוב כג ה), כלומר שלא יהיו דבריהם נשמעים בארץ כמו שהיו כבר, ולא יאשר להם שום רשות בעולם: 30 לא יסור מני חשך יונקתו תיבש שלהבת ויסור ברוח פיו. ברוח פיו, בשביל הרוח שהוציא מפיו דיבר סרה כמו כן יסור הוא מן העולם מיד: ד"א ויסור ברוח, כלומר כל כך ידל ויהלש וידל בשרו שלוא אפשר לו לפחת ברוח פיו היה עף וסר מפניו לרוב קלותו: ד"א ברוח פיו של הבי"ה: 31 אל יאמן בשוא נתעה כי שוא תהיה תמורתו. ר"ל האדם שכבר תעה מדרך השכל שוב אינו מאמין בדבר השוה והראוי והנכון ולא די לו שאינו מאמין בו אל משום שהוא השוא והשקר תמורתו, והוא מענין ולמלך אין שוה להניחם (אסתר ג ח), כלומי אינו ראוי ולא הגון לו אל יאמן מי שתעה בדבר השוא שלא יהיה שוא תמורתו כי בודאי יהיה שוא, כלומר נמור לו: ויש אומרים תמורתו מענין ועל התמורה (רות ד ז), לשון סחורה ומקח וממכר, כלומר אינו מאמין שכל

מה שהביא בשם רס"ג. (ח) היא לשימוש. הרד"ק בפרשים שם הביא כדור אל ארץ רחבת ורים הכ"ף ג"כ שרשית ונחסר כ"ף הרמיון ופירושו ככדור. (ט) דכתיב ביה ואת הפצרפים. תקנתו והיתה הפצירה פים, וכן רש"י כתב פימה מוגזרת והיתה הפצירה פים. (ט) ותרגומו בשתי תיבות אחוי להון. לפניו בתרגום שם איתגלו להון, וראיתי ברש"י איוב שם ח"ל מנלם כשתי תיבות מן להם. מן הכתם כמו וימן להם המלך (דניאל א), וכן אראלם (ישעיה לג) ת"י ארוילתון, יש לתקן שצ"ל אחוי להון. (כ) שהוא מענין כנלותך לבגוד. עיין בפירש"י ובפי' הראב"ע. (כז) כמו שאמרנו ר"ל

סחורתו והצלחתו שוא תהי אהריתם: 32 בלא יזמו תמלא וכפתו לא רעננה. בלא יזמו כלומר אין ממתנין לו עד שתמלא סאתו, אלא בלא יזמו נפרעין ממנו וכמו שנמלאה סאתו הוא חשוב: וכפתו לא רעננה. כלומר עדין לא נתעדן ולא נהנה מהנאת העולם כמו שהוא סבור. ותמלא, מענין קצרות שנים, כמו שאמרו רז"ל משום דאתו תמלא אמריתו מלי ממליאתא. לפי באים מבני עלי, דכתיב בהן וכל מרבית ביתך ימותו אנשים (ש"א ב לג): וכפתו לא רעננה. כמו כפה ואנמון (ישעי ט יג), שהוא ראש הענף הרך ביותר, ויכול שיהיה מענין כפות תמרים (ויקרא כג ו): (כ) ויש אומרים תמלא, שהוא כמו תמלל, והאל"ף במקום אות הכפל, שהוא כמו ימאסו כמו מים (תהלים נח ה): וכפתו. כפת ענפיו, שכן דרך ענפי האילן הניסבך דומה לכפה: 33 יחמם כנפן בסרו, וישלך כוית נצתו. וכן ויחמם כנן סוכו: (איכה ב א): 34 כי עדת הנף גלמוד ואש אכלה אהלי שחר. כי עדת הנף גלמוד, כי סוף עדת הנף גלמוד יבא. (כ) אמר ר' אלעזר כל עדה שיש בה חנופה מאוסה היא כנדה, שנאמר כי עדת הנף גלמוד, שכן בכרכי הים קרוין לנדה גלמודה, גמולה (היא) [רא] מבעלה. ואמר ר' אלעזר כל עדה שיש בה חנופה לסוף גולה, כתיב הכא כי עדת הנף גלמוד, וכתי' התם ואני שכולה וגלמודה גולה וסורה (ישעי מט כא): 35 הרה עמל וילד און ובטנם תכין מרמה. וילד און, ישתלמו שכר הלידה לפי ההריון.

טז.

1 ויען איוב ויאמר: 2 שמעתי כאלה רבות מנחמי עמל כלכם. שמעתי כאלה הדברים פעמים רבות: 3 הקין לדברי רוח או מה ימריצך כי תענה. הקין לדברי רוח, לפי שאמרו לו החכם יענה דעת, השיבם ואמר להם דבריכם דברי רוח, כי אני אין לתפוש עלי ולא להאשימני ברוב צערי וזותי נתקו: מה ימריצך. איך יתחזקו דברך ומענך והוא כדברי רוח, והוא מענין קללה נמרצת: (מ"א ב ח): 4 גם אנכי ככם אדברה לו יש נפשכם תחת נפשי אחבירה עליכם במלים ואניעה עליכם כמו ראשי. ככם אדברה, בלשון תמה, וכן אני אם הייתי מדבר ואחבירה עליכם במלין ואניעה עליכם כמו ראשי בשאט בנפש, כענין יראוני חס ושלום אלא הייתי מנחם אתכם ומאמצכם כמו פי: 5 אאמצכם כמו פי וניד שפתי יחשוך. וניד שפתי, תנועת שפתי הייתי חושך מלהוכיחם, וכן הייתי צריך אני לנחמותיכם, כי אני יכול להתנחם מעצמי, לא כדיבור, ולא בשתיקה, שאם אדבר לא יחשך כאבי ואם אחרל מה מני יהלוך בתמיהה, כלומר יהלוך ממני כאבי: 6 אם אדברה לא יחשך כאבי ואחרלה מה מני יהלוך: 7 אך עתה הלאני השמות כל עדתי. השמות, השתקת, מענין משמים בתוכם (יחזקאל ג טו), כענין ישבו לארץ ידמו (איכה ב י): ד"א שהוא מענין שממון ותמהון, כמו שזמו שמים על זאת (ירמי' ב י), נשמו אחרונים (איוב יח כ), כלומר שזמו ותמהו, וכן אמר התרגום צריתא כל סיעתי: 8 ותקמטני לעד היה ויקם בי כחשי בפני יענה. לעד היה, ר"ל השומן שהיה לעירי

משום דאתו תמלא. ב"מ ק"ט ע"א. ולפנינו הגי' משום דאתו מולאי אמריתו מלי מוליתא. ועיין בונת המאמר בערך וברשי'. (כ) ו"א תמלא שהוא כמו תמלל והאל"ף במקום אות הכפל. וגם הראב"ע הביא ח"ל רובי המפרשים אמרו שהאל"ף במקום למיד הכפל. והוא מן וקספת מוליות. (ג) א"ר אלעזר כל עדה. סוטה י"ב ע"א. (ד) ישתלמו שכר הלידה. וכן פירשי'.

שהיה מעיד עלי שהייתי אוכל מעדנים וחזר להיות קמטים קמטים (ט) כמו שאמרו ר"ל אחר שכלה הנשת ורבו הקמטים: ויקם בי כחשי. מענין ובשרי כחש משמן (תהלים קט כד), כלומר נתקיים בי כחשי והרוזן שבי והוא מעיד עלי בראיית עיני ופני ובהשתנותם שאני עומד בחוסר כל: ד"א ותקמטני. ותקשרני, וכן בלשון ישמעאל כשיאמרו אמרו הבכש הזה לשחיטה קמטו: ד"א שהוא מענין בריחה והשחתה, כלומר אשר קמטו ולא עת (איוב כב טו), ור"ל שגור עליו יסורין אלו על פי עד אחד שהוא השטן שאמר החנם ורא איוב אלהים: וי"א ותקמטני, שהוא כנגד הכאב שלו, כמו ותכרתני אתה הכאב שהיה לעד בי, כמו שנאמר תחדש עדיך נגדי, (איוב י ו), והטעם שהוא מעיד על רשעי ויקם בי כחשי מהכחישי הכאב שאני אומר שאני צדיק, והוא מעיד שאני רשע, שאם הייתי צדיק לא בא עלי כל זאת והענין כפול: 9 אפו טרף וישטמני חרק עלי בשניו צרי ילטוש עיניו לי, חרק, היה מגלה שניו ומחרקם עלי בשאט בנפש דרך נקמה, כמו שרקו ויחרקו שן (איוב כ טו): צרי ילטוש לי. יחרד עיניו כחיבושו בי, והוא מענין ליתוש כל הורש נחשת (בראשית ד כב), חרבו ילטוש (תהלים ז יג), וכנגד השטן שאמר צרי וישטמני שהיה מקניטו ולא למד עליו זכות: ויש אומרים כי כנגד אליפז בעל דינו אמר דבר זה, והוא הדין לחבריו, 3 אבל התרגום אמר באומל הרוף עיניה לי, מענין חרבות צורים (היושע ה ב), ותקח צפורה צור (שמות ד כה): 10 פערו עלי בפיהם בחרפה הכו לחיי יחד עלי יתמלאון. פערו עלי בפיהם, ר"ל פיהם, שהביי"ת נוסף, כלומר פתחו עלי פיהם דרך שהוק ולעג, וכן ופערה פיה לכלי חוק (ישעי' לא ד): עלי יתמלאון. יתקבצו ויאספו כלם, כמו מלא רועים (ישעי' לא ד), קראו אחריו מלא (ירמי' יב ו): ד"א שהוא מענין אשר מלאו לבו (אסתר ז ה), כלומר כלם מלאים לבם עלי: ד"א שהוא מענין תמלאמו נפשי (שמות טו ו), לשון נקמה, 3 ואמר התרגום כהרא עלי (כנסת) [בנסא] מתמלאין, כלם קצף וחמה עלי, שנאמר בנס וקצף סניא (דניאל ב יב), וכמו וימלא המן על מרדכי חמה (אסתר ה ט): 11 יסגרני אל אל עויל ועל ידי רשעים ירמני. יסגרני אל אל, הראשון קדש והשני חול, כלומר ישלימני הבי"ה ביד העוילים וכנגד חבריו הוא אומר, ועויל תאר מן עולה: ויש אומר שהוא מענין ליצנות ושחוק, וכמו להתעולל עלילות ברשע (תהלים קמא ד): וי"א שהוא מענין ישלחו בצאן עויליהם (איוב כא יא), והם הנערים שאין בהם יישוב דעת: ירמני יטה אותי למעצבה ולצער על ידם, והוא מן כי ירט הדרך לנגדי (במדרב כב לב), ואעפ"י שאין הי"ד שלו בנעיא כשאר חבריו שהם מבעלי הי"ד, וכבר נאמר כי לא ישנו אם לא ירעו (משלי ד טו), והוא מן ישן בלי ספק, והיה דינו להיות כמו ויראו מנשת אליו (שמות לד ל), ואלוה'א בלשון ישמעל הוא דבר קשה שיבא על האדם ואינו יכול לצאת ממנו אלא בצער גדול, ויתכן שיהיה שרשו רשע, ויהיה אז מענין רשע, כלומר רשית תנחומי רפואתי מטרה ביד רשעים שאינם עושים אלא מקניטים אותי. 7 ואמר התרגום ועל ידיהו דרשיעוא מרט יתי: 12 שלו הייתי ויפררני ואחו בערפי ויפצצני ויקימני לו למטרה. ויפררני אותו עויל, והוא מלשון פרווין בלשון חכמים, ומענינו פור התפוררה ארץ (ישעי' כד יט), ואמר התרגום ודקדיקני: ויפצצני. כמו כן הוא מענין ויפררני, וכן נפיון הכדים (שופטים

(ט) כמו שאמרו ר"ל אחר שכלה הנשת ורבו הקמטים. צ"ל אחר שנתכלה הבשר ורבו הקמטים. ב"מ פ"ז ע"א ולפני המתבר היתה הגי' שכלה הבשר ונשתבש שכלה הנשת. 3 אבל התרגום אמר באומל הרוף עיניה לי. לפניו בתרגום חק אומל הרוף עיניו לי. 3 ואמר המתרגום כהרא עלי כנסת. תקנתי בנסא והוא מלשון בנס וקצף שהביא. 7 ואמר המתנג ועל ידיהו

ז יט), כלומר שברו אותם, וכן אמר התרגום ותברניני: 13 יסבו עליו רביו יפלה כליותי ולא יחמל ישפך לארץ מררתי. רביו, הם המורים בקשת, כמו רובה קשת (בראשית כא כ), וכן השמיעו אל בבל [רבים] כל דורכי קשת (ירמ' ג כט). (א) אמר התרגום יחזרון על גירוי: יפלה כליותי. ר"ל יפלו שהוא הזור על רביו יפלו כליותי שהוא עד יפלה חיך כבדו (משלי ז כג), והוא כמו פילה ובוקע בארץ (תהלים קמא ז), ואמר התרגום יקטע כליתי: מררתי. המרה שהיא בצד הכבד: ויש אומרים שהוא מענין מרי נפש (שופטים יח כה), כלומר בעלי גאווה והוקה, ורוצה לומר שהשפילו גאותו והגיעוה עד עפר: 14 יפרצני פריץ על פני פריץ ירץ עלי כנבור. תביא עליו יסורין של מיתה פעם אחר פעם, מענין פן יפרץ בס (שמות יט כד), (א) ואמר התרגום יתקפני תקוף על אפי תקוף: 15 שק תפרתי עלי גלדי ועללתי בעפר קרני. שק תפרתי, כמו ויתפרו עלה תאנה (בראשית ג ז). וגלדי, הוא עוד בשרי. (ז) ולרבותינו שק תפרתי עלי גלדי, מנהגו של עולם מי שהיתה בו מכה ונתרפאה והעלתה גלד, כלומר הוגלד פי המכה, נותן עליה דברים רכים, כמו צמר גפן, או סרק של פשתן, בריכוד השמן, אבל אני השק שהוא קשה, הוא שתפרתי עלי גלדי של מכה: ועוללתי בעפר קרני. העליתי עפר על ראשי, מענין במועל ידיהם (נחמ' ח ז), וכמו ויעלו עפר על ראשם (יהושע ז ו): ד"א עוללתי, לשון לבלוך וניעול, לפיכך נקראו השלילים עוללים, שהם מלוכלכים בדם וברירים, כעוללים לא ראו אור (איוב ג טו), ומענינו. והתעללו (שי' לא ד), לשון ננאי ובויון: ויש אומרים שהוא מן עול ברול (דברים כה מה), על דרך השאלה, כלומר כל כך העלה על ראשו עפר עד שהיה עליו חמור וכבד כעול, (ט) ואמר התרגום ופסלית כעפרא [איקרין]: 16 פני חמרמה מני כבי ועל עפעפי צלמות. פני חמרמה נשתנו, מענין יהמו יחמו מימיו (תהלים מז ד), כשהם הומים הם נעשים עכורים וישתנה מראהן: ויש אומרים נקלף עור פניו מרוב הכבי, שכן אומרים בלשון ישמעאל חמרם אל גרים, כלומר קלפה אותו: ויש אומרים שהוא לשון ארמימות וחמימות, כלומר מרוב ירדת הרמקות על לחייו תמיד, והוא מקנהם פעם אחר פעם, ומכה הקינוה פניו מתארמים ומתחממים, ואמר התרגום אפי משטשטין (ט) מן בכייתא: 17 על לא חמס בכפי ותפלתי זכה. (י) וכי יש תפלה (עבירה) [עבודה], אלא כל מי [שיריו מלוכלכות בגול הוא קורא להב"ה ואינו עונה אותו, לפי שתפלתו (בעבירה) [עבודה].] שנאמי קין כל בשר בא לפני (בראשית ו יג), אבל איוב שלא היה בעמלו גול, היתה תפלתו זכה: ויש אומרים ותפלתי זכה, שלא קללתי את חברי ולא פללתי לו רעה ואע"פ שהוא אויבי: 18 ארץ אל תכסי דמי ואל יהי מקום לזעקתי. אל תכסי דמי, אם אכזב שאין תפלתי זכה, ארץ אל תכסי דמי, ולא זעקתי מקום לפני השם שישמענה, והוא כענין און אם ראיתי בלבי לא ישמע יי (תהלים סו יח): ד"א ארץ אל תכסי דמי, ר"ל ארץ גלי חמסי כדי שיעלה מיד, כענין ונלתה הארץ (על) [את] דמיה (ישעי' כו כא), ואל יהי מקום להבלע בו זעקתי

דרשיעיא מרש יתו. לפנינו ועל ידי דרשיעון מורשט יתי. (ס) אמר התרגום יחזרון על גירוי. לפנינו יחזרון על גירוי. (ו) ואמר התרגום יתקפני. לפנינו יתקפננו. (ז) לרבותינו שק תפרתי על גלדי מנהגו של עולם. לא נמצא מאמר זה בדרו"ל רק מוצאתי שהוא לשון רב האי גאון כפי לטהרות (מקואות פ"ט דף ל"ד) וז"ל וגלדי פי [מלשון] שק תפרתי עלי גלדי כלומר איוב אמר מנהגו של עולם כו. וכן העירך בערך גלד הביא מאמרם הוגלד פי המכה וכתב פי עור דק שעלה על המכה כמו שק תפרתי עלי גלדי (איוב מז טו) ואחר זה הביא הלשון שתביא המחבר אמר איוב מנהגו של עולם כו. ולקח זה מפי רב האי גאון. (ח) ואמר המתרגם ופסלית כעפרא [איקרין]. בתרגום לפנינו כעפרא. (ט) מן בכייתא. לפנינו מן בכיתא. (י) וכי יש תפלה עבירה. המאמר נשנה במדרש שמ"ר פכ"ב אות ג/ וכן איוב אמר על לא חמס בכפי ותפלתי זכה א"ר יהושע הכהן ב"ר נחמ"י וכי יש תפלה עבודה כו. וכן תקנתו וגם במדרש שם בטעות כמאמר שלאחריו לפי שתפלתו בעבירה. ותקן הר"ל שצ"ל שתפלתו עבודה.

אלא תעלה לשמים: 19 גם עתה הנה בשמים עדי ושהדי במרומים. עדי שתפלתי זכה ושהדי תרגו' עדי: 20 מליצי רעי אל אלוה דלפה עיני. איני מתוכה עמו וכי איני יודע שאין ראוי להתוכה גבר עם אלוה כבן אדם לרעהו, אבל מראה אני לו דברי ואומר כי שנות מספר יאתיו: ד"א דלפה עיני. עיני דולפת ודומעת דמעה, כמו ידלוק הבית (קהלת י יח): 21 ויוכה לגבר עם אלוה ובן אדם לרעהו. ר"ל שהקב"ה שומע תוכחות וחותם לפניו וכל שכן שישמע האדם לאדם הברו, בהתוכחו עמו: 22 כי שנות מספר יאתיו וארה לא אשוב אהלוך. שנות מספר, הקצובים לו לחיות. ואמר התרגם אפשר דמכסן בר נש עם אלהה והיך אינש עם הכריה מטול דשני מניין אתיין:

ד.

1 רוחי הובלה ימי נועכו קברים לי. רוחי נשחתה והגיעה עד שערי מות: נועכו, כמו נדעכו, כלומר הלפז והלכו להם במהירות: קברים לי. (ב) אמר התרגום קבורן מתקן לי ורוחי אטרפת ויומי אתעכבו טב לי קברא: 2 אם לא התולים עמדי ובהמרותם תלן עיני. התולים, דרך לשון העברי לומר אם לא כך וכך מאמת הדבר, כמו אם לא בריתי יומם ולילה (ירמ' לג כה), וכך הוא ר"ל באמת בין התולים אני עומד ואומר על חבריו בין התולים אני עומד לפי שהיו מהתלים בו ומקניטין אותו בדברים. ובהמרותם, שאו' לי דברי ממר. תלן עיני, כאלו אמר אל תלן עיני, כלומר לא אישן כל הלילה מהמחשב שהייתי מחשב ומהרהר מה אענה אותם למחר על דבריהם שהיו ממירים אותי: ויש אומרים ובהמרותם תלן עיני, ואע"פ שהם ממרים אותי אעפ"כ תלן עיני, כלומר כשהם הולכים ממני תלן עיני ואנוח מהם: ויש אומרים שהוא מענין ואם המר ימירנו (ויקרא כו לג), כלומר על זולתם תלן עיני, לפי שאין לבם בפייהם, שכל מה שהם אומרים לי מדברי נחמה, אינם אלא מהתלים בי, ואם תאמר אינו כן הריני אבחן אותם ואומר שימה נא ערבני, כלומר היה ערב בשבילי: 3 שימה נא ערבני עמך מי הוא לידי יתקע. ערבני עמך, שהוא לשון בקשה מלפני הבה, שאמר רבון העולמים שימני נא עמך וערבני בתקוע כף להתוכה עם חברי, כי מי הוא מאלה שיתקע עלי כף ויטיב לי: 4 כי לבם צפנת משכל על כן לא תרומם. ר"ל לא תרומם תפארתך על ידיהם לפי שהם מקנטרים אותי בדברים ומרשיעין אותי באומר דעתם אמר כי לבם צפנת משכל מהשכיל ולידע בין טוב לרע, וק"ו בין אמת לשקר, שהם מרשיעין אותו הם הזורין ומחניפין לי בדברים שאין להם עיקר, לפיכך התפלל עליהם שלא ירומם האל מעלתם: 5 לחלק יגיד רעים ועיני בניו תכליגה. קללה היא זו למי שהוא חנף ומדבר עם חברו אחת כפה ואחת בלב, והוא כמו בחלק שפתיה הדיתנו (משלי ז כא), כלומר מי שמספר עם חברו בדברי חלקות לא ירומם השם מעלתו ועיני בניו תכליגה: 6 והציגני למשול עמים ותפת לפני אהיה. ותופת, מענין תוף וחליל (ישעי' ה יב), ר"ל שהייתי שחוק לפני אויבי כתוף וחליל, כענין ננינתם הייתי (איוב ל ט): ד"א והציגני למשול עמים, לאחר שהייתי שחוק לפני אויבי כתוף וחליל קודם לכן שישו שמה בתופים ומחולות: ד"א שהוא מענין כי ערוך מאתמול תפתה (ישעי' ל לג), כלומר כמו התפת אהיה לעולם שיוסרו במכאווי הבריות: ד"א שהוא חסר ב"ת, שענינו ובתפת קודם

(ב) אמר התרגום קבורין מתקן לי. הסיום שחביא ורוחי אטרפת ויומי אתעכבו טב לי קברא.

מות אהיה כלומר שהרשעים אין נפרעין מהם אלא לאחר מותם והוא לפני מותם נפרעים ממנו, ואמר התרגום ונהנם מלגו אחי: 7 ותכה מכעס עיני ויצורי כצל כולם: ותבה מכעס, ממה שהיו מכעיסין אותו כהתה עינו: ד"א מחמת שיחו וכעסו כהו עיניו, והוא כמו ככה תכה, על משקל ותלך ותתע (בראשית כא יד): ויצורי כצל. כל איברי שנוצרת בהם אין בהם אורה אלא חשכים: 8 ישומו ישירים על זאת ונקי על חנה יתעורר. מן עורר ליתן (איוב ג ח), על שלות החנה יקונן ויאחו צדיק דרכו, לעמוד כנגד כת החנפים להתגרות בהם: 9 ויאחו צדיק דרכו וטהר ידים יסוף אמיץ: 10 ואלם כלם תשובו ובאו נא ולא אמצא בכם חכם. ובאו נא, הטעם באו אלי הנה כולכם להתוכח עמי ואני אומ' לכם שלא אמצא מכם חכם שיוכל להשיב על דברי: 11 ימי עברו זמתי נתקו מורשי לבבי. זמתי נתקו, מחשבותי שהייתי מחשב בלבבי שאהיה תמיד בשלוח ינתקו ממני מורשי לבבי, מענין למורש קפור (ישע' יד כג), שהוא שם מקום, ר"ל כי זמתי ומחשבותי הרחיקו והתיקו מה שהיה במורשי לבבי מן הרעיונים והתאוות שהייתי מאוה לעשות בימי חרפי: וי"א מורשי לבבי, שהן היתרים שהלב נתלה בהם, ואמר התרגום לנחי לבבי: 12 לילה ליום ישימו אור קרוב מפני השך. לילה ליום ישימו, מכאוביו שמגדרין שנתו עד שישימו הלילה ליום אור, כלומר הם נותנים מחיצה בינו ובין אור השמש מפני שאינו יכול להסתכל בו מחמת הליו והולשת אור עינו כי אז יהיה קרוב מן החשך: ויש אומרים כנגד חביריו שהם מהתלים בו שהיו משימו לו הלילה יום שהיה צריך לנדר שנתו לעיין בדבריהם ולחשוב במה שישב להם למחר אור בקר מפני השך והיום אע"פ שהוא ארוך, קצור הוא אצלי מחמת הלילה שגדרה שנתו בו כי מתי אתוכח בו עם חברי ומתי אוכל ומתי אישן מעט אינו מספיק לכל אילו: 13 אם אקוה שאול בתי בחשך רפדתי יצועי, אם אקוה, באמת קיימתי שהיה שאול בתי וכבר בחשך רפדתי יצועי, כענין ישישו כי ימצאו קבר (איוב ג כב): ורפדתי, כמו ירפד חרוץ (שם מא כב): ויש אומרי אם אקוה שהוא מן קו המדה (ירמי לא לט): רפדתי יצועי, כלומר הגדיל לו בית בשאול, ³ ואמי התרגום אין אנה סבר הכי קבורתא ביתי: 14 לשחת קראתי אבי אתה אמי ואחתי לרמה. קראתי אבי, שממנו היה עיקרי הראשון ועדיו אני שב ומאחר שתקותי היא זאת איה אפוא תקותי למה נמשכה ונתאחרה כל כך מלכא ומי ישורנה להריצה עדי: 15 בדי שאול תרדנה אם יחד על עפר נחת. בדי, מענין יאכל בדי עורו (איוב יח יג), כלומר תרדנה בדיו עד שאול תחתיה וקרא אותם בדי שאול, לפי שסופם לכלות בשאול: על עפר נחת, כמו ינחו, והוא מקור מענין ותנה עליהם הרוח (במדבר יא כו), כלומר יהיו מענישין שרויין על עפר: ויש אומרים נחת כמו יעלו מן עלה נעלה (במדבר יג ל), והוא מענין התנועה ממקום למקום, כמו יסתך ויסחך מאהל (תהלים נב ז), ⁴ ואמר התרגום טורו לבי קבורתא נחתן אין כחדן על עפרא שרן:

זה לא נמצא לפנינו בתרגום. 3) ואמר המתרגם אין אנה סבר הכי קבורתא ביתי. לפנינו אין אנה סבר דבי קבורתא. 4) ואמר התרגום טורו לבי קבורתא נחתן אין כחדן על עפרא שרן. הביא המלה טורו כמעין ולפנינו מגדו לבי קבורתא נחתן אין כחדן עפר שרן. וכאשר הוא לפנינו כן הביא גם המתורגמן בשרש טנר וכתב פי טן גוף דו שנים, והוא נובע מהערוך. כי גם הערוך הביא על טב למויטב טנרו מלמויטב ארמלו. טן גוף דו ב' וסוים בדי שאול תרדנה (איוב יז טז) תרגם טנרו לבי קבורתא נחתן. וכעיקר הוראת המלה עיין בערוך השלם.

יה.

1 ויען בלדר השווי ויאמר: 2 עד אנה תשימון קנצי למליך תבינו ואחר נדבר. קנצי, סוף וקץ, וכאלו הוא במקום הדגש, כאלו אמר קנצי, וכן אמר התרגום עד אמתו תשוון הרפתקי למליא: ויש אומרים שהצד"י בקנצי מקום סמ"ך, ויהיה מלשון רבותינו ו"ל קונסין אהו, ורוצה לומר עד מתי אתם משימין עונש לדבריהם: וי"א שהוא מענין עד אנה תשימון מצודות למלי, שכן קורין למצודות בלשון ישמעאל קנץ, ור"ל עד אנה אתם צדים אותי בדברי לפי שאינכם מבינים אותם, אבל תבינו ואחר נדבר, כלומר תבינו דברי על אופנם וחקרו על אמתתי ואחר כך נתוכה ונדבר דברינו: 3 מדוע נחשבנו כבהמה נשמינו בעיניכם. נשמינו מענין טומאה, והו"ד במקום אליף, כלומר נחשבנו בעיניכם כחוקת עמי הארץ שהם מלוכלכים ומגועלים בכל מיני עבירות: וי"א נשמינו בעיניכם, שפלים, שכן קורין בערבי לארץ השפלים מוטימנא: נשמינו בעיניכם, שפלים בעיניכם אין בנו תועלת (ה) מענין סתמום פלשתים (בראשית כו לט), טמונון פלשתאי: ד"א נשמינו, כאלו אנומיים אנהנו בעיניכם כמי שאינו יודע לרבר, ומענין זה (ג) דרשו רז"ל ונטמטם כם (ויקרא יא יג) אל תקרי ונטמטם אלא ונטמטם כם, ואמר התרגום טמענא בכהמיכון: 4 טורף נפשו באפו הلمענך תעוב ארץ ויעתק צור ממקומו. זו תשובה לאיוב שאמי כי טורף נפשו באפו, אמור הلمענך תעוב ארץ, בשבילך ובשביל צדקך ישתנה העולם ממנהגו, או יעתק הפץ הכורא כמה שצוהו להיות מששת ימי בראשית, הה"ד ויעתק צור ממקומו, כמו הצור תמים פעלו (דברים לב ד): וטורף. מענין טורף בלשון חכמים (ג) ספינה מטורפת בים, וכמו שנאמר ותפעם רוחו (בראשית מא ח) (ד) ומתרגימין ומטרפא רוחיה, (ה) ואמר התרגום דמצער נפשיה ברוגיה איפשר אמטלתך תתנשי ארעא וטינר יסתלק באתריה (ז"א. ז) תניא אבא שאול אומר שנים שנכנסו לבית הכנסת להתפלל ולא המתין אחד מהם להבירו [ויצא]. טורפין לו תפלתו בפניה, שנאמר טורף נפשו באפו, (ח) ואין נפשו אלא תפלה, שנאמר ואשפך את נפשי (ש"א א טו). הلمענך תעוב ארץ, (ט) והוא כנוי על חברו, ויעתק צור, אין צור אלא הכ"ה, שני צור ילדך תשי (דברים לה יח), ואם המתין לו מה שצוהו, (א"ר יוסי בר הנינא) זוכה לברכות הללו, שנאמר לו הקשבת למצותי ויהי כנהר שלומך וצדקתך כנלי. הים (ישעיה מה יח), ולא אמן אלא כבי כנישתא דבחקלא, או בדוכתא דלית ביה בר נש יתיב, ברם כבי כנישתא דבקריתא דאיכא אינשי, לית לן בה, והי"ט בתפלת ערבית,

(ה) מענין סתמום פלשתים (בראשית כו לט) טמונון פלשתאי. ר"ל כן מתורגם בתרגום אונקלוס. (ג) דרשו רז"ל ונטמטם כם אל תקרי ונטמטם אלא ונטמטם כם. יומא ל"ט ע"א. (ג) ספינה מטורפת בים. תענית י"ט ע"א. (ד) ומתרגימין ומטרפא רוחי. כן תרגם אונקלוס. (ה) ואמר התרגום דמצער נפשיה כו' לפנינו דאמטולך תשתבק, וכן במקום באתריה לפנינו מן אתריה. (ז) ז"א. היא ר"ת נוסחא אחת כי בפסוק זה נמצא בתרגום עוד נוסחא אחת ומצויין "ת"א" ר"ל תרגום אהר, וכנוסחא האחרת נמצאת המלה תתנשי במקום תשתבק כמו שהביא המחבר בנוסחא הראשונה. (ז) תניא אבא שאול אויבר. ברכות ה' סע"ב. ולפנינו הגוי אבא בנימין אומר. (ח) ואין נפשו אלא תפלה. זה ליתא בגמרא והובא גם ברש"י שם ומה היא הנפש זו תפלה כמו שנאמר ואשפך את נפשי לפני ה' (ש"א א) וכן הביא רבינו יונה באלפסי ברכות פ"א פי' נפשו תפלתו מלשון ואשפך את נפשי. (ט) והוא כנוי על חברו. הוספת המחבר. (י) א"ר יוסי בר הנינא. הוספתי כמו שהוא בגמרא שם. והרי"ף שם הביא וז"ל פירשו רבנן ואוקמוהו בתפלת ערבית שאם הניחו יחידו ויצא חוששין שמא יבא לדי' סכנה לפיכך צריך להמתין להבירו עד שמסיים את תפלתו. ורבינו יונה הביא שם וז"ל כתב רבינו הגנאל שבימינו היו הבית הכנסת חוץ לעיר ומתוך כך אם יצאו יחידו שמא מסתכן בהמיוקום שמוצוים שם יותר. וגם הטורף ה' תפלה סי' צ' הביא את דברי הר"ח וענין שם במרן ב"י

שאם מניחו ויוצא נמצא זה בסכנה: 5 גם אור רשעים ידעך ולא יגה שביב אשו. ידעך, באמת כי סוף הרשעים להברת, ומה שאתה רואה רשע וטיב לו, אינו מאריך בכך. וידעך ינכה, כמו דועכו כפשתה ככו (שם מג יז): ולא יגה שביב אשו. ולא יאור, מענין כאור נוגה (משלי ב יח), אור נגה עליהם (ישעי' ט ב): שביב אשו. ניצוץ אשו, כמו שביבין דינור (דניאל ז ט), שביבא דאישא, יח) ואמי התרגום ולא יגהו גיין נוריה: 6 אור השך באהלו ונרו עליו ידעך. 3) והתרגום אמר ושרגיה אמטול ישפי: 7 יצרו צערי אוננו ותשליכהו עצתו. יצרו צערי אוננו, יצרו צערי מחמת הלשות כהו, והוא מענין כחי וראשית אוננו (בראשית מט ג), לפי שכשהאדם כריא וחוק פסיעותיו רחבות וקלות, וכשהוא הלש הם מתקצרות וכבדות, וכמהו לא יצר צעדך (משלי ד יב): ותשליכהו. כלומר עצתו שיעין תשליך אותו במצודה רעה, שלא תהיה לו תקימה, כמו יפלו ממועצותיהם (תהלים ה יא), ויתכן שהיא ותשליכהו עצתו, כלומר שתהיה לו עצתו למקוש, כענין כי כשלת בעונך (הושע יד ב). 9) אמר ר' אלכסנדרו כל אדם שמתה אשתו בחייו עולם חשך בעדו, שנאמר אור השך באהלו, ר' יוסי בר חנינא אמר פסיעותיו מתקצרות, שנאמר יצרו צערי אוננו. ר' אבהו אומר עצתו נופלת, שנאמר ותשליכהו עצתו: 8 כי שלח ברשת ברגליו ועל שבכה יתהלך. ברשת ברגליו, דינו כי רגליו שולחו ברשת: ועל שבכה יתהלך, היא גם כן רשת: 9 יאחו בעקב פח יחוק עליו צמים. יאחו בעקב פח, כלומר יאחו הפח בעקב והוא על האיש שנסתתמו ממנו הנאות העולם וכאשר הפיץ אינו מוצא מהם כלום, ויהיה כאדם שהוא חבוש ולא יוכל לזוז ממקומו, ואז ימנע מלהשיג תאותו: עליו צמים. יתגברו עליו הרעבים והצמאים, כענין ושאף צמים חילם (איוב ה ה): ר"א צמים מענין גלי צמתך (ישעי' מו ב), יתגברו עליו הלסטים, שכן דרך הלסטים לכסות שניהם כדי שלא יכירם שום אדם: 10 טמון בארץ חבלו ומלכרתו עלי נתיב. חבלו, לשון חבל, כלומר מצורתו אשר ילכד בה ומלכרתו טמונים הם על נתיבו תהת רגליו בארץ, כמו שטומנין מלכרת לעופות: 11 סביב בעתהו בלהות והפיצוהו לרגליו. והפיצוהו לרגליו, ינפצוהו בארץ ויהכטוהו: 12 יהי רעב אוננו ואיד נכון לצלעו. אוננו, הם בניו, כד"א כחי וראשית אוננו (בראשית מט ג): וי"א יהי רעב אוננו מאין כח, כענין גם רעב ואין כח (ישעי' מד יב): ויש אומרים שהוא מענין לא אכלתי באני ממנו, (דברים כו יד) כלומר תוספת על אוננו וצערו שיהא רעב: לצלעו. ר"ל לצרו: ד"א לצלעו זו אשתו, על שם ויבן י"י את הצלע (בראשית ב כב), יח) ואמר התרגום יהי כפיץ באנינותי וצערא מכוון לאינתתיה: 13 יאכל כדי עורו יאכל בדיו בכור מות. כדי עורו, רמז לבניו ולבני ביתו שהם לו ככדים לאילן, והוא כענין ואכלתם בשר בניכם (ויקרא כו כט), והנשאר מהם שלא אכלם יאכל אותם בכור מות. ונקרא בכור, מענין אף אני בכור אתנהו (תהלים פט כח) ויאמר התרגום ייכול בוצין דחפיין למשריית יגמר בנוהי מלאך מותא: 14 יתק מאהלו מבטחו, ותצעדהו למלך בלהות. אהלו זו אשתו, כלומר היא נפרד מאשתו שהיא מבטחו, ואמר התרגום יתגור ממשכניה רוחצניה: ותצעדהו למלך בלהות, תולך אותו לקבר מלך השדים, וכיון שהוא שם תשכון היא באהלו אלמנה מבלעדיו.

יח) ואמר התרגום ולא יגהו גיין נוריה. היא גי' נכונה ולפינו בתרגום ולא יגהו גייה נוריה צ"ל גיין, וכן תרגם בני רשף וגביהו עוף (איוב ה ז) חיק גיצין דנתרין מן גומריא. יב) והתרגום אמר ושרגיה אמטול ישפי. בתרגום אמטולתיה. יג) א"ר אלכסנדרו. סתדרין כ"ב ע"א. יד) ואמר התרגום יהי כפיץ באנינותי וצערא מכוון לאינתתיה. פח ערב ב' נוסחאות מתתרגום יח) ולפינו נוסח א' יהא כפן ביר בוכריה וצערא מכוון לאינתתיה, ות"א יהי כפן באנינותיה וצערא מכוון לסתריה. והביא התחלתה מנוסח עני והסוף מנוסח א'. עו) ואמר התרגום ייכול בוצין. לפינו בתרגום בוצין.

וסוף יורה על נהו גפרית: ד"א ותצערדו. רגלו או עצתו: למלך בלהות, לעצה שתבהלהו, מ, והוא מענין איעצך (שמות יט יט), אמלכניך, מלכי ישר עלך (דניאל ד כד): 15 תשכון באהלו מבלי לו יורה על נהו גפרית, ואמר התרגום תשרי אנתתיה במשכנאי (י) דלית ליה, כלומר שתנשא לאחרים: 16 מתחת שרשיו יבשו וממעל ימל קצירו. דינו להיות שרשיו, כמו הרשיו, שהאחד מהם שורש, כמו הרש, וכן אתה אומר בקדש הקדשים, כמו ואיש את קדשיו (במדבר ה י): 17 זכרו אבד מני ארץ ולא שם לו על פני הויץ: 18 יהרפוהו מאור אל השך ומתבל ינדרוהו, מאור אל השך, מן השמים, והוא כמו לא עמד כי י"י הרפו (ירמי' מו טו): ינדרוהו, ירחקוהו, כמו המגרים ליום רע (עמוס ו ג), ואמר התרגום יגלוניה, מענין נע ונד (בראשית ד יב): 19 לא נין לו ולא נכד בעמו ואין שריד במגוריו. ולא נכד, (ס) לא בר ולא בר בר, ואין פליטה נשארת במגוריו: 20 על יומו נשמו אחרונים וקדמונים אהו שער, נשמו אחרונים, תמהו בשמעם אודו וגודל שברו: אהו שער, דינו אהום: שער, רעד, וכמהו ישערו עליך שער (יהוקאל לב ו), (ט) ואמר התרגום וקדמאי אהדון רתיתא נ"א עלעול. ואחרונים וקדמונים שאמר הכא אינו רוצה הקדמונים שכבר היו, ולא האחרונים שעתידין להיות, אלא מערב ואנשי מורת, וזכר אלו בלבד, ולא זכר אנשי צפון ודרום לפי שאורך היישוב אינו אלא מן המזרח למערב: 21 אך אלה משכנות עול וזה מקום לא ידע אל. אך אלה, זה הוא אחריתם וזה הוא חלק מי שאינו מכיר את בוראו, ואינו חס על כבוד קונו, ולא ישמור מצותיו:

י"ט

1 ויען איוב ויאמר: 2 עד אנה תגיון נפשי ותדכאני במלים. תגיון, לשון תונה, ושרשו יגה: 3 זה עשר פעמים תכלימוני לא תבשו תהכרו לי. (ב) עשר פעמים תכלימוני כשאתה מונה תשובותיהם ותשובותיו אתה מוצא אותם עשר, לכך נאמר זה עשר פעמים תכלימוני, בין תשובתי ותשובותיכם כי הכל הם כלמותי, והמענה הראשון אינו מן המנין, כי לא היה הוא כלימתו, אך כשהם השיבוהו שהוא רשע והוצרך להשיב על כך זה היה כלמתו, (ג) ויתכן שיהיה עשר לשון רבים, כמו יהויקי עשרה אנשים, (זכריה ח כג) שהוא לשון רבים: תהכרו, תלעגו דומה להכרו שהוא תכלימוני, וזה הוא דבר הלמד מעניינו: ד"א תראו עצמכם שאינכם מכירין אותי, ואמר התרגום לא תבהתון תשתמודעין לי: וי"א תהכרו לי, תתמהו ממני דרך נאווה: 4 ואף אמנם שניתי אתי תלין משונתי. שנית, כלומר אם אני שנית: אתי תלין משונתי. כלומר ממני נפרעין לא מהם. (ג) אמר ר' שמעון [בן יוחאי] משל לבני אדם שהיו (ד) הולכין בספינה, נטל אחד מהם מקרה והקדיה תחתיו, אמרו לו חביריו למה תעשה כן, אמר להם מאי אכפת לכם, לא תחתי אני קורת, אמרו לו מפני שאת מציע עלינו את הספינה, כך אמר איוב ואף אמנם שניתי וגי, אמרו לו

(ט) והוא מענין איעצך אמלכניך, ר"ל על איעצך תרגם אונקלוס אמלכניך. (י) דלית ליה. לפנינו בתרגום מדרית ליה. (י) לא בר ולא בר בר. כן הוא בתרגום לא ביר ליה ולא ביר ברא בעמיה. (ט) ואמר התרגום וקדמאי אהדון רתיתא, נ"א עלעול. לפנינו בתרגום וקדמונאי אהדו עלעולא, והיה לפניו בתרגום בי נוסחאות, ותרגום בסערה השמים, בעלעלא, וסער מתהולל, ועלעול, לרוב לישנא סערה וסופה מותרגמים עלעולא, ותרגום או אהדון רתיתא שהביא, יאחזמו רעד תרגום אהדיון רתיתא.

(ב) עשר פעמים כשאתה מונה תשובותיהם ותשובותיו אתה מוצא אותם עשר. כן הביא הראב"ע בשם הר"ם ה"ל: אמר הגאון רב סעדיה ד"ל בין בדבריו איוב ותשובת חביריו הם עתה עשר פעמים. (ג) ויתכן שיהיה עשר לשון רבים, וכן הביא הראב"ע. (ג) ארשב"י. כן תקנתו והמאמר

חבירו כי יוסיף על הטאתו [פשע] בינינו יספוק (איוב לד ז'), בינינו יספוק אתה
 מספיק בינינו את עונותיך: 5 אם אמנם עלי תגדילו ותוכיחו עלי הרפתי עלי
 תגדילו. באמת כי אתם נוספים עלי לצרתי: ותוכיחו עלי הרפתי ומראים ומוכיחים
 בהרפתי על פני: 6 דעו אפו כי אלוה עותני ומצורו עלי הקף. ומצורו כמו
 מצודות הקיפני ברשתו ומצודתו, כמו ופרשתי עליו רשתי (וגלכר במצודה) [ונתפיש
 במצודתי] (יחזקאל יז ב): 7 הן אצדק חמס ולא אענה, אשווע ואין משפט. אצעק
 מחמת החמס שעבר עלי ואיני נענה כמו אצעק אליך חמס (הבקוק א ב): 8 ארחי
 גדר ולא אעבור ועל תיבותי השך ישים. גדר, כמו סג, כמו גדר דרכי בניתי (איכה ג ט):
 9 כבודי מעלי הפשיט ויטר עטרת ראשי: 10 יתצני סביב ואילך יסע בעין תקותי.
 יסע לשון העתקה, כמו אהל כל יצען כל יסע יתרותי (ישעיה לג ב): 11 ויהר
 עלי אפו ויהשכני לו כצרון, ויהר, יתכן שיהיה כמו ויעל אביתך (ש"ב טו כד) ויהיה
 ענינו והרה אפי עלי, ויתכן שיהיה כמו, ויעל עילות, (בראשית ח ב), ויהיה ענינו
 וההרה אפו עלי: 12 יחד יבאו גודרו ויסלו עלי דרכם. ויחגו סביב לאהלי. ויסלו
 עלי דרכם מענין מסלה. כלומר שעשאוני במסלה הזאת שדרכיך בו בני אדם: ויא
 שהוא מענין סלון ממאיר (יחזקאל כח כד), כלומר נתנו עלי שלמים ומכשולים באורחות
 דרכם, כענין דרכי סורר, (איכה ז יא) שהוא מענין סירים: 13 אהי מעלי (הפשיט)
 [הרחיק] וידעי אך זהו ממני. אך זהו, הו לי כורים: ויש אומרים שהוא לשון אכזר
 (ו) ואמר התרגום וידעי ברם איתעבדו הלונאי-מני: 14 הדלו קרובי ומיודעי שכחוני
 15 גרי בתי ואמהותי לור תחשבני נכרי הייתי בעיניהם. תחשבוני היה דינו להיות
 יחשבוני (ו) ואמר התרגום לחלונאי יחשבני, אך בשביל האמהות אמר תחשבוני, כמו
 שנאמר ותגשן היטפות המה וילדיהן ותשתחווין (בראשית לג ו): 16 לעבדי קראתי
 ולא אענה-כמו פי אתהון לו: 17 רוהי ורה לאשתי והנתי לבני בטני. לבני בטני
 שלא נשאר לי עליהם מורא כלל, שכשארצה שיעשו לי שום דבר איני מצוה עליהם,
 כמו שמצוה האב על בנו ימוראו עליו, אלא כהנהגה ודברים רבים אשאל מהם שיעשו
 לי צרכי, ושנים הם במקרא בתרי-לישני, זאת והנתי את אישר. אהון (שמנת לג יט):
 18 גם עוילים מאכו בי אקומה וידברו בי, עוילים המנונים שבהם והמכוערים מכל
 טוב וכיש כשרים שפחה, והוא מענין ישלחו כצאן עויליהם, (איוב כא יא) ויתכן
 שאמי אנשי עול, ואמר התרגום ינקיאי רחיקו ממרו: 19 תעבונני כל מתי סודי
 וזה אהבתי נתפכו בי. נתפכו בי, ר"ל ואישר אתבתי נתפכו עלי להוביחי ולקנטרני:
 20 בעורי ובבשרי דבקה עצמי ואתמלטה בעור שני. דבקה עצמי, קודם לכן היה
 בשרו עבה ושמן והנה עורו החוק מעצמו בשביל שמנוניתו ורוב בשרו, ועכשו
 שכחש בשרו ולא היה ביניהם שום בשר, כענין צפר עורם על עצמם יבש היה
 כעין (איכה ד ח): ואתמלטה בעור שני, כלומר שהיה מוכה שחין מכף רגלו ועד
 קדקדו ולא נשאר משאר בשרו שום אבר שלא לקח, כי אם עור שני, והם הלסתות
 פ"י אל לתא בערבי: ויש אומרים ואתמלטה שבקש מהקיפה שימלט בעור שני שלא
 יביא עליהם הלי, לפי שבהם יש לגוף צורך גדול, שממנו כל הגוף ניוון, ואין אדם
 יכול להיות זולתי צורך המאכל והמשתה: ויש אומי שהוא מענין כידורו, אש ותמלטו
 (איוב מא יא), שהיה תמיד מוציא לחה שהיתה מתולדת בחלל קרבו מחמת חוליו,
 וגם כן היה עור שניו לקוי והיה מוצץ ורק הלחה ממנו בכל יום ויום ובכל שעה

הוא כוונת פ"ד אות ו' (ד) הולכין בספינה. לפנינו וישבון בספינה. (ה) ואמר התרגום וידעי ברם.
 בולת "ברם" ליתא בתרגום. (ו) ואמר התרגום לחלונאי. לפנינו לחלונאי. אבל בפסוק י"ג תרגם

זשעה: 21 חנוני חנוני אחם רעי כי יד אלוה ננעה בי. חנוני חנוני (ז) דרש ר' פנחס בר חמא קשה עניות בתוך ביתו של אדם יתר מחמשים מכות שנאמר חנוני חנוני ונוי, כי יד ונוי, וקא אמרי ליה [חברות] השמר אל תפן אל און כי על זה בחרת מעוני (איוב לו בא): 22 למה תרדפוני כמו אל ומבשרי לא תשבוע. אל דיל כמו אלו החברים שמקנתרים אותי וליושבים לפניי, ואם כן שהוא כמו את כל הארצות האל (בראשית כו ג): וי"א למה כמושלו הייסורין אמר זה הדבר: ד"א למה תרדפוני כמו אל. כמו הקב"ה שהרי אמר בפירושו למעלה שהקב"ה הרפו והוא הנפרע ממנו: 23 מי יתן אפו ויכתבון מלי מי יתן בספר ויוחקו. מה שלא נזכר שם פועלו ודיני דנישות הקוף, וכמיהו בחוקו מוסרי ארין (משלי ח כט) כשאר הפועלים בעלי הכפל והיה חק להיות מי יתן ויוחקו בספר, ומה שאמר בספר ויוחקו לחוק הדבר, ויתפן שיהיה מנהי העיין, ויהיה הנח במקום אות הכפל מן חקק: 24 בעט ברזל ועפרת לעד בצור יחצבון. ר"ל שיהיה חוקק האותיות בצור בעט ברזל ואחר כן ממלא מקום החקק עופרת, כדי שיהיה בני האבן שוין ונקראין ולא תשתנה הכתיבה במהרה, ואם בעט עופרת היה חוקק דבר זה לא יתכן לפי שהעופרת היא רך ביותר אפי' בעיץ אינו יכול לחקוק בו, כ"ש באבנים, אלא שמע מינה כדאמרי, אלא התרגום אמר בקולמוס פרולא ובכרמישא, שהוא דבר קשה יותר מן הברזל וקורין לו באלעד אלהנד או אלדכיר: 25 ואני ידעתי גואלי חי ואחרון על עפר יקום. גואלי חי, הוא מענין (גואלהו) [וגאליון] ורעהו, (מ"א טו יא) ור"ל לפי שידעתי בלבי שחי הוא וגולד מי שמבין טענותיו וגואלי מיד טענותיכם, או שהוא עתיד להולד באחרונה, על כן אני מתאוה שיתבונן מלי וטענותי: ד"א שהוא מענין גאלנו ו"י צבאות שמו (ישעיה מז ד), ואני ידעתי שגואלי חי להפרע והוא יעמד בדין: ואחרון על עפר יקום. לאחר שיכלו כל שוכני עפר הוא יקום שהוא חי וקים, ואמר התרגום ואנא ידעית דפריקי קיים ומכתר כן פורקניה על עפרא יקום: 26 ואחר עורי נקפו זאת ומבשרי אחזה אלוה. ואחר עורי נקפו זאת, לא דיין שאינן נותנין לב לגאול אותי אלא לאחר מכת עורי שאמרתיו כבר בעוני זב בשרי שהוא לי כנוקף והותך בשרי, כמו ונקפ סכבי היער (בגרון) [בברול], (ישעיה י לד), שמו פניהם לקנתרני, אחזה אלוה, ואלוה האמור הכא לשון משפט וייסורין, כמו והגישו אדניו אל האלהים (שמות כא ו): ד"א שנקפו המכאובים אותי עד שנראה עצמי מבהוין, ונראותי ננעי בשרי ונראה בעיני כאלו נחזה אלוה מרוב פחד: וי"א ואחר עורי נקפו. שהוא נוסף על שאלתי שאמר מי יתן שתנקפ זאת על עורי, כדי שיראו לכל הבריות, אבל שחי וכעס לא יוכל אחר לעמוד, הה"ד ועיני ראו ולא זר (פסוק כז): ד"א ומבשרי, כלומר מאברי ויצירתם ותקנת גופי בהסתכלותי בהם אחזה אלוה, כלומר נפלאות הכורא כי בראות הנוצר דע האדם נפלאות היוצר, בענין שנאמר השמים מספרים (תהלים יט ב), וואמר התרגום דמסתכלין בשמיא משתעין יקרן דיין, ואמר התרגום ומבתר דאתפח משכי תחי: ומבשרי אחזה. [ומבשרי] אחמי טוב אלאה: (ט) ור"ל דרשוהו באברהם אבינו שאמר ואחר עורי נקפו זאת, אמר אברהם (י) אחר שמלתי ערלת בשרי, הרבה גרים באו להרבה לזאת הברית. ומבשרי אחזה אלוה, אלולי שמלתי מהיכן הב"ה נגלה עלי, הה"ד וירא אליו וי" (בראשית יח א): 27 אשר אני אחזה לי ועיני ראו ולא זר כלו כליותי בחקי. אני אחזה אין אחר מכיר יסורי כי אם אני לבדי: 28 כי תאמרו מה נרדף לו ושרש דבר נמצא בי. מה נרדף לו, ראויים

חילונאי. (ז) דרש ר' פנחס. ב"ב קט"ז ע"א. (ח) ואמר התרגום דמסתכלין. כוונתו לתרגום תהלים. (ט) ור"ל דרשהו. כ"ר פמ"ח אות ב'. (י) אחר שמלתי ערלת בשרי. דרש ואחר עורי אחר שחחק

הייתם לומר מה נדרף לו מצרינו: ושרש דבר נמצא. שרש וענף ועיקר יש בשענותיו: ד"א כי תאמרו. כי הנה במקום פן, כמו כי תאמר בלבבך (דברים ו יז), (פסוק כב). חזר ואמר להם שמא תאמרו באיזה דבר נדרף לו, ושורש הרדיפה הוא מנגל: אותה בפשעו. ובחטאתו שהוא מדבר גדולות: (2) גורו לכם מפני הרב כי חמה עונות הרב למען תדעון שדין. התיראו שלא תבא עליכם הרב, כי חמה גדולה אתם מגדילים עלי, הוא עון המביא אתכם לידי הרב: למען תדעון שדין. אמר להם זה למען תרעו כה השדירה על ידי פורענות החמה: ד"א שהוא מלשון דין, והשי"ן במקום אשר, כמו שי"ן שאתה מדבר עמי, (שופטים ו יז) ושדון שם תואר מנחי העי"ן, על משקל סוג לב (משלי יז יד), והטעם הזה אני מודיע לכם למען שדין הפסוק הוא זה, (3) ואמר התרגום דחולו לבון מן קדם הרבא ארום כדגור אלאה, על טורחנותא מארי קטילין בהרבא מן בגלל דתדעון הרין קשוט הוא דין מארי דינא. (4) ואמרו רבותינו כשהדין נושא פנים ואינו דן דין אמת הבי"ה שולף הרבו כנגדו, להודיעו שיש דין למעלה ממנו, שנאמר גורו לכם מפני הרב, למען תדעון שדין, שדין כתיב, כלומר שיש דין על מי שאינו עושה דין אמת:

ב.

1 ויען צופר הנעמתי ויאמר: 2 לכן שעפי ישיבוני ובעבור חושי בי. סעפי הם מחשבותי ורעיוני. כמו בסעפים מהיונות לילה (איוב ד יג): ובעבור חושי בי. מענין גם אני ידעתי החשו (מ"ב ב ג), לשון שתיקה כלומר ובעבור שתיקתי ישיבוני סעפי ויכריחוני לדבר בעל כרחי: ויש אומר שהוא מענין נחלין חושים (במדבר לב יז), כלומר בעבור זה ישיבוני סעפי חושי כי במהרה להשיבך: ד"א אמר לו אתה אמרת גורו לכם, והזהרתני שלא לקנתרך ושלא להכעיסך ונכנסו דבריך באוני והייתי ממחר ומחשב בדבריך שהם אמת, לכן סעפי ישיבוני שאין הדבר כן אלא האמת אתנו, ודבריך אינם כלום, וזה שעלה בדעתי שיש ממשות בדבריך, בעבור חושי בי, בשביל שלא נתישבתי בדבר ולא הקרתי אותו כראוי אלא במהירות בלא מתכוין עיינתי בו, (5) ואמר התרגום מטול דרעיוני מתיבין לי ומטול דחושי בי: 3 מוסר כלמתי אשמע ורוח מבינתי יענני. כלמתי אשמע, אני אשמע ממך יסורי ואתה מכלימני ועל כן רוחי ענני מבינתי להשיבך: 4 הזאת ידעת מני עד מני שים אדם עלי ארץ. הזאת ידעת מני עד, אתה אומר שהוא חי ונולד או עתיד להולד שידע את טענותיך ויודה לדבריך כמו שאמרנו למעלה, ואני ידעתי גואלי חי, הזאת ידעת מני עד, הלא אנו היום אחרונים לראשוננו הראית או שמעת רשע מאריך אלא רננת

עור המילה, וכן דרש נקפו כמו נקפו. (6) ומתרגמין דילמא תומר בליבך. ב"ת"א אורי תומר בלבך רק בתיבוע מתורגם דילמא תומר, ועיין בפירש"י שם שכתב כי תאמר על כרחך לשון דילמא הוא שמא תאמר בלבבך. (7) ואמר התרגום במקום כד גזר. לפנינו בדרגיו. ותמחר הביא בטעות כד גזר וצ"ל כד רגז, וכן מארי קטילין, לפנינו בתרגום מגרי קטילין, ובמקום בהרבא לפנינו דחרבא, וכן בגלל דתדעון הרין קשוט הוא דין מארי דינא, לפנינו בתרגום בגלל דתדעון הרין קשוט הוא מרי דינא. (8) ואמרו רבותינו. תנחומא הנדפס מכבר משפטים אות ד, וכן גשנה בשמ"ר פ"ל אות כ"ה, ונבוע מתנחומא, ולזה המאמר כיוון רש"י בפי' לאיוב שכתב וז"ל יש אם למסורת שדין כתיב, כלומר שיש דין בעולם, כמו שקמת דבורה, כן ראיתי בתנחומא, וכוון לתנחומא שרשמתו, ובמבוא לתנחומא דף מ"ו לא רשמתי את דברי רש"י.

(6) ואמר התרגום מטול דרעיוני מתיבין לי ומטול דחושי בי. לפנינו בתרגום מטול דרעיוני מתיבין לי ומטול דרגישתי בי. (3) וז"ל דרשו בענין התורה. ב"ר פ"ח אות ב, ונבוע מירושלמי

רשעים מקרוב, וקרוב לבא עתו, לפי שאינו מאריך, והוא שנאמר ושמחת חנף עדי רגע, אינה אלא לפי שעה, ובזמן מועט תכלה. (3) ור"ל דרשו בענין התורה, הואת ידעת, (2) התורה קדמה לבריאת העולם אלפים שנה, שנאמר ואהיה אצלו אמין ואהיה שעשועים יום יום (משלי ה ל), ויומו של ה'יה אלה שנים, שנאמר כי אלה שנים בעיניך כיום אתמול, (תהלים צ ד) אבל אתה. אין לך לדרוש אלא מני שים אדם עלי ארץ, ר' אלעזר אמר בשם בן סירא בגדול ממך אל תדרוש, בחזק ממך בל תחקר, כמפלא ממך בל תרע, במכוסה ממך בל תשאל, במה שהורשית התבונן, אין לך עסק בנסתרות: 5 כי רננת רשעים מקרוב ושמחת חנף עדי רגע. (7) ואמר התרגום ארום בועת רשיעי שציא בענל וחדוות דלטור עד שעתא, ויתכן שיהיה רננת רשעים הכא מענין קומי רני בלילה (איכה ב יט), שהוא לשון הרמת קול בכבי ואנקה, כלומר אבלם וצערם ופורענותם, מקרוב כענין כי קרוב יום אידם (דברים לב לה): 6 אם יעלה לשמים שיאו וראשו לעב יגיע. שיאו, ר"ל גובה מעלתו ורוממותו, ומענינו בשוא נליו אתה תשבחם, (תהלים פט י) לשבח: 7 כנללו לנצה יאבד ראיו יאמרו איו. כנללו לנצה, לפי שרמה רוממותו לעב, שנאמר וראשו לעב יגיע, חור ודמה אותו לננאי, שהוא דבר שאין רו עמידה, אלא מיד הוא כלה, וגם לנצה יאבד: ד"א כנללו. כעוד שהוא מתנלל בעסקיו ומחשב ברעיוניו, ודומה בעצמו כאלו הוא עומד לנצה מיד אובד, והוא מענין ונללו את האבן (בראשית כט ג): ויש אומרים כנללו בעת שינלל מעט מיד יאבד, כלומר בבת אחת, כענין (6) ורשעים (יפלו) [יכשלו] ברעה (משלי כד טו), כלומר בתחלת רעה שיפלו בה לא תהיה לתם תקומה: ד"א שהוא מענין כנללי צואת האדם (יחזקאל ד יב), ודמה אותו לו דרך ביוון וקלות כענין אף כי נתעב ונאלח (איוב טו טז): ראיו יאמרו איו. (1) חמין ליה ולא חכמין ליה, שכן כתיב ברעי איוב וישאו את עיניהם מרחוק ולא הכירוהו (שם ב יב): 8 כחלום יעוף ולא ימצאוהו וידד כהיוון לילה. וידד, שלא נקרא שם פעלו, כמו ויוגד למלך (שמות יד ה), והוא מענין ארחיק נדוד (תהלים נח ח) נע ונד (בראשית ד יב): 9 עין שופתו ולא תוסף ולא עוד תשורנו מקומו. שופתו, כמו ולא שופתו עין איה, (איוב כה ז) ואמר התרגום עינא סקרתיה: תשורנו מקומו. הרי בא מקום הנה בלשון נקבה, ויתכן שדינו ולא תשורנו עוד במקומו, ויהיה הכניי הוזר על עין שופתו: 10 בניו ירצו דלים וידיו תשבנה אונו. ירצו, לשון אונם ועושק, מענין ואת מי רצותי (ש"א יב ג): כלומר בניו של רשע ירצו דלים ויגולו אותם לפי שלמדו מאביהם: וידיו תשבנה אונו. ר"ל וסוף שמעשה ידיו של רשע שישבו לו און וצער כמו לא אכלתי באוני (דברים כו יד): ד"א בניו ירצו דלים. ר"ל שיצטרכו בניו של רשע לרצות ולפיים כדלים על גוילת אביהם, ואף הוא בעצמו ישיב הונן, כי יכריחוהו ב"ד על כך, ואונו כמו הונן וכן מצאתי און לי (הושע יב ט): ויש אומרים שהוא מדבר כנגד ישראל ואדם, כלומר עתידין ישראל הדלים לרצות את בני אדם, וידיו תשבנה אונו, חמס כפיו שגול בכח: 11 עצמותיו מלאו עלומיו ועמו על עפר תשכב. עלומיו, הוא מענין ועם נעלמים לא אבא (תהלים כו ד), כלומר מהמאיו ומעוניו עצמותיו ואיבריו מלאים מהם וכאלו הטא בכל איבריו: ד"א עצמותיו, ר"ל עצמותיו מלאו כה עלומיו וכשהוא בכחו ונערותו וימלאו עצמו כה עמו על עפר תשכב, כלומר

הגיגה פ"ב ומובא בילקוט איוב רמז תתק"ז ונרשם בגליון "מדרש" וצ"ל "כ"ר". (1) התורה קדמה. דרש הואת אין זאת אלא תורה המור"א וזאת התורה. (2) ואמר התרגום שציא, לפנינו שצית. (3) ורשעים יפלו ברעה. תקנתו ורשעים וכשלו ברעה. ואולי צ"ל וכושפה לבו יפול ברעה (משלי כב יד). (4) חמין ליה ולא חכמין ליה. לשון הכרה מתורגם בלשון חכום. כמו הכר נא, חכום כען.

עם הכה שימות פתאום והוא בכחו ובהצלחתו שלא יאריך ימים עד שיוקץ: 12 אם תמתיק בפיו רעה יכהידנה תחת לשונו: תמתיק בפיו רעה, חוזר על בנו של רשע כלומר: אם תמתיק בפיו רעה לא יוכל לאמרה מאימת ב"ד שלא יענישוהו, ולפיכך יכהידנה תחת לשונו: ד"א אם תמתיק באמת שעשיית הרעה מתוקה וחביבה אצלן, אלא שיכהידנה תחת לשונו, כלומר יעשה דבריו בסתר: 13 יחמל עליה ולא יעזבנה וימנענה בתוך הכו. יחמול עליה, כפל הענין לחוק הרבר, שכן הוא בלי ספק: ד"א שהוא מענין אשר יחריו נמתיק סוד (תהלים נה טו), ור"ל אם נודע לו שפורענות עתידה לבא עליו מהמת שחטא, בין שידע זה מעצמו, בין שאמרו לו אחרים, או ששמע שהפורענות לימים רבים הם באין עליו, לפיכך הוא בו לדבר הזה, ואינו נוהר ממנו, ויחזיק במעשיו הרעים: וי"א כי עשיית הרעה מתוקה היא עליו, אלא שהוא מכהידה עד שימצא לה מקום ויעשנה, כמו שעשה אבשלום לאמנון, שנאמר ולא דבר אבשלום עם אמנון למרע ועד טוב (מ"ב יג כב), ולבסוף כאשר ראה מקום לשעה עמד עליו והרגו: 14 לחמו במעיו נהפך מרורת פתנים בקרבו. לחמו במעיו נהפך, ר"ל ביום אירו יהפך לחמו במעיו כמרורת פתנים, כלומר רוש פתנים: וי"א עוד מעט שמאכלו נהפך במעיו כמרור, כמי ששתה סם של נחשים ולא ישקוט עד שיקיא כל מה שבלע, וזה כנוי על הרעות והצרות שיעברו עליו ויבאו לו: 15 חיל בלע ויקאנו מבטנו ירשנו אל. חיל בלע, ממון גול מאחרים ישיבנו בעל כרחו, כמו עשה לי את החיל הזה (דברים ה יו), אמר ר' יצחק מאי דכתיב חיל בלע, אמר דוד לפני הבה רבון העולמים ימות רשע זה, כלומר דואג האדומי, אמר לו חיל בלע ויקאנו וגו': 16 ראש פתנים יינק תהרגהו לשון אפעה. ראש פתנים יינק, אמר הבה על דואג כמו שהמתיק בפיו רעה, כן יבאו עליו מיני פורעניות ויינק ראש פתנים בעולם הזה שהם מרים וקשים, כמו ראש פתנים, ולשון אפעה לבסוף לעולם הבא: 17 אל ירא בפלגות נהרי נחלי דבש וחמאה. שלא יהיה לו חלק עם הצדיקים לעתיד לבא: 18 משיב יגע ולא יבלע כחיל תמורתו ולא יעלם. יגע הוא שם דבר על משקל דבר והוא קמוץ, ר"ל כשהוא משיב יגיע אחרים שגולם כבר מה הנאה יש לו כחיל תמורתו אינו אלא כמהליף ממון בממון כי מסוץ גול וממון ישיב אינו אלא כחיל תמורה ואין לו הנאה ממנו: 19 כי רציץ עוב דלים בית גול ולא יבנהו. עוב מענין ויעזבו (את) ירושלם (נחמ"ג ג ח), כלומר שגול מעובה שלהם, כגון שלקה קורות בתיהם כדי לבנות לו בהם בית, ואם הנאה יש לו ממנו לא יאריך כדי שיבנהו ולא יהיה: ד"א כי רציץ, לאחר שרציץ את הדלים נטרד מן העולם והלך לו, ועוב כל מה שגול לדלים, שהם חוררין וגובין גולתם שנגולו על פי ב"ד: 20 כי לא ידע שלו בבטנו בחמודו לא ימלט. שלו בבטנו ר"ל כשגול הגולה ואכלה לא ידע אם יהיה שליו בבטנו ואם לאו, על כן בחמודו לא ימלט, כלומר אפילו גופו אינו ממלט מן הפורענות, ואפילו כשישיב הגולה, וכמזהו ותמס כעש חמודו (תהלים לט יב), כלומר גופו, ואמר עליו חמודו, לפי שהוא רוצה לומר שימות בעצם תומו בעוד שהוא נחמד: ויש אומרים בחמודו, כמה שחמד מאחרים לא ימלט ממנו כלום אלא הכל יוקח ממנו: 21 אין שריר לאכלו על כן לא יחיל טובו. אין שריר, אין משייר אחר אכילתו כלום כדי להלק לעניים, על כן לא יחיל טובו, ולא יאריך ולא ימשך, כמו ויחילו עד בוש (שופטים ג כה), ויתכן שהוא לא יצליח, כמו ויחילו דרכיו בכל עת (תהלים י ה), ובאנשי סדום הכתוב מדבר, שהיתה עינם צרה על העניים ועל

ז אי"ר יצחק. סנהדרין ק"ו ע"ב. ח) ואמרו רז"ל ואין שריר לאכלו. שלא הושיב ת"ח על שלהנו.

האורחים, הה"ד ויד עני ואביון לא החזיקה (יחזקאל טו מז). (ח) ואמרו ד"ל אין שריד לאכלו, שלא הושיב תלמידי חכמים על שולחנו כמו (לשרידים) [ובשרידים] אשר י"י קורא (יואל ג ה), (ט) דאמר ר' אלעזר כל מי שאינו מהנה תלמידי חכמים מנכסיו, אינו רואה סימן ברכה לעולם, שנאמר אין שריד וגו'. (י) ואמר ר' אלעזר כל מי שאינו משייר פת על שולחנו, אינו רואה סימן ברכה לעולם, שנאמר אין שריד לאכלו על כן לא יחיל טובו: 22 במלאת שפקו יצר לו כל יד עמל תבואנו. במלאת שפקו, כלומר בעוד שהוא מלא טוב ויש לו כל סיפוקו אינו חסר כלום אז יצר לו: כל יד עמל, שיחזקו עליו העניים והאמללים וכ"ש החוקים, והוא כענין פסחים בזו בו (ישעי' לז כג). (ב) אמר רב המנונא אין הבי"ה נפרע מן האדם עד שתמלא סאתו, שנאמר במלאת שפקו יצר לו, וכן (ג) אמר התרגום כד תתמלא סאתיה יתפרע מניה: 23 יהי למלא בטנו ישלח בו הרון אפו וימטר עלימו בלחמו. שלא היה הפצו והשתדלותו בזה העולם כי אם למלא בטנו ולאכול ולשתות ולא מדה אחרת, לפי"י ישלח בו השם הרון אפו: בלחמו. כמו ולחומם כנללים (צפני' א י'): ד"א יהי למלא בטנו, בעוד שימלא בטנו ישלח בו הבי"ה הרון אפו, בלחמו בועף מלחמתו, ומתו ממטיר עליו, פחים אש וגפרית, (ג) ולרבותינו ד"ל יהי למלא בטנו, פרענות הבאה על הסדומים היו למלאת כריסן (ד) מן הטובות, ולא החזיקו יד עני ואביון, מלא כריסן מהפורענות, שנאמר ישלח בס הרון אפו, ומתו בלחמו, על המלחמות שהיו נלחמים עם הקב"ה, והיו מכירין אותו ומכוונים למרוד בו, שנאמר ואנשי סדום רעים וחטאים ל"י מאד (בראשית יג יג): 24 יברח מנשק ברזל תחלפו קשת נחושה. כלומר אם יברח מנשק ברזל לסוף תחלפו קשת נחושה, אינו ר"ל נחושה ממש, אלא שהיא חזקה כנחשת: 25 שלף. ויצא מגוה וברק ממורתו יהלך עליו אמים, אימות מות יפלו עליו מיד שידע בודאי שלא יהיה אחרי נפלו: ויש אומרים שלף, רמו להיך ששלף מהאשפה שלה, וברק שהוא זעף כברק כלומר כחץ ממורתו. יהלוך, כלומר שהוא מכויץ מקום שהמרה תלויה בו וחולפו: 26 כל חשך טמון לצפוניו תאכלהו אש לא ירע שריד באהלו. שריד באהלו, הנשאר באהלו יהי הרעוע ונשבר, כמו נפשו ירעה לו (ישעי' טו ד), ואמר התרגום הנמרניה נור גהינם דלא נפה ישר משוב במשכניה: (ט) ולד"ל מהו ירע שריד באהלו, שאפילו שריד שמשתייר משם ירע באהלו, ואי זה, זה לוט, שנאמר וחבט אשתו מאחריו ותהי נציב מלה (בראשית יט כו), (ט) אמר רב יהודה אמר רב כל השונה לתלמיד שאינו הגון נופל בניהנם, שנאמר כל חשך טמון לצפוניו וגומר. ירע שריד, ואין שריד אלא תלמידי חכמים, שנאמר ובשרידים אשר י"י קורא (יואל ג ה), (י) אמר רב אלעזר כל בית שאין דברי תורה נשמעין בו בלילה אש אוכלתו, שנאמר כל חשך טמון לצפוניו וגו' ירע שריד באהלו: 27 יגלו שמים עונו וארץ מתקוממה לו. כתרנומו יפרסמון אנגלי

בתרבי"א פ"ח איתא כל שלחן שאין ת"ח נהנה מומו אינו מבורך, שני אין שריד לאכלה על כן לא יחיל טובו, ואין שריד אלא ת"ח, שני ובשרידים אשר ה' קורא (יואל ג), ואולי היה זה לפני המחבר בגמרא סנהדרין צ"ב ע"ב. (ט) דאמר ר' אלעזר. סנהדרין שם. (י) ואמר ר' אלעזר. שם שם. (ז) א"ר המנונא אין הקב"ה. סוטה ט ע"א. (ח) אמר התרגום כד תתמלא. לפנינו חסרה מלת "כד". (ג) ולרבותינו ד"ל. תנחומא וירא את ח' ובתנחומא הנדרס מכבר וירא את ד'. (ד) כן חסבות. בתנחומא הגי' פורענות הבאה על הסדומים היתה למלא כריסן לפי שמלאו כריסן מן העבירות מן החמס ומן הגול לפיכך כשבאה עליהן הפורענות מילא כריסן. (ט) ולד"ל מהו ירע שריד באהלו. תנחומא וירא את ח', ובנדרס מכבר את ד' וע"ש בהערה ס"ה, ורש"י איוב שם הביא ח"ל ירע שריד באהלו אפילו לוט הנמלט מהם באה רעה לאהלו זו אשתו שהיתה נציב מלה כן מצאתי במדרש רבי תנחומא עכ"ל כוון לתנחומא שצינתי. (ט) אמר רב יהודה אמר רב. חולין קל"ג ע"א. (ז) אמר רב אלעזר. סנהדרין צ"ב ע"ב. (ח) אמר התרגום יטלמל עבור ביתיה משמאי וחסריה מודלסן ביום רוגזיה. לפנינו בתרגום משהיה וחמריה, גם הגי' ביומא דרוגזיה.

מרומא סורחגיה ודיירי ארעא יקמוץ למבאשא ליה : 28 יגל יבול ביתו נגרות ביום אפו. יגל, מענין גלה יגלה (עמוס ה ה). כלומר יהיו אוצרותיו וכל פרותיו נתונים למשסה כנהרות שהם נגרות במורד : ויש אומרים יגל יבול ביתו, כשהיה ביתו חרב ואבניו כבר נגרות כענין שנאמר והגרת (לגיא) [לגיא] אבניה (מיכה א ו). או יגל יבול ביתו, כלומר יעלו בו עשבים, כד"א גלה (קציר) [חציר] ונראה דשא (משלי כו כה). (י) ואמר התרגום ישלטל עיבור ביתיה משמיא וחמריה מזולפן ביום רוגזיה : 29 זה חלק אדם רשע מאלחים ונחלת אמרו מאל :

כ.א.

1 ויען איוב ויאמר : 2 שמוע שמעו מלתי ותהי זאת תנחומותיכם. ר"ל כשתשמעו מלתי תהי השובה אותה תנחומותיכם כאילו נהמתם אותי ודברתם על לבי דברים טובים שאוני סבלוני עד שאשלים דברי : 3 שאוני ואנכי אדבר ואהר דברי תלעיני. ר"ל תלעינן כמו שאמר שאוני לאהר שאשלים כל דברי, אם יש בהם עילא ושחיתא, אהר כך יש לכם להלעיני עלי ולחרף אותי : 4 האנכי לאדם שיחי ואם מדוע לא תקצר רוחי. תקצר רוחי, למה תתמהו על צעקתי וכי לאדם כמוני אני משיח שישמע קולי והיאך לא תקצר רוחי מלצעוק מצרה לי כשיש לי בעל דין גדול כח כזה : 5 פנו עלי והשמו ושימו יד על פה. והשמו כמו משמים בתוכם (יהוקאל ג טו) : 6 ואם זכרתי ונבהלתי ואחו בשרי פלצות. ונבהלתי, כשאלעה על לבי ודעתי שלותן של רשעים וטובתם בעולם הזה, אני מתבהל ויאחוני רעד מדבר זה, הה"ד ואחו בשרי פלצות, והוא כמו פלצות בעתתני (ישעי" כא ד) : ויש אומ' כשאני זוכר כאבי שאני אצל עצמי צדיק ואראה שלותן של רשעים אני מתבהל ומשתומם על הדבר : 7 מדוע רשעים יהיו עתקו גם גברו חיל. רשעים יחיו, זאת תשובה לחביריו שאמרו במקצת דבריהם שהקב"ה נפרע מן הרשעים בעולם הזה, ואם כן הוא הרי מצינו רשעים נמורים שמארך להם והם מתעדרים מכל טוב, ועתקו גם גברו חיל, ועתקו מענין בצואר עתק (תהלים עה ו), כלומר שמנו ועבנו וגם גברו חילם וממנס. ואמר התרגום מאדין רשיעי"א יהון איתקפו לחדא קניו נכסין : 8 זרעם נכון לפניהם עמם וצאצאיהם לעיניהם. (ה) הה"ד והוא ישקט ומי ירשיע (איוב דב כט). כשנתן שלוח לדור המבול מי בא וחיבם, ומה שלוח נתן להם, זרעם נכון לפניהם, (ג) ואמר ר' לוי לשלשה ימים היתה האשה מתעברת ויולדת, נאמר פאן נכון, (ג) ונאמר להלן היו נכונים לשלשת ימים (שמות יט טו) : וצאצאיהם לעיניהם. שהיו רואים בניהם ובני בניהם : 9 בתיהם שלום מפחד ולא שבט אלוה עליהם. (ז) מפחד המזיקין שלא היו שולטין בהן : ולא שבט אלוה עליהם. מן הייסוריין, (ח) לקיים מה שנאמר ויסתיר פנים ומי ישורנו (איוב לב כט), (י) כשהסתיר פניו מהם מי בא ואמר לו לא עשית כשורה, ומה ויסתיר מהם, (ז) שהביא עליהם את מי המבול, (ט) על האדם זה נח יחד היה לו להעמיד את עולמו מאומה אחת : 10 שורו עבר ולא יגעל תפלט פרתו

(ב) הה"ד והוא ישקט ומי ירשיע כשנתן שלוח לדור המבול. כ"ר ריש פל"ה וי"ר ריש פ"ה, ונובא בילקוט איוב רמז תקק"ח ונרשם בצדו "כ"ר" ותוא בכ"ר פל"ו. (ג) א"ר לוי שם שם. (ד) ונאמר להלן והיו נכונים לשלשת ימים. במדרש מסיים מה נכון שנאמר להלן ג' ימים, אה נכון שנאמר כאן לשלשת ימים, גם מובא במדרש שם דברי רבנן (ד) מפחד המזיקים. כ"ר שם כמאמר שלפניו. (ה) לקיים מה שנאמר ויסתיר פנים ומי ישורנו. זה ליתא במדרש שם. (ו) כשהסתיר פניו מהם. כ"ר שם. (ז) שהביא עליהם את מי המבול. בכ"ר שם סיים אחר זה הה"ד וימח את כל היקום וגו' (בראשית ז). (ח) על אדם זה נח. פה הלשון משובש וצ"ל על גוי ועל אדם יחד, והוא

ולא תשכל. (ט) עבר, מלשון רז"ל עוברת שהריחה: ולא ינעיל. לא יורה בה זרע פסולה שיהא חוזר וננעל ונחלק ונפלט מגופה בלא הריון, וכל לשון הגעלה פלישת הזרע, (י) כן לשון משנה מגעילו ברותחין, וכן כי שם ננעל מן גבורים מן שאול (ש"ב א כא) שהיו רגילין למשוה המגן, כדי שיהא חלק ויחליק הרומח והחנית המכה בו: ד"א ולא ינעיל. אינו ניתך ונמס אלא אוחה טפה שהוא מורה בנקבה נקשרת ונקפת וכזה היא מתעברת, וכן מגעילו ברותחין שהמים הרותחין מסריין את הזוהמא שיש באותו כלי ומעבירין אותה: תפלט כמו תמלט, מענין והמליטה וזכר (ישעי' סז ד), ואמר התרגום תשוב: ויש אומי' כמשמעו כלומר תפלוט אותו אמו בעתו: 11 ישלחו כצאן עויליהם וילדיהם ירקדון. עויליהם נעריהם מיד כשהיו מולידים אותם היו מהלכין על רגליהם ומרקדין לפניהם כבני הצאן. (ב) ואמר ר' לוי בערבאי קורין לינקוא עוילא: וילדיהן ירקדון. כאלין שדיא, כד"א ושעירים ירקדו שם (ישעי' יג כא), וכשהייתה אחת מהם יולדת ביום, היתה אומרת לו צא הבא לי צור להתוך בו טבורך, ואם ילדה בלילה היתה אומרת צא והדלק לי נר להתוך טיבורך. ועוד אמרו בא וראה כמה פריץ ורבין אנשי דור המבול, שכל אשה היתה יולדת ארבעה וחמשה בבתים אחד, וכשנולדין היו הולכין מיד על רגליהם, ועליהם נאמר ישלחו כצאן עויליהם, ומתוך כך הכעיסו לפני הב"ה: 12 ישאו בתוף וכנור וישמחו לקול עוגב. ר"ל ישאו לאל בשמחה ושחוק בתוף וכנור: לקול עוגב. שיר ענבים, מענין ותענבה (עלי פלגשיהון) [על פלגשיהם] (יהוקאל כג כ): 13 יבלו בטוב ימיהם וברגע שאול יחתו. כלומר בנחת, מענין וזאת המרגעה (ישעי' כה יב), כלומר לאחרי ששבעו מן הטובה ונתעדנו בהנאת העולם כל ימיהם ירדו לשאול בלא צער ולא יסורין, כענין כי אין חרצובות (תהלים עג ד), ותרנום וירד ונחת: 14 ויאמרו לאל סור ממנו ודעת דרכיך לא תפגענו. (ג) אמר ר' אחא בקש הב"ה ליתן לדור המבול ד' דברים תורה ויסורי' ועבודת הקרבנות ותפלה, ולא רצו, שנאמר ויאמרו לאל סור ממנו אל' הייסורי', ודעת דרכיך לא תפגענו, זו תורה: 15 מה שדי כי נעבדנו ומה נועיל בו נפגע בו. (ד) כי נעבדנו אל' הקרבנות, ומה נועיל כי נפגע בו זו תפלה: (ה) ד"א ויאמרו לאל סור ממנו. למה היו מורדין, שהיו זורעין שנה והיה עושה מזון לארבעים שנה, (ו) ועוד נתנאו אמרן אין אנו צריכין לטיפת גשמים, אלא איד יעלה מן הארץ והשקה את פני האדמה (בראשית ב ו), אמר להם הב"ה בטובה שהשפעת לי לכם אתם מתנאים בה, אני נפרע מכם, הה"ד והיה הנשם על הארץ וגו' (שם ז יב), וימה את כל היקום (שם שם כב), (ז) אמר ר' אלעזר איזה הוא קשה זה שאומר למלך או אני או אתה בפלטיין, (ח) או זה שאמר לא אני ולא אתה בפלטיין, כך דור המבול אמרו מה שדי כי נעבדנו, ודור הפלגה אמרו לא כל הימנו שיבור לו העליונים

סיפא דקרא שהביא, והוא ישקט ומי ירשיע (איוב לד כט) ועל זה דורש על גוי זה דור המבול ועל אדם זה נח, יחד שממנו הושחת העולם, ויש לו להעמיד עולמו מאומה שלימה ומאדם אחד, שנאמר והיה בני נח היוצאים מן התובה, ועיני בו"ר שם. (ט) עבר מלשון רז"ל עוברת ומאדם אחד יומא פ"ב ע"א וגם הר"ק בפתרון תשעים מלות בודדות הביא בסו"ח עבר (איוב כא י) אשה מעוברת. ועיני במחברתי פשר דבר בהערה י"ב. (י) כן לשון המשנה מגעילו ברותחין. ע"ז ע"ה ע"א, ור"ל כי כאשר הכלי במים רותחין יפלוט כל אשר נבלע בתוכו, עיני רד"ק בפרש"י שרש געל. (יא) וא"ר לוי פל"ז אות א' ולזה המאמר מבי"ר כוון רש"י בפ"י לאיוב שם, וסיים בהגדת בראשית, ומה ששים עור שם לך והדלק לי את הנר ב"ר, זה הוא הוספה מאיזה סופר כי הוא סיוס מהמאמר הראשון שהביא בשם הגדת בראשית. (יג) א"ר אחא בקש הקב"ה. שמ"ר פ"ל אות י"ב. (יד) כי נעבדנו אל' הקרבנות. שמ"ר שם. (יז) ד"א למה היו מורדין בתחומא בראשית אות מ' בשם ר' יצחק וע"ש בהערה ש"ה, וכן נשנה בתחומא הגדפס מכבר בראשית אות י"ב. (טו) ועוד נתנאו אמרו אין אנו צריכין לטיפת גשמים. סנהדרין ק"ה ע"א, ולזה המאמר כוון רש"י ומה נועיל מה הנאה יש לנו בו. (טז) א"ר אלעזר. ב"ר פל"ה אות ו'. (יח) או זה שאמר לא אני ולא אתה

ולתת לנו התחוננים, אלא בא ונעשה לנו מגדל וניתן ע"ו בראשו, ונתן הרב בידה ותהי נראית כאילו היא עושה עמו מלחמה, (יח) הא למדת שדור המבול אמרו לא אנו ולא הוא בפלטיץ, ודור הפלגה אמרו או אנו או הוא, דור המבול לא נשתירה מהם פליטה, אבל דור הפלגה לפי שהיו אוהבין זה את זה, לפיכך נשתירה מהם פליטה: (יט) ועוד אמרו שכל המתנאה נידון באש, שנאמר בעת יזרכו נצמתו בחומו נדעכו ממקום (איוב ו יז), בחומו מהו ברותחין, (כ) אמר ר' איבו כל טיפה וטיפה שהיה הביה מורידה עליהם היה מיתיה אותה בניהנם, הה"ד בחומו נדעכו ממקום: כי נפגע בו, מה הנאה תהיה לנו שנתפלל לפניו: 16 הן לא בידם טובם עצת רשעים, רחקה מני. בידם טובם עכשיו הוור איוב ואומ' הרי אני רואה שאינם שוקטים ויושבים בשלוח, ומבלים את ימיהם מפני זכות שיש בידם, וכן אני רואה שעצתם רחקה מני, ולא הלכתי באורחותיהם, ואעפ"כ הריני מתנסה ביסורין אלו: ד"א הן לא בידם טובם. ואמר איך הם מהבילים את עצמם לסור מאחרי השם בשביל הטוב וההצלחה שלהם, וכי בידם טובם, או ברשותם הוא, והלא אינו אלא מאת הביה, וכשיסתיר פניו מהם יגיעו ועל כן עצת רשעים רחקה מני, שלא קנאתי בהם, (כא) ואמר התרגום הא לא אשתאר בידהון טבהון: 17 כמה נר רשעים ידעך ויבא עלימו אדם הבלים יחלק באפו. כמה יאריך להם טובה עד שידעך נרם ושיחלק להם המקום אפו כהבל ובגורל, אם כן הוא שמשלם לשונאיו אל פניו למה הם מאריכין יהיו כתבן לפני רוח: 18 יהי כתבן לפני רוח וכמוין נגבתו סופה. נגבתו, מענין נגבה, על דרך השאלה, כלומר שתחטוף אותו במהירות כמו שהנגב עושה, (כב) ואמר התרגום דמטל עלוני עלעולא: 19 אלוה יצפון לבניו אונו ישלם אליו וידע. יפקוד עליהם עון אביהם, ואונו כמו לא אכלתי באוני (דברים כו יד): ויש אומ' שהוא מענין און ועולה, כמו מחשבת אונך (ירמ' ד יד): ישלם אליו וידע. הוור על האב, ור"ל שמאחר שמשלם אליו כל טוב שעשה, הוא הוור ונפרע ממנו ומכניו, כענין פוקד עון אבות על בנים (במדבר יד יח). וידע מענין ויודע בהם (שופטים ח טז), כן הורע (תהלים צ יב): ד"א יצפון לבניו אונו. בתמיהא, אמר איוב לפני הקב"ה רבון העולמים וכי מן הדין הוא שישא בעון האב הכן והרשע עצמו ינקה, שהרי האב הרשיעו כל ימיו שלאנן ושליו וימת בעוצם תומו וילקו בניו אחריו בשבילו אין זה שבחך, ומה שבחך שתשלם אליו וידע ויכיר תרשע שעשה וכי יש אלהים שופט בארץ: 20 יראו עיניו כידו ומחמת שדי ישתת. כידו, שברו ואירו. כן אמר התרגום כידו תביריה: 21 כי מה הפצו כביתו אחריו ומספר הרשיו חצצו. מה ממש הוא כמה שיהיה כביתו אחריו: ומספר הרשיו כבר חצצו. והוא בקבר, כלומר חלפו להם חליפות החין שהוא הולך במהירות, ואמי חצצו מן חין, כמו שאמר יאכר ניץ (איוב לט כו), מן אבר: וי"א שהוא מענין ויצא חוצין כלו (משלי ל כו), (כג) שתרנום כלהון אנהא, כלומר ישלמו ימיו ונכללו: 22 הלאל ילמד דעת והוא רמים ישפוט. הלאל, לי הלאל כמו ואמר פרעה לבני ישראל (שמות יד ג), אמר להם איוב כלום יש בכס איש שלמדני דעת אל ויביני אותה ויאמר לי איך מתנהג במדה זו, ויודיעני איך

בפלטיץ. כב"ר הגי' או זה שאמר אני בפלטיץ ולא אתה. (יח) הא למדת שדור המבול אמרו לא אנו ולא הוא בפלטיץ ודור הפלגה אמרו או אנו או הוא. זה חסר כב"ר שם. (יט) ועוד אמרו. וי"ר פ"ו אות לי בשם ר' לוי. (כ) א"ר איבו. במדרש שם טובא בשם ר' יוחנן. (כא) ואמר התרגום הא לא אשתאר בידהון טבהון. לפנינו בתרגום הא לא ישתאר בידהון טוביהון. (כב) ואמר התרגום דמטל עלוני עלעולא. הביא גי' משובשת ולפינו נאמר לנכון דיטלטיה עלעולא. לכן במקום דמטל עלוני שהביא יש להחבירה וצ"ל דיטלטיה, וראיתי כי המתורגמן כשרש מזו ב הביא לנכון כמו שהוא לפנינו. (כג) שתרנום כלהון אנהא. לפנינו בתרגום משי' כלהון כהרא. (כד) ואמר התרגום

ישפט הרשעים, ואינו רואה זה אבל יש רשעים שמוניע אליהם כמעשה הצדיקים, הה"ד זה ימות בעצם תומו (פסוק כג), וזה ימות בנפש מרה (פסוק כה): 23 זה ימות בעצם תמו כלו שלאנן ושלו: 24 עמינו מלאו חלב ומה עצמותיו ישקה: 25 וזה ימות בנפש מרה ולא אכל בטובה: 26 יחד על עפר ישכבו ורמה תסכה עליהם: יחד על עפר ישכבו, ואין יכול להבחין אי זה מהם הרשע, ואי זה מהם הצדיק הרי מקרה אחד לכל (קהלת ט ג), ואמר התרגום הלא אפשר דלא לאה ילוף מנדעא והוא שמי מרומא דאין: (כס) בעצם תומו, בעוצם שלימותו ותמימותו שלא ראה שום יסורין מעולם, אלא כל ימיו שלאנן ושלו: והלמ"ד של שלאנן נוסף, ויתכן שהיא תיבה מורכבת מן שליו ושאנן: עמינו, איברו לפי הענין: ויש אומרים מקום רביצת צאנו ובקרו מלאו חלב, (כו) שכן בלשון רז"ל מקום מטען וטוענו בבית הבר: ישוקה. כל אחד ואחד מן העצמות משוקה ממה: 27 הן ידעתי מהשבותיכם ומזמות עלי תהמוסו, קודם שתדברו אלי ידעתי שתחדוני ברשע ותשוו אותי לרשעים וביתי לביתם, כי תאמרו אמת שאין הרשעים מאריכין ואם לאו אי זה בית איוב הנדיב, ואיה בית הרשעים, הרי דימהו בהם, וכולם כלו ברשעים ואת היא מחשבת החכם והרשע שבלבבכם: 28 כי תאמרו איה בית נדיב ואיה אהל משכנות רשעים: 29 הלא שאלתם עברי דרך ואתותם לא תנכרו, תנכרו מענין ויתנכר אליהם (בראשית מב ז), כלומר אל תנכרו אותם שהם מספרים לכם: ד"א שהוא מענין ויכר יוסף את אחיו (שם שם ה), (כז) אמר התרגום וסמינהון לא משתמודעון, כלומר שלא חכירו אותם: 30 כי ליום איד יהשך רע ליום עברו יובלו, איד יהשך רע, רע הוא שם הרעה, כמו אשר השכתי לעת צר (איוב לח כג), ור"ל ליום איד נגזו הרע ואינו מבהין בכאו בין צדיק לרשע: ליום עברות יובלו, כלומר בני העולם כפי מולם פי מעשיהם, ומאחר שכך היא המדה, מי יגיד על פניו, מי יאמר לו מה תעשה והוא עשה, וכאשר תבא ייסורין על בני אדם משלם לו לאותו מקבל והוא לקברות יוכל: ד"א כי ליום איד, ר"ל הרע אעפ"י שהוא עכשוו שרוי בשלוה וצנוע הוא ומנוח ליום איד שהוא ראוי לבא עליו: 31 מי יגיד על פניו דרכו והוא עשה מי ישלם לו, על פניו, יש אומרים שהוא מענין דבר דבור על אפניו (משלי כה יא), כלומי מי יגיד לך דרכו של הב"ה על אפניו ועל אמתתו אין לעמד על דרכיו: 32 והוא לקברות יוכל ועל גדיש ישקוד, גדיש, כל דבר שהוא צבור במקום אחד נקרא גדיש, וכן ונאכל גדיש (שמות כב ה), כלומר מי ישקוד על גדיש של עפר, והוא רמו למצבת קבורתו. 33 מתקן לו רגבי נחל ואחריו כל אדם ימשוך ולפניו אין מספר, רגבי נחל, הם פירורין של נחל ושל עפר, וכן ורגבים ידובקו (איוב לח לח): וי"א שהוא הריצין סביבות, (כס) ואמר התרגום כסימו ליה נרגשתא דנחלא: ואחריו כל אדם ימשוך, בין צדיק בין רשע, כי צדקת הצדיק לא תצילנו מן המיתה, כי סוף

הלא אפשר, זה שייך לפסוק כ"ב כי על הכתוב הלא ולמד דעת תרגם כן. (כס) בעצם תומו בעוצם שלימותו, מוסב על פסוק כ"ג, (כו) שכן בלשון רז"ל מקום מטען וטוענו בבית הבר, אין ספק שצ"ל מעטן, ומלת מקום יש למחוק מן הספר, והביא שכן בלשון רז"ל מעטן, כמו הנוטל זהים מן המעטן וכתב הערוך פי' כלי שנותנין בו זהים מלשון עמינו מלאו חלב, וגם יש לתקן שצ"ל עומטן בבית הבר, והוא במנחות פי' ע"א, וגם רש"י הביא עמינו לשון משנה הוא עומטן בבית הבר כו, ואותו כלי שצוברין אותו כדי להאסף שמונו לחיכו נקרא מעטן, והרד"ק בפרשים הביא בשם רבי יונה כי בלשון ערבי יקראו עמינו המקומות שמקבצין בהם המים וזולתם, לכן אולי צ"ל בדברי המחבר ובלשון רז"ל מקום [שמקבצין בו המים נקרא] מעטן. (כז) ואמר התרגום וסמינהון לא משתמודעון, לפניו בתרגום בטעות וכמוהו לא משתמודעון, וצ"ל כמו שתביא המחבר וסמינהון וכן אות ס עשית ב תרגום כן על אותה, ותרגום אות סיני, אבל כמון הוא תרגום מן אר"ב. (כס) ואמר התרגום כסימו ליה נרגשתא דנחלא, לפניו כסימן ליה נרגשתא דנחלא, וכן תרגם

כל אדם למות, אבל לפעמים ינצל ממיתה משונה: 34 ואיך תנחמוני הבל ותשובתכם נשאר מעל. הבל של תינוקות של בית רבן, ודינו להיות בהבל, כלומר איך תנחמוני בדברים בטלים שאמרתם לי אם אתה הכינות לבך, כי אז תשא פניך ממום אני רואה שאין המכשול תלוי בעון אלא הבל כאשר לכל מקרה אחד לכל, והכל תלוי במול, ואין נשאר בידכם אלא תשובת מעל: וי"א שהוא מענין שאר בשרו (ויקרא י"ח), כלומר ותשובותיכם נשארו בי, כי אני מועל, זה הוא עיקר דבריכם שאני מועל ואין לכם תשובה אחרת, (ט) ואמר התרגום ותיובתכון אשתאר בכון שקר: (ז) ולרבותינו ז"ל מהו נשאר מעל, ר' אבא בר כהנא ורבותינו של דרום, ר' אבא בר כהנא אמר נשתייר בהם כובים, כד"א ומעלה מעל בהי' (שם ה כא), ורבותינו של דרום אמרו לית תותבתכון ממרקן, לית קרמייאתא דמיין לאתרייתא, ואהרייתא דמיין לקרמייאתא:

כ.ב.

1 ויען אליפו התימני ויאמר: 2 הלאל יסכן גבר כי יסכן עלימו משכיל. הלאל יסכן גבר, ויעיל ובאי זה צד יוכל אדם להועיל כרוב שיש לו על המקום. וכי ויעיל על לעצמו כרוב שכלו מהבורא: כי יסכון עלימו משכיל. לשון רבים, כמו ישר יהוו פנימו (תהלים י"ז), דרך גדולה והשיבות כנגד הבורא לא שיש שתי רשויות: ד"א הלאל יסכון גבר, דינו כך הוא, הלאל יסכנו גברים משכילים אשר יסכון עלימו, כלומר כלום ויעיל אדם משכיל לאל במה שהועילו השם ית' הוא יתן חכמה מפיו דעת ותבונה, והוא מועיל לכל באי העולם: ד"א הלאל שהוא מענין הבטחה, כמו הסכן נא עמו ושלם (איוב כב כא), כלומר וכי ראוי הוא לגבר שיבטח בעולם הזה, ויבטח על הב"ה שישלם לו שכר בעולם הזה מיד, והלא אין הבטחה לצדיקים בעולם, והוא יבטח עלי משכיל: וי"א כי יסכן הכא הוא לשון תוכחה לפי הענין, ודינו לאל יוכיח גבר או יוכיח בין שניהם משכיל. (ט) ואמר התרגום האפשר דלאלאה יליף בר נש וכד יליף אפשר דעלהון משנה: 3 החפץ לשדי כי תצדק ואם בצע כי תתם דרכיך. החפץ לשדי כי תצדק, מה הגאה יש לו אם תצדק מעשיך בתוכיך לפנינו ומה בצע ומה תועלת לו כי תתם דרכיך אם תהיה תמים: 4 המיראתך יוכיחך יבא עמך במשפט. המיראתך יוכיחך, וכי מחמת יראה שהוא ירא ממך יבא ויתוכח עמך, הלא רעתך רבה, שהיסוריך מעידין על רוע מעשיך ורוב עונותיך, ואין אנו צריכין ראה אחרת: ד"א המיראתך, מקרה זה הוא טעם המקראות אשר לפניו, וכך אמר אליפו לאיוב אלו היית חוטא לפני המקום ומורד בו בדבר שמויקן, או שהיה מתירא ממך מחמת נזקך, הוא היה מונעך ומכריחך שלא לחטוא ושלא למרוד בו, אבל הרבר אינו כן, אלא הרי הוא נתן לך רשות והשלטן בעצמך, ואתה ברשותך לעשות כל מה שתמצא אם טוב ואם רע, כענין שנאמר ראה נתתי לפניך את החיים ואת הטוב ואת המות ואת הרע (דברים ל טו), ואעפ"כ ובחרת בחיים, להנאתך כדי להועילך לא שיועיל לו צדקך ולא יזיק לו רשעך: 5 הלא רעתך רבה ואין קץ לעונותיך: 6 כי תחבול אחיך הנס ובנדי ערומים תפשיט.

מתק בסס. (ט) ואמר התרגום ותיובתכון אשתאר בכון. לפנינו בהון. (ז) ולרבותינו ז"ל ר' אבא בר כהנא ורבותינו של דרום. פסיקתא רבתי נחמו המתחיל ד"א נחמו נחמו ז"ה איך תנחמוני הבל ותשובתכם נשארה מעל ר' אבא בר כהנא ורבותינו שבדרום כו' ועיין שם בהערות וידיד הרב הגדול מהר"ם איש שלום, ועיין בפסיקתא דר"ב נחמו הערה פ"ב פ"ג פ"ד.
(ט) ואמר התרגום האפשר דלאלאה יליף בר נש. לפנינו בתרגום אפשר דלאלאה ואלוף

מי שהם עכשיו ערומים, כמו ולעות מאוני מרמה (עמוס ה ה), שהם עכשיו מרמה:
 7 לא מים עיף תשקה ומרעב תמנע לחם: 8 ואיש זרוע לו הארץ ונשווא פנים
 ישב בה. ואיש זרוע לו הארץ, בתמיה, ובי מחמת שהייתה גדול ונשווא פנים ובעל
 זרוע תירש את הארץ, כלום ראוי הוא לרשע להתקיים בעולם בשביל שהוא בעל
 תחבול אהיך הנם, בלי שום דין שיש לך עליהם: ובגדי ערומים תפשיט,
 זרוע, ואמר התרגום, ונבר נצהין ליה ארעא וסכור אפיין יתיב בה, (3) ולרד"ל כל המגביה
 ירו על חברו, רב הונא אמר תקציץ שנאמר זרוע רמה תשבר, ר' אליעזר אומר אין
 לו תקנה אלא קבורה, שנאמר ואיש זרוע לו הארץ, ואמר ר' אלעזר לא ניתנה קרקע
 (ג) אלא לאיש זרוע, שנאמר ואיש זרוע לו הארץ: 9 אלמנות שלחת ריקם וזרועות
 יתומים ידבא: 10 על כן סביבותיך פחים ויבהלך פחד פתאום: 11 או חשך לא
 תראה ושפעת מים תכסך, או חשך לא תראה, או שמא אתה סבור שתעשה מעשיך במחשך
 בסתר: ושפעת מים תכסך, הם המון מים, וכן שפעת גמלים (ישעי' ס ו), ור"ל מים
 המקרים עבים תכסך, ואמר התרגום, או בחשוק תשרי ולא תחמי וסוגעת מיא תחפוך:
 12 הלא אלוה גובה שמים וראה ראש כוכבים כי רמו, הלא אלוה גובה שמים, אל
 יעלה ברעתך לומר שהאלוה בנבה שמים ולא ישפיל לראות במעשה בני האדם, וכן
 מפני שאתה רואה ראשי כוכבים כי רמו, תאמר בלבבך מה ידע אל הבעד ערפל
 ישפוט, כלומר מאחרי החשך יראה וישפוט, הנה עבים סתר לו ולא יראה וראש
 כוכבים הוא, כלומר כי תשא את ראש בני ישראל (שמות ל יב), כלומר כללם וכן
 ראש דברך אמת (תהלים ק"ט קס), כלומר כלו: 13 ואמרת מה ידע אל הבעד ערפל ישפוט:
 14 עבים סתר לו ולא יראה וחוג שמים יתהלך, וחוג שמים, הוא הגלגל, מענין
 ובמהוגות יתארתו (ישעי' מד יג), ואמרו ר"ל כעביה של ארץ כך עובי של רקיע,
 שנאמר היושב על חוג הארץ (שם מ כב), וכתוב וחוג שמים יתהלך, ואמר התרגום
 ותקף רומא דשמיא יטייל: 15 האורה עולם תשמור אשר דרכו מתי און, הארה
 עולם גנוי, וכי אתה מאמין בקדמות העולם אשר דרכו מתי און, ולכך אתה אומר אין
 שינוי בא מחמת הבורא ועל כן לקו אותן מתי און, כלומר אנשי דור המבול:
 16 אשר קמטו ולא עת נהר יוצק יסודם, אשר קומטו, בלשון ישמעל הוא עקידת
 ידים ורגלים להריגה או לשחיטה: ויש אומי שהוא מתרגו' יתמך דברי לכוך (משלי
 ד ד), יקמיט מילי לכוך, כלומר יתב להון ארכא אבל ולא עת גדול, וכיון שלא חזרו
 בהם נהר יוצק יסודם עד שהוצק נהר ליסודם שהוא העפר וימחו מן הארץ. (ט) תניא
 אמר ר' שמעון החסיד אשר קומטו אלו תתקע"ד דורות שקומטו [להיכראות] קודם שנברא
 העולם, ולא נבראו, עמד הב"ה ושתלם בכל דור ודור (ירמי' כו יט), והן הן עוי פנים שברור,
 (ו) יהול עליהם דינור בניהנם שכן כתיב על ראש רשעים יהול, ורב אחא בר יעקב
 אמר על ראש אשר קמטו, שנאמר אשר קמטו וגו', (ז) ולרד"ל אשר קמטו אלו ת"ח
 שמקמטין עצמן (ח) משיגה על דברי תורה בעולם הזה, הב"ה מגלה להם סוד לעולם
 הבא כנהר, שנאמר נהר יוצק יסודם: 17 האומרים לאל סוד ממנו ומה יפעל שדי
 למו: 18 והוא מלא בתיהם טוב ועצת רשעים רחקה מנו: 19 יראו צדיקים
 וישמחו ונקי ילעג למו: 20 אם לא נכחד קימנו ויתרם אכלה אש. קימנו, כמו

גבר. (3) ולרד"ל כל המגביה. סנהדרין נ"ח ע"ב. (ג) אלא לאיש זרוע. בגמרא אלא לבעלי זרועות
 (ד) ואמרו ר"ל כעביה של ארץ כך עוביה של רקיע. ירושלמי ברכות פ"א דף ב' כ"ש שעוביו של
 רקיע מוהלך חמשים שנה כך עוביה של ארץ ועוביו של תהום מוהלך חמשים שנה. ומה מעט היושב
 על חוג הארץ וכתוב וחוג שמים יתהלך, וכתוב בתוקף חוג על פני תהום. חוג חוג לגזירה שזה.
 (ט) תניא א"ר שמעון החסיד. חגיגה י"ג ס"ב. (ו) יהול עליהם דינור. עיין בגמרא שם במאמר
 שלפניו. (ז) ולרד"ל אשר קמטו אלו ת"ח. חגיגה י"ד ע"א. (ח) משיגה. מלה זו הוסיף המחבר

קיימים ואם לא הוא כמו שבועה, כלומר באמת שנכחד קימם מן העולם, והוא כמו ושם ידבר עמנו (הושע יב ה) כלומר עמו: ויתרם אכלה אש. ועוד נתרה באותם רעת אחרים, כלומר שמאמינים בקדמות העולם ואכלתם אש, והם אנשי סדום ועמורה, כדכתיב וימי המטיר על סדום ועל עמורה גפרית ואש (בראשית יט כב): (ט) ד"א אם לא נכחד קימנו. בצר, ר"ל יקימנו מכל היקום וענינו באמת. לא נכחד יקימנו מכל וכל במכול שהרי נשאר נח ובניו, ויתרם אכלה אש ממונם וחילם וכמהו הלא נסע יתרם עם (איוב ד כה), יתרת עשה (ירמי' מה לו), (י) ואמר התרגום אין לא מנע מלאקים ומותרהו נמרת אשתא. (כ) ור"ל אמרו אם לא נכחד קימנו, (ג) בתחלה אבד הקבי"ה ממונם שלא יהו אומרים מממוניו הוא צריך, ואחר כך ויתרם אכלה אש, שהיו רואין בלורית של זהב (ג) נחכת באש: 21 הסכן בהם ושלם בהם תבואתך טובה. הסכן מענין ההסכן הסכנתי (במדבר כב ל), כלומר למד עצמך תמיד להיות שלם ביראתך, וכוה תבואתך טובה, ור"ל תבואתך טובה, וכאלו כל התיבה מורכבת מן תבואתך ומן באתך: ויש אומי הסכן נא בטה עליו והשלים כל מדותיך: אליו יבא לך כל טוב, (ד) ואמר התרגום אליף כרון עמיה והשלם כהון עללתך טובא: 22 קח נא מפיו תורה ושים אמריו בלבבך. קח הוא מענין קבלה ולימוד, ואמר התרגום גמר [כדון] מפומיה אוריתא: 23 אם תשוב עד שדי תבנה תרחיק עולה מאהליך: 24 ושית על עפר בצר ובצור נהלים אופיר. על עפר בצר, על הכא הוא מקום כ"ף כמו על שדה הארץ כלומר מכשרה הארץ, ור"ל אם תשוב עד שדי בכל לבבך תשית לך בעפר בצר, כלומר יהיה לך ממון הרבה וכסף וזהב ומרגליות בעפר, כענין שהיה הכסף בירושלם כאבנים, ולפי שהכנסים והכסף והזהב רוב בני אדם נותנין אותם במקום מבצר, אמר בהן בצר: ובצור נהלים אופיר. ר"ל זהב אופיר שאופיר הוא מקום שמביאין ממנו הזהב, כמו ללכת אופירה לזהב (מ"א כב מט), זהב מאופיר (שם י יא), (טו) ואמר התרגום ושוי על צרך תקוף והיך טנאר דנחלייא אופיר, והוא אצלו מענין ערים גדולות ובצורות (דברים א ב), 25 והיה שדי בצריך וכסף תועפות לך. וכל כך יהיה בצר עד שתאמר די, והוא מענין בצר האמור למעלה, והראיה וכסף תועפות לך, כלומר אומין וחסון והוא שם על משקל תוצאותיו, ומענינו כתועפות ראם לו (שם כג כב): ד"א והיה שדי בצרך. דינו על צריך, והבי"ת במקום על, והוא מענין עוף, וכמו שנאמר יניע כפיך כי תאכל (תהלים קכב ב), לפי שאינו בא לאדם אלא על ידי עייפות ויגיעה: (טז) וי"א מן התרגום כפול עוף, כלומר שיהיה הכסף כפלים מן הבצרים שאמר בהם והיה שדי בצריך, (יז) ואמר התרגום ויהי

וליתא בגמרא וכן מלת "בנהר" ליתא שם. וראיתי כי המאמר מהגונה מובא גם בילקוט איוב רכז תתק"ח ושם הביא ג"כ מאמר אחר "וש"ה ועוז מולך כל העוז והגבורה של הקבי"ה כו. ונרשם בבליין "מדרש" צ"ל הנחומא והוא בריש משפטים וענין שם בתערה א. (ט) ד"א קימנו בצרי. וכן הראב"ע הביא ור"ל רובי המפרשים אמרו שהוא קימנו בקמץ קמן שהוא צרי"י תחת המ"ם. והכונן שהוא חסר דגש והוא קימנו, ובעל מנחת שי הביא קימנו בספרים שלנו המ"ם קמוצה, והראב"ע כתב רובי המפרשים אמרו שהוא בצירי תחת המ"ם, והרד"ק כתב שהוא בקמץ במקום צירי. (י) ואמר התרגום אין לא מנע מלאקים. לפנינו אין לא אתמוניעו מלמקום. (יא) ור"ל אמרו. ב"ר פכ"ה אות ד. וראיתי ברש"י באיוב שהביא על הכתוב הזה ר' תנחומא דרש שהיו בעלי קומה ולא מתו בתהומות וכאו עליהם רותחין מלמעלה וזה יתרם קומה ותרם שלהם ע"כ והוא לקוח מן תנחומא נח אות י. (יג) בתחלה אבד הקב"ה ממונם. דרש קימנו מולשון היקום אשר על פני האדמה. (יג) נחכת באש. במדרש בטענת גתרות באש. (יד) ואמר התרגום אליף כרון עמיה והשלים. לפנינו ותשתלם. (טו) ואמר התרגום ושוי על צרך תקוף והיך טנאר דנחלייא אופיר. לפנינו ושוי על עפרא כרך תקוף והיך טינאר דנחלייא דהבא דאופיר. (טז) וי"א מן התרגום כפול עוף. כוונתו רבוע יהיה כפול (שמות כח טז) ת"א מרבע יהי עוף, וכן רבוע היה כפל ושם לט ט) ת"א מרבע הוה עוף ומוזה מה שמביא המחבר במאמר שלאחריו. והוא מגמרא ברכות ס"ג ע"א פרינסתו מעופפת לו כצפור. טנאר וכסף תועפות לך. ופרש"י תועפות לשון כפילה כמדתרגמינן וכפלת (שמות כו) ותעוף. (יז) ואמר התרגום ויהי שדי בקף תוקף. לפנינו

שדי בכף תוקפך ומן כסף תקוף רומא דילך. (יט) ולרו"ל והיה שדי בצריך, שיהיה עמך בעת צרה, כד"א עמו אנכי בצרה. (תהלים צא טו). (יט) ד"א אם יבאו שנאיך אהי כנגדם. ד"א שהוא נעשה חומותיך ואין בצריך אלא הומה כד"א ומבצר משנב חומותיך (ישעי' כה יב). (כ) ואמר רב הונא בן ברכיה משום ר' אלעזר הקפר כל המשתף שם שמים בצערו כופלין לו פרנסתו, שנאמר והיה שדי בצריך וכסף תועפות לך. (רי) שמואל בר נחמני אמ' פרנסה מעופפת לו, שנאמר וכסף תועפות, וכתוב בצפרים עפות: 26 כי או אל שרי תתענג ותשא אל אלוה פניך. ותשא אל אלוה פניך, לא תבוש מלהרים פניך אליו ולשואל ממנו כל צרכיך. כיון ששבת אליו בכל לב, ותעתיר אליו וישמעך, ובלבד שתשלם לו נדך: 27 תעתיר אליו וישמעך ונדרים תשלם: 28 ותגור אמר ויקם לך ועל דרכיך נגה אור. (כא) שתהיה אתה גזור מלמטה והב"ה מקיים מלמעלה: 29 כי השפילו ותאמר גוה ושה עינים יושע. כי השפילו ותאמר גוה, ואם הושפלו בני דורו וישחו עיניהם אתה תהיה מגביה אותם ומושיעים בכותך: 30 ימלט אי נקי. (כג) כלומר אין נקי, כלומ' השמיע אל כל יהודה אין נקי, וכמהו אי כבוד (ש"א ד כא), כלומר אין כבוד: ויש אומרים שענינו כמו האי הוה (ישעי' כ ו), כלומר ימלט אחד כמה ארצות, וכן יהיה ונמלט בכור כפך, כלומר יושבי אי וכל שכן שתמלט עצמך, (כג) ואמר התרגום ארום דארא דאיתמאיך במימרך יתעבד גוותן וכחוש בפורחנא תפרוק. (כד) ימלט ישויב גבר דליתוהי זכאי בזכותך (כס) ואשתויב בכרות ירך. (כו) ת"ר פעם אחת יצא רוב אדר ולא ירדו גשמים, שלחו לחוני המעגל להתפלל שירדו גשמים, לסוף התפלל וירדו גשמים, שלחו לו בני לשכת הגזית ותגור אומר ויקם לך ועל דרכיך נגה אור, אתה גורת מלמטה והקב"ה קיים מאמרך מלמעלה, ועל דרכיך נגה אור, שהיה העולם אפל והארת אותו בתפלתך, כי השפילו ותאמר גוה דור שהיה שפל הגבהתו בתפלתך. ושה עינים יושע דור שהיה שח (בעיניו הגבהתו) [בעונו הושעתו] בתפלתך. ימלט אי נקי, דור שאינו נקי מלסתו [בתפלתך]. ונמלט בכור כפך, [מילסתו] במעשה ידיך הברורים:

כג.

1 ויען איוב ויאמר: 2-3 גם היום מרי שחי ידי ככדה על אנהתי. מרי שחי, לפי שהשיבו אלימו ואמר לו דברי ניהומים, דכתי' והיה שדי בצריך (איוב כב כה). אמר לו אחר כל זאת מרי שחי במקומו עומד, כי אין נחמה בדבריכם, והוא מענין כל מר מתוק (משלי כו ז): וי"א שהוא מענין גורא מאד, (יואל ב יא), כלומר חזק וקשה, ר"ל עודנו בחוקתו והרי הוא הולך וחזק: וי"א שהוא מענין מרו ועצבו (ישעי' סג י), כלומר שנוי ומשונה: ידי ככדה על אנהתי. מכת ננעי תקפה יותר מאנחתו, ואינו נאנה כפי מה שיש לו לעשות על רוב ננעו: אבא עד תכונתו לשובטי, אבא

כך תוקפך, ותרגום בצורות כריכן, כמו והקרים בצורות וקרואי כריכן, מעיר מבצר מקרון כריכן, וכן תרגם כאן על בצריך כך תקוף. (יט) ולרו"ל והיה שדי בצריך שיהיה עמך בעת צר. במדרש שמ"ר סוף פ"ו והיה שדי בצריך עשה אותו בצריך שיהא עמך בצרה שמגיע אתכם. שנאמר עמו אנכי בצרה. (יט) ד"א אם יבואו שנאיך, שמ"ר שש. (כ) ואמר רב הונא. ברכות ס"ג ע"א. (כא) שתהיה אתה גזור. תענית כ"ג ע"א. ומובא גם בילקוט איוב רמז תתק"ח, ובילקוט שם הביא עוד מאמר אחר, ד"א ותגור אומר ויקם לך זה יעקב כו ונרשם בעדו "מדרש" וצ"ל "ב"ר" והוא כב"ר פע"ט אות ג'. (כג) כלומר אין נקי. עיין רש"י מה שהביא בשם מנחם. (כג) ואמר התרגום ארום דארא. לפנינו בתרגום ארום דרא דאמאיך ותעבד גוותן ושותו בסורחנא תפרוק. (כד) ימלט. ר"ל על הכתוב ימלט תרגם (כס) ואשתויב בכרות ירך, לפנינו בכריות ירך. (כו) תמו רבנן, תענית כ"ג ע"א.

עד תכונתו עד מכן כסאו, ואמר התרגום מן יגזור אינדע ואשכחוניה איתי עד מדור ביתיה מקדשה: 4 אערכה לפניו משפט ופי אמלא תוכחות. תוכחות דברים: 5 אדעה מלים יענני ואבינה מה יאמר לי: 6 הברב כח יריב עמדו לא אך הוא ישים בי. הברב כח, בתמיה וכי מפני שיש לו כח יתר ממני יריב עמדו להתנבך עלי, לא אלא הלילה לאל מרשע אך הוא ישים בי ישכיל ויראה בעיני, מן וישמו וישכילו (ישעיה מא כ): 7 שם ישר נבח עמו ואפלטת לנצח משפטי. שם במקום אם, לדין ישר מפעלותי יהא נוכח ונגלה ונראה עמו ושם אפלטת נפשי משופטי, כי ידע תומתי ואצא ואבא מלפניו זכאי, כי לא ימצא בי עול, וישר שם דבר שהוא קמ"ץ, ונוכח מופעל שהוא קמ"ץ: 8 הן קדם אהלך ואיננו ואחור ולא אבין לו. אהלוך אבל מה אעשה הן אהלוך ממורח ומערב ולא אמצאנו: 9 שמאל בעשתו ולא אתו יעטוף ימין ולא אראה. שמאל בעשתו, צפון כשבראו לא עשה בו מקום שאראנו משם: יעטוף ימין. קדם מזרח, כמו שנאמר קדמה מזרחה, (שמות כז יג) ואחור הוא המערב, הואיל ומזרח קדמת העולם, המערב אחורי העולם, שמאל צפון ויורה עליו יעטוף ימין, שהוא כנגדו, כמו שנאמר צפון וימין אתה בראתם (תהלים פט יג), אחו כמו אחוה, ויתכן שיהיה י"ד יעטוף במקום א', כלומר אעטוף ויהיה כמו אהלוך: 10 כי ידע דרך עמדי בחוני כוהב אצא. כלומר אם יבין אותי כוהב אצא: 11 באשרו אחוה רגלי דרכו שמרתי ולא אט. באשרו במענלו, כלומר בדרך מצותיו, כענין והלכת בדרכיו (דברים כח ט), ומענינו מנן אשרו (תהלים מ ג): ולא אט, ולא נשיתי מדרכו, וכמהו ואט אליו אוכיל (הושע יא ד): 12 מצות שפתיו ולא אמיש מחקי צפנתי אמרי פיו. אמרי פיו, כלומר מה שצוני עשיתי ויותר מחקי החמרתו על עצמי בדבריו ובמצותיו שצוני לעשות סיון לתורה: וי"א מחקי, מענין כי חקך וחקך בניך (ויקרא י יג), כלומר יותר צפנתי אמרו ממאכלי ומשקי שאין היות זולתם. (א) וארו"ל איוב מעצמו הכיר הב"ה, מנין שכן הוא אומר מחקי צפנתי אמרי פיו: 13 והוא באחד ומי ישיבנו ונפשו אותה ויעש. (ג) הב"ה נוסף, (ג) וכן אמר התרגום והוא חד: וי"א שהב"ה משרש המלה, כמו בי ביה שמו (תהלים סח ה), (ד) והטעם עמוק עמוק הוא: ד"א והוא באחד. ובענין אחד לא ישיגהו מקרה. אני מאמין שהוא ברא העולם כחפצו, לא כחפץ מקרי, אך כחפץ נצחו, כמו שנאמר ונפשו אותה ויעש, כל זה אני יודע ומאמין, לא כשאמרת לי (באורח) [הארח] עולם השמור (איוב כב טו), שחשדתני שאני מאמין בקדמות העולם: ד"א והוא באחד. לפי שהוא יחיד בעולם, ויודע דעתם ומחשבותם של בריות, ומה יש להם לדבר בפניו, ונפשו אותה ויעש, כל אשר חפץ עשה, ויתכן שיהיה אותה מענין והתאוותם לכם (במדבר לד י), לשון נבול וחוק, כלומר וכחפצו גזור ומקיים. (ה) דרש ר' פפס והוא באחד ומי ישיבנו, לפי שהוא יחיד בעולמו ודן יחיד לכל באי עולם, ואין להשיב על דבריו, ולא מי שימחה בידו, אלא ככל מה שירצה לעשות בצדק ובמשפט עושה, ונפשו אותה ויעש, אמר לו ר' עקיבא דיין פפס [אין דורשין כן, א"ל] מה אתה מקיים והוא באחד ומי ישיבנו [א"ל] שלא להשיב על דבריו מי שאמר והיה העולם, לפי שהכל באמת, והכל בדין,

(ב) ואמרו ר"ל איוב מעצמו הכיר הב"ה. במ"ר פי"ד אות ב' וחושב שם די בנו אדם שמעצמו הכירו להקב"ה ואחד מהם איוב. (ג) הב"ה נוסף. הראב"ע הביא יש אומרים שהב"ה נוסף והאמת שאינו נוסף ולא אוכל לפרש כי יש בו סוד גדול. (ג) וכן אמר התרגום והוא חד. לפינו בתרגום הוא יחידאי. (ד) והטעם עמוק עמוק הוא עיון הערה ב' מה שהבאתי בשם הראב"ע. (ה) דרש ר' פפס. תנחומא וירא את כ"א ובתנחומא הנדפס מוכר שמות אות י"ה. ומובא בילקוט איוב רמז תקק"ח בשם התנחומא והוא בפ' וירא כמו שציינתי. ונשתה גם במכילתא בשלה מסכת

(ו) ושכן כתיב ואראה את יי' יושב על כסא (ישעיה ו א), ז) אמר ר' סימון כסא שמפריש בין מיתה לחיים: 14 כי ישלים חקי וכהנה רבות עמו. כי הוא ישלים חקי, כי לא ישיב ידו ממני עד שישלים חק גזרות פורענות שנוד עלי, כי כהנה רבות עשה שאינו גומל לאדם כפי דרכיו, ועל כן מפניו אבהל: ד"א על ששמרתי דרכיו אבקש מלפניו שישלים לי כל צרכי, וכהנה רבות עמו, כי מה טובות גמל לעבדיו על כן מפניו אבהל סמוך על פסוקים שאחריו, על שהאל הרך לבי והבהילני ביסורין ועל כן אבהל ואפחד ואשתומם להתבונן את משפטי, כי לולי שהוא עשה ומירו היתה, לא באה עלי פורענות כזה שנצמתי בחשך הייסורין, ולא מפני כסה אופל ומכאובות, ועל שאני צדיק אני מחוייב בשופט צדק וידעתי שממנו הרעה לי, על כן אבהל ואשתומם, ואמר מדוע אשר לא נפצנו עתים, כלומר עתים רעים אלו שיודעו ועברו לא יחוו ימי הפורענות שפוך המתך על אשר לא ידעוך, ועל אשר נבולות ישיגו: 15 על כן מפניו אבהל אתבונן ואפחד ממנו: 16 ואל הרך לבי ושדו הבהילני: 17 כי לא נצמתי מפני השך ומפי כסה אפל:

כד.

1 מדוע משדי לא נצפנו עתים וידעו לא חוו ימיו. ואל הרך. מענין יראה ופחד, וכן אל ירך לבככם (דברים כ ג): ונצמתי. מענין יצמתם יי' אליהו (תהלים צד בנ), לשון השתתה ואבוד. (ז) ואמר התרגום איתפרגות: וי"א שענינו אני תמה בעצמי איך לא נצמתי, ולא מתי מחמת יסורין אלו: לא חוו ימיו. מן הזה הוית (דניאל ב לא), ג) והוא מלעיל, כמו העומר קרבנו לך: ויש אומרים שהוא מענין אל מחוץ הפעם (תהלים קו ל), ולפי' הוא מלעיל, כלומר לא עמדו על קצבות ימיו: ד"א מדוע יודע שמשדי לא נצפנו עיני הרשעים, שאם הוא מאריך להם הוא מביא עליהם הרעה לימים אחרים, ויודעו לא חוו ימיו, ומדוע יודעו של מקום לא חוו ימיו של אותו רשע כבא לו הפורענות: וי"א מדוע משדי. ענינו שאמר למה לא נצפנו עיני ימי האדם מהביה שלא ידע האדם יום מותו, שמא בשביל כך לא היה ממחר הפורענות עליו, ויקדימונו יום המיתה, ויודעו מדוע יודעו ואזהבו של הביה אינן יכולין לראות סוף דרכיו ומדותיו: 2 נבולות ישיגו עדר גזלו וירעו. נבולות ישיגו, משנים נבולות אחרים ומכניסין אותם בתחומן, שהיו קונין שדות כנגד שדות אחרים, ועושין נדריהם בסתר בתוך תחום הכיריהם, וכמהו משיג גזול (דברים כז יו): 3 חמור יתומים ינהגו יחבלו שור אלמנה. יחבלו, לשון גולה, כמו עדר גזלו (פסוק ב), והוא מלשון חבל, כלומר שמיטיין חבלים בראשו של שור ומנהיגין אותו בו והראיה חמור יתומים ינהגו, והחמור שהוא בן תרבות אינו צריך כי אם הנהגה בלבד, אבל השור שאינו בן תרבות צריך לקשור אותו בחבלים, ואולי יתנהג, ואמר התרגום ימשכון, ד) ובאנשי דור המבול הכתוב מדבר, שהיו גזולין זה צאנו של זה. חמור יתומים, כשהיו רואין חמור של יתומים היו באין ונוטלין אותו

ב' פרשה ו' בפסוק ובני ישראל הלכו ביבשה, ובשה"ש רבה פ"א פסוק לסוסי. ו) ושכן כתיב ואראה את אדני, וכן מובא במדרש שה"ש. ובתנחומא שם מובא לנכון הכתוב ראיתי את ה' יושב על כסאו וכל צבא השמים עמד עליו מימינו ומשמאלו (מ"א כב יט) ועל זה תסוב שם הדרוש וכן שמאל למעלה ע"ש. ז) א"ר סימון כסא שמפריש בין מיתה לחיים. מדרש שה"ש שם בפסוק לסוסי. ח) ואל הרך מענין יראה ופחד. מפרש הכתובים מפרשה שלפניו פסוק ט"ז וי"א כי לפני לא היו עוד מצוינים הפרשיות. (ז) ואמר התרגום איתפרגות. המלה אין לה שחר ולפניו אתגמרת. וכן ובו עתם יצמתם ה' אלהינו (תהלים צד כג) תרגם יגמרינון. ג) והוא מלעיל. וכן הביא בעל מנחת שי בשם המכלול. ד) ובאנשי דור המבול הכתוב מדבר. כו. תנחומא נח אית כ"ו

ממנו, וכשהיו רואין אשה שמת בעלה והניח לה שור היו באין ונוטלין אותו ממנה: שנאמר יחבולו, כיון שרואין שאר בני אדם כך מפשיטין בגדיהם והולכין ערומים, שנאמר ערום הלכו מבלי לבוש (פסוק י) עד שאמרו לאל סוד ממנו (איוב כב ז), 4 יטו אביונים מדרך יחד הבאו עניי ארץ. יטו וגו', שכן דרך הלסטים מטין בני אדם מן הדרך, והולכין בהם ליערים ולפחתים, ושם שוללים אותם והורגין אותם, כדי שלא יכיר בהם שום אדם, וכן ורך עניים יטו (עמוס ב ז): יחד הובאו עניי ארץ. מיראתם אותם שלא יתרגום ויקחו ממנום: 5 הן פראים במדבר יצאו בפעלם משהרו לטרף ערבה לו לחם לנערים. הן פראים שייחים של חמור, והמשילם בהם, לפי שהם למודי מדבר כמותם, ההיד פרא למוד מדבר (ירמיה ב כד) ומקרא זה הוא טעם למה שנאמר יחד הובאו עניי ארץ, (פסוק ד), למה הובאו עניי ארץ, שאמרו הרי כפראים למודי מדבר יצאו לפעלם שהם רגילין לעשות, ומה הוא פעלם, משהרו לטרף, מבקשים טרף: ערבה לו לחם לנערים. כלומר נערינו של רשע, הערבה והמהבד המה לו לחם, שמשם הוא הוטף מה שהנערים יאכלו: 6 בשדה בלילו יקצרו וברם רשע ילקשו. בלילו של עני שנאמר למעלה, ואמר התרגום בחקלא דלא דילהון הצדיק: ילקשו. ילקשו הרשעים ילקשו לקש שאינו שלהם, כמו בתחלת עלות הלש (עמוס ז א). ואמר התרגום יכסחון, (ו) ותרגום לא תומר (ויקרא כה ד), לא תכסה: 7 ערום ילינו מבלי לבוש ואין כסות בקרה. ערום ילינו, יהיו מלינים בני אדם ערומים, מבלי לבוש, שנוטלין כסותם מהם. בקרה, בימי הקור, וכן מערה בנד ביום קרה (משלי כה כ): 8 מורם הרים ירטבו ומבלי מחסה חבקו צור. מורם היווד מן ההרים ירטבו ויתלהו אותן הערומים, לפי שמבלי מחסה לחסות בו חבקו צור, שהם נבאים בנקיקי הסלעים, וגם שם הורם יורד ומרטיבם, וכמהו רטוב הוא לפני שמש (איוב ה טז), ותרגום לח רטיב: 9 יגולו משוד יתום ועל עני יחבולו. יגולו הבן משדי אמו והוא יתום כמו יומת: ועל עני יחבולו. כי משוד נמשבת לפנים: ד"א יגולו היתום מנכסיו וטובו שהניח לו אביו, והוא מענין ושוד מלכים תינקי (ישעיה ס טז): וי"א ממה שהם רגילים לשודר יגולו אפילו היתום: ועל עני יחבולו. יפרשו מצודתם ויחבולו, כמו טמון בארץ חבלו (איוב יח ז): 10 ערום הלכו בלי לבוש ורעבים נשאו עמר. ורעבים נשאו עומר, ר"ל ומהרעבים שמלקטין בעמרים נשאו אותם מהם, וכענין זה אמר התרגום וכופנין נטלו מנתון עומרא: ויש אומי ורעבים נשאו את העומר שלהם, כלומר שהלסטים בשעה שהיו נוזלין כל מי שיעבור עליהם עד שיגיעו למקומם והיו מלינים אותה בעל כרחם אותה התבואה שלהם, ומרעיבין אותם כדי שיצטערו יותר, ועוד מיראתם אותם לא היו מבקשים להם לחם לאכול, ואפילו הם על כתפם לא היו אוכלין ממנו: 11 בין שורתם יצהירו יקבים דרכו ויצמאו. יצהירו, מענין יצהר, כלומר בין שורות האילנות היו כותשין על פני כל המרתף: ויש אומי עלו בשרותיה, ויצהירו מן צהרים, כלומר בין חומתם ישבו בעת הצהרים: יקבים דרכו ויצמאו. כלומר בעל הבית דורך ענביו ולאחר שהוא דורכן באין לו ונוזלין אותו, ונמצאו הבעלים צמאים ממה שדרכו שנלקח מהם באונס וכן בעל הזתים, (ו) ואמר התרגום בניו אשוותהון יעצרון משה מעצרתא ומרדין אצרוי. (ז) ולרזיל בין שורותם, שהיו עושין להם (ח) בכריות קטנות. יקבים דרכו ויצמאו, לפי

ומובא בילקוט איוב רמז תקק"ט בשם התנחומא וע"ש בחערות שלי. (ו) ותרגום לא תומר לא תכסה. כן תרגם אונקלוס. (ז) ואמר התרגום בניו אשוותהון יעצרון משה מעצרתא ומרדין אצרוי. יש לתקן בדבריו ככו שהוא לפנינו מעצרתא ומריתון אצחיאנו. מעצרתא הוא תרגום של גת ויקב, ותרגום צמא צחה. (ז) ולרזיל בין שורותם. ב"ר פ"א אות ב', ובנובא בילקוט איוב רמז תקק"ט

שהיתה מארה מצויה בבתיהם של רשעים, ט) ולפי שהיו שטופין בגול נמחו מן העולם: 12 מעיר מותם ינאקו ונפש הללים תשוע ואלוה לא ישם תפלה. מעיר מתים אנשי העיר ינאקו ויצעקו מחמת האונסים אותם: ונפש חללים. וכל אחת ואחת מנפשות החללים תשוע ואלוה לא ישם תפלה. אינו משים הצלה והפרש: וי"א שהיא מענין היאכל תפל מבלי מלח (שם ו 1), כלומר השם אין דרכו לעשות דבר תפל בלא טעם, וזה אין לו טעם: 13 המה היו במורדי אור לא הכירו דרכיו ולא ישבו בנתיבותיו. אור, מענין אור עינו, כלומר שמרדו באור בשביל המטר שהיה עולה מן הארץ: ד"א המה היו במורדי אור. כענין לא ידעו אור (איוב כב טו), והטעם שהיו עושים מעשיהם הרעים בפרהסיא נגד השמש ואינם בושים ונכלמים משום אדם, כי דרך בני אדם הרשעים עושין מעשיהם בסתר, אבל אלו נגד השמש, וכאלו מרדו באור, והיום אצלם כלילה: ד"א המה היו במורדי אור. אלו היה כח בידם לכטלו היו מכטלין אותן, למה כי לאור יקום רוצח, לאור השמש בבאו לגוול יצטרך לרצוה ובאה לו הגולה בקושי מתוך הרצחה, אבל כלילה אינו אלא כנגב, אינו זקוק בגולו לרצחה, ועושה רצונו, י) ואמר התרגום הא אינון הוון כמרודין באורייתא. יב) ולר"ל המה הגבורים אשר מעולם (בראשית ו ד), מלמד שהיו עושין כשפים ומורדין חמה ולבנה, ועליהם נאמר המה היו במורדי אור, המה הגבורים, שהיו קשין ומורדין בוראם: 14 לאור יקום רוצח יקמול עני ואביון וכלילה יהי כנגב. יקום רצה תרגום יקום קטולא. יג) ולר"ל לאור הוא מענין אור לארבעה עשר מאי אור וכו' מתיבי [וכו'] אי פשיטא לך מלתא כיממא דאנפשות אתא רוצח הוא וניתן להצילו בנפשו ואי מספקא לך מלתא כליליא יהי בעיניך כנגב ולא ניתן להצילו בנפשו: 15 ועין נאף שמרה נשף לאמור לא תשורני עין וסתר פנים ישום. כמו שנאמר בנשף בערב יום (משלי ז ט), כלומר שהוא משמר ואומר מתי תבא הלילה: וסתר פנים ישום. יתנכר ויתחפש כדי שלא יכירוהו בני אדם שכן דרך עובדי עבירה להתעלם, ולפי קורא אותם נעלמים, ואומר התרגום (וטמיה) [וטמורן] אפיה ישוי כלפי לעיל. יג) ולר"ל ועין נואף, הנואף אומר בלבו אין כל בריה וזרעת בן, והבי"ה עינו משוטטות בכל העולם, ואומר אם יסתר איש במסתרים ואני לא אראנו (ירמיה כג כד), כך דרך של עובדי עבירה משמרים שעת אפלה שעת נשף שלא יראה שום בריה, לכך נאמר ועין נואף שמרה נשף, וכן הגנבים משמרים שעת החושך, שנאמר חתר בחשך (פסוק טז), וכן הוא אומר והיה במחשך מעשיהם (ישעיה כט טו). קשה הנואף והגונב שמסלקין את השכינה כביכול שהקב"ה מלא העליונים, שנאמר הלא השמים ואת הארץ אני מלא (ירמיה כג כד), ובאי זה מקום בא הנואף והגנב הלא הקב"ה שם, שנאמר מלא כל הארץ כבודו (ישעיה ו ג), והנואף אומר סלק את עצמך ותן לי מקום לשעה הדבר קשה עד מאד כביכול הוא ארך אפים נדהה ונותן לו מקום, שנאמר כי הוא ידע מתי שוא וירא און ולא יתכונן (איוב יא יא), ומה הבי"ה עושה וסתר פנים ישום, יושב בסתר פנים וישים פנים לנואף באותו העובר שהנואף והנואפת מכקשין שלא תתעבר אלא כוונתן שיעשו תאותן בלבד, והבי"ה מפרסמן בעולם כדי שידעו הבריות ויאמרו בודאי שפנים של

ומצוין בגליון "ב"ר" והוא שם כמו שצינתי. ט) כבירות. במדרש כדירות. והערוך גורם כבירות. והילקוט הביא הגי' בריכות, ועיין בערוך השלם. ט) ולפי שהיו שטופין בגול. במדרש הגי' ולפי שהיו שטופים בזיבה וגול. וכתב הופ"ת במדרש כתב יד לא גרס אלא לפי שהיו שטופים בגול. י) ואמר התרגום הא אינון הוון כמרודין באורייתא. לפנינו בתרגום הגון הון כמרודין באורייתא. יב) ולר"ל המה הגבורים מלמד שהיו עושין כשפין. תנחומא הגדס מכבר בראשית אות י"ב. יג) ולר"ל לאור הוא מענין אור לארבעה עשר. פסחים ב' ע"ב. יג) ולר"ל ועין נואף. תנחומא

זה הם פני הנואף, הוי וסתר פנים ישים, ולפיכך נקרא זה המעשה זמה, לפי שהנואף והנואפת שניהם כופרין בהביה, ואומרים לא עברנו עבירה, והבריות אומרים אם זה מה הוא. (יד) אמר ריש לקיש אל תאמר שכל מי שנואף בגופו נקרא נואף, שכן מצינו נואף בעיניו נקרא נואף, שנאמר ועין נואף: 16 הטר בחשך בתים יומם חתמו למו לא ידעו אור. הטר, מלשון מהרת, וכן הטר, לך בקיר (יהווקאל יב ה), וכל הפירה שהיא עגולה קורין לה בלשון ישעאל אלהתר: יומם חתמו למו. מפני שהן עוסקין כל הלילה בנגנה ובגול ואינן ישנים, וביום תפול עליהם תרדמה וישנו כל היום, ולא יצאו לחוץ, ולא ראו אור, או שיתחבאו כדי שלא ומצאו טו) ואמר התרגום ביממא מתחפשים להון. (טז) דרש רבא מאי דכתיב הטר בחשך בתים, מלמד שהיו נותנין עיניהם בבועלי ממון, ומפקדין אפרסמון אצלם, והיו מניחין אותם בבית גניחה, ולערב באין ומריחין אותן ככלב, שנאמר ישובו לערב יהמו ככלב (תהלים נט ז), כלומר שהיו מחשבין והותמין ועושין סימנין כדי לידע היכן תקפו של בעל בית, והיכן בית גניו, והיכן אפרסמון שריחו נודף ועובר לחוץ: 17 כי יהרו בקר למו צלמות כי יכיר בלהות צלמות. כי יהרו בקר למו, כי לכל אלו הנגבים והגולנין והנואפים צלמות להם כמו הבקר אינם מכירים אלא בלהות החשך שביום הם נסגרים, ובלילה הם הולכים למשמרתם, ואינם יראין אפילו מן המזיקין, ואמר התרגום ארום כהרא צפרא דמי להון היך טולא דמותא ארום אישתמורע פורענותא דטולא דמותא: 18 קל הוא על פני מים תקלל הלכתם בארץ לא יפנה דרך כרמים. קל הוא על פני המים, כשגול הגולה אם רדף אחריו אדם, הוא קל לרוץ כמים השוטפים, והחלקה הבאה לידו מקוללת היא שלא יתן ממנה מתנות עניים, אפילו לקט, והבעל לא יפנה לעולם לכרמו, ולא יבא אליו עוד כי ימצאוהו, והיה למקום לעשות להם כציה גם חום הגוולים מימי שלג עד שהם נמוקים, כן ראוי לעשות לאלו: שאול חטאו חייבין הם לדרת לשאול, וראוי כל אחד מהם שתשכחהו אמו. ותמתק לו הרמה, כענין מתקו לו רגבי נחל (איוב כא לג), שלא יזכר: ז) ד"א קל הוא, כשהיו הצדיקים שברוך מוכיחים אותם, כמו מתושלה ונח, אומר להם שעתיד המבול לבא עליהם, הוי אומרים להם קלים אנו לשוב על פני מים, ויש לנו גומא, ודברים קלים לעשות מהן אניות ולשוב בהם: תקלל הלכתם בארץ. שהיו מקללים מעשיהם ומשחיתים דרכם: לא יפנה דרך כרמים. ית' לא היו פונים למוכחיהם וליועצים אותם לטובה, וכן נתתי לה את כרמיה משם (הושע ב יז) ומתרגמינן ואמני לה ית פרנסי: וי"א לא יפנה דרך כרמים. שילך טבחהל ומשועמם מחמת קללת הבריות, ולא יפנה דרך היישוב, אלא לארץ ציה: 19 ציה גם חום יגולו מימי שלג שאול חטאו, ר"ל עד שאול חטאו, כלומר לא שבו מחטאים עד יום מותם, יט) כמו שאמרו ר"ל הרשעים אע"פ שהם על פתח גהנם אינם חוזרין: ויש אומרים שהוא מענין אל השערה ולא יחטיא (שופטים כ טו), והוא חוזר על מי שלג, כלומר שהלכו להם למקום ציה גם חום אנשי שאול חטאו: ד"א ציה גם חום. מה הוא זה שמי הנשמים שהקב"ה

נשא אות ו' ובתנחומא הנדפס מכבר נשא אות ד'. (יד) אמר ריש לקיש. וי"ד פכ"ג אות ו"ב. טו) ואי התרגום ביממא מתחפשים להון. לפנינו מתחממין, והמתורגמן בשרש חתם הביא יומם חתמו למו ביממא מתחממין להון. (טז) דרש רבא. סנהדרין ק"ט ע"א. ועיין ב"ר פכ"ז אות ג', ומוכא בילקוט איוב רמז תתק"ט ונרשם בצדו "ב"ר". והוא פכ"ז כמו שציינתי ואח"כ הביא שם מואמר מסנהדרין וסיום דרשה ר' יוסי בציפורי כי כדלעיל, כונתו למאמר המדרש מבי"ר שם שציינתי. ורש"י בפ"י לאיוב שם הביא ורבותינו פירשו כי כוון למאמר הבי"ר. ז) ד"א כשהיו הצדיקים שברוך מוכיחים אותם. הוא לשון רש"י ובעלם ממני המקור, ועיין ב"ר פ"ל אות ב' וסנהדרין ק"ח ע"א. ית' לא היו פונים למוכחיהם. הוא ג"כ בפ"י רש"י שם. יט) כמו שאמרו ר"ל כי. עירובין י"ט ע"א. כ) ואמר

מפורם על ציה ומדברות וערבה ועל הים, ואינו מורידם על הזרעים ועל השדות ועל הכרמים, לפי חטא אנשי הדור, והם אינם שבים מרשעם, הה"ד ציה גם חום ונר, בשביל אנשי שאול חטאו, וכשאנשי הדור צדיקים, נאמר בהן ונתתי נשמיכם בעתם ונתנה הארץ יבולה ועץ השדה יתן פריו (ויקרא כו ד): 20 ישכחהו רחם מתקו רמה עוד לא יזכר ותשכר בעין עולה. ישכחהו רחם מתקו, כנוי לקרובו ונילו, וכן בלשון ישמעאל אלרחם הם הקרובים: מתקו רמה. כמו מתקו לו רנבי נחל (איוב כא לג), ויתכן שהוא כמשמעו, כלומר שהרמה מתקה לו, ואמר התרגום בציה (כח) מנוול דבטילו אפרשות ומעשרתא דאיתפקדו בעידן חומא דקישא דאיתכליין מנהון מימי מטרא בעידן סתוא ותלנא לבית קבורתא אתחייבו. (כג) ולר"ל קל הוא על פני מים, זו גזרה שנגזרה עליהם שיאבדו במים כל דור המבול בשביל שלא עשו תשובה: 21 רועה עקרה לא תלד ואלמנה לא ייטב, רועה הוא מענין תרועם בשכט ברזל (תהלים ב ט), וזכר העקרה ואלמנה, לפי שהם אמללים יותר משאר העם: (כד) ד"א פ"י רועה עקרה, עד עכשיו דבר בגזרת הפירות בשדות ובכרמים, ועכשיו בא לזכר בגזרת הבהמות שיגולום מעט מעט עד שישאר הרועה רועה בהמה שכולה ונלמודה כעקרה בלא בנים וכאלמנה בלא בעל: 22 ומשך אבירים בכחו יקום ולא יאמין בחיין ומשך אבירים, ימשוך הכבשים בכחו ואם יקום הבעל כנגדו לא יאמין בחיין שמא ימיתוהו, אבל יתן לו לכטח: 23 יתן לו לכטח וישען, ועיניהו על דרכיהם. ייבטיח הוא וישען ויהיה בטוח ומכל מקום הגולן על דרכי הבהמות ומספרים וכשיבא לשם לאחר זמן ויראה שרבו מעט יאמר לא כשבאתי אשתקד הסתרתה ממני בהמותיך, ואתה אמרת שתתן לי כך וכך מן המאה, ומיד הוא מתגולל עליו עלילות וגולן בעלילות והומכו מיד בעליהן, הרי שהבי"ה רואה כל זה ואינו דן עניים: 24 רמו מעט ואיננו המכו ככל יקפצון וכראש שבלת ימלו: 25 ואם לא אפו מי יזיכני וישם לאל מלתי, ואם לא אפו, ואם אינו אמת העידו בפני: ד"א רועה עקרה ולא תלד. (כד) ר' עזריה בשם ר' יהודה בר' סימון אמר כך היו אנשי דור המבול עושין, כל אחד מהם לוקה שתי נשים, אחת לפריה ורביה, ואחת לתשמיש המטה, ואת שהיתה לפריה ורביה היתה יושבת כאלו היא אלמנה בחיי בעלה, וזו שהיתה לתשמיש היה משקה כוס העיקרין, כדי שלא תתעבר והיתה ישבת אצלו כוונת, הה"ד רועה עקרה, (כה) כלומר זו שהיתה עקרה היה רועה ומטיב ומאבילה מעדנים, ומרחיצה ומקשטה, כדי שתהא נאה, והאשה העומדת לבנים, מלבישה בגדים מלוכלכין וסמרטוטין בגדי אלמנה: ומשך אבירים בכחו. (כו) ומשך הקב"ה האבירים והם בכחו לפורענות ולמחיה שמתוך ארכה שנתן להם: ואם לא אפן, אם לא הוא כאשר אמרתי מי יבא ויזכני וישם לאל מלתי, אם לא הוא כאשר אמרתי מי יבא ויזכני: (כז) וישם לאל מלתי, שאני מהרהר אחר מדותיו שהוא מאריך אף לרשעים, ואת אוהביו כמוני הוא מיסר ביסורין ואינו ממתן, כמו שאמרנו למעלה, כי לא נצמתי מפני חשך (איוב כו יז), ואלה שנבולות

התרגום בציה. כוונתו על הפסוק ציה גם חום, והוא המובא לפנינו בפסוק כ' וישום "ציה" ר"ל תרגום אחר. (כח) מנוול. צ"ל מנוול ונפרדה אות מ ובעשית בו, וכן אפרשתא ומעשרתא צ"ל אפרשותא דמעשרא. ובמקום דאיתכליין מנהון, לפנינו אתמנעו מנהון, והמלות בעידן סתוא ליתא בתרגום. (כג) ולר"ל קל הוא כו'. סנהדרין ק"ה ע"א וזה שייך לעיל על פסוק י"ח ונשמת ממקומו. (כד) ד"א רועה עקרה. מוסב לפסוק כ"א. (כד) ר' עזריה בשם ר' יהודה בר סימון. ב"ר פב"ג י"ג. ב' וזוה המאמר כנון רש"י בפ"י לאיוב שם, ולא ציין מקומו ובמאמר שלפניו הביא רש"י דרש רבי נתנום שהיו דור המבול נוטלים את בניהם ונותנים אותם לתחתיהם לסתום ארובות ד. הו"ס כו'. כנון למאמרם תנחומא נח אות י'. (כה) כלומר זו שהיתה עקרה היה רועה ומטיב בו. הוא לשון כנון רש"י וליתא בב"ר. (כו) ומשך הקב"ה האבירים בו. הוא ג"כ לשון רש"י. (כז) וישם לאל מלתי

ישיגו וכל אלה עשו ולא דנן בייסורין, ועוד שהארכא נתן להם קודם המבול ולא לקו בעונם. (כ) דרש ר' עזירא כל אדם שיש בו נסות הרוח לסוף מתמעט, שנאמר דמו מעט (פסוק כד), ושמא תאמר ישנו בעולם, ת"ל ואיננו, ואם הוור בו נאסף בזמנו כאברהם אבינו ע"ה, שנאמר והמכו ככל יקפצון (שם), כאברהם יצחק ויעקב, דכתוב בהו בכל מכל כל:

כה.

1 ויען בלדר השוהי ויאמר: 2 המשל ופחד עמו עשה שלום במרומיו. מכאן ואילך פסקו דברי החברים, אלא שבלדר השלים מענה בשבח הבורא וצופר שנה ולא שילש: המשל ופחד עמו. כלפי שאמר אערכה לפניו משפט, אמר לו המשל ופחד עמו, כלום אתה יכול להתוכה עמו: ד"א כי בראות בלדר שיש צדיק ורע לו ורשע וטוב לו, הפסיק בכאן ולא חלק בה על איוב וחבירו עמו, כן לא חלקו עליו ושב וספר בשבחו של הקב"ה, ועל זה השיבו איוב מה עורת ללא כה (איוב כו ב): עושה שלום במרומיו. אע"פ שיש בהם בריות שכל אחת נעשית צורה לחברתה, ושמא תאמר הצבא מועט, ת"ל היש מספר לגדרויו: 3 היש מספר לגדרויו ועל מי לא יקום אורו. ועל מי לא יקום אורו, אמר לו אתה תמה בעצמך על שרן אותך ביסורין, ולא דן את הרשעים, שומה על מי לא יקום אורו, על מי הוא דן הב"ה, ועל מי שהוא הפין קללתו מתקיימת: וארהו. לשון קללה, כמו ארה לי (במדבר כב ו): ד"א המשל. באורה שלא כמדת הב"ה מדת בשר ודם, מדת בשר ודם כשיש להם ממשלה ומלכות הן מטילין אימתן ופחדן על הכריות, על בני מלכותם, למלאת תאותן, ולעשות בהם כחפצם, וכל כך מטריחין עליהם, עד שהם מורדין בהם, ויעירו עליהם מלחמות, וירבה הסיכסוך ביניהם, והב"ה אינו כן, אלא אע"פ שהמשל ופחד עמו מטיל אימתו על הכריות, אלא לפי כחן, כדי לצדקן ולהועילן, וכדי להטיל שלום ביניהם, ושיהיו אגודה אחת: היש מספר לגדרויו. גדוד מטה ומעלה, (ח) אומר התרגום שלטונא ורחלא, (ג) עמיה, (ג) תרגום אחר מיכאל מימיניה והוא דמייא, וגבריאל משמאליה והוא דאשא, (ד) ובכנייתא קדישתא פתירין אשתא ומיא ובשלטוניה ודחלתה עביר שלמא בשמי מרומא דילה, האית סכום לאכלוסיה: (ס) ד"א המשל זה מיכאל, ופחד זה גבריאל, מיכאל מן המים, וגבריאל מן האש והן עומדין לפני השכינה ואין מוקין זה את זה, הוי אומר עושה שלום במרומיו, ומתו עמו, שהן מושלמין

שאינו מתררה כו, הוא ג"כ לשון רש"י. (כ) כמו שאמרנו למעלה כי לא נצמתי מפני חשך. ברש"י שם כמו שקובל למעלה כי לא נצמתי מפני חשך. (כ) דרש ר' עזירא. סוטה ח' ע"א, ושם הגירסא דרש רב עזירא. (ל) דכתוב בו מכל כל. פירש"י אברהם כתיב ביה וחי' כך את אברהם בכל. יצחק כתיב ביה ואוכל מכל, ועקב כתיב ביה כי חנני אלהים וכי יש לי כל. (ח) ואמר התרגום שלטונא ורחלא עמיה. לפנינו בתרגום במעות. ודחולא שהוא תרגום של פחד, והוא כמו זחל בערבית. (ג) עמיה. לפנינו בתרגום גביה. (ג) ת"א מיכאל מימיניה והוא דמייא וגבריאל משמאליה והוא דאשא. לפנינו בתרגום הוא לחיף מיכאל מן ימינא והוא דאשא וגבריאל משמאליה והוא דמייא. ובהערות שלי לפסיקתא דר"ב פסקא ויהי ביום כלות משה הערה מ"ז מעירותי כי במדרש במ"ר פ"ב וכן במדרש חזות פ' צאינה וראינה המשל זה מיכאל והוא שלג. ופחד זה גבריאל והוא של אש. וכן במדרש דב"ר סוף שופטים מיכאל כלו שלג וגבריאל כלו אש וכן בתנחומא ויגש מיכאל מן המים וגבריאל מן האש ואולם בתרגום על הכתוב המשל ופחד תרגם להפך מיכאל והוא דאשא וגבריאל משמאלא והוא דמייא. וכן בגמרא פסחים ק"ה סע"א איתא בהדיא דלא כהתרגום ואולי מ"ס נפל בתרגום. ועתה ראיתי כי באמת הביא הרב המחבר נוסחא אחרת בתרגום ומתאמת כדעת התלמוד והמפרשים. (ד) ובכנייתא קדישתא פתירין אשתא ומיא. לפנינו בתרגום ובריתא קדישתא פתכין אשתא ומיא וגם המתורגמן בשרש פתך הביא התרגום הזה ופתכין אשא ומיא וכתב פי' מעורבים. (ס) ד"א המשל זה מיכאל.

עמו, אמר ר' לוי [אין לך] כל מול ומול שהוא קודם לחברו בעליותו, ואין לך כוכב וכוכב שמביט מה למעלה ממנו, אלא מה למטה ממנו, כדן בר נש דנחית בסולמא ואין המי לאחוריו, (ו) אמר ר' יוהנן מאי דכתיב עושה שלום במרומיין, מעולם לא ראתה המה פנימתה של לבנה, ולא פנימתה של קשת, פנימתה של לבנה מפני חולשת דעתא דלבנה, ולא פנימתה של קשת, דלא לימרון עבדי גדי קא משדיא: (ז) ד"א [המשל ופחד עמו עושה שלום במרומיין] גדול השלום שדרי עליונים צריכין שלום, והרי דברים ק"ו ומה אם במקום שאין איבה ושנאה צריכין שלום ק"ו למקום שיש בו כל המדות הללו: (ח) היש מספר לגרודיו. כתוב אחד אומר היש מספר לגרודיו, וכתוב אחד אומר אלף אלפין ישמשוניה (דניאל ז'), כיצד יתקיימו שני כתובים הללו, עד שלא נלו ישראל מארצם היש מספר לגרודיו, ומשנלו ישראל מארצם אלף אלפין ישמשוניה, כביכול נתמעטה פמליא של מעלה: 4 ומה יצדק אנוש עם אל ומה יזכה ילוד אשה. ומה יצדק וגו' שאמרת בחוני כוהב אצא (איוב כג'): 5 הן עד ירח ולא יאהיל וכוכבים לא זכו בעיניו: 6 אף כי אנוש רמה ובן אדם תולעה. הן עד ירח וגו', אפילו אם רוצה הביה לרדן הירח ולא יאיר, ולא ישמש עוד ברקיע, וכן בכוכבים אם ירצה יבטלם, ואיך יזכה ילוד אשה: ולא יאהל. כמו לא יהל אורו (יהוקאל לב ז), והאליף נוספת: וי"א שהוא מענין אהל, כלומר לא יהיה לו צל, ובלי ספק כשאינו מאיר אין לו צל: וי"א עוד שהוא מענין תרגום לא ימיש עמוד הענן (שמות יג כב), לא עדי, לשון הסרה, והוא רמז ללקות הלבנה:

כו.

1 ויען איוב ויאמר: מה עזרת ללא כה הושעת ורוע לא עז. מה עזרת בלא כת, בתמיהא וכי מהדש אתה בשכחו של הקב"ה: 3 מה יעצת ללא הכמה ותושיה לרב הודעת. ותושיה וגו' (ט) אמר התרגום ודמילך דחכמתא לסנועא אודעתא: 4 את מי הגדת מלין ונשמת מי יצאה ממך. אמר הראיני איזה אדם נתוספה בו נשמה וחכמה מדברך כלום אמרת לנו דבר חדש בשכחו של מקום, הנה ידועות הן קצת פליאותיו: 5 הרפאים יחוללו מתחת מים ושוכניהם. הרפאים, מענין והארץ רפאים תפיל (ישע"י נו יט): יחוללו, מענין ותחולל ארץ ותבל (תהלים צ ב), כלומר הוא המהולל המתים מתחת הקרקע, ואע"פ שהם תחת מים ובני אדם שכבר בנו בתים עליהם, הה"ד ושוכניהם, והמעם לפי שהוא ערום שאול נגדו, ודומי' לפניו כמו שאינם תחת הקרקע, וכן ואין כסות לאבדון, שיהיו נעלמים ממנו: 6 ערום שאול נגדו ואין כסות לאבדון. ד"א הרפאים, זו נהינם המרפה את הבריות, יחוללו. חללים מתחת מים שאול והם הם ערומים נגדו לדעת ולראות את כל מחשבותם: ד"א שהוא מדבר ברור המבול, כלומר הרפאים יחוללו לאחר שטבעו במים הם ושוכניהם, כלום יש להם למולם, והלא כבר מעשיהם שחטאו בשאול כבר היו נגלים לפניו, והדין נותן שלא יהיה להם חלק לעולם הבא. (ג) ואמר התרגום אפשר דנכרייא

ירושלמי ר"ה פ"ב ה"ה (דף נ"ח ע"א) פסיקתא דר"כ שם, ובמדרש חזית שם ודב"ר שם. ודברי המחבר נובעים מן מדרש חזית. (ו) א"ר יוחנן כו הביא כלשון הבבלי ר"ה כ"ג ע"ב. (ז) ד"א המשל וגו' גדול השלום כו. פרק השלום. (ח) היש מספר לגרודיו. וי"ר פל"ו אות ו' במ"ד פ"א, ועיין חגיגה י"ג ע"ב בסגנון אחר.

(ט) אמר התרגום ודמילך, לפנינו ודמי לך. (י) ואמר התרגום אפשר דנכרייא דמתמוזחין פתברין והיינו מלרע. לפנינו בתרגום אפשר דנכרייא דמתמוזחין יתברין ואנון מלרע. וגם המתורגמן הביא המלה בערך מוזום, וכתב איני יודע מהו. ובעל הערוך לא הביאו עכ"ל אולם נעלם ממנו

דמתזמחין מתברין והיינו מלרע למיא ומשרייתתון: 7 נטה צפון על תהו תלה ארץ על בלימה. העולם כלו נקרא צפון לפי שרוב יישובו בצפון, על תהו הוא דבר שאין בו ממש: תולה ארץ על בלימה, ג) רב אבהו אמר [אין העולם מתקיים אלא] בזכות מי שמשים עצמו כמי שאינו, שנאמר ומתחת זרועות עולם (דברים לג כז): 8 צרר מים בעביו ולא נבקע ענן תחתם. צרר מים, כשרוצה לעצור נשמים אע"פ שהעבים הם נקובים ככברה, לא נבקעו תחת המים, כלומר שירדו הנשמים שלא ברשות ואפי' טפה אחת אינה יורדת מתחת העבים אלא ברצונו: 9 מאחו פני כסה פרשו עליו עננו. כסא דהכא הוא השמים הה"ד השמים כסאי (ישעי' סו א), ור"ל יש מקומות שמאחו בפני רקיע השמים מלהמטיר, כענין והמטרת י על עיר אחת (עמוס ד ז): פרשו. שרשו פרש, הענין באויר הגשמים יורדין, כד"א והשמים התקדרו עבים ורות, ויהי גשם גדול (מ"א יח ה), ופרשו כמו פרש, ד) ואמר התרגום מאחד באמטתא כמן כורסא מן בגלל דלא יתמונה מלאכיא פרס היך פרנודא עלוהי ענני יקרא, ור"ל דרשו פסוק זה במשה רבינו ע"ה ובאליהו ע"ה, כשעלו למרום. מאחו פני כסא. אמר ר' תנחום מלמד שפרש שדי מזיו שכינתו עליהם דאשתרכב כסא ונקטו ביה. ו) ר' יהודה ברי אלעאי אמר כיון שבא משה לירד בשעה שעשו ישראל הענל, באו מלאכי השרת להרגו מה עשה משה, הלך ואחו בכסא הכבוד, ופרש הביה מליתו עליו והניץ עליו ולא הבלוהו, שנאמר מאחו פני כסא פרשו עליו עננו, ופרשו נוטריקון פרש רהום שדי זיו עננו עליו: 10 חק חג על פני מים עד תכלית אור עם חשך. חק חג, מענין והוגו שמים (איוב כב יד), כלומר שחג חוקו על פני מים על המים מסביב לעולם ולעולמי עולמים, שלא יעלו וישטפו העולם לשעה קלה, וכן הוא אומר ואשכור עליו חקי (שם לה י): ד"א חק חג על פני מים, ר"ל כל אלו עננים שהם כלי המים חג במחוגה חקם לעלות עד כדור הסנריר, והוא מקום הגעת העננים: עדי תכלית אור עם חשך. שהוא מקום הפרדת החשך והאור, שהן למעלה מן העננים, זמן קבוע לאור בפני עצמו, ולחשך בפני עצמו, כמו שהוא מלמטה, כי מלמעלה מהם אין שם צל ארץ ולא שום דבר אלא הכל אור: 11 עמודי שמים ירופפו ויתמהו מנערתו. ירופפו, בעת ירועם הכל ירופפו ויתמהו, וענינו תרועה ורעה, ותרגום ועמודיה יתפלצון (שם טו ו), ועמודיה מתרפסין. ו) ואמר התרגום ועמודין דשמיא מודעועין ורתיתין ממוזפיתיה, ס) אמר רב יהודה אמר רב בשעה שברא הקב"ה את העולם היה מרחיב את עצמו והולך כמו שתי פקעיות של שתי עד שנצר בו הקב"ה והעמידו, שנאמר עמודי שמים ירופפו ויתמהו מנערתו, והיינו דאמר ריש לקיש מאי דכתיב אני אל שדי (בראשית לה יא), אמר הקב"ה אני הוא אל שאמרת י לעולם די: ט) ועוד אמרו ר"ל בשעה שאמר הקב"ה יהי רקיע בתוך המים וגלד הים הטפה האמצעית ונעשה השמים התחתונים ושמי השמים העליונים, רב אמר לחים היו ביום ראשון וקרשו ביום שני, שנאמר יהי רקיע, ואין יהי אלא יחזק הרקיע, שנאמר עמודי שמים ירופפו ביום ראשון, ויתמהו מנערתו ביום שני: 12 בכחו רגע הים ובתבונתו מחץ רהב. בכחו רגע וגו', בכח הרעש ירעש הים

שהביאו העירך בערך מזו ב' והביא מאמרם נתמוזו כשר (חולין מ"ה ע"ב) ופי נתנודו והביא ג"כ את התרגום שלפנינו על הרפאים יחוללו. ג) ר' אבהו אמר. חולין פ"ט ע"א. ד) ואמר התרגום כמן כורסא. לפנינו דמן כורסיה, גם בכקום עלוהי ענני יקרא לפנינו עליו עננא דיקריה. ס) ור"ל דרשו. סוכה ה' ע"א. ו) ר' יהודה ב"ר אלעאי אמר. ב"ר פ"ב אות ד', ושם הגי' ר' עזריה בשם ר' יהודה בר סימון בשם ר' יהודה ב"ר אלעאי אמר. ועיין בגמרא סוכה שם ושבת פ"ח ס"ב ע"ב ועיין בפסיקתא רבתי פסקא מתן הורה. ז) ואמר התרגום ועמודין דשמיא מודעועין ורתיתין ממוזפיתיה. לפנינו ורתחין מן מוזפיתיה וכאשר הביא המחבר הוא נוסחא ישירה והוא מלשון כדבר אפרים רתת. ור"ל תרגם רתת. ח) אמר רב יהודה אמר רב הגיגה י"ב ע"א. ט) ועוד אמרו ד"ל. ב"ר פ"ד

ויתמהו גליו, ובתבונתו ובהתבוננות קולו הכה הדגים הגדולים שבים: ד"א בכחו רגע
הים, לשון הנחה, כמו לא תרגיע (דברים כח סה), כמו בשוא גליו אתה תשבתם
(תהלים פ"א י). כלומר כשהקב"ה משיב כחו המים הגדולים, ואמר התרגום בחיליה
גזר ימא ובסוכלתנותיה מחא נברא, אם כן רגע כמו בקע, ודומה לו עורי רגע וימאס
(איוב ז ה) כלומר נבקע ונמאס. (י ורז"ל כשאמ' הקב"ה יקו המים אמרו המים הרי
אנו מלאים כל העולם והוא צר לנו, ואין לנו מקום לילך לשם, מיד בעט הקב"ה
באוקיינוס והרג השר שלו, שנאמר בכחו רגע הים ובתבונתו מחץ רהב, ואין מחץ
אלא הרינה, שנאמר ומחצה והלפה רקתו (שופטים ה כו), ומשנהרג אותו שר המים
בוכים עד היום הזה, שנאמר הבאת עד נכבי ים (איוב לח טו). (ט) ובענין זה אמר ר'
יהודה בשעה שבקש הב"ה לברוא את העולם, אמר לשרו של ים פתח פיך ובלע כל
מימות שנבראתי, אמר לפניו רבון העולמים דיי שאעמוד בשלי, מיד בעט בו והרגו,
שנאמר בכחו רגע הים וגו'. אמר ר' יצחק שרו של ים רהב שמו, ואלמלא מים
מכסין אותו אין כל בריה יכולה לעמוד מפני ריחו, הה"ד לא יריעו ולא ישחיתו בכל
הר קדשי כי מלאה הארץ דעה את יי כמים לים מכסים (ישעיה יא ט), אל תקרי
ים מכסים אלא לשרו של ים מכסים. 13 ברוחו שמים שפרה הללה ידו נחש
בריה, שפרה לשון קובה, כמו שפרו עליהם (ירמיה מג י), כלומר במאמרו עשה
השמים כמו קובה: ויש אומי שהוא מענין שפר קדמי (דניאל ג לב), לשון נאה
וחיקון, ויהיה ענינו רוחו שפרה שמים, כלומר תקנה, (יג) כמו שאמרו רז"ל שפרה
למה נקרא שמה שפרה, שמשפרת את הולד, כלומר מתקנתו: הוללו ידו
נחש בריה. (יג) זה התלך, והוא מדור הגלגלים ונמיו מקצה לקצה, מצפון לדרום
כבריה כנחש עקלתון שהוא ראש זנב, וקורין לו החוים ככוכבים בלשון ישמעאל
אלגוהר: והוללה. מענין אל מחולליך (דברים לב יח). (יג) ואמר התרגום במימר
פומיה אפי שמיא אשתבתרו בנת ידיה לויתן דמתיל לחויא טריק: 14 הן
אלה קצות דרכו ומה שמיך דבר נשמע בו ורעם גבורתו מי יתבונן. הן
אלה קצות, הרי אלה מעט מועד מקצות דרכיו הנפלאות והנוראות, ואם אינם
כלום כמו מעשיו הגדולים שאין משיגין אותן, (אלא) [אלהין] דימדרהון עם בשרא
לא איתוהי (דניאל ב יא): ומה שמיך. מענין לשמצה בקמיהם (שמות לב כה),
כלומר שלא נשמע בו שום דופי, ויתכן שהוא מענין ותקח אוני שמיך מנהו (איוב
ד יב), כלומר וזה דבר מועט הוא ממה שנשמע בו, (יד) ואמר התרגום הא אליך סייפי
ומה דאית מנימן קצת מלתיה וגבורתיה מן יתביין: ורעם גבורתיו. (טו) אמר רב הונא
על סודו של רעם אין אתה יכול לעמוד, על סדרן של עולם על אחת כמה וכמה:

אות ב' וירושלמי ברכות פ"א דף ב' ע"ג. (י) ורז"ל כשאמר הקב"ה יקו המים. תחומא הגדפס
מכבר חיי אות ג' גם נשנה בשמ"ד פמ"ז אות כ"ב, קצת בסגנון אחר ותמחבר הביא כלשון התחומא.
(יא) ובענין זה אמר ר' יהודה. ב"ב ע"ד ע"ב. ושם הגי' אמר רב יהודה אמר רב, גם במקום מימות
שבראתי הגי' שם מימות שבעולם. (יג) כמו שאמרו רבותינו ז"ל. סוטה י"א ע"ב. (יד) זה התלך
הוא מדור הגלגלים ונמיו מקצה לקצה כו'. ידוידו הרב החוקר הנודע מוהר"א ד"ר הרבני שלח
אלו בסובו מאמר אחד ממנו בחיברת מיוחדת בשם תלי-תליא שמה מכבא כוננת תלי הנמצא
בהרבה בסובו מאמר אחד ממנו בחיברת מיוחדת שלנו הוא קרוב לרברי ר' שבת דונולו ע"ש. (יג) ואמר
התרגום קדמונים. וכאשר הביא המחבר שלנו הוא קרוב לרברי ר' שבת דונולו ע"ש. (יג) ואמר
ברת יודית. (יד) ואמר התרגום הא אליך סייפי ומה דאית מנימן קצו מלתיה לגבורתיה מן יתביין.
חמלות דאית מנימן המה משובשות במעות המעתיק וצ"ל ומת דאיתמוצי מן והמלה נפרדה ומן צ'
נעשית נ והמלה דאית מנימן נתחברה ויש להפרידה, וכן הוא לפנינו בתרגום הא אליך ספי אורתתו
ומה די אתמוצי מן קצת מלתיה נשמעא מניה ורכפת גבורתו מן יתביין. (טו) אמר רב הונא. ב"ד
רש פ"ב, ושם הלשון קצת ברחבה, ומובא בולקוט איוב רמו תתק"ד.

בז.

1 ויוסף איוב שאת משלו ויאמר: 2 הי אל הסיר משפטי ושדי המר נפשי. ויוסף איוב כיון שפסקו חביריו ולא מצאו מענה הוסיף הוא לשאת משלו ולדבר ולהוק טענותיו, ועל זה הוכיחם אליהו וחרה אפו בהם, כדכתיב ובשלשת רעיו חרה אפו (איוב לב ג): הי אל לשון שבועה, הי אל אשר הסיר משפטי וחי שדי שהמיר נפשי, כי כל עוד שהיה הי לא אדבר עולה, ומה היא פעולה להצדיק אתכם ולומר שאתם אומרים אמת כשתחייבו אותי. ואמר התרגום קיים (עלם) [אלהא] אעדי הילכת דיני. (b) ומיכן דרש ר' יהושע בן לוי כי מאהבה עבד איוב להביא בי אין אדם נודר בחיי המלך, אלא אם כן אוהבו: 3 כי כל עוד נשמתי בי ורוח אלוה באפי: 4 אם תדברנה שפתי עולה ולשוני אם יהנה רמיה: 5 חלילה לי אם אצדיק אתכם עד אנוע לא אסיר תומתי ממני. לא אסיר לא אודה לדברבים לומר שאיני תם: 6 בצדקתי החזקתי ולא ארפה לא יחרף לבכי מימי. בצדקתי לעולם אחזיק לומי שאני תם וצדיק ולא אשמע דברי זה: לא יחרף. לא ישטה לבי לומר דרך אחרת, ומענינו נחרפת לאיש (ויקרא יט ב), כלומר שנפרשה משאר בני אדם לאיש זה להיות לו לאשה. (3) ואמר התרגום לא יחרה לבי, נ"א לא יחסר לבי: 7 יהי כרשע איבי ומתקוממי כעול. ומתקוממי כעול, (ג) דקאים עלי: 8 כי מה תקות הנף כי יבצע כי ישל אלוה נפשו. תקות הנף, אתם אומרים עלי שאני רשע ועול, חלילה לי מהיות כי מה הנייה אכיר שיש לרשע ברשעו שאקוה בו להיות כמוהו: כי יבצע. כי יגוול אין לו הנאה אחרת בו: כי ישל אלוה נפשו. (ד) דינו יושל או ישל, והוא כמו ישל זיתך (דברים כה מ): וי"א שהוא מענין של נעלך (שמות ג ה): וי"א שהוא לשון השמטה והשלכה, וכן ונשל הברזל מן העץ (דברים יט ה). (ו) ואמר התרגום מהסבר דילטור ארום ינטל אלהא נפשיה: 9 הצעקתו ישמע אל כי תבא עליו צרה: 10 אם על שדי יתענג יקרא אלוה בכל עת. אם על שדי, כלומר הכי יכול הוא להתענג ולסמוך על צעקתו לקרוא אליו בעת צרתו: 11 אורה אתכם ביד אל אשר עם שדי לא אכחד. אורה אתכם ונו, מצד הקבי"ה ובעצתו אורה אתכם המדה שלו ודרכיו לא אכחיד, ואמר התרגום אליף יתכון בנבואת אלהא: 12 הן אתם כלכם חזיתם ולמה זה הבל תהבלו. תהבלו להיות רשעים וחנפים. (ז) אמר ר' יוחנן דורו של איוב שטוף בומה היה, כתיב הכא הן אתם כלכם חזיתם, וכתיב שובי שובי השולמית שובי שובי ונחזה בך (שה"ש ז א), ואימא בנבואות, דכתיב חזון ישעיהו (ישעי"א א), אם כן ולמה זה הבל תהבלו: 13 זה חלקו אדם רשע עם אל ונו: 14 אם ירבו בניו למו חרב וצאצאיו לא ישבעו לחם. אם ירבו בניו של רשע סופם לחרב: 15 שרידו במות יקברנה ואלמנותיו לא תבכינה. שרידו והנמלש מן החרב ימות.

(b) מכאן דרש ר' יהושע בן לוי. ירושלמי סוטה פ"ה ה"ז (דף כ"י ע"ג) ושם הגי' תני בשם ר' יהודה, ותמאמר בשנה בתוספתא סוטה ריש פ"ו ושם הגי' ר' יהושע אומר משום כן פטורי, וכן הילקוט איוב רמז תתק"ד הביא המאמר בשם התוספתא דסוטה, וראיתי ברש"י איוב שם. הביא ג"כ זה וי"ל ומכאן דרש ר' יהושע שמאחבה עבד איוב כו. (3) ואמר התרגום לא יחרה לבי נ"א לא יחסר לבי. נוסחא הראשונה איננה לפנינו רק נוסחא אחרת שהביא ובטעות הביא לא יחסר וצ"ל יחסר כמו שהוא לפנינו ורוב לשון חרפא מתורגם בלשון חסרא. (ג) דקאים עלי. כ"ה בתרגום (ד) דינו יושל או ישל. גם הרד"ק בשרשים שרש נשל הביא כי וישל אלוה, משפטו וישל ברגש ובא הגה תמורתו. (ה) וי"א שהוא מענין של נעלך. רש"י והראב"ע. (ו) ואמר התרגום מהסבר דילטור ארום ינטל אלהא נפשיה. לפנינו בתרגום ארום מן סבר דילטור ארום יכנוש ימון דשקר

דבר: ד"א שרידיו במות בעוד שהמיתה בתוכם שעדין מתו: ואלמנותיו לא תבכינה. לפי שאורך הליים ונתייסרו בייסורין והיו נשיהם מצפות ומיחלות מתי ימות, וכי ימות אינן בוכין עליו כל כך, מפני כי יותר להם הנאה במותו מחייו: 16 אם יצבר כעפר כסף וכחמר יכין מלבוש: 17 יכין וצדיק ילבש וכסף נקי יחלוק. יכין וצדיק ילבש, (ט) אמרו ר"ל עם הארץ אין מכריון על אברתו, ותני קמא אמר מכריון, דומנין נפיק מניה זרעא מעליא ואכיל ליה, וכתביב ויכין וצדיק ילבש: 18 בנה כעש ביתו וכסכה עשה נצר. כעש מענין עושה עש (איוב ט ט), כלומר בנה לו בתים וארמונים גבוהים עד לשמים, והיה די לו בכונה אחת של עשבים: עשה נוצר. כלומר שהוא מבצר, ונוצר ונוצר כמו עושק ועשוק, וענינו והנשאר והנוצר: ד"א בנה כעש ביתו. כתולע הזה הבונה לו בנין שאינו מתקיים, וכסוכה עשה נוצר, כסוכת שומר הכרם שאינה של קיימא, (ט) ואמר התרגום בנה כרקב: 19 עשיר ישכב ולא יאסף כמו ואת עשיר במותו (ישעי' נג ט) הטעם לא יצליהו עשרו ממותו: ולא יאסף. לא יהיה לו פנאי לאסוף רגלם אליו: עיניו פקה ואיננו. הפוקה ואיננו: ד"א ולפעמים עשיר ישכב בעשרו, ופעמים לא יאסף לקבורה, כענין גם קבורה לא היתה לו (קהלת ו ג). וי"א כשהעשיר נופל למשכב לא ירפא עוד אלא עין פקה הפוקה עליו ואיננו, והוא מענין ואספתו מצרעתו (מ"ב ה ו): וי"א כשישכב העשיר לא יאספו אנשי ביתו ובניו אל ביתו שבנה לו לפעמים המלך שולל כל נכסיו: 20 תשיגוהו כמים בלחות לילה ננכתו סופה. כמים הנגרים במורד כן יהרפוהו בלחות וישיגוהו בלילה עד שלא ידע מקומו שום אדם: 21 ישארו קדים וילך וישערהו ממקומו: 22 וישלך עליו ולא יחמול מירו ברוח יברח, וישלך עליו וגו' ר"ל ישלך עליו המשליך הרעה: ולא יחמול מירו ברוח יברח. כלומר אנשי עצתו כשהם רואים כי כלתה אליו הרעה ברוח יברח להם, כענין שעשה הרבונה שנתן עצה להמן ולתלות את מרדכי עליו ונשארה שתלו את המן על העץ, דכתיב ויאמר הרבונה (אסתר ז ט). (י) ולבסוף ברח לו מפני מרדכי שלא יצוה עליו להמיתו: 23 ישפוק עליו כפימו וישרוק עליו ממקומו. ישפוק היודעו לפנים כשרואים שברו ואידן, ידאנו עליו ויכו כף אל כף, כמו ויספוק את כפיו (במדרב כד י), וכן אויביו ספקו עליו וישרקו עליו כל אחד ואחד ממקומו, כמו ספקו עליך כפים (איכה ב טו):

בח.

1 כי יש לכסף מוצא ומקום לזהב יוקו. לכסף מוצא, הוא המקום שמוציאין הכסף ממנו: ומקום לזהב יוקו. וכי יש מקום שמוציאין ממנו הזהב מווקק, כלומר בר נקי מכל פסולה, כמו מווקק שבעתים (תהלים יב ז), וכן שאר מיני מתכות: 2 ברול מעפר יוקה ואבן יצוק נחושה. יצוק מתיבין ממנו הנחשת, וטעם אלו המקראות הוא חוזר לדברו שאמר למעלה בצדקתי החוקתי, ואמר למה אהיה רשע בשביל הכסף וזהב שיהיה לי לכל יש מוצא וסוף אבל ההכמה מאין תבא: 3 קץ שם לחשך ולכל תכלית הוא חוקר אבן אשל וצלמות. קץ סוף שם לכל דבר שבעולם, ולכל דבר שיש לו תכלית הוא חוקר, מה תהיה אחריתו, ומתי יבא החשך עליו, כלומר ימי

ארום יותר אלהא נפשי. (ז) א"ר יוחנן. ב"ב ט"ו ע"ב. (ח) אמרו ר"ל עם הארץ כי פסחים מ"ט ע"ב. (ט) ואמר התרגום בנה כרקב. לפנינו בנא היך רקבוביתא. (י) ולבסוף ברח לו מפני מרדכי. עיין מגילה ט"ו ע"א א"ר אלעזר אף הרבונה רשע באותה עצה היה כיון שראה שלא נתקיימה עצתו מיד ברח והיינו דכתיב וישלך עליו ולא יחמול מירו ברוח יברח.

הפורענות, אבן אפל וצלמות מוצא הפורענות, כמו ונטה עליו קן תהו ואבני בהו (ישעי' ל"ד י"א), ואמר התרגום אבנין מפולמין דמתמן נפק חשוכה וטולי מותא. (ב) ור"ל אמרו זמן נתן לעולם כמה שנים יעשה באפלה, מה טעם קין שם לחשך, שכל זמן שיצר הרע בעולם אפל וצלמות בעולם, נעקר יצר הרע מן העולם, נעקר אפל וצלמות מן העולם: 4 פרץ נחל מעם גר הנשכחים מני רגל דלו מאנוש נעו. פרץ נחלי אש ונפרית על סדום וחברותיה: מעם גר. כלומר ממקום שהוא נודע וגר, כמו הנגרים ארצה (ש"ב י"ד): הנשכחים. שלא עבר אדם משחרבו, דלו מאנוש נעו. כלומר אותם הערים כלו משיבת אנוש בהם, ולוש ובנותיו נעו וגלו להם משם: 5 ארץ ממנה יצא לחם ותחתיה נהפך כמו אש. והופכו שהרי הצמחים היוצאים ממנה קרים ולחים ותחתיה הם כמו אש (3) ואמר התרגום פרץ. (ג) תקוף נחלא מן אתר דמורבלא מכובייתא דמתנשייתא מן למעבור רגלא אודקפו מן בני נשא איטלטלו. (ד) ארץ. (ה) ארעא דמינה נפק מוונא ולרע מינה תלא נפק לחמא ועל (דחבת) [רחבת] אתר הא איתהפך דכמת אישתא, תרגום אחר ארעא דסדום דמינה הוא נפק לחמא ועל רחבת אתרא הא איתהפך דכמת אישא: (ו) ת"ר אנשי סדום לא נתגאו אלא בשביל טובה שהשפיע להם ה"ה, מה כתי' [בהם] ארץ ממנה יצא לחם, אמרו וכי ארענו שממנה יצא לחם ועפרות זהב (לנו) [לן], למה לנו עובדי דרכים שאין באין עלינו אלא לחסרנו, אלא באו ונשכח תורת הרגל מארצנו, דכתיב הנשכחים מני רגל. (ז) ועוד אמרו מזה הענין אנשי סדום כמה שנתגאו בו נפרע מהם, דכתיב ארץ ממנה יצא לחם: 6 מקום ספיר אבניה ועפרת זהב לו. שהיו אבניה ספיר: 7 נתיב לא ידעו עיט ולא שופתו עין איה. לא ידעו עיט, מפני רוב יישוב אותו מקום, שהעיש האמור הכא הוא עוף, שדרכו לשכון במדבר: 8 לא הרריכוהו בני שחין לא עדה עליו שחל. בני שחין, (ט) גורי אריותא: ערא. (י) אשר, עבר (בראשית טו יו), תרגום דערא: 9 בחלמיש שלח ידו הפך משרש הרים. הפך שרשי ההרים מלמטה למעלה, ההיד הפך משרש הרים, ודינו הפך ההרים משרשם: וי"א שהפך ההרים מטבעם והוציא מים מצור החלמיש, הה"ד בצורות יאורים בקע (איוב כה י). ד"א בחלמיש, (י) ר' שמואל בן נחמן אמר חמש כרכים הללו, (יא) כלומר סדום וחברותיה, היו יושבות על צד אחת, שלח המלאך את ידו והפכן, הה"ד בחלמיש שלח וגו': 10 בצורות יאורים בקע וכל יקר ראתה עינו. (יב) וכל יקר ראתה עינו, זה ר' עקיבא וחביריו, דאמרו רבנן דברים שלא נגלו למשה נגלו לר' עקיבא וחביריו: 11 מכבי נהרות חבש ותעלוטה יוצא אור. מכבי, יש אומרים שהוא מענין הבאת עד נכבי ים (שם

(ב) ור"ל אמרו זמן נתן לעולם. ב"ר ריש פפ"ט. (3) ואמר התרגום פרץ. ר"ל על פסוק פרץ נחל. (ג) תקוף נחלא מן אתר דמורבלא מכובייתא כו. לפנינו בתרגום תקוף נחלא מן אתרא די מודלח מרובייתא דמתנשין מן למעבור רגלא אודקפו מכבי נשא איטלטלו. המחבר הביא בטעות דמורבלא מכובייתא והנכון כמו לפנינו דמודלח מרובייתא, וכן הביא המתורגמן בשרש זלח תרגום וילו מים זלחין מיא, וכן תרגם לקול צנוך לקול זחלי מרובין, וכן הביא המתורגמן בשרש מרוב את התרגום מעם גר די מודלח מרובייתא. (ד) ארץ ר"ל על הפסוק ארץ ממנה יצא לחם. (ה) ארעא דמינה נפק מוונא ולרע מינה תלא נפק, הביא ג"י משובשת והמלות תלא נפק לחמא אין להם הנבנה ולרעתי צ"ל ארעא דמינה נפק מוונא ולרע מינה על רחבת אתר הא איתהפך דכמת אישתא, והמלות תלא נפק לחמא, בא מגליון אחד רשם תי"א נפק לחמא במקום נפק מוונא ונעשית בטעות תלא נפק לחמא, וכן הביא המחבר בעצמו תרגום אחר דמינה הוא נפק לחמא, ולפנינו בתרגום מתורגם באופן אחר ארעא דמינה נפק מוונא ולרע מינה גהנם דצנת תלגיה מתהפכא דכמא אשתא, והתרגום אחר שהביא המחבר לא נמצא לפנינו. (ו) ת"ר אנשי סדום. סנהדרין ק"ט ע"א, מכולתא שם. (ז) גורי אריותא. לפנינו בתרגום בני אריון. (ט) אשר עבר תרגום דערא. כ"ה בת"א, וכן הביא רש"י באיוב שם. (י) ר' שמואל בר נחמן אמר. ב"ר פנ"א אות ד' ושם הגי' ר' לוי בשם ר' שמואל בר נחמן. (יא) כלומר סדום וחברותיה, הוספת המחבר, וחמשה כרכים הם סדום ועמורה אדמה וצבאים ובלע היא צוער. ועיין ב"פ"ת שם. (יב) וכל יקר ראתה עינו זה ר' עקיבא וחביריו. פסיקתא דר"ב פסקא

לה (טז), שהגויץ בו נוסף, ור"ל שעצר את הנהרות ויבש אותן משרש עמקים, ותעלומה יוציא, שהוא לבדו מכין כל תעלומות ומוציאן לאור לבני אדם: וי"א בשביל שחבש הנהרות עד שיבשו נראו לבני אדם דברים הנעלמים מהם בעמקי הנהרות מפני המים שהיו עמוקים ביותר, וחבש הוא מענין חבוש בטמון (שם ט יג) כמו שהוא בית כלא, כענין כלאו (השמים) [שמים] (הני א י). ויכלא הגשם (בראשית ח ב), הכל הוא לשון מניעה, וכן כל מי שהוא חבוש אין ענינו אלא שאינו יכול לצאת ולבא ולהטייל במדינה כרצונו: ד"ה מכני נהרות חבש. שהוא מבכה תבכה, על דרך השאלה, כלומר שמנע הנהרות מלהויל מימיהם לגמרי, ואפי' כרי דמע לא היו נוזלים, והלא כבר אמר קודם לכן בצורות יאורים בקע, מה ת"ל מבכי נהרות חבש, אלא כך רוצה לומר, שהאדם יכול להוציא מים מצור החלמיש, כיצד שהוא עומד והוצב בהר עד שמגיע למים, ומוציא מים וידמה בעיניו כי עשה דבר יקר, ושוב הוא בא לנהרות הגדולים רחבי ידים וימנע מימיהם מלהויל, כמו שעשה חוקיהו שנסתם מי גיחון, ולא עוד אלא שהוא חוקר המקומות שהם ראויין לגדל כסף וזהב, ושאר מיני מתכות, והם כבר נפלאים ונעלמים מרוב בני אדם החכמים מהם, והוא בא בתחבולותיו ובשכלו הוציא אותם לאור, בא וראה כמה הוא יכול לעשות, וכמה נבורות יש בידו, חוץ מדבר אחר שאינו יכול לעמוד על אמתתו, וזה הדבר הוא ידעת הבה"ע על אמיתתה, הה"ד והחכמה מאין תמצא (פסוק יב), והחכמה מאין תבא (פסוק כ), לכל דבר נתן תכלה וסוף ומוצא מקום לכסף וזהב ומרגליות ולמתכות וליאורים, רק לחכמה לא נתן מקום. (יג) אמר רב נחמן ואמר ר' יוחנן אין דברי תורה מתקיימין אלא במי שמשים עצמו (באין) [כמי שאינן] שנאמר והחכמה מאין תמצא: 12 והחכמה מאין תמצא ואי זה מקום בינה. ואי זה מקום בינה, (יד) אמר ר' שמעון בן יוחאי חכמה ובינה לשון אחד הם, במקום שיש בינה יש חכמה, ובמקום שיש חכמה יש בינה, והיכן החכמה מצויה, ר' אליעזר אומר בראש, ר' יהושע אומר בלב, ואתיא כדעתיה דר' יהושע דמיתי לה מהכא נתת שמחה בלבי (תהלים ד ח), ואין שמחה אלא חכמה, שנאמר חכם בני ושמה לבי (משלי כו יא), וכן אמר דוד לב טהור ברא לי אלהים (תהלים נא יב) ובתי מלא אותם חכמת לב (שמות לה לה), ומפני מה ניתנה החכמה בלב, מפני שכל האיברים תלויים בלב, ואמר שלמה אני איני כדרך שעשה דוד אבני, הוא פתח בתלים בראש אותיות וסיים באמצע, שנאמר אשרי האיש (תהלים א א), ומנין שסיים באמצע שנאמר כל הנשמה וגו' (שם קנ ו), אבל אני איני עושה כן, אלא בתחלה פותח אני באמצע אותיות, ומסיים בסוף אותיות, אמר שלמה אני פותח במקום שהחכמה נתונה, והוא הלב, שהוא נתון באמצע הגוף, נמצאת למד שרוד תפש כדברי ר' אליעזר, ושלמה כדברי ר' יהושע, רק לחכמה אין לה סוף, ולא מוצא אלא מן הפה, שנאמר כי יתן חכמה מפיו דעת (ומזמה) [ותבונה] (משלי ב ו), הה"ד לכל תכלה ראיתי קץ רחבה מצותך מאד (תהלים קיט צו): 13 לא ידע אנוש ארכה ולא תמצא בארץ החיים. (טז) אמר התרגום ולא תשתכח בארע וידגין דמתחטיין בחייהון. (יז) ואמרו רז"ל סבורים היו המלאכים

פרה וע"ש בתערה קע"ה מה שהעירותי. (יג) א"ר נחמן. סוטה כ"א ע"ב בשם ר' יוחנן והמלות אמר רב נחמן ליתא שם. ובתנחומא הנדפס מוכר תבא את ג' מובא בשם ר' אחא. (יד) א"ר שמעון בן יוחאי חכמה ובינה לשון אחד הם וכו'. המאמר הזה מצאתי בריש מדרש משלי כתב יד הנמצא ברומי בוואטיקאן ובפאריז באוצר הספרים. וליתא בנדפס וגם המאמר שלאחריו והיכן החכמה מצויה ר' אליעזר אומר בראש הוא בכ"י שם, והובא גם בילקוט ריש משלי רמז תתקכ"ש וחסר הציון מדרש והי' גם בכ"י שהי' לפניו ממדרש משלי. ובמדרש משלי הנדפס פ"א נמצא המאמר מר' אליעזר ור' יהושע בקיצור, וכאשר הבוא המחבר הוא בכ"י. (טז) אמר התרגום ולא תשתכח

שלחם תנתן התורה, עד שאמר להם ה' לא תמצא בארץ החיים: (יט) ד"א לא תמצא בארץ החיים במי שמחיה עצמו עליה, אלא במי שממית עצמו עליה, ביגיעה וברעבון, וכן הוא אומר אדם כי ימות באהל (כמדבר יש' יד), אינה מתקיימת אלא במי שממית עצמו עליה: 14 תהום אמר לא בי היא וים אמר אין עמדי. תהום אמר לא בי היא, (יט) אם תשאל עליה ליורדי הים, העוסקים בכל מיני סחורה ופרקמטיה בכסף וזהב ומרגליות, יאמרו לך לא בי היא, ואיני בקי בהוראה, כי היא ממנו נעלמה ונפלאה, וים אמר אין עמדי ענין כפול, ומענין זה נאמר בתורה לא בשמים היא, ולא מעבר לים (דברים ל"ב יג), (כ) שלא תמצא בנסי הרוח ולא בעוסקים בסחורה ולא בהולכי ימים, (כא) אמר ר' יהושע בן לוי בשעה שירד משה מלפני הקב"ה בא השטן ואמר לפני רבון העולמים תורה היכן היא, אמי לו לארץ ניתנה, [הלך אצל ארץ אמר לה תורה היכן היא, אמרה לו אלהים היכן דרכה וגו'], הלך אצל הים, ואמר לו אין עמדי, הלך אצל התהום אמר לו לא בי היא, (כב) הלך אצל גהינם אמר) אברון ומות אמרו באזנינו שמענו שמעה, שמעה שמענו אבל לא ראינוה, חזר השטן ואמר לפני ה' הפשתי בכל הארץ ולא מצאתיה, אמר לו לך אצל בן עמרם היא, הלך לו אצל משה אמר לו תורה שנתן לך הקב"ה היכן היא, אמר לו וכי מה אני שהקב"ה נותן לי תורה, זמר ה' למשה (כג) משה בדאי אתה, אמר לפני רבון העולמים חמדה [גנוזה יש לך] שאתה משתעשע בכל יום אני אחזיק טובה לעצמי, אמר לו הואיל (כד) והשפלה עצמך תקרא על שמך, שנאמר זכרו תורת משה עבדי (מלאכי ג' כב): 15 לא יתן סגור תחתיה ולא ישקל כסף מחיתה, סגור הוא זהב מווקף, ומענינה זהב סגור (מ"א ו' ב). (כה) ואמרו ר"ל בשעה שנפתחו כל חנויות, של זהבין נסגרו, כלומר שהוא סגור בעד כל הזהבין. 16 לא תסולה בכתם אופיר בשחם יקר וספיר. תסולה, כמו המסולאים בפז (איכה ד' ב), כלומר אין ערוך אליה אפי' בכתם אופיר וכל הפצים לא ישוו בה: וי"א שהוא מענין סלו לרוכב בערבות (תהלים סח ה), כלומר אינך יכול לומר שהיא חשובה ושיה כך וכך ממני מרגליות שהיא יותר חשובה מכלן ואין לה ערך, וזה הענין קרוב לראשון: 17 לא יערכנה זהב וזכוכית ותמורתה כלי פז. נקרא זכוכית מענין נך, לפי שהוא לבן ביותר ואינו מעלה חלודה, (כו) וזהו שאמרו ר"ל זהב וזכוכית, זו זכוכית חוריתא שהיא לבנה, שהיא יקרה מזהב, אמר ר' הושעיא למה נמשלו ישראל לזכוכית, לומר לך מה כלי זכוכית כל זמן שאדם נותן בהם דבש או יין או שמן או חלב מיד הם נראין מבחוקן, כך דברי תורה אין מתקיימין אלא במי שתוכו כבדו: כלי פז. אלו שהן חביבין ככלי פז ומעשרין את לומדיהן. (כז) שאל אלישע אחר את ר' מאיר לאחר שיצא לתרבות רעה, אמר לו מאי האי דכתי' לא יערכנה זהב וזכוכית, אמר לו אלו דברי תורה שהן קשין לקנותן כזהב, ונוחין לאבדן ככלי זכוכית, (כח) אמר לו האלהים

בארע וידנין דמתחטין בחייהון. לפטנו בתרגום ולא תשכח בארעא ודנין דמתחטין בחייהון. (ח) ואמרו ר"ל סבורים היו. תנחומא בחקתי אותי וכן בתנחומא שם הגדפס מכבר. (יט) ד"א לא תמצא בארץ החיים במי שמחיה עצמו עליה אלא במי שממית עצמו עליה. ברכות ס"ג ע"ב, שבת פ"ג ע"ב, סנהדרין ק"א ע"א. (יט) אם תשאל עליה ליורדי הים. הוא לשון רש"י בפ"י לאיוב ובבבאי נובע מאיזה מדרש. (כ) שלא תמצא בנסי הרוח. עירובין ג"ה ע"א בשם ר' יוחנן. (כא) אריב"ל בשעה שירד משה. (כ) הלך אצל גהינם אמר. ליתא שם. (כב) משה בדאי אתה. בגמרא הגירסא משה בדאי אתה. (כד) והשפלה עצמך. בגמרא הואיל ומיעשת עצמך. (כה) ואמרו ר"ל בשעה שנפתחו כל חנויות. כן הביא רש"י בפירושו ולא נודע לי מקום המאמר. (כו) וזהו שאמרו ר"ל זהב וזכוכית זו זכוכית חוריתא. אולי בון למאמרם ב"מ כ"ט סע"ב כלי זכוכית זוגיתא חוריתא. והמאמר מ"י הושעיא למה נמשלה ישראל לזכוכית לא מצאתי עוד. (כז) שאל אלישע אחר את ר' מאיר. חגיגה פ"ו ע"א. ואבר"צ פכ"ד. (כח) אמר לו האלהים אפי' בכלי חרס. זה ליתא

אפי' ככלי חרס, אמר לו [ר'] עקיבא רבך לא כך אמר, אלא מה כלי זכויות אע"פ שנשברו יש לו תקנה, אף ת"ח אע"פ שסרה יש לו תקנה, שיכול לחזור בתשובה ויתקן מעשיו, אמר לו אף אתה חוזר בך, אמר לו כבר שמעתי מאחורי הפרגוד שובו בנים שובכים חוץ מאחר. (כע) אמר התרגום לא יעלינה דהבא וספקלריה ופירגונא מאני גורמזין: 18 ראמות ונביש לא יזכר ומשך חכמה מפנינים, משיכת החכמה לאדם, כלומר שיקחנה וישתדל לקנותה, יותר טובה היא לו מקניית הפנינים: 19 לא יערבנה פטרת כוש בכתם טהור לא חסלה. פטרת כוש, קורין לו בלשון ישמעאל ומריה, וכן אודם פטרה (שמות כה יז), ואמר התרגום מרגלא יקרא דאתי מכוש: בכתם טהור. כל אבן יקרה קרויה כתם: ד"א בכתם. הוא הוזהב המזוקק, וכמהו ראשו כתם פו (שה"ש ה יא): 20 והחכמה מאין תבא ואי זה מקום בינה: 21 ונעלמה מעיני כל חי ומעוף השמים נסתרה. ומעוף השמים, אלו המלאכים המעופפים, דכתיב ויעף אלי אהר מן הרשפים (ישעי' וו): 22 אבדון ומות אמרו באונינו שמענו שמעה. אבדון ומות, אלו המאבדן והממיתין את עצמן עליה, ואמרו באונינו שמענו שמעה, כלומי שהיגיעה בה היא מתקיימת בו והוא משבחה, וכשאתה שואל אותו אינו מתחיק טובה לעצמו אלא אומר לך אלהים הבין דרכה, שבה נסתכל הב"ה וברא את עולמן, כלומר באותיותיהם בסדרן ומשקלן ויצר כל היצורים, כד"א י"י בחכמה יסר ארץ (משלי ג יט). (ג) תאני ר' חייא מאי דכתיב אלהים הבין דרכה, יודע הב"ה שאין ישראל יכולין לקבל גזרות רומי רבתי הרשעה לפי הגלה אותם לבבל, אמר ר' אלעזר לא הגלה הב"ה ישראל לבבל, אלא לפי שהיא עמוקה משאול, ר' חנינא אמר שנאמר מיד שאול אפדם אהי קטבך שאול (הושע יג יד), מפני שקרוב לשונם ללשון תורה, ר' יוחנן אמר ששגורן לבית אמן, משל לאדם שכעס על אשתו ושגרה לבית אמה: 23 אלהים הבין דרכה והוא ידע את מקומה: 24 כי הוא לקצות הארץ יביט תחת כל השמים וראה. לקצות הארץ, עכשיו הוא מזכיר יסודות, לקצות הארץ הוא העפר, תחת כל השמים זה האש, לעשות לרוח משקל לכל ארץ עושה להרות, כלומר אויר בפני כחה וטבעה ומים תכן במדה לפי כה כל ארץ וארץ להשקותה, יש ארץ נגובה וצריכה נשמים מרובין ונהרות ומחילות שיוצאין בה, ויש ארץ לחה שאינה צריכה כל כך: 25 לעשות לרוח משקל ומים תכן במדה: 26 בעשתו למטר חק ודרך לחזיו קלות. למטר חק, דבר קצוב שירדו בנחת ולא בזעף, שאלולי כן היה העולם אבד, וכן דרך לחזיו קלות, לרעמים עושה להם דרך שלא ייקו הבריות: ודרך לחזיו. (ג) אמרו ר"ל כשאמר איוב להקב"ה בשעת צערו ותחשבני לאויב לך (איוב יג כד), אמר שמא נתחלף לך איוב באויב, אמר לו הב"ה הרבה קולות בראתי בעבים, וכל קול וקול בראתי לו שביל בפני עצמן, שלא יהו שנים יוצאים בשביל אחד, שאלו היו יוצאין בשביל אחד היו מחריבין את העולם, שביל בשביל לא נתחלף לי, איוב באויב נתחלף לי. (ג) ועוד אמרו ר"ל כל דבור ודבור שהיה יוצא מפי הב"ה הכל במשקל, כשקרא למישה מאהל מועד נור שביל שבו יצא הקול עד שיגיע למשה ולא ישמע הקול לכאן ולכאן שנאמר לעשות לרוח משקל, ודרך לחזיו קולות שעשה לו הב"ה דרך. לאותו קול שיצא אצל משה בלבד, ובענין זה

שם, ומובא גם בילקוט איוב רמז תתקמ"ו. (כע) אמר התרגום לא יעלינה דהבא וספקלריה ופירגונא מאני גורמזין. לפנינו בתרגום לא יעלינה דהבא אספקלרא ופרוגה מאני אובריזין. וגם המתורגמן בשרש פרג הכיח התרגום ותמורתה כלי פו, בתרגום שני ופירוגה מאני אלבריוזא, ותרגום פו אלבריוז ומה שהביא המתורגמן בתרגום שני, כי בפסוק הוזהב נמצא גם תרגום אחר לכן יכנה את הנוסחא הראשונה בשם תרגום שני. (ג) אמר התרגום מרגלא יקרא. צ"ל יקרא כמו שתואר לבנו לפנינו וכן הביא המתורגמן מרגלא יקרא. (ג) תני ר' חייא. פסחים פ"ז ע"ב. (ג) אמרו ר"ל כשאמר איוב. ב"ב

אתה אומר בשאר הנביאים: 27 או ראה ויספרה הכינה וגם חקרה: 28 ויאמר לאדם הן יראת יי' היא חכמה וסוד מרע בינה, או ראה ויספרה, ראה אותה ונסתכל בה ועשה הכל, (ל) ויספרה ספר אותיותיה פשוטות וכפולות ראשונות ואמצעיות ואחרונות, הוא אמת, והוא חותמו של ה'ב'ה, הכינה וזמנה ליצירה; וי"א ויספרה שהוא מענין ספירים, כלומ' שהקק אותה על לוחות האבן. (ס) ור"ל אמרו כל דיבור ודיבור שהיה הקב"ה אומר למשה היה אומר שני פעמים בינו לבין עצמו, ואחר כך אמרו למשה, מאי טעמא מהבא, או ראה ויספרה, ואחר כך הכינה וגם חקרה, הרי שנים, ואחר כך ויאמר לאדם, זה משה, ור' אחא אמר ד' פעמים, או ראה ה', ויספרה ה', הכינו ה', וגם חקרה ה', הרי ארבעה, ואחר כך ויאמר לאדם זה משה, וכן היה משה עושה כשהיה רוצה לומר לישראל מה שנאמר לו בסיני מפי הגבורה, היה אומר בינו לבין עצמו ד' פעמים, ואחר כך היה אומר לישראל, (ז) ולימדתך תורה שאם תהיה בן תורה, לא תהיה רוחק גסה עליך לומר דבר לפני הצבור עד שתפשוט אותו [ביניך] לבין עצמך (ח) ד' או חמשה פעמים: הן יראת יי' היא חכמה. ר"ל הדבר שהוא ראוי לעמוד עליו מן החכמה היא יראת שמים בלבד, והשאר אין כח בשביל האנושי לעמוד עליו כי אלהים הבין דרכה בלבד, ולא אחד מן הנביאים: ד"א הן יראת יי' היא חכמה. זו צריכה לזו, אין חכמה בלא יראה, ולא יראה בלא חכמה, שאע"פ שאדם גדול בחכמה ואין למעלה ממנו אעפ"כ יראת יי' היא אוצרו, האוצר הגדול שלו היא יראת שמים, (ט) ומענין זה אמרו ר"ל אין בור ירא הטא ולא עם הארץ חסיד, (י) אמר ר' יוחנן בשם ר' אלעזר ברי' שמעון אין להקב"ה בעולמו אלא אוצר של יראת שמים, (יא) שנאמר ויאמר לאדם הן יראת יי' היא חכמה:

ב.מ.

1 ויסקף איוב שאת משלו ויאמר: 2 מי יתנני כירחי קדם כימי אלוה ישמרני. כירחי קדם כימים הראשונים שהייתי בגדולתי: 3 בהלו גרו עלי ראשי לארו אלך חשך. בהלו לשון אור ושמה, ודינו בהלילו, כלומר כשהיתה צרה באה לעולם או חשכה לי היה אור: 4 כאשר הייתי בימי חרפי בסוד אלוה עלי אהלי. בימי חרפי, בימי קדמותי (ה) מלשון רז"ל חרפי ואפלי, ור"ל בימים שהיה מולו בריא והיתה השעה משחקת לו, ואמר התרגום בימי חרפותי: בסוד אלוה. כשהיו כשרי הדור באים לאהלי להוסד בדברי תורה ולעשות סייג לשעה. (ו) ולרז"ל מי יתנני כירחי קדם, זה הפסוק אמרו איוב בשעה שבאו עליו הייסורי, מי יתנני הלואי כימים שהייתי במעי אמי, כימי אלוה ישמרני, מלמד שהתינוק משתמר במעי אמו, בהלו

מ"ו סע"א. (ג) ועוד אמרו רז"ל כל דבור ודבור. תנחומא ויקרא סוף אות א'. (ד) ויספרה ספר אותיותיה פשוטות וכפולות ראשונות ואמצעיות ואחרונות. הוא לשון רש"י, ומה שסיים המחבר הכינה וזמנה ליצירה, ברש"י סיים והכל מפורש בסוד ספר יצירה. כוון בזה לספר יצירה. (ה) ורז"ל אמרו כל דיבור ודיבור שהיה הקב"ה אומר למשה. ב"ד פכ"ד אות ה' ועיין בתנחומא ויקחל אות ה' ובתנחומא הנדפס מכבר אות ד' ושמי"ד פ"מ אות א'. (ו) ולימדתך תורה. תנחומא הנדפס מכבר יתרו אות מ"ו. (ז) ד' או חמשה פעמים. שם הגורסא ב' ג' פעמים. (ח) ומענין זה אמרו רז"ל. אבות פ"ב מ"ו. (ט) א"ר יוחנן בש"ר אלעזר ברי' שמעון. שבת ל"א ע"ב, ובגמרא הגי' בשם ר' אלעזר סתם והמלות ב"ד שמעון ליתא. והגאון הרי"ב רשם בגליון בילקוט עקב הגי' ד' אלעזר ברי' שמעון. גם המלות "אוצר של" ליתא ועיין ברכות ל"ה ע"ב. (יא) שני הן יראת ה' היא חכמה. בגמרא שם סיימו שכן כלשון יוני קורין לאחת הן.

(ה) מלשון רז"ל חרפי ואפלי. נדה ס"ה ע"ב, וגם רש"י באיוב שם כתב בימי חרפי בימי קדמותי לשון ארמי הוא חרפי ואפלי. (ו) ולרז"ל מי יתנני כירחי קדם זה הפסוק אמרו איוב.

נרו עלי ראשי, מכאן אתה למד שאורה יש לתינוק כשהוא במעי אמו, כאשר הייתי בימי הרפי, כשם שהגשמים מזהות בקרקע ומלכלכין אותו, כך התינוק מלכלכך במעי אמו, וכן האדם מלכלכך בעולם בעונות וצרות הבאות עליו, ובאותה שעה הוא אומר מי יתנני כירחי קדם. (ג) דרש ר' שמלאי למה הולד דומה במעי אמו הוא מקופל ומונה כפנקס שתי ידיו על שתי צדעיו, ושתי אציליו על שתי ארכבותיו, שתי עקבותיו על שתי (עגלותיו) [עגבותיו] וראשו מונה בין ברכיו, ופיו סתום וטיבורו פתוח, וממנו אוכל מה שאמו אוכלת ושוחה, ואינו מוציא רעי, ואילו הוציא רעי היה הורג אמו, וכיון שיצא לאויר העולם נפתח פיו הסתום, ונסתם הפתוח, שאלמלא כן לא היה יכול לחיות אפילו שעה אחת, ונר דלוק (ומונה לו) על ראשו, וצופה ומביט מסוף העולם ועד סופו, שנאמר בהלו נרו עלי ראשי, ואל תתמה על דבר זה שהרי אדם ישן כאן ורואה (עצמו) [חלום] באספמיא, ואין לך ימים שאדם שרוי בהם בטובה כאותן הימים, שנאמר מי יתנני כירחי קדם, (ואלו הם) [ואוהו] ימים שיש בהם ירחים ואין בהם שנים, הוי אומר אלו ירחי לידה, ומלמדן אותו כל התורה כולה, שנאמר ויורני ויאמר לי וגו' (משלי ד ד), ואומר בסוד אלוה עלי אהלי, מאי ואומר וכי תימא נביא הוא מדקא אמר, תא שמע בסוד אלוה עלי אהלי, וכיון שיצא לאור העולם בא מלאך וסטרו על פיו, ומשכה ממנו כל התורה, שנאמר לפתח חמאת רובין, (בראשית ד ז), ואינו יוצא משם עד שמשביעין אותו, שנאמר כי (לך) [לי] תכרע כל ברך (ישעיה מה כג), זה יום המיתה, שנאמר לפניו יכרעו כל יורדי עפר ונפשו לא חייה (תהלים כב ל), תשבע כל לשון (ישעיה שם), זה יום הלידה שנאמר נקי כפים ובר לבב, אשר לא נשא לשוא נפשו ולא נשבע למרמה (תהלים כד ד), ומה שבועה שמשביעין אותו, הוי צדיק, ואל תהי רשע: 5 בעוד שרד עמדי סביבתי נערי. משרתי ותלמידי: 6 ברחוץ הליכי בחמה וצור יצוק עמדי פלגי שמן. בחמה, ר"ל בחמאה, כגון חמאת בקר, והוא כמו שרית ושארית: והליכי, הם רגלי ושההולך בהם הוא, וכל זה הוא דרך משל לפי שאין דרכיהם של בני אדם לרחוץ רגליהם בחמאה ולא הצור יצוק להם פלגי שמן, והטעם כל כך היתה טובתו, ושפעת שלוחו ושכל הנאת העולם היו מודמנות לו כחפצו בנחת בלא שום יגיעה, ואפילו הדברים שהם קשים לקנות ואינן באין לאדם אלא בטורה גדול, מאיליהן היו באין ונמצאין לו: 7 בצאתי שער עלי קרת ברחוב אכין מושבי. עלי קרת, מקום גבוה כפתח שער העיר שיושבין שם לרון, וכן על גפי מרומי קרת (משלי ט ג), כמו מרומי קריה: ברחוב אכין. וכאשר ברחוב הייתי מכין מושבי, היו נערים רואין אותי ומתחבאין, וישישי עמדו מפני: 8 ראוני נערים ונחבאו וישישים קמו עמדו: 9 שרים עצרו במלים וכף ישימו לפיהם. עצרו במלים ומצפים שאני אפתח לדבר תחלה: 10 קול נגידים נחבאו ולשונם לחכם דבקה: 11 כי און שמעה ותאשרני ועין ראתה וחעידני. כי און שמעה מרתי ותאשרני אמרה אשריו, ועין ראתה בכל מקום חסדותי וצדקותי וכושר מפעלי ותעדיני העדה במה שבאתה: 12 כי אמלט עני משוע ויתום ולא עוזר לו: 13 ברכת אבד עלי תבא ולב אלמנה ארנן. ברכת אובד עלי תבא, אובד מעצמו ככלי אובד, כלומר שהיה נוטל חסד לפני מי שהיה רואה אותו אבד מפני דחקו, וכן היה מזהיר למי שהיה אובד מחמת חטאו ומזהירו למוטב, (ד) ולר"ל מהו ברכת אובד עלי תבא, הרבה מדות היה באיוב, ראה היאך הכתוב מקלסו איש תם וישר ירא אלהים וסר מרע, וכן אתה מוצא שהיה

תחומא שלנו ותחומא הנדפס מכבר ריש תוריע. (ג) דרש ר' שמלאי. נדה ל' ע"ב. (ד) ולר"ל מהו ברכת אובד עלי תבא הרבה מדות היה באיוב. כל המאמר עד דרש רבא לא מצאתי ואין

חונן את העניים בצדקות, שנאמר אב אנכי לאביונים (פסוק מז), ומלביש את הערומים' שנאמר אם אראה אובד מבלי לבוש ואין כסות בקרה (איוב לא יט), והיה מחזיק ידי יתומים ואלמנות, ועם כל זה המדות הגדולות הללו שהיו בו היה תופש מרה גדולה ומשובחת, שהיה מחזר ומבקר את החולים בין עניים ובין עשירים, העשירים היה מוליך את הרופא עמו, ופעמים שהיה הרופא מאבד לחולה, ואומר עליו לא יוסף עוד לקום, מיד הוא וקרוביו אומרים שצריך לעשות צואה, לשי שהוא בסכנה גדולה, וכיון שהיתה אשת החולה שומעת כך, היתה מטפחת על פניה, ומגלה את פניה, וסותרת את שערה, והולשת אותו, ואיוב כיון שרואה אותה עושה כל מה שאמרנו, הוא אומר לה בתי למה את צועקת בפניו, כי עד עכשו יש בנר שלו שמן, והיא אומרת לו מה אני עושה לבני, ומתיכן אוכל לזון אותם, וכמה היה העני יגע להוציא פרנסתם ביום ובלילה, ולא היה מספיק להם מזונות, והיה איוב משיב לה דברים טובים דברי ניהומים, ואומר לה לעולם תהיה בטוחה על חסריו ורחמיו של הב"ה, שלא עוב ולא יעווב, ושיעמד בעלך בחלי זה ויכלכל אתכם ואת בניו, כשם שהיה רגיל לעשות, ואם חס ושלום ימות בעליך, מעיד אני עלי את השמים, שכל מחסורכם עלי למלאת, ואני אפרנס אתכם משלי בכל יום ובכל שבת ובכל שנה, ומיד היה קורא לבלבל והיה כותב עליו כל התנאים בפני עדים, שיתן להם הוצאתם בעוד שבעלה חולה, עד שיקום והתהלך בחוץ על משענתו, ואם מת אתן הוצאתם עד שיגרלו הנערים, או עד שתנשא האשה, אם תרצה להנשא, וכשהיה החולה שומע שחתך הרופא שברו ממנו, ומה שהתנה איוב על עצמו לעשות לבניו ולאשתו אם יהיה אם ימות, מיד הוא מברכו, ואומר לאיוב הב"ה שצוה על היתומים ועל האלמנות הוא יהיה בעורך, לכן כשהגיע כל אותן היסורים התחיל לומר ברכת אובד עלי תבא, אותו חולה שאברו הרופא, נחתך סברו ממנו, והייתי משמח אלמנות, שנאמר ולב אלמנה ארנין. (ס) דרש רבא מאי דכתיב ברכת אובד עלי תבא, שהיה גזול שדה מיתומים ומשביחה ומחזירה להם, ולב אלמנה ארנין, דכי היבא דהות אלמנה דלא הוי נסבי לה, הוה אויל (ו) ושארי שמיה עילות, והוה אתיין ונסבין לה. (ז) ר' בריכה בשם ר' לוי אמר אובד זה לבן, שנאמר ארמי אובד אבי (דברים כו ה), עלי תבא זה רבקה, שנאמר לה אחותינו את היי לאלפי רבבה (בראשית כד כ). (ח) ולא נפקדה עד שלש עשרה שנה לאחר כמה עתירות: 14 צדק לבשתי וילבשני כמעיל וצננף משפטי. לבשתי, רדפתי אחריו ונמצא לי בכל ענייניו: ד"א צדיק לבשתי וילבשני. שהיה תוכו כבדו, כמעיל וצננף, שהם תכשיטים נאים כן היה משפטי נאה וטהור והייתי אומר בלבי לכושר מעלות ומדות כשאמות יהיה ביתי וקני נכון עמי. כלומר שימות בעוד שהוא שלאנן ושליו: 15 עינים הייתי לעור ורגלים לפסח אני: 16 אב אנכי לאביונים ורב לא ידעתי אהקרהו: 17 ואשברה מתלעות עול ומשניו אשליך טרף: 18 ואמר עם קני אנוע וכחול ארבה ימים. ואומר עם קני הייתי סבור בקני אנוע ולא אגלה ממנו, ועם הכא במקום ב"ת: ד"א הייתי סבור שאארך ימים ולא אנוע אלא עם קני, כלומר עד שיכלה ביתי ויהי רעוע וקרוב ליפול, כענין ומעשה יריהם יכלו בחייו (ישעיה סה כב): ד"א כחול ארבה ימים. (ט) ואמר התרגום ואמרית

ספק שהיה לפני המחבר באיזה מדרש הנאבד ואולי בילמדנו. (ס) דרש רבא ב"ב מ"ז ע"א. ולזה המאמר כוון רש"י איוב שם, וסוים ופשטיה אינו נראה כך כ"ו. (ו) ושארי שמיה עילות. בגמרא שדי שמיה עילות. פירש"י שדי שמיה אומר שהיא קרובתו או מרבר בה להשיאנה. וגם רש"י באיוב שם כתב שהיה מטיל שמו על אלמנות לומר קרובתי היא או אני אשיאנה כדי שיקבצו עליה תובעים, וכיון למאמר הנ"ל. (ז) ר' בריכה בשם ר' לוי אמר. ב"ר פ"ס אות י"ג. (ח) ולא נפקדה. חוספת המחבר. (ט) ואמר התרגום ואמרית עם תקפי נשר גפי אתנגיד, הביא את התרגום במעו

עם תקפי נשר גפי אתנניד: וכחול. כתי ותתן גם לאישה. (בראשית ג ו), גם לרבות שהאכילה את הבהמה ואת החיה ואת העוף, והכל שמעו לה ואכלו חוץ מעוף אחד ששמו חול, ההי"ד וכחול ארבה ימים. דבי ר' ינאי אמרי זה העוף חי אלף שנים, ובסוף יוצאה אש מקנו ושורפתו, ומשיירת בו כביצה, והוא חוזר ומגדיל איברים וחי: 19 שרשי פתח עלי מים וטל ילין בקצירי. שרשי פתח, כל זה הייתי סובר בלבי שלא ייבש שרשי ולא ימות קצירי, והוא מענין ועשה קציר כמו נטע (איוב יד ט), כלומר ענפים, ועניינו שכל ימותיו היה בטובה ולא חסר בהם דבר. (יח) ולרד"ל שרשי פתח, אמר איוב על ידי שהיו דלתי ביתו פתוחות לרוחה, היו הכל קוצרים יבשות, ואני קוצר מלילות: 20 כבודי חדש עמדי וקשתי בידי תחליף. יש אומר שהוא כנוי על כח התאווה, כמו יחליף כח, כענין ותשב באיתן קשתי (בראשית מט כד): ד"א וקשתי. ר"ל כחו, כמו ללמד (את) בני יהודה קשת (ש"ב א יח), שענינו ההשתרלות למלחמה וככה הכה בקשת בעבור כי הקשת תלוי בכה ובלימוד מלחמה ולכך אמר כבודי חדש עמדי, בכל יום ויום מתחדש והולך ולפי שהקשת מתרפה בעת זריקת ההיץ אמר וקשתי בידי תחליף, כלומר תחליף כח ואינה מתרפה, והיא דומה עתה כאלו מעולם לא יריתי בה היץ, והוא מדבר על טובו וכבודו שהיה בכל יום הולך וגדל: וי"א תחליף, שהוא מענין תחליפהו קשת נחושה (איוב כ כד), כלומר שהיץ שהוא יורה בו על אויבו יחליף אותו מעבר אל עבר אותו היץ ויצא ממנו מאהור מחוזק כח הקשת והיורה: וי"א כשהיתה הקשת נשברת בידו מחמת משיכתה היתר ומיד היה מחליף אותה בזולתה: 21 לי שמעו ויחלו וידמו למו עצתי. השומעים דברי כשהייתי מבטיח אותם היו מיחלים שיתקיימו דברי, וכן היו מתקיימן מפני שלא הייתי חוזר בדיבורי: וידמו למו עצתי. כשאתן להם עצה היו שותקין ומסכימין ולא היו משיבין על דברי שלא עצתי תקום עליהם: 22 אחרי דברי לא ישנו ועלימו תטוף מלתי. לא ישנו, כלומר אחרי דברי אינן חוזרין לשנות בענין פעם שנייה היאך לעשות: ועלימו תטוף וגו'. לשון נבואה, כמו הטף אל הרום, (יחזקאל כא ב), ואינם דברים בטלים אלא נבואה הם דברי, ואמר התרגום תשפר מלתי, והוא כענין יערוף במטר לקחי (דברים לב ב), (ג) ומתרגמי' יבסם כמטרא: 23 ויחלו במטר לקחי ופיהם פערו למלקוש. פערו וגומ', כלומ' אדם הוא מצפה לזמן כמו שהיו מדברים בי רוב שעותיהם ועתידותיהם ולא היו שותקין: ד"א שהיו מתאווים לשמוע דברי כהם שיש לו זרע בשדה שמתאווה ומצפה למלקוש שירד להרוות את הארץ: 24 אשחק עליהם ולא יאמינו ואור פני לא יפילו. ולא יאמינו, אינם מאמינים שאשחק עליהם מפני עוצם גדולתי וחשיבותי, ולפי' אור פני לא יפילו, כלומר אע"פ ששחקתי היתה אימתי מושלת עליהם ואין מזלזלין בכבודי ולפי שדרך השחק מביא לידי קלות ראש הוצרך לומר כך: ד"א כשאשחק עליהם הם מתיראים ואינן נותנין עיניהם להסתכל בי בשעת השחק. (ג) ואמר התרגום וקלסתר אפי לא יסתכלון: 25 אבחר דרכם ואשב ראש ואשכן כמלך בנדרו כאשר אבליים ינחם, אבחר דרכם, על פי היתה עצתם אני הייתי בוחרת להם זה הדרך ולכו בה: ואשב ראש. אם היו מסוכנין אני הייתי מסב בראש המסוכין: וי"א אבחר דרכם, שהוא

וצ"ל בשרכפי במקום נשר גפי כמו שהוא לנכון לפנינו, וכן הביא לנכון המתורגמן ותרגום ירום קטו ירום שרכפיה, וכן ראיתי ביו"ע דברים כ"ב ו' קן צפור תרגם שרכפא דציפר. (י) גם לרבות שהאכילה ירום הבהמה ואת החיה כו'. ב"ר פ"ט אות ה', וכן נשנה במדרש שמנאל פ"ב. (יח) ולרד"ל שרשי פתח אמר איוב. ב"ר ריש פס"ו. (ג) ומתרגמינן יבסם כמטרא. כן תרגם אונקלוס. (ג) ואמר התרגום לא יסתכלון. לפנינו לא אסתכלון. (ד) אמר ר' אבהו. מ"ק כ"ח ע"ב.

מענין חנוך לנער על פי דרכו (משלי כב ו), כלומר שהייתי בוחר לנפשי ממעלתם, והייתי יושב במעלה החשובה שלהם, ואשב ביניהם כשהם ממקשים לדבר גדול כמלך בנדרויו; כאשר אבלים ינחם. אחר שאמר כמלך בנדרויו, חזר ואמר כאשר אבלים ינחם, לומר לך אע"פ שהיתה לו אימה יתרה על בני דורו, לא נבה לבו, ולא רמו עיניו, אלא שהיתה בו מדת חשיבות, שהיה הולך לבקר חולים ולנחם אבלים. ואמר התרגום אבחר ארחהון ואתיב בראשון היך התנא ואשרי היך מלכא בחילא היך כמן דאבלים ינחם. יד) אמר ר' אבהו מנין לאבל שמסב בראש, שנאמר אבחר דרכם אשב ראש כאשר אבלים ינחם. ינחם אחרים משמע, אמר ר' נחמן בר יצחק ינחם כתיב:

ל.

1 ועתה שחקו עלי צעירים ממני לימים אשר מאסתי אבותם לשית עם כלבי צאני. (ב) ואמרו ר"ל כל זמן שהיה איוב וחבריו אוהבין זה את זה, ומרחמים זה על זה, היתה מדת הדין נמתחת, ולא היתה יכולה להיוקן, וכיון שנכנסה ביניהן איבה ותחרות ניתן רשות לשטן ולמדת הדין להפרע מהם, ומנין שנכנסה איבה ביניהם, שנאמר ועתה שחקו עלי צעירים וגו', ומנין שנפרע ממנו, שנאמר ויצא השטן (איוב א יב), ואף חבריו השיבוהו ואמרו לו גם שב גם ישיש בנו ככיר מאביך ימים (שם טו י), לומר לך שמתוך איבה דבר איוב דבר זה, ולא בשביל שראה אבותיו מימיו, וכיון שחזר להתפלל בעד רעהו השיב הביה את שבותיו שנאמר וי"י שב את שבות איוב (בהתפלל לו) [בהתפללו] בעד רעהו (שם מב י): 2 גם כח ידיהם למה לי עלימו אבד כלל. למה לי, למה יראו לי כח ידיהם החסר עד שאבדה עליהם הזקנה, שבימי בחרותם גם ליחם מחמת חסרונם וצערם, ולא ידעו מתי יזקינו: אבד כלל. אבדה מהם, ובכלל בגמטריא ששים, (3) ושנו ר"ל בן ששים לזקנה: ד"א גם כח. לפי שהיו רשעים באותן הימים, אמר למה לי כח ידיהם שאלולי אין תועלת כן כי פורענות באה לי על ידיהם, ועלימו אבד כלל, שהוא נוטריקון כי לעולם חסרו, כלומר אסיר בטחוני ממנו כלומר למה לי כח ידיהם לעורני, וכי עלימו אבד ממני חסרו של הביה, דכתיב כי לעולם חסרו (תהלים קו א), כלומר אסיר בטחוני ממנו ואכמתה שיעזרו אותי שהם יושבין בחסר ובכסף: 3 בחסר ובכסף נלמוד העורקים ציה אמש שואה ומשואה. בחסר ובכסף היו גלמודים מכני אדם מחמת הרעב וחוסר כל. ותרגום רעב כפנא, וכן לשוד ולכפן (איוב ה כב): העורקים ציה. בורחים למדבר ציה וערבה מחמת חסרונם, ותרגום ויברח וערק: אמש שואה ומשואה. בלילה יצאו לארץ שואה ומשואה חרבה ושממה, כמו להשאות גלים נציב ערים (ובצורות) [בצורות] (ישעיהו לו כ): וי"א העורקים ציה. שהם חופרים בארץ ציה על שרשי העשבים להיות לברות למן, כמו שאמר בחסר ובכסף וגו', וממנו ועורקי לא ישכבו (פסוק ו), וכן בלשון ערב קורין לשרשי האילן ערויק, (ג) ואמר התרגום בחוסדאנא באולצאנא דלא ולד הו ערקין רשיעיא בארעא צחיא חשוכא היך רומשא אתר שוחא וגושחא. כמו שהוא לכבון לפנינו ומן בחוסרנא נעשית בחוסדאנא ומן צחיא נעשית צחיא, ומן אתר נעשית אחר, ומן שוחא נעשית נוחא ומן ורגושחא נעשית ורב שתא. (ד) ור"ל אמרו אם ראתה חסרון וכפן בא לעולם, רואה את אשתך כאלו היא גלמודה,

(ב) ואמרו ר"ל כל זמן שהיה איוב וחבריו אוהבין זה את זה כ"י לא מצאתי המאמר הזה רק נמצא בקיצור בפסיקתא רבתי פסקא הרנינו. (ג) ושנו ר"ל בן ששים לזקנה. אבות פ"ה מכ"ד. (ד) ואמר התרגום בחוסדאנא כ"י הביא דברי התרגום בשיבוש וצ"ל בחוסרנא ובאולצנא דלא ולד הון ערקין רשיעיא בארעא צחיא חשוכא היך רומשא אתר שוחא וגושחא. כמו שהוא לכבון לפנינו ומן בחוסרנא נעשית בחוסדאנא ומן צחיא נעשית צחיא, ומן אתר נעשית אחר, ומן שוחא נעשית נוחא ומן ורגושחא נעשית ורב שתא. (ד) ור"ל אמרו אם ראתה. ב"ר פ"א אות י"ב. (ה) כלומר נדה.

(ס) כלומר נדה שאתה צריך לפרוש ממנו, (ו) מכאן אמרו לאדם לשמש מטתו בשני רעבון: 4 הקוטפים מלוח עלי שיה ושרש רתמים לחמם. בהיותם במדברות ואין להם מה יאכלו, הם קוטפים מלוחים על אילנות היערים ואוכלים. (ז) ומלוח הוא שם עשב, (ח) כמו שאמרו רז"ל היו מעלין מלוחין על שלחנות של זהב: ושיח אילן כמו אחד השיחים (בראשית כא טו), בין שיחים ינהקו (להלן פסוק ז), (ט) אמר ר' לוי כל הפוסק מדברי תורה ועוסק בשיחה בשלה מאכילין אותו נחלי רתמים שנאמר הקוטפים מלוח עלי שיה, ושרש רתמים לחמם: 5 מן גו יגורשו וריעו עלימו כנגב. יגורשו. שמגרשים אותם בני אדם מביניהם, תרגום מתוך מן גו: ויש אומי מן גו שהוא מענין גאווה. כמו מפני גוה, כלומר שמגרשין אותו ממעלתו ונאותו, כמו שנאמר בנבוכדנצר ומן אינשא טרד (דניאל ד ל'): ד"א מן גו, שמגרשין אותם מלפנים לפנים מבתיהם ומארמנותם, (ו) ותרגום אל מבית לפרוכת (ויקרא טו טו), למנו לפרוכתא: וריעו עלימו כנגב, כשהם בורחים ונגרשים מן היישוב לצאת למדבר, בני אדם מריעין עליהם כנגבים, לפי שהם גונבים מחמת חסרונם: 6 בערוין נחלים לשכון חורי עפר וכפיים, לשכון בשפת הנחלים השוטפים בועף שאפי' אדם עריץ וגבור הוא מתירא לעבור משם מחמת המזיקין והליסטים: וי"א בערוין נחלים. שיש נחלים שהן בין שני הרים ובאותן הרים יש נקיקין ומערות ולא יוכל אדם ליכנס שם, אלא בטורה גדול וסכנה, מחמת שטף הנהר ועומקו וגובה ההר ועליתו שהוא קשה, (ט) ואמר התרגום תקוף פריצי נחלייא: חורי עפר. הם מחילות ונקיקי הליסטים, וחרגום סלע כיפא, והור כמו מן החורים אשר נתחבאו שם (ש"א יד יד): 7 בין שיחים ינהקו תחת חרול יסופתו. חרול מין קוצים, והוא מן כסו פניו הרולים (משלי כד לא): וישופחו מן ושפה י"י (ישעי' ג יז), לשון לקות, כלומר שהם מתחבאים תחת החרול: ד"א שהוא מענין ונספחו על בית יעקב (שם יד א), כלומר שיאספו תחת החרול מבלי מכסה: 8 בני נבל גם בני בלי שם נכאו מן הארץ. הוא לשון דלות ושפלות, כלומר כבר הנעו והמו מן הארץ, וכן אך נכאים (שם טו ז). רוח נכאה (משלי טו יג): וי"א כי מרוב עניים שפלו יותר מן הארץ הכנעה ושפלות, כמו ושפלת מארץ תדברי (ישעי' כט ד). (ג) ואמר התרגום בניו דנבל עם בני הדיוטין אשתתפון מן ארעא. (ג) ג"א אודערון מן ארעא. וכנגד דור המבול הוא מדבר, (ד) רבי אומר אלו לא בא איוב אלא לפרוש לנו (ט) מעשה ירדת גשמים דיו: 9 ועתה ננינתם הייתי ואהי להם למלה: 10 תעבנוי רחקו מני ומפני לא חשכו רק: 11 כי יתרו פתח ויענני ורסן מפני שלחו. יתרו, ר"ל יתרות הגוף שהם כלי התנועה נרפו ונתפתחו, (ט) ומענינו ולא (ניתר) [נפתח] אזור חלציו (שם ה כז) כשראו שחלף כחי ממני רסן מפני שלחו יראתי שהיתה מוטלת עליהם כבר נשתלחו ממנה, (ט) ורסן שהוא האפסר בלשון משנה, ובלשון ערבי רסן: ד"א כי

חוספת המחבר, ובמדרש שם סיים שכן בכרכי הים קורין לנהר גלמודה. (ו) מכאן אמרו. תענית י"א ע"א. (ז) ומלוח הוא שם עשב. הר"ק בשרשים הביא וז"ל הקוטפים מלוח. מלוח הוא מן העשבים הקשים והרעים ולא יצמחו כי אם במקום קשה דומה לַבְּלִיָּחַ, ויש מפרשים שהוא הנקרא בלע"ז אורטיגא (Ortica), ויש אומרים כי הם צמחים מלוחים בטעמם. (ס) כמו שאמרו רז"ל היו מעלין מלוחין. קידושין ס"ו ע"א. (ט) א"ר לוי כל הפוסק. חגיגה י"ב ע"ב. (י) ותרגום אל מבית לפרוכת למנו לפרוכתא. כן הוא בת"א. (יא) ואמר התרגום תקוף פריצי נחלייא. לפנינו בתקוף פצודי נחלייא. ועיין ערוך ערך פצד. (יב) ואמר התרגום בניו דנבל עם בני הדיוטין אשתתפון מן ארעא. לפנינו ושתפון מן ארעא. (יג) ג"א אודערון מן ארעא. נוסחא זאת ליתא לפנינו. (יד) רבי אומר אלו לא בא איוב. ב"ר פכ"ו אות ז' גם נמצא שמה במדרש הדרשה א"ר אחא בני נבל גם בני בלי שם ואת אמרת אנשי השם אלא שהשימו את העולם. ושהושמו מן העולם ושהגמנו לעולם שישום. (טו) מעשה ירדת גשמים דיו. בביר שם הגי' מעשה המבול דיו. (טז) ומענינו ולא ניתר

יתרי פתח וגו'. ר"ל בני דורו שהיו נמשכין לעצתו ואין עושין אלא ברשותו, וכאלו הם אסורים בידו, שהוא גוזר והם מקיימין עליהם, ועתה נשמטה רגלו התירו עולו מעליהם ורסנו שהיו זמומין בו שלחו מעליהם, וכל זה על דרך השאלה, כענין ננתקה את מוסרותימו ונשליכה ממנו עבותימו (תהלים ב ג): וי"א כי יתרי פתח. יתר קשתו שהיתה עומדת בכח ובחוקה פתח: יט) ויענני. כמו ואל אראה ברעתי (במדבר יא טו), לפיכך כתיב יתרו, וקרי יתרי. יט) ואמר התרגום ארום נימי שירי שרא ואהיב יתי וזממא מן קדמא פטרו, ג"א אמוני שושלתי שרן: 12 על ימין פרחא יקומו רגלי שלחו ויסלו עלי ארחות אידם. פרחח, יתכן שהיה דינו פרח חח או פרי חח, כענין ובליעל כקין מונד כלהם (ש"ב כג ו), והמשיל אותם לקוצים לפי שהיו בוויים אצלו והם מוזיקין כקוצים: ד"א פרחח. הם נערים וקטנים, כ) כענין שאמרו פרחי כהונה, וכן אפרוזים או בצים (דברים כב ו), שאל"ף נוספת ור"ל שהנערים הקטנים שהיו לשעבר היו רואים אותו ומתחבאים, כמו שאמר ראוני נערים ונחבאו (איוב כט ח), עכשיו על ימין יקומו, ואני חשוב בעיניהם כשאר בני אדם הדיוטות, ולא עוד אלא רגלי שלחו, אם המקום צד להם היו דוחקים אותי ועוברים וכמעט נטיו רגלי נפלתי לארץ, ולא עוד אלא שהיו מתכוונין לעבור עלי תמיד, וכל נכלה שבלבם לעשות בפני עושים: ארחות אידם. אידם הוא כנוי למעשיהם הרעים שעשו לפני כ) כענין ששינינו לפני אידהם של גוים: וי"א שהוא מענין סלון ממאיר (יחזקאל כה כד), שהיו משימין לו דרך סלים וסלונים כדי ליכשל בהם: וי"א כי לשון פרחח שהוא מענין כתמר יפרח (תהלים צב ג), ר"ל אל תאמר אלי שקמו עלי הם מבני ביתי ומשפחות מיוחסות וחשיבות שהם בה עתה, מימי קדם הם, אלא עתה מקרוב פרחו פשטו בעולם. כ) ואמר התרגום על ימינא בחוצפא יקומו רגלי שדרו וקמו עלי איצרטי תככהון: 13 נתסו נתיבתי להיתי יעילו לא עוד למו. נתסו כמו נתצו בצדי"ק, כלומר נתצו נתיבתי הטובות ואינן חוששין להן. להותי ויעילו להקניטני לא עוד למו, ר"ל כמו העיני האנשים [ההם] תנקך (במדבר טו יד): ד"א להותי ויעילו. הם מתכוונין לאידי ולשברי לא עוד, קללה הוא שקלל אותם, כלומר אל יעורם השם: ד"א נהנין הן בהותי, וכאילו יש להם תועלת באידי ושברי: לא עוד למו. אינם מוצאין אדם אחר וזולתם שיסכים עמהם על זה, כ) ואמר התרגום צדיאו שבילי לפרענותי תהוין ולית דסעיד להון: 14 כפרין רחב יאתו תחת שאה התנגלו. כפרין רחב שבגדר שהכל באין ועוברים כדי שלא להקיף יאתו יחד כדי להכלימני: תחת שואה. ר"ל מתגוללים ובאים בסתר עד שהם מגיעין לפני להקניטני עד שלא אוכל לשקט מהם, כ) ואמר התרגום בתקף פלטיית גללי ימא אתואן תחות רוגשא מתגללין: 15 ההפך עלי בלהות תרוף כרוח נדיבתי וכעב עברה ישועתי. ההפך ר"ל כי רוח הקדש שהיתה שורה עליו מתחלה נהפכה להיות רוח רעה ר"ל בעתתו רוח רעה לאחר שהיתה שורה עליו רוח הקדש בתחלה, ובלהות הם השדים

אזור חלציו. בקרא כתיב ולא נפתח אזור חלציו. ח) ורסן שהוא האפסר בלשון משנה. כמו הגמל באפסר שבת פ"ח מ"א דף ג"א ע"ב. יט) ויענני כמו ואל אראה ברעתי. עיין רש"י בעהלותך י"א ט"ו, וברש"י איוב ל"ב ג'. יט) ואמר התרגום ארום נימי שירי שרא ואהיב יתי וזממו מן קדמו פטרו. לפנינו בתרגום ארום שושלתי ונימי אמוני שרא וסגפני. ואשר הביא המחבר ג"א אמוני שושלתי שרן מזה נראה כי הנוסח שלפנינו מעורב עם ב' הנוסחאות יחד ועיין באוצר המלים להבלשן הגדול מהר"י לעזוי ערך שירא. כ) כענין שאמרו פרחי כהונה. מרות פ"א מ"ח. כל) כענין ששינינו לפני אוידיהם של גוים. ע"ז ב' ע"א. כ) ואמר התרגום על ימינא בחוצפא יקומו רגלי שדרו וקמו עלי איצרטי תככהון. הביא התרגום בשיבוש וצ"ל כמו שהוא לפנינו על ימינא בחוצפא בגיהון קימו רגלי שדרו וכבשו עלי אסרטי תככהון. כ) ואמר התרגום תהוין. לפנינו מתגללין. כ) ואמר התרגום בתקף. לפנינו בתקוף, ובמקום אתוין, ובמקום רוגשא לפנינו רוגשא.

ברוך נדיבתי שרוח הקדש כמו ורוח נדיבה תסמכני (תהלים נא יד): ההפך עלי.
 (כ) אמר ר' ינאי אמרה כנסת ישראל לפני הב"ה רבון העולמים לשעבר הייתי מבהלת
 לאחרים, כד"א ויבהילו להביא את המן (אסתר ו יד), וכת' (ובלהות) [בלחות] אתנך
 ואנך (יחזקאל כו כא), ואומר אז נבהלו אלופי אדום (שמות טו טו), ועכשיו העידה
 עליו (כ) אמר ר' להנייה של ברכה שהיתה מתהפכת בתוך הפרטין והשיחה בצמר
 ונסמכה, כך עלי סמכה המתך (תהלים פח ח): תרוף כרוח נדיבתי. (כ) בני אדם
 שהם נדיבים וראוים לבא נאולה על ידיהם: (כט) וכעב עברה ישועתי. בני אדם שהם
 [נדיבים] וראויין לבא ישועה על ידיהם (ל) אתמטיסן ומעביון כעבים, ועתה לזו הצרה
 עלי תשתפך נפשי, כאדם שתתפעם רוחו, ואמר התרגום וכדנן עלי מצטערה נפשי:
 16 ועתה עלי תשתפך נפשי יאחזוני ימי עוני: 17 לילה עצמי נקר מעלי ועורקי
 לא ישכבון. נקר, לשון עיקור, כמו וינקרו את עיניו (שופטים טו כא), כלומר שעצמיו
 נעקרו ממקומם מחמת כובד הלוי והרעדה שאחזתו הוא מטרף כלו: וי"א שהוא
 מענין מנקר באבטיה בלשון רבותינן, כלומר שהתולעים היו מנקרין בעצמיו כל הלילה
 ואין בו יכולת להסירם, ועורקי הם נידון ובשרי, אין להם נחת מחמת החלי והגידים
 בלשון ערב אלעור"ק. אז הוא מענין בתרגום ויכרה וערק, כמו שאמרנו ר"ל אותם
 שהם הודפים אחרי ומבריחים אותי לא ישכבון ואפילו בלילה הם הורפים אותי. ואמר
 התרגום בלילה גרמי מתפקפקין [מני] ודעמסן יתי לא שכבין: 18 ברב כח יתחפש
 לבושי כפי כתנתי יאורני. ברב כח, ר"ל כשירצה להחליף בגדיו לשנותן בכגד אחר
 אינו יכול להחליפו אלא בכח גדול ולפי שהיה הבגד מתדבק בבשרו מפני הלחה
 שהיתה יוצאת מהשחיץ וחוזר הבגד ומתיבש על בשרו ולא היה מפשיטו אלא בצער
 גדול: (ל) ד"א ברב כח. העני והכאב יתחפש וישתנה, לבושי לגלד אחר וכשארם
 מפשיט פושט בגדיו וילבש בגדים אחרים נקראו בגדי חפש, כמו התחפש ובא
 במלחמה (מ"א כב ל): כפי כתנתי יאורני. כפי אורך הכתונת ורחבה יאורני הכת,
 (ג) והיא הלחה היוצאה על הפה והאף: 19 הרני לחמר ואתמשל כעפר ואפר. הורני
 לחמר, יש אומי למדני השחיץ לישב בחומר, כמו שנאמר והוא יושב בתוך האפר (איוב
 ב ח): וי"א הורני לחומר. השליכני, כמו ירה בים (שמות טו ד). (ג) ואמר התרגום
 אקשו יתי לטינא ואתמתיל לאכרהם דאמר ואנא עפר וקטם. (ד) אמר ר' ברכיה סרס
 המקרא ודרשהו אני נמשלתי לאכרהם בצרקותי, שקרא עצמו ואמר ואנכי עפר ואפר
 בראשית יח כו), והוא המשילני לדור הפלגה, דכתיב בהו והחמר היה להם לחומר
 (שם יא ג): 20 אשוע אליך ולא תענני עמרתו ותתכונן בי. כששתקתי חשבתו
 שאתה מתכונן בי לשנות את נעני: 21 תהפך לאכור לי בעצם ירך תשטמני:
 22 תשאני אל רוח תרכיבני ותמוגנני תושיה, ותמוגנני תושיה. תמוג ממני החכמה
 ותעבירה על השאלה, מענין למוג (לבי) [לב] (יחזקאל כא כ), (ל) ואמר התרגום

ובמקום מתגלגלון לפנינו מתגלגלון. (כ) אמר ר' ינאי אמרה כנסת ישראל. איכה רבתי ריש פ"ב,
 ושם הגי' א"ר חנונא. (ט) ועכשיו העידה עליו. צ"ל הזוכה עליו. (כ) אמר ר' להנייה של ברכה
 שהיתה מתהפכת בתוך הפרטין והטויה בצמר ונסמכה. נוסחא משובשת היתה לפניו וצ"ל לחליו
 של עמוד, גם צ"ל בתוך הפלטיין, גם צ"ל להטיסה בצרוה. (כ) בני אדם שהם נדיבים. במדרש
 שם. (כט) וכעב עברה ישועתי. במדרש שם. (ל) אתמטיסן. צ"ל את מוטיסן כמו שהוא במדרש.
 (ל) ד"א ברב כח כו. וכשארם מפשיט. הוא כפי רש"י. (ג) והיא הלחה היוצאה על הפה והאף.
 מפרש לשון כיוח בלשון רז"ל. (ג) ואמר התרגום אקשו יתי לטינא ואתתיל לאכרהם דאמר ואנא
 עפר וקטם. לפנינו נמצא שתי נוסחאות הראשונה אשוע יתי לטינא ואתמתיל כעפרא וקטם ואר"י
 נמצא ת"א (תרגום אחר) אקשו יתי לאדם דאתברא מן מינא ואתתיל לאכרהם דאדמי לעפר וקטם,
 והמתבר ערב ב' נוסחאות יחד, ודברי התרגום נובעים מתחומי עין הערה שלאחריה. (ד) אמר
 ר' ברכיה. זה העתיק מפרש"י על איוב שם. ועיין תנחומא תצא אות ה'. ותנחומא הנדפס מכבר
 תצא אות ו' ובפסיקתא דר"ב זכור דף כ"ד ע"א. ובפסיקתא רבתי זכור דף מ"ז ע"א. (ל) ואמר

המסיניני בישותא, כלומר ימס מחמת תשישות כחו, כמו ברביבים תמונגנה (תהלים סה יא): ותושיה. מענין נתשה גבורתם (ירמיה נא ל): 23 כי ידעתי מות תשיבני ובית מועד לכל חי. היא הקבורה ושהיא מומנת לכל אדם: 24 אך לא בעי ישלח יד אם בפירו להם שוע. בעי, מענין לעי השרה (מיכה א ו), והוא ענין לקבר, כלומר לאחר שימות האדם ויבא בקרבו יסתלקו הייסורין ממנו ושם ינוחו יגיעי כה, וזה הטעם אך לא בעי ישלח יד. ופירו ששלח להם להמתם הוא להם תשועה: ד"א אך לא בעי ישלח יד. כשיקבר האדם מי הוא שישלח ידו ויושיעו ממי שהוא בקבר, או בעת שיבא עליו פחד, כלומר אד ושבר מה יועילו המתנות שיתן לא יועילו כלום, שכבר היה מה שהיה, והוא מענין (לא יאמר לבילי) (ולכילי לא יאמר) שוע (ישעיה לב ה): ד"א אך לא בעי. איני רוצה לשלוח ולבקש, מלשון ובעא, ואם שלח בהם יד אם הם שבים בפיהם מדרכם הרעה להם שוע הוא מושיע אותם: ד"א אינו שולח יד במי שחרב ביתו וחלף טובו, ואם ישלח בו יד אינו משוע בפירו, בשביל פירו שישור מעליו, כי טוב מותו מחייו, (ז) ואמר התרגום ברם לא לגמרי ירנג מחתיה אין בחמאיה להון אספלינתא: (ז) ד"א אין למרעיה יסיק ליה ארכא, (ח) אמר ר' אבהו אין הקב"ה מכה אומה ומושיבה צדו, אלא מביא פיד ליה ומשעשה בזה, הביא פיד לאשור ושעשעו במצרים, שנאמר התטיב מגוא אמן. הביא פיד למצרים ומשעשעו באשור, שנאמר הנה אשור ארו בלבנון (יחזקאל לא ג). (ט) אמר רבה מאי דכתיב אך לא בעי ישלח יד, אמר הקב"ה כשאני דן את ישראל איני דן אותם כאומות העולם, דכתיב בהו עוה עוה עוה אשימנה (שם כא לב) אלא אני נפרע מהן כפיד של פי התרגולין (י) [ד"א אפי' אין ישראל עושין מצוה לפני כי אם מעט כפיד של תרגולין] שמנקרין באשפה, אני מצרפן לחשבון גדול. [ד"א בפידן] להן שוע בשכר שמשועין לפני אני מושיע אותם: 25 אם לא בכיתי לקשה יום ענמה נפשי לאביון. דאנתי עליו דרך רחמנות, (יא) כמו שאמרו ד"ל מפני ענמת נפש: 26 כי טוב קוית ויבא רע ואיחלה לאור ויבא אפל: 27 מעי רתחו ולא דמו קרמני ימי עני. ולא דמו מרוב החום שהיה בו היו מרתחין כסיר שהיא רותחת על האש, ואינן יכולין לידום ולהחריש, שהוא מענין ירתיה כסיר מצולה (איוב מא כג): 28 קר הלכתי בלא חמה קמתי בקהל אשוע. אע"פ שלא שופתני השמש קודר הלכתי בלא חמה מחמת החלי והכאב: 29 אה הייתי לתנים ורע לבנות יענה. (נג) לפי שהם עסוקים בכבי כל ימיהם: 30 עורי שחר מעלי ועצמי חרה מני חרב. שחר נעשה שחור: חרה. (נד) כמו וחרה (השחתה) [נחשתה] (יחזקאל כד יא), כלומר נתחממו עצמי. (נד) ואמר התרגום וגרמי חרק מן גונבא: 31 ויהי לאבל כנורי ועונבי לקול בוכים:

התרגום המסיניני בישותא. צ"ל כמו שהוא לפנינו בתשיתא. (לו) ואמר התרגום ברם לא לגמרי ירנג מחתיה אין בחמאיה להון אספלינתא. הוא בנוסחא תרגום אחר, ולפנינו ברם לא לגמרי יגר מחתי אין בחמטי ישו להון אספלינתא. וראיתי במתורגמן שרש גרג הביא התרגום וגרס ג"כ לא לגמרי יגר מחתיה, ובשרש אספלע הביא ישוה להון אספלינתא, וסיים ס"א אספלינתא והוא אספלינת שמשוימוס על המכה. (ז) ד"א אין למרעיה יסיק ליה ארכא. פתרונו נעלם ממני ואולי היה כן לפנינו בנוסחא אחרת בתרגום. (ח) אמר ר' אבהו. פסיקתא דר"כ נחמו קב"ו ע"ב. ומובא בילקוט איוב רמו תתק"ח בשם הפסיקתא, ולזה המאמר כוון רש"י איוב שם פירושו רבותינו אין הקב"ה מכה אומה כו'. (ט) אמר רבה. ע"ז ד' ע"א. ולפנינו אמר רבא, ומובא בילקוט איוב רמו תתק"ח ונרשם בצדו במעות "מדרש" וצ"ל ע"ז ד' ע"א. והילקוט הביא אמר רבה ואיתא רבא. ר"ל כי נוסחאות היו לפניו. (י) ד"א אפי' אין ישראל, הוספתי ונשמט לפנינו ע"י שגגת המעתיק. (יא) כמו שאמרו רז"ל מפני ענמת נפש. מגולה כ"ח ע"א. (נג) לפי שהם עסוקים בכבי כל ימיהם. וכן הביא רש"י בפירושו. (נד) כמו וחרה השחתה. כוונתו ללשון הכתוב וחרה נחשתה, וכן תקנתו. (נד) ואמר התרגום וגרמי חרק מן גונבא. צ"ל וגנבי חרך מן גונבא כמו שהוא לכונן לפנינו.

לא.

1 ברית כרתי לעיני ומה אתבונן על בתולה. כאלו כרתי ברית לעיני שלא אסתכל בדבר שאין לי צורך: ומה אתבונן על בתולה, ומה לי להתבונן בה: (ב) ד"א ברית כרתי לעיני. שלא להסתכל באשת איש: ומה אתבונן על בתולה, שכך היא חסידותן של בני נח, שלא לתת עין בפנויה ולא באשת איש, שמא לאחר זמן תנשא הפנויה ונמצא כרוך אחריה: (ג) ור"ל ברית כרתי לעיני. בא וראה צדקתו של איוב, ומה בתולה שאדם רשאי להסתכל בה שמא ישאנה לעצמו או לבנו או לאחיו לא מסתכל בה, באשת איש עאכ"ו. אמר איוב שמא אני מסתכל בה היום ולמחר יבא איש אחר וישאנה, נמצאתי מסתכל באשת איש. צריכה האשה שתהא צנועה בביתה, ולא תצא לרחוב שלא תכשל עצמה ותביא תקלה לאחרים, ונמצאו מסתכלים באשת איש. (ג) ושנו רבותינו ועשו סייג לתורה, כדרך שעשה איוב, ואי זה הוא סייג שעשה איוב לדבריו, הרי הוא אומר איש תם וישר, מלמד שהרחיק את עצמו מהדברים המכאיין לדי הרחוק עבירה ומן הכיעור ומן הדומה לכיעור, וכי מהאי נפקא אלא מהבא ברית כרתי לעיני וכו', מלמד שהחמיר איוב על עצמו ולא נסתכל בבתולה, והלא דברים ק"ו, כמו שאמרו למעלה: (ד) ד"א ברית כרתי, אמר רבה עפרא בפומיה דאיוב (ה) אינהו באחרניאתא לא איסתכל בדיריה מיסתכל. אברהם אפי' בדיריה לא איסתכל. (ו) דכתיב הנה נא ידעתי כי אשה יפת מראה את (בראשית יב יא): 2 ומה חלק אלוה ממעל ונחלת שדו ממרומים. ומה זה החלק שנמלני אלוה, והלא אירי היה ראוי לבא לעולם, ולא לי ונכרי היה ראוי לבא לפועלי און: ונכר כמו איר, והוא לשון שבר והויה, וכמהו ביום נכרו (עובדיה א יב), ואמר התרגום ומה חולק טב (הא) [יהב] אלהא מלעילא, הלא צערא לזידנא ותבירא לעברי שקר: 3 הלא איר לעול ונכר לפעלי און: 4 הלא הוא יראה דרכי וכל צערי יספור: 5 אם הלכתי עם שוא ותחש על מרמה רגלי. יראה דרכי, כלומר יראה וידע אם הלכתי עם מתי שוא. (ז) ותחש כמו חשתי ולא התמהמתי (תהלים קיט ט): 6 ישקלני במאוני צדק וידע אלוה תמתי: 7 אם תטה אשרי מני הדרך ואחר עיני הלך לבי ובכפי דבק מאוס, דבק מאוס. (ח) אל"ף כתיב ולא קרי, (ט) כמו לא תוסיפון

(ב) ד"א ברית כרתי לעיני שלא להסתכל באשת איש, ומה אתבונן שכך היא חסידותן של בני נח שלא לתת עין כו'. רש"י בפ"י לאיוב הביא ור"ל ברית כרתי שלא להסתכל באשת איש, ומה אתבונן על בתולה מה לי להתבונן בה, כך היתה חסידותי שלא לתת עין אפי' בפנויה שמא לאחר ימים תנשא ונמצאתי כרוך אחריה, כך מפורש באבות דר"ג עכ"ל. ואין ספק שלקח דבריו מפורשיי, ואולי היתה לפניו ג"י אחרת ברש"י כמה שהביא דסידרתן של בני נח, והמאמר הוא באדר"ג פ"ב ג"כ קצת כסגנון אחר, ומה אתבונן על בתולה מלמד שהחמיר איוב על עצמו ולא נסתכל אפי' בבתולה, והלא דברים ק"ו ומה אם בתולה זו שאם ירצה ישאנה לעצמו לבנו לאחיו ולקרובו, החמיר איוב על עצמו ולא נסתכל בה אשת איש על אחת כמה וכמה, ומפני מה החמיר איוב על עצמו ולא נסתכל אפי' בבתולה מפני שאמר איוב אסתכל אני היום ולמחר יבא איש אחר וישאנה, ונמצא שאני מסתכל באשת איש. ובגליון שם מוכח הגי' מרש"י באיוב שם. (ג) ור"ל ברית כרתי לעיני. תנחומא וישלח אות י"ב, וכן בתנחומא הנדפס מכבר וישלח אות ה' ומכאן בילקוט איוב רמז תקק"ח בשם התנחומא. וחילקוט הביא כלשון התנחומא ש"ג, עיין בהערות שלי. (ג) ושנו רבותינו. אבות דר"י נתן פ"ב. (ד) ד"א ברית אמר רבה. כ"ב ט"ז ע"א ושם הגירסא אמר רבא. (ה) אינהו באחרניאתא. המלות "לא איסתכל בדיריה מיסתכל" ליתא בגמרא. (ו) דכתיב הנה נא ידעתי וגו'. בגמרא סימוך כולל דמעיקרא לא הוה ידע לה. (ז) ותחש כמו חשתי ולא התמהמתי. עיין מנחת שו"י. (ח) אל"ף כתיב ולא קרי כמו לא תוסיפון. וכן כתב רש"י מאוס הוא מוס דבר שמין ואל"ף זו כתובה ולא קריא במסורה הגדולה, והוא מגורת לא תאסיפון. (ט) כמו

(שמות ה' ז'), והוא מענין, (מסת) [משאת] מאומה (דברים כד' ו'), ואמר התרגום ובידי ארבק מדעס, כלומר שום שמץ עולה: 8 אורעה ואחר יאכל וצאצאי ישרשו. (מענין ו) מענין ושרשת, כלומר שיאכדו מעיקרם בניו ובני בניו: 9 אם נפתה לבי על אשה ועל פתח רעי ארבותי על אשה, על אשת איש, ועל פתח רעי ארבותי בשביל אשתו: 10 תטחן לאחר אשתי ועליה יכרעון אחרין. אם עשיתי זאת תשתעבד לאחרים, והוא מענין ופני עניים תטחנו (ישעיה ג' טו): ד"א אם עשיתי דבר זה תשמש אשתי עם אחרים, ואז יהא לי גמולי מדה כנגד מדה, והוא כמו ויהי טוחן בבית האסורים (שופטים טו כא). (יב) וכן אמרו רז"ל אין מתינה אלא לשון עבירה, וכן הוא אומר תטחן לאחר אשתי, ואמר התרגום תשמש עם (הובן) [תורין] אנתתי ועלה יחמטון הורנין: ועליה יכרעון אחרין. נו"ן במקום מ"ם כמו נו"ן לקץ הימין (דניאל יב יג) קח לך חטין (יחזקאל ד ט). (יג) ואמרו רז"ל כל המזנה על אשתו, אשתו מזנה עליו, שנאמר אם נפתה לבי על אשה. תטחן לאחר אשתי, והיינו דאמרי אינשי איהו ביקרי ואתתיה כי בוציני: 11 כי הוא זמה והיא עון פלילי. עון שצריך הדיין ליפרע ממנו בכל מיני יסורין, והוא מענין ונתן בפלילים (שמות כא כב): ד"א שהוא עון מופלה, ואמר התרגום והוא סורחן פריש: 12 כי אש היא עד אכדון תאכל ובכל תבואתי תשרש. מענין וישרשו האמור למעלה, כלומר וכל תבואתי תשרש ראש ותכלה: 13 אם אמאס משפט עבדי ואמתתי ברכם עמדי: 14 ומה אעשה כי יקום אל וכי יפקוד מה אשיבנו: 15 הלא בבטן עשני עשהו ויבוננו ברחם אחר. אני והוא בבטן אמי הכיני יוצר אחד: (יז) וי"א שהוא אומר על העכב, על משקל (יצודהו) [יצודנו] למדחפות (תהלים קמ"ב יד) ואמ' התרגום ואחין כמעיא חד: 16 אם אמנע מהפיץ דלים ועיני אלמנה אכלה, מעולם לא מנעתי מדלים הפצם ולא החורתי האלמנה ריקם משאלתה ועיניה כלות: 17 ואכל פתי לבדי ולא אכל יתום ממנה: 18 כי מנעורי גדלני כאב ומבן אמי אנהגה, גדלני מפועל קל עבר, כמו וי"י שכחני (ישעיה מט יד): כאב, כמו וכאב אנוש (שם יז א), (טו) וכן אמר התרגום ארום דמטליותי אסגעני כאבא ומכריסא דאמאי תוכחא: ד"א כי מנעורי גדלני כאב, כשרון המעשה שזכר למעלה, ושעתיד לומר למטה, כאילו גדלו כאב מנעוריו ומבטן אמי הנחה צדקתי: ד"א כי מנעורי גדלני כאב, היתום ומבטן אמי אנהגה, ותרגום אחר ארום מן טליותא אסגעני היך כאבא ומן כריסא דאמי דברני בניהותא: 19 אם אראה אובר מבלי לבוש ואין כסות לאביון: 20 אם לא ברכוני הלצו ומנו כנשי יתחמס: 21 אם הניפותי על יתום ידי כי אראה בשער עורתי: 22 כתפי משכמה תפול ואורעי מקנה תשבר, הוא עצם הלוח הרבך בכתף (טו) דין הה"א להיותה מפיך, (טז) כמו ירכה והנה על ביתה וכי: 23 כי סחר אלי איד אל ומשאתו לא אוכל. סחרתי מאירו של הבי"ה שהוא מביא על הרשעים, לכן חדלתי מעשות רעה; ומשאתו לא אוכל. מכובד הייסורין: ד"א ומשאתו לא אוכל. משאתו מ"ם (י) כמו משאתו יגורו אלים (איוב מא יז): טעם אחר ויתכן לומר שהם

לא תוספון. צ"ל כמו לא תאספון. (י) מענין ושרשת. יש לתקן שצ"ל מענין ושרשך, וכוון לתפסוק ושרשך מארין חיים (תהלים נב ז), וגם הראב"ע הביא וישרשו יכרת שרשם כמו ושרשך עכ"ל. (יב) וכן אמרו רז"ל אין מתינה. סוטה י' ע"א, בשם ר' יוחנן. (יג) ואמרו רז"ל כל המזנה. סוטה שם. (יד) וי"א שהוא אומר על העכב על משקל יצודנו למדחפות. עיין מה שכתב בעל מנחת שי. (יז) ואמר התרגום ואחין כמעיא חד. לפנינו ואחין יתנא כמעיא חד. (טו) וכן אמר התרגום ארום דמטליותי אסגעני כאבא ומכריסא דאמו תוכחא, ואחר זה הביא תרגום אחר ארום כו'. כאשר הביא בשם ת"א כן הוא לפנינו. (טז) דין הה"א להיותה מפיך. כי הה"א נחה ומשפטה במפיך, כן הוא במסורה וגם הרד"ק בשרשים כתב הה"א נחה ומשפטה במפיך וכבר כתבנוהו עם חביריו בחלק הדקדוק, והוא במכלול דף ל' ע"ב. (טז) כמו ירכה והנה על ביתה וכי. בלתי טובין. (יז) כמו

מענין וישאם דוד (ש"ב ה כא), שהוא מלשון שרפה, יח) ואמר התרגום ומן דחלתיה לא אסוכר, נ"א מספייא: 24 אם שמתי זהב כסלי ולכתם אמרתי מבשחי. כסלי, משען ומבטח, כמו י"י יהיה בכסלך, (משלי ג נו), ולפי שהמחשבה והבטחון והעצה באים מהכליות, שכך יע) אמרו רז"ל כליות יועצות, וכן הוא אמר אברך את י"י אשר יעצני אף לילות יסרוני כליותי (תהלים מז ז), והכליות הם הכסלים לפיכך נקרא הבטחון כסל: 25 אם אשמה כי רב חילי וכי כביר מצאה ידי. כ) לא הייתי נוהג שמחה בפני עניים בעשורי כדי שלא להקניאם בי: 26 אם אראה אור כי יהל וירח יקר הולך. כי יהל השמש בתקופת גבורתה, והוא כנוי לימי טובתו וגודל מעלתו, כלומר שלא היה מאותם שנאמר בהם שמנו עשתו, (ירמיה ה כח), וישמן ויבעט (דברים לב טו): וירח יקר הולך. מניח והולך, כמו לא יהיה אור יקרות וקפאון (זכריה יד ו), כח) ואמר התרגום ושיהרא זיותן מהלך: 27 ויפת בסתר לבי ותשק ידי לפי. בסתר לבי, לשמש ולירח לאמר שהן אלוהות, כמו שקצת אומות אומרים שהם תועים אחריהם ועובדים אותם: ותשק ידי לפי. רך השתחוויה וכבוד להם: 28 (כי) [גם] הוא עון פלילי כי כחשתי לאל ממעל. עון פלילי להרין עליו של מיתה. כי כחשתי לאל שהוא למעלה מכולם: 29 אם אשמה בפיר משנאי והתעררתי כי מצאו רע. בפיר, באירו ושברו, ואמר התרגום אין אחרי בצערא דסאני: והתעררתי. שמחתי, בענין ומתערה באורה רענן (תהלים לו לה), ואם הם שני שרשים, ויתכן שיהיה ונקי על הנף יתעורר (איוב יז ח) מענין זה. כג) ואמר התרגום ויבכית ארום (עריה) [ארעיה] ביש, נ"א ושבחית: 30 ולא נתתי להטא חכי לשאל כג) באלה נפשי. להקניט שונאי ולתובעו ממון שאין לי עליו כדי להשביעו: וי"א שלא קללתיו מימי אע"פ שהוא אויבי ולא שאלתי מאת השם שתכא עליו אלה: 31 אם לא אמרו מתי אהלי מי יתן מבשרו לא נשבע. מתי אהלי, לפי שהיה מטריחם כל היום לאפות ולבשל לאורחים, לא היו נחים מעבודה לא יום ולא לילה: מי יתן מבשרו לא נשבע. לפי שהיה מטריחנו ולא היינו ישנים לא יום ולא לילה, שנאמר בחוץ לא ילין גר (פסוק לב): 32 בחוץ לא ילין גר דלתי לארח אפתה. כד) שהיה ביתי פתוח לרוחה, ופתוח לארבע רוחות, כדי שלא יצטרך להקפא אלא נכחו יבא. ואמר התרגום דשא לאכנסוא פתחתי, והיה אצלו אורח כמו אורח, כס) ולרבותינו ויהיו עניים בני ביתך שיהיו עניים משיחין מה שאוכלין ושותין בביתך, כדרך שהיו משיחין על מה שאכלו ושתו בביתו של אויב, יום אחד פנשו העניים זה בזה, אמר אחד לחברו מאין באתה, אמר לו מביתו של אויב, ולהיכן אתה הולך, אמר לו לביתו של אויב, כו) אמר לו האכילני כך וכך, והשקני כך וכך, והלבישני וכסני, ונתן לי מעות כך וכך, כז) וכשבאת עליו פורענות כח) אמר רבון העולם מה שעשה אברהם אני לא עשיתי, לא הייתי מאכיל עניים, שנאמר ואכלתי פתי לבדי ולא אכל יתום ממנה,

משאתו וגורו אלים. כתיב משחו בחסרון אל"ף. יח) ואמר התרגום ומן דחלתיה לא אסוכר, נ"א מספייא. כאשר הביא נוסחא אחרת כן הוא לפנינו בתרגום ומן מספייא. יע) ואמרו רז"ל כליות יועצות. ברכות ס"א סע"א. כ) לא הייתי נוהג. הוא לשון רש"י. כח) ואמר התרגום ושיהרא. צ"ל ושיהרא. כמו שהוא לפנינו. כג) ואמר התרגום ויבכת עריא ביש. תקנתי ארעא ביש כמו שהוא לפנינו, ומה שהביא נ"א ושבחית לפנינו הוא כנוסחא א'. כג) באלה נפשי. ונרשם בצדו נפשו קרי, ולפנינו גם הכתיב נפשו ולא נוסף במסורה כלל. כד) שהיה ביתו פתוח לרוחה ופתוח לארבע רוחות. נובע מן אדר"ג ריש פ"ו ולזה המאמר כוון רש"י בפ"י לאויב. כס) ולרבותינו ויהיו עניים בני ביתך כו. אדר"ג שם. כו) אמר לו האכילני כך וכך והשקני כך וכך והלבישני וכסני ונתן לי מעות כך וכך. זה חסר באדר"ג לפנינו והוא כנוסחא שתביא הרב החכם מהר"ש שעכטער באדר"ג שהוציא לאור בהוספה ב' דף פ"ב ע"ש. כז) וכשבאת עליו פורענות. באדר"ג וכשבא עליו ההוא פורענות גדול. כח) אמר רבון העולם מה עשה אברהם אני לא עשיתי. בתמיהו ובאדר"ג שם אמר

והלבשתי ערומים, שנאמר אם לא ברכוני הלציו ומנו ככשי יתחמם. אמר לו הניח לאיוב (כט) עדין לא הגעת אצל אברהם, (ז) אורה נכנס ויושב ואוכל ושותה בתוך ביתך, באין מאלהין אצלך. (לט) אבל אברהם היה יוצא ומחזר עליהם בעולם וכשהיה מוצא אורחין (וכו'): 33 אם כסיתי כאדם פשעי לטמון בחבי עוני. בחבי ריל במחבואות בלבי ובסתר קרבי, ואמר התרגום אין הפיתי כאדם קדמא: מרוד למטמע (בחובי) [בעטפי מורחנין]: 34 כי אעררין המון רבה ובוו משפחות יחתי ואדם לא אצא פתח. ובוו משפחות, כי הייתי עוררין מקדם המון רבה כי היו יראים ממנו, כמו לא תערוין מפניהם (דברים ו כא), ועכשיו אפילו בוו משפחות יחתי, מפהרני ומראני ואדם לא אצא פתח, לכך אשתוק כי בוו משפחות יחתי: 35 מי יתן שומע לי הן תוי שדי יענני וספר כתב איש ריבי. הן תוי, (לז) דינו להיות בתנועת האליף וכתיבתה, והוא כאלו אמר זו היא תאותי וסברי שיהיה שדי יענני, כלומר יציר עלי, בפני בעל דיני: (לח) וי"א שהוא מן ותותית תו (יחזקאל ט ד), הוא ענין רושם וכתיבה, ורוצה לומר הן איש ריבי התוה עלי כל שעלה בועתם ומה יועיל לו אותו ספר שכתב איש ריב ושדי כבר העיד שאני תם וישר: ד"א הן תוי, זאת היא תאותי שיענני שדי ויכתוב ספר איש ריבי לומי זה מענתי של בעל דינו של איוב. (לד) ואמר התרגום הן רושמי דשדי עני יתי ואיגרתא דכתב אנש תגרי: 36 אם לא על שכמי אשאנו אענדנו עטרות לי. אענדנו לשון קשור, (לס) מענינו מעדנות כימה (איוב לה לא), (לו) ובלשון רז"ל התיר ראשי מעדנות שלחם, שהוא לשון ענדם על נגררותיך (משלי ו כא) המלבישכם שני עם עדנים (ש"ב א כד): 37 מספר צעדי אנידנו כמו נגיד אקרבנו. מספר צעדי, ר"ל שאעמידנו על כל מה שיש בלבי, וכל סודותי לא אכחיד ממנו כלום: 38 אם עלי אדמתי תועק ויחה תלמיה יבביו, אם עלי אדמתי, שהוא נוולה בידו, כענין כי אבן מקור תועק (חבקוק ב יא), (לז) או שלא הוצאתי ממנה מתנות עניים שהם לקט שכחה ופאה: ויחד תלמית שתרשתים בשור ובחמור: 39 אם כחה אכלתי בלי כסף ונפש בעליה הפחתה, בלא כסף שלא עשקתי שבב שכיר: ונפש פועליה, לא הפחתה מטובה: 40 תחת חטה יצא הוח ותחת שעורה באשה תמו דברי איוב, תחת חטה אם עברתי על אחת מאלה, תחת החטה יצא הוח ותחת שעורה באשה, הוא כמין הוח: וי"א שהוא עשב שרחתו חץ שנדל בין השעורים והוא מענין ויעש באושים (ישעיה ה ב), (לח) ואמר התרגום וחלף שעורתא הנמי (לט) ולרבותי זיל אם עלי אדמתי תועק, א"ל אם לא הוצאתי מעשרותה כראוי, ויחד תלמיה, אם זרעתי אותה כלאים, אם נתתי מעשר שני, שנאמר בו, ונתתה בכסף (דברים יד כה) ונפש בעליה זה מעשר עני, אם לא עשיתי כל זה, תחת חטה יצא

לפני הקב"ה רבש"ע לא הייתי מאכול רעבים ומשקה צמאים. (כט) עדין לא הגעת אצל אברהם. באדר"ג שם עדיין לא הגעת לחצי שיעור של אברהם. (ז) אורה נכנס. עיין חגי באדר"ג. (לט) אבל אברהם. עיין באדר"ג שם. (לז) דינו להיות בתנועת האליף וכתיבתה. וכן כתב הראב"ע הן תוי וי"א שהוא חסר אליף והענין כי תאווה. (לח) וי"א שהוא מענין ותותית תו. גם זה הביא הראב"ע. (לד) ואמר התרגום הן רושמי דשדי עני יתי ואיגרתא דכתב איש תגרי. לפנינו חגי, הא רגוני דשדי עני יתי ופסקא דכתב אנש תגרי. (לה) מענינו מעדנות כימה. ר"ל בחילוף האותיות כי זה שישו ענד וזה שישו עדין. (לו) ובלשון רז"ל התיר ראשי מעדנות שלחם. מוכה ו"ג ע"ב ולפנינו ראשי מעדנים. (לז) או שלא הוצאתי ממנה מתנות עניים שהוא לקט שכחה פאה. עיין פסיקתא דר"ב פסקא עשר תעשר (צ"ח ע"ב). ועיין תחומי ראה אות ו"ג, ומובא בילקוט איוב רמז תתק"ח בשם התחומא, ובילקוט ראה רמז תתצ"ב מובא בשם הפסיקתא, ולזה המאמר, כוון רש"י במי איוב שם. (לח) ואמר התרגום וחלף שעורה תומי, יש לתקן תומי, כמו שהוא לנכון לפנינו, ופי' תומי בלשון סורי קוצים, עיין ערוך תומי, וגם המוספי הביא שם תרגום ותחת שעורה באשה, וחלף שעורתא תומי. (לט) ולרבותי זיל. פסיקתא דר"ב שם ותחומא שם, ולזה כוון רש"י באיוב שם. שפיים כך ראיתי בפסיקתי בפרשת עשר תעשר מפורש בן הפסוקים האלה. (ט) לישנא אחרינא. לא מצאתי עוד המקור.

הזה, תאני ר' אושעיא למרתך תורה דרך ארץ, שדה מעלה חוחים יפה לו לזרעה חטים, ושדה שהיא מעלה באושים, יפה לזרעה שעורים. תמו דברי איוב, עד עכשיו איוב חזר ומתנבא כמה נבואות, ואתה אומר תמו דברי איוב, אלא אם לא עשיתי כן יתמו דברי, ואל יהא לי פתחון פה לומר לפניך בערתי הקדש מן הבית (שם כו יג): (ג) לישנא אחרינא תמו דברי איוב, וכי תמו דברי איוב, והרי כמה פעמים אנו מוצאים אותו מדבר אחר כך, ויען איוב [את ה'] ויאמר (איוב מ ג ומב א), אלא כיון שסדר הדברים הללו לפני הב"ה אמר לו דייך איוב, תמו דברי איוב נענתי לך, שנאמר ויען יי את איוב (איוב לח א, מ א ומ ה):

לב.

1 וישבתו שלשת האנשים האלה מענות את איוב כי הוא צדיק בעיניו. וישבתו זכר המעם למה שבתו לפי שהיה צדיק בעיניו, פי [כי?] גדולים היו לענותו, ויתכן ששבתו לפי שלא היה להם מענה להרשיעו בו ועל כן שתקו, והראיה שהוא כן, שנאמר על אשר לא מצאו מענה (פסוק ג), להשיבו: 2 ויחר אף אליהוא בן ברכאל הבווי ממשפחת רם באיוב הרה אפו על צדקו נפשו מאלהים. ממשפחת רם, כתרנום מן גניסת אברהם, לפי שהוא בנו של נחור, דבתיב את עויץ בכורו ואת בנו אחיו (בראשית כב כא). (ה) דרש ר' עקיבא ויחר אף אליהוא הוא בלעם, בן ברכאל שבא לקלל את ישראל וברכס, דכתיב ולא אבה יי אלהיך לשמוע אל בלעם (דברים כג ו). הבווי שהיתה נבואתו בווי, נופל ונלוי עינים (שם כד ד), ממשפחת רם, שנאמר מן ארם ינחני בלק מלך מואב (שם כג ו), אמר לו ר' אלעזר בן עזריה אם היה כבר (נסה) [נסה] עליו המקום, ואם לית הכא הוא עתיד הוא להתוכח עמך, אלא [אליהוא] זה יצחק, בן ברכאל שברכו אל, (ג) שנאמי (ויברך אותו) [ויברכהו ה'] (בראשית כו יב), הבווי שבוה כל בתי ע"ז בשעה שנעקד על גבי המזבח, ממשפחת רם זה אברהם: 3 ובשלשת רעיו הרה אפו על אשר לא מצאו מענה וירשיעו את איוב. באיוב הרה אפו, ובשלשת רעיו לא הודה, לא לדברי איוב שצידק את עצמו מאלהים ולא לדברי חבריו שהרשיענה אע"פ שהשוטט צדיק יכול גם איוב להיות צדיק, ואע"פ שהיה איוב צדיק לא היה לו לצדק את נפשו מהמקום, (ג) כי תוכחת המקום לאדם בסבות רבות, כמו שיתבאר מתוך דבריו: וירשיעו את איוב. בשביל שלא מצאו מענה להרשיע את איוב: ד"א לפי שהרשיעו את איוב ואת הדיין, (ד) כלפי מעלה היה צריך לומר, אלא שכינה הכתוב, והיה דינו ליכתוב את האלהים כי בעבור שתיקתם היה איוב צדיק בעיניו ובכביכול הרשיע כבוד צדיק: 4 ואליהו חכה את איוב בדברים כי זקנים המה ממנו לימים. חכה, המתין לו עד שסיים דבריו, וכמהו למחכה לו (ישעי סד ג): ויחר אפו. בהם לפי שהדברים שהצדיקו בהם למקום אינם אלא כפירה, שלפי דבריהם אם היה איוב צדיק היה נידון שלא כדון, וזה אי אפשר, ולמה הרי שיש צדיק ורע לו, ואעפ"כ להרשיע את השוטט: 5 וירא אליהוא כי אין מענה בפי שלשת האנשים ויחר אפו: 6 ויען אליהוא בן ברכאל הבווי

(ה) דרש ר' עקיבא. ירושלמי מוטה סוף פ"ה (ב' ע"ד). (ג) שנאמר ויברך אותו. תקבתי כמו שהוא לנכון בירושלמי שנאמר ויברכהו ה'. (ג) כי תוכחת המקום לאדם בסבות רבות. הלשון בלתי מובן, ובוראי נשתכש המאמר. (ד) כלפי מעלה היה צריך לומר אלא שכינה הכתוב. הנחומא הגדפס מכבר בשלח אות מ"ו. ועיין מבולחא בשלח מס' דשירתא פ"ה וספרי בהעלותך פ"ה וס' מוכא ברש"י איוב שם. וסיים בספרי ובמסורת הגדולה. וכוון להספרי שרשמתי, ועיין מנחת שו,

ויאמר צעיר אני לימים ואתם ישישים על כן זחלתי ואירא מחות דעי אתכם. צעיר אני לימים, בשביל שאני צעיר יראתי לדבר בפניהם. ואתם ישישים וגו' נרתעתי לאחורי ויראתי: וי"א שהוא כמו דחלתי: וי"א שהוא מענין זוחלי עפר (דברים לב כד) כלומר הייתי שפל בעיני כוחל הזה שאין בו כלום, ולפי יראתי מחוות דעי אתכם (ה) ואמר התרגום איספותי ודחלתי, לשון דאנה ופחד, כמו שאמרו ד"ל מסתפינא דלא יעבר בי בקדמאי. (ו) אמר ר' חמא בר אבא אמר ר' יוחנן כל המורה הלכה בפני רבו ראוי (ז) להשיבו נחש, שנאמר על כן זחלתי ואירא, וכתוב עם חמת זוחלי עפר, (ח) ועירי אמר ר' (יוחנן) [הנינא] נקרא הוטא, שנאמר בלבי צנתי אמרתך למען לא אחטא לך (תהלים קיט יא): 7 אמרתי ימים ידברו ורב שנים ידעו חכמה: 8 אכן רוח היא באנוש ונשמת שדי תבינם. החכמה אינה באה על ידי רוב ימים וזקנה, אלא רוח המקום היא כקטון כגדול: 9 לא רבים יחכמו וזקנים יבינו משפט (י) יחכמו ולא זקנים, וכמהו (לא) [ולא] למדתי חכמה ודעת קדושים (אמצא) [אדע] (משלי ל ג), ר"ל ולא דעת קדושים: 10 לכן אמרתי שמעה לי אחוה דעי אף אני: 11 הן הזחלתי לדבריהם אויבן עד תבונותיהם עד תחקרון מליו. (יא) אויבן דינו אאוין, וכמהו שקר מוין (שם יז ד), ויתכן שיהיה אויבן מוין מנחי העיני' כלומר אויבן: 12 ועדיכם אתבונן והנה אין לאיוב מוכיח עונה אמרו מכס. ועדיכם יש אומרים שהוא מענין עריו לבלום (תהלים לב ט), כלומר והתבוננתי דבר פיכם, (יג) וכן האוינה (עמי) [עדן] (במדבר כג יח): והנה אין לאיוב וגו'. מענין ואין בפיו תוכחת (תהלים לח טו), כלומר אין בהם מי שידבר עמו בצדק, וכן ויוכיחו בין שנינו (בראשית לא לו): 13 פן תאמרו מצאנו חכמה אל ידפנו לא איש. או שמא אין שתיקותכם מחוסר דעתכם אלא שאמרתם מצאנו חכמה עצה שתניחנו ונשתוק ממנו, (יג) בענין סייג לחכמה שתיקה: אל ידפנו. המקום ישפטנו על כפירותיו אין אנו צריכין לדבר כל עודו לא היה לכם מן הדין למעט כבוד ככך שיהיה איוב צדיק אצל עצמו וצדיק כביר ירשיע: וי"א שמא תאמרו מצאנו חכמה, כלומר אנו מצאנוה ולא אחר, אין הדבר כן אל ידפנו לא איש, מאת השם היא החכמה ולמן [דן] יצבי יתננה (דניאל ד יד): וידפנו כמו ידפוה, כמו מכסך נבחר (משלי ח יט), ר"ל נבחרתי: 14 ולא ערך אלי מלים וכאמריכם לא אישינו. ולא ערך על שערך לכם מליו הטעיתם אותו באמריכם, ואלו ערך אלי כמו שערך לכם לא עניתו ככם, ואם הוא לא היה טועה, ואתם דומים שהוא זכה אתכם בדין לא עניתם עוד: 15 חתו לא ענו עוד העתיקו (מלים מהם) [מהם מלים], הסירו מהם מלים, ואמר התרגום אסתלקו מנהון מלייא, מענין ויעתק משם (בראשית יב ח): 16 והחלתי כי לא ידברו כי עמדו לא ענו עוד: 17 אענה אף אני חלקי אחוה דעי אף אני: 18 כי מלתי מלים הציקתני רוח בטני: 19 הנה בטני כיון לא יפתח כאבות הרשים יבקע. כיון לא יפתח, ר"ל כנאד יין חרש, אמר הנה בטני מלא כח להשיב בנאוה כנאד

(ה) ואמר התרגום איספותי ודחלתי. צ"ל אסתפיתי ודחלתי כמו שהוא לפנינו. (ו) א"ר חמא בר אבא א"ר יוחנן עירובין ס"ג ע"א ושם הגי' א"ר חייא בר אבא. (ז) להשיבו נחש. בגמרא להכישו נחש, וכן בילק רמו תקיף להכישו נחש. (ח) ועירי א"ר יוחנן. תקנתו א"ר חנינא כמו שהוא בגמרא שם. (י) יחכמו ולא זקנים כו'. וכן הביא הראב"ע לא רבים יחכמו ישמש לו ולאחר, וכן הוא ולא זקנים יבינו. (יא) אויבן דינו אאוין. וכן הביא הראב"ע, וכן הביא הרד"ק בשרשים שרש און ומענין זה אויבן עד תבונותיהם (איוב לב) שקר מוין (משלי יז) משפטם אַאֲוִין בַאֲוִין. (יג) וכן האוינה עמי. הוא פסוק בתהלים ע"ח א' אבל אין ענינו לכאן ותקנתו האוינה עמי. וכן מצאתי ברד"ק שכתב ח"ל ויש כמו דְּבַר האוינו עדי, פירוש דְּבַר ועדיכם אתבונן (איוב לב) פי' אתבונן דבריהם, ויתכן שהם מלשון עריו לבלום שפירושו פיו. (יג) בענין סייג לחכמה שתיקה, אבות פ"ג מ"ז. (יד) ולא ערך אלי מלים. בקרא

יין חדש שאינו נפתח שהוא תוסס ונופה ורותת כאבות לפי הטעם: ויש אומרים שהוא טו) מענין מה שאמרו רז"ל לא יכניס ראשו בתוך אונו ויקרא ק"ש. שלא יכנס ראשו בפי החלוק שהוא בית הצואר, וכן כאבות הדרים, שעדיין לא לבש אותם אדם ואינו יודע אם יכול להכניס בהם ראשו וכשיבא ללבוש אותם ואינם רחבים הם מתבקעים וישמע ל.ם קול: 20 אדברה וירוח לי אפתח שפתי ואענה: 21 אל נא אשא פני איש ואל אדם לא אכנה. כלומר איני נושא פנים לשום אדם ולא אשא ואיך אשיב דברים אשר לא דברום חכמים באלו. וענין לא אכנה הכא לא אחניף שאדבר אחת בפה ואחת בלב, ואם אחניף ישאני עושני (פסוק כב): וי"א לא אשנה דברי בשביל בני אדם כמו שעשיתי למעלה שאמרתי וירשיעו את איוב (פסוק ג), שנתמונתני לכבודו של מקום, אבל לכבודו של בשר ודם אל נא אשא פני איש ואל אדם לא אכנה, ואמר התרגום ולבר נש לא אשתמדע: 22 כי לא ירעתי אכנה כמעט ישאני עושני. ישאני, יסלקני מן העולם, וכן למשאות (יחזקאל יו ט): וי"א שהוא לשון שריפה, כמו משאת [העשן מן] העיר (שופטים כ לה), או וישאם דוד (ש"ב ה כא), כלומר שיפרע ממני באש של גהנום:

לג.

1 ואולם שמע נא איוב מלי וכל דברי האוינה: 2 הנה נא פתחתי פי דברה לשוני בחכי: 3 ישר לבי אמרי ודעת שפתי ברור מללו: 4 רוח אל עשתני ונשמת שדי תחייני: רוח אל עשתני, ואני חזק יותר ממך: 5 אם תוכל השיבני ערכה לפני התיצבה: 6 הן אני כפיך לאל מהמר קרצתי גם אני. כפיך לאל, כמו ששאל פיך להתוכח למי שלא ידעת שאמרת כפיך מעלי הרחק (איוב יג כא), וכל הענין, הן אני במקומו של ה"ה ובשבילו לדבר דבריו: וי"א לאל שהוא לשון כה, כמו בהיות לאל ירך לעשות (משלי ג כו), אמר לו הרי אני שקול כמותך בכה וביצירה כמו שנוצרת נוצרתי, דכתיב מהומר קורצתי גם אני, נחחכת, כמו שהאשה עושה בעסה לאחר שהיא עורכת חזרת וקורצת את העיסה הלוח חלות, וכן קורין בלשון ישמעאל קרצת אלענין, ומענינו קרין מצפון (ירמי' מו כ), ואמר התרגום מטינא אתלושית ברם אנא: 7 הנה אמתי לא תבעתך ואכפי עליך לא יכבר, ואכפי מענין כי אכף עליו פיהו (משלי טו כו), כלומי שאיני מכביר עליך ואני תופשך על מלין שאמרת באוני ולא אוכיחך לומר שלא כראוי: וי"א שהוא מורכב מן ואך ופה, והוא כמו איה אפוא פיך (שופטים ט לה), ור"ל לא יכברו עליך אמרי פי, ואמר התרגום וטוני עלך לא ייקר, כלומר ומשא, 3) כדאמר' דארי טונא: 8 אך אמרת באוני וקול מלין אשמע: 9 וך אני בלי פשע הך אנכי ולא עון לי. הך בר ונקי מכל עוין ומכל חובין, ג) ויתכן שהוא מלשון רז"ל לא יחף אדם ראשו,

כתיב מלין, ועיין מנחת שי על הכתוב העתיקו מהם מלים (פסוק טו). טו) מענין מה שאמרו רז"ל לא יכנס ראשו בתוך אונו. תוספתא ברכות פ"ב, וראיתי כי גם הראב"ע הביא יש אומרים שהוא כדברי רז"ל לא יכנס אדם ראשו תחת אונו. ולפינו הגי' בתוך קובו. ותוספתא הצאת הרב הגדול מו"ה משה שמואל צוקערמאנדעל הגי' בתוך חוקו. ועיין במחברת אגור מרבינו שמואל ב"ר יעקב גמע צד 18 שיצאה לאור עם הערות מומני בס. היובל לכבוד הרב החוקר הגדול מתר"ץ ד"ר גרעטיץ. ב) ואמר התרגום מטינא אתלושית ברם אנא. לפינו מן טינא אתלושית להוד אנא. 3) כדאמר' דארי טונא. כן הביא גם הערוך ערך דן ג' הלשון הזה מגמרא ברכות ס"א סע"א ולא דרו טונא. ולפינו בגמרא נשמט זה. עיין בערוך השלם בהערה ב/ו וגם החוספי הביא שם את התרגום שלפינו. ג) ויתכן שהוא מלשון רז"ל לא יחוף אדם ראשו. רש"י בפי לאויב שם הביא: הך מתור משפשוף כמו גייר לא יחוף ראשו. במשנה נזיר מ"ב ע"א איתא נזיר חופף ומפספס אבל לא סורק,

(ד) חופפת ביום וטובלת בלילה, כלומר רוחצת בשרה ומנקה ראשה מכל מיני ליכלוך, שלא ישאר על בשרה דבר שהוציץ בפני הטבילה, (ה) ועוד אמרו בכל חשין את הכלים, כלומר מצחצחין וממרקין אותן: וי"א שהוא מענין הפאה תרגום כסוף, והוא מענין כסוי המאה (תהלים לב א), כלומר שלא נמצא עליו דבר עון: וי"א שהוא מענין חופף עליו (בראשית לג ב), כלומר שהוא חופף בעצמו ומונע עצמו מכל עון וממנו חוף הים (יהושע ט א): וי"א שהחיות במקום ע, והוא מלשון ישמעאל שאומר לאדם שהוא תוכו ככרו עפיף: 10 הן תנואות עלי ימצא יחשבני לאויב לו. תנואות עלילות, כמו וידעתם את תנואתי (במדבר יד לד): 11 ישם בסדר רגלי ישמור כל ארתי, בסדר, כלומר במסגרו (ו) כמו שאמרו רז"ל בסידרא יתיב, (ז) אין מוכרין להן לא סרין ולא כבלים, ואמר התרגום ישויו בשיע רגלי: 12 הן זאת לא צדקת אענך כי ירבה אלוה מאנוש. כלומר שאין הבי"ה רוצה לדקדק אחר האדם, כי הרבה צדקות יש לו להקבי"ה על האדם, ואין האדם מכיר בהם, ובאמת יצדק אלוה מאנוש: 13 מדוע אליו ריבות כי כל דרכיו לא יענה. למה תריב אליו ותאמר כי הוא יריב עמדי ושאר הענין הלא הוא מריב עמך ומדבר עמך: 14 כי באחת ידבר אל ובשתיים לא ישורנה, כי במלה אחת זה יראת האדם, ואם לא נזהר באחת הוא מזהירו במלה שנייה, ואמתי הוא מזהירן בחלום בהויין לילה, שירכר עמו בחלום או במכאוב שישלח לו עד בא שישלח לו זה זה הוא נלוו דעתו דכתיב או יגלה און אנשים ובמסורם יחתום, הותם דבריו בכך שמיסר אותם ביסורין על עונם. (ח) ולרז"ל אז יגלה און אנשים, כנגד מי נאמר מקרא זה, כנגד אבימלך ופרעה שנלה להם הבי"ה אונם בשביל שרה, שנאמר ויבא אליהם אל אבימלך (בראשית כג), וכן בפרעה, ובמסורם יחתום, שעצמם הבי"ה, שכן כתיב כי עצור עצר (שם כ יח), וכתיב וינגע יי את פרעה (שם יב ז): ד"א אז יגלה זה יעקב אבינו שנלה לו הבי"ה את הקץ, ובמסורם יחתום, כשבא להפטר מן העולם בקש לגלות לבניו את הקץ, והתם הבי"ה בפניו. ר' אליעזר בן יעקב אומר אז יגלה זה אברהם אבינו שנלה לו הבי"ה שיעבוד מלכותו, ונלה לו את הקץ, שכן הוא אומר קחה לי עגלה משלשת (שם טו ט), ובמסורם יחתום, שהתם הבי"ה ברית מילה, הה"ד ואתנה בריתי ביני ובינך (שם יז ב): 15 בחלום הויין לילה בנפל תרדמה על אנשים בתנומות עלי משכב: 16-17 אז יגלה און אנשים ובמסורם יחתום: להסיר אדם מעשה וגוה מנבר יכסה. להסיר אותו ממעשה רע, ומזהיר אותו שלא לעבור על דבריו, כמו שנאמר ואהשוך גם אנכי וגו' (שם כ ו): וגוה מנבר, ימנע ממנו נאותו ונכהו, שהוא מיסר אותו בייסורין, עד שישפיל ויגיע עד עפר: 18 יחשך נפשו מני שחת וחיתו מעבור בשלח. חיתו היא הנפש, (ט) וחמשה שמות יש, רוח ונפש ונשמה ויחידה והיה: בשלח, כלי זיין, כמו בעד השלח (יואל ב ח), ויתכן שהוא מענין משלחת מלאכי רעים (תהלים עח מט), כמו שנאמר ומלאך אכזרי ישלח בו (משלי יז יא): 19 והוכח במכאוב על סכאבו וריב עצמיו איתן. והוכח במכאוב, זו היא הדרך השנית שיגלה בה און אנשים שזוהרים

ועוד שם לא יחוף באדמה מפני שמשרת את השערה, ובגמרא ביצה ל"ה ע"ב איתא נזיר לא יחוף ראשו באדמה וכיון למאמר הוף בגמרא ביצה. וכן נמצא הלל היה חופף את ראשו (שבת ל"א ע"א). (ד) חופפת ביום וטובלת בלילה. נדה ס"ח ע"א. ועיין בגמרא ב"ק פ"ב ע"א עשרה תקנות חוקן עזרא ואחת מהם ושתחא אישה חופפת וטובלת. (ה) ועור אמרו בכל חשין את הכלים. כן הכיז גם רש"י בפ"י לאיב ומקור המאמר נעלם ממני. (ו) כמו שאמרו רז"ל בסידרא יתיב. פסחים כ"ח ע"א. (ז) אין מוכרין להן לא סרין ולא כבלים תוספת ע"ז פ"ג. (ח) ולרז"ל אז יגלה און אנשים. תנחומא הנדפס מכבר וירא אות ו המתחיל ד"א והי אמר המכסה זשי"ה אז יגלה און אנשים רק שם הוא בקצת שנינים, גם הסיום לפניו ר' אליעזר בן יעקב אומר זה אברהם, הגי' בתנח"ך ד"א זה אברהם וג"כ קצת בסגנון אחר, ואין ספק שדברי המחבר נובעים מילמדיו הנאכר. (ט) וחמשה שמות יש.

פעמים לסור ממעשה הרע על ידי מכאוב: עצמו איתן, ורוב עצמו במכאוב איתן, כלומר ששלח בעצמו מכאוב איתן וחוק, שלא יתרפה על ידי יסורין ולא הרופאים ולא יתרפא אלא בתשובה ומעשים טובים: 20 וזהמתו חיתו להם, ונפשו מאכל תאות, מענין זוהמה בלשון רז"ל, כל כך כבד חליו עד שיהיה כל דבר מאכל בעיניו מזהם: 21 וכל בשרו מראי ושפי עצמתיו לא ראו, יכל בשרו, וישתנה מראהו, כמו כלו בדמעות עיני (איכה ב יא), שטעמו כלו, וחשבו מחמת הבכיה: ושופו מענין ואכות אותן טהון (דברים ט כא), ואמר התרגום ושף יתיה בשופינא, כלומר נתשחקו עצמותיו ונדקדקו עד שלא היו נראין מרוב דקות: ד"א ושפו עצמותיו, שלא היו נראין מפני השומן, עכשו שופו ויצא לחוץ מרוב דקות: 22 ותקרב לשחת נפשו וחיתו לממתים, כמו למיתה, והוא שם דבר כמו נהפך עלי למשחית (דניאל י ה) וי(א) ואמר התרגום ונשמתי לממתיא, נ"א לקטליא, י(ג) ורז"ל אמרו למתים לא נאמר אלא לממיתים, לאותן מלאכי הבלה, שהוא מסור להם: 23 אם יש עליו מלאך מליץ אחד מני אלף להניד לאדם ישרו, מלאך זה מולו, כי שאר המזלות הם כנגדו, ומול מסייעו להניד בעבור האדם ישרו: 24 ויהנו ויאמר פדעוהו מדרת שחת מצאתי כפר, ויהנו אותו מלאך לאדם ויאמר למקום פדעו או פדעוהו, י(ג) שעיין במקום אל"ף: מצאתי כופר, כי אם שולט עליו מול פורענות, כמו קרבן או יסורין שיביא כופרה מאותה פורענות, על כן אמר מולו לפני הב"ה מצאתי כפר בחליו זה שחלה, או בייסורין, וזה דרך משל שאין שם אמירה, והנכון כמו שאמר התרגום, אין אית עליו זכותא מודמן מלאכא פרקליטא דרא מן בני אלפי קטיגורא להוואה לבר נש תריעותיה, וחס עליו ואמר פרק יתיה: י(ד) ת"ר מי שחלה ונטה למות אומרים לו התודה על כל עונותיך, שכן דרך כל המומתין להתודות, אדם שיוצא לשוק והא דומה שנמסר (לסריוט) [לסרדיוט], הש בראשו [יהי] דומה למי שנתון בקולר, עלה למטה [ונפל יהי] דומה למי שהעלהו לגדרום, לידון, וכל מי שעולה לגדרום, אם יש לו פרקליטין הרבה ניצל, ואם לאו אינו ניצל, והפרקליטין של אדם הם התורה והתשובה ומעשים טובים, ואפי' מלמדיו עליו חובה תתקציט ואחד מלמד זכות, שנאמר אם יש עליו מלאך מליץ אחד מני אלף, שהוא ניצל באותו מלאך: 25 רמפשו בשרי מנער ישוב לימי עלומיו, לפי ענינו לאחר שייבש והיה כעין חור להיות רך ונעים ושמן טוב ורטוב מבשר נער קטן או יותר ממה שהיא הוא בעצמו בימי נעורותו, שכן הקטנים להיות בשרם רטוב ולח: וי"א יתכן שיהיה מענין טפשו כחלב לבם (תהלים קיט ע: טו) וי"א שהיא מלה מורכבת מן רטוב ופשו, והוא חסר ב', מ(ט) ומענין ירבעל ויכסהם עלי, ויהיה רטוב מענין לחלוותו, ופשו פרישו (הבקוק א ה) כלומר שיושב לכמות שהיה בימי הנעורות, פרה ורבה ורך: 26 יעתר אל אלוה וירצהו וירא פניו בתרועה וישוב לאנוש צדקתו, בתרועה, כלומר ירצה אותו בתפלתו: ד"א שהוא כמשמעו, ור"ל שהקב"ה מתרצה לו בעת שהוא מתפלל לפניו בתרועה וקול שופר, ואמר התרגום וחמא אפוי ברעוא: 27 ישר על אנשים ויאמר חסאתי וישר העייתי ולא שות לי, י(ז) יעשה שורות של בני אדם כשיעמד מחליו ויתורה

ב"ר פי"ד אות ט', ודב"ר פ"ב אות ט', י(י) ואמר התרגום ושף יתיה בשופינא, כן תרגם אונקלוס, וי(ב) ואמר התרגום ונשמתי לממתיא, נ"א לקטליא, לפנינו ונשמתי למיתותא, וי"א שהביא לא נמצאת לפנינו, י(ג) ורז"ל אמרו למתים לא נאמר, תנח"י הגדפס מכבר סוף משפטים, י(ג) שעיין במקום אל"ף, וכן כתב רש"י פדעוהו כמו פדעוהו אל"ף מתחלפת בעיין וכן הביא הראב"ע, י(ד) ת"ר מי שחלה ונטה למות, שבת ל"ב ע"א ובשינוים קטנים במקום פרקליטין הרבה שם הגוי פרקליטין גדולים, והפרקליטין של אדם הם התורה והתשובה, מלת התורה לית' שם, ט(ט) וי"א שהיא מלת מורכבת מן רטוב ופשו, וכן הביא הר"ק ברשעים בשם יש אומרים, ט(ט) ומענין ירבעל, ר"ל

ליוצרו, ית' וכן אמר התרגום יעביד שורוון מן בני נשא: וי"א שהוא מענין בנות צעדה עלי שור (בראשית מט כב), כלומר ילך אצל בני אדם, ויעבר עליהם סביב ויקף פעם ושתים ויתורה בפניהם. ולא שוה לי, ולא היה ראוי לעשות שהרי לא נהנית בו ולא נהיה לי ממנו שכר כי אם יסורין: 28 פדה נפשי מעבר בשחת וחייתי באור תראה: 29 הן כל אלה יפעל אל פעמים שלוש עם גבר. בזה הענין מוסרו פעמים שלש ומוכיחו ביסורין ומוחל לו ומשיב נפשו מני שחת, ואם הוא מוסף להרשיע יותר מזה הוא משלתו ביד פשעו, הה"ד ועל ארבעה לא אשיבנו (עמ"ס ב א) יט' ולרבותינו אדם עובר עבירה פעם ראשונה מוחלין לו, שנייה ושלישית מוחלין לו, רביעית אין מוחלין לו, שנאמר הן כל אלה יפעל אל וגו': 30 להשיב נפשו מני שחת לאור באור החיים: 31 הקשב איוב שמע לי החרש ואנכי אדבר: 32 אם יש מלין השיבני דבר כי הפצתי צדקך: 33 אם אין אתה שמע לי החרש וואלפך חכמה. אאלפך בתנועת אלף המדבר, ופי' הפעל על העיקר:

לד.

1 ויען אליהו ויאמר: 2 שמעו חכמים מלי וידעים האוינו לי. כי החכמים יכירו ויביחני בין אמת לשקר, ובעבור שאמר שמעו אמר כי און מלין תבחן, כמו שהחך יטעם לאכול: 3 כי און מלין תבחן וחדך יטעם לאכול: 4 משפט נבחרה לנו נדעה בינינו מה טוב. (ב) נבחרה, נבחרה, תרגום כואת תבחנו (בראשית מב טו) ברא תתבחננו: 5 כי אמר איוב צדקתי ואל הסיר משפטי: 6 על משפטי אכזב אנוש חצי בלי פשע, וי"א שהוא פועל יוצא, כלומר על ידי יסורין אכזב כל אדם שהם חצים אנושים וייסורין בלי פשע: וי"א על משפטי אכזב, בתמיד, וכי על יסורין שאתם רואים שבאים עלי תחזיקוני במכזב כשאומר צדקתי כאמת צדיק אני וחזקו יסורי בלי פשע, ואינו לשון מכאוב ודאכון נפש וצער, (ג) כמו מה אנושה מתך: וחצי וי"א שהוא כמו מחצי, מן ומחץ מכתו ירפא (ישעיה ל כו) (ג) ואמר התרגום מטול דיני אכזב בר נש דשדי גירי מדלית סורחן: 7 מי גבר כאיוב ישתה לענ כמים. מי ראה מעולם גבר חשוב ישותה לענ כמים שאמר דברי לענ: ד"א מי שהוא כאיוב ראוי הוא להלעיני עליו: 8 וארה לחברה עם פעלי און וללכת עם אנשי רשע. לחברה מקור בה, כמו בחטאה, בשננה, כי עת להננה (תהלים קב יד), והעתיד ממנה יחבר על משקל יחנן יחטא: (ה) כי אמר לא יסכן גבר ברצתו עם אלהים. לא יהנה אדם בהיותו מתהלך בדיני השם, והוא מענין רצוא ושוב (יחזקאל א יד), ולפי שהמצות צריך אדם לעשותם ברויות ובמרוצת, נאמר ברצותו: ד"א הוא מענין רצית וי' ארצך (תהלים כה ב). כלומר בהיותו רצוני לפניו במעשיו, וכן אמר התרגום במצביאי עם אלהא: 10 לכן אנשי לבב שמעו לי הללה לאל מרשע ושדי מעול: 11 כי פעל אדם ישלם לו וכארה איש ימצאנו: 12 אף אמנם אל לא ירשיע ושדי לא יעות משפט: 13 מי סקר עליו ארצה ומי שם תכל כלה. מי

שמורכב מן ירב בעל, והסיום ורמסם עלי, אין לו הבנה. (ז) יעשה שורות של בני אדם. כן תביא רש"י בפי' לאיוב. ועיין יומא פ"ז ע"א. ית' וכן אמר התרגום יעביד שורוון מן בני נשא. לא נמצא התרגום הזה לפנינו. (יט) ולרבותינו אדם עובר. יומא פ"ז ע"ב.

(כ) נבחרה נבחרה תרי' כואת תבחנו ברא תתבחננו. אין ספק שהיתה לפניו הגי' בת"א תתבחנן כמו שהוא גם ביב"ע, וכן בפסוק שלאחריו ויבחנו דבריהם תרגם אונקלוס ויבחרון, ולכן הביא ראיה מן התרגום כי נבחרה הוא כמו נבחרה. (ג) כמו מה אנושה מתך. אין זה לשון הכתוב וראיתי כי גם הראב"ע הביא אנוש כענין אנושה מתך. ויש לתקן ומכתי אנושה (ירמיה

הוא שיפקוד משפטיו ומאן יהיה פקיד עליו לומר לו למה עשית כך וכך אלא שלא צויתך, והלא הוא אשר שם תבל כולה: 14 אם ישים אליו לבו ורוחו ונשמתו אליו יאסוף. ישים אליו לבו, ואם אומר פועל אדם ישלם לו אף כמפעלנו אינו משלם, שאם בא לדקדק כפסיעותיו לא יהיה אפילו שעה אחת: רוחו ונשמתו אליו יאסוף. שהם שלו שהוא נתן בו רוה ונפח באפו נשמה, כד"א ויפה באפיו נשמת חיים (בראשית ב ז): אם ישים אליו לבו, (ד) ר' יהושע [בר נחמיה] אומר אם ישים אלהים לבו אל אדם הזה שרוחו כבר היא בידו, ונשמתו אליו יאסוף, כגופו כבר יגוע כל אדם יחד אלא בשעה שאדם ישן הנשמה מחממת את הגוף, שלא ישום וימות. ורבנן אמרי אם ישים אליו לבו, לאדם הזה ורוחו כבר הוא בידו ונשמתו אלו, יאסוף למעלן כבר יגוע כל אדם יחד, אלא בשעה שאדם ישן נשמה מחממת את האדם שלא יצטנן וימות: 15 יגוע כל בשר יחד ואדם על עפר ישוב: 16 ואם בינה שמעה זאת האזינה לקול מלי: 17 האף שונא משפט יחבוש ואם צדיק כביר תרשיע. היאך תוכל להרשיע המקום ולקרותו שונא משפט והוא חובש, כמו לא אהיה חובש (ישעיה ג ז), כלומר והוא מושל על כל העולם, ואיך יהיה שונא משפט, והוא דן את כל העולם כלו, וצדיק כביר כמותו תרשיע: 18 האמר למלך בלועל רשע אל נדיבים. וכי הגון הוא לאמר למלך בלועל ורשע על נדיבים, ועל אחת כמה וכמה שלא יתכן לומר זה הרבר למלך עולם אשר לא נשא פני שרים, כלומר מלך מלכי המלכים הקב"ה שאין לפניו משוא פנים: 19 אשר לא נשא פני שרים ולא נכר שוע לפני דל כי מעשה ידיו כלם, ולא נכר שוע לפני דל. לא נשא פני עשיר לפני דל, שמלך בשר ודם מכבד את העשיר יותר מן הדל, אבל הב"ה הכל שוים הם לפניו, מפני שכולם מעשה ידיו: ושוע. הוא העשיר הנדיב, כמו ולכילי לא יאמר שוע (ישעיה לב ה): 20 רגע ימותו וחסות לילה יגעשו עם ויעברו ויסירו אביר לא ביד. כשירצה ימותו ברנע בחצות לילה, כמו שעשה למצרים שהכה אותם בחצי הלילה: יגועשו עם. שם במקומם יעברו מן העולם, ויחיד ואביר לא ביד יסירו כח שלהם ואינם פושטים יד בהם, כענין שנאמר ולא הלז בה ידים (איכה ד ו), ובאפס יד ישבר (דניאל ח כה), ויתכן לומר לא ביד חזקה (שמות ג יט) (ה) ואמר התרגום רשעתא ימותון סדומא ופלנות ליכיא מתפטרין מצראי ויעברון ויעברון ככבייא ולא בחיל ידיה: 21 כי עיניו על דרכי איש וכל צעדיו יראה. כי הוא רואה עונות האדם ואינם נסתרים ממנו: 22 אין השך ואין צלמות להסתר שם פעלי עון: 23 כי לא על איש ישים עוד להלוך אל אל במשפט. לא ישים לבו ומחשבתו לדקדק במעשיו דקדוק אחר דקדוק, ולהתנהג עמו במדת הדין: ד"א כי לא על איש ישים עוד. כלומר לא אך הוא ישים כי רק חסאו לבדו אלא רוב בחשאת ואני משיבך לא ישים הב"ה עם בריותו עלילות תוספת על פשעם ועוד תוספת להלוך אל המשפט להתוכח עם בריותו: 24 ירע כבירים לא חקר ויעמד אחרים תחתם, ירוע, ירוצין, כמו תרועם בשבט ברזל (תהלים ב ט), רוע התרועעה (ישעיה כד יט): תחתם. במקומם, (ו) ואמר התרגום רהטין מימי נהרא דסניאין בנו מיא מדלית סוף ואקיס חורגן מבתריהון: 25 לכן כיור מעבדיהם והפך לילה וידכא.

טו יח) או כי אנושה מכותיה (מכא א ט). (ג) ואמר התרגום מטול דינו. לפנינו על דינו. (ד) ר' יהושע בר נחמיה כו'. ב"ד סוף פו"ד ותקנתו בר נחמיה כמו שהוא בב"ד שם. (ה) ואמר התרגום רשעתא ימותון סדומא כו'. לפנינו בתרגום במקום רשעתא הגו' בשעתא וכצ"ל. ובמקום מתפטרין לפנינו מתרפסין והיא גו' ישראל כי תרי' געש רגף, ובמקום ויעברון לפנינו ויעדון, במקום ככבייא לפנינו דורבני והיא גו' נכונה וכצ"ל. ובמקום ולא בחיל ידוה לפנינו לא בחיל ידא. (ו) ואמר התרגום רהטין מימי נהרא דסניאין בנו מיא מדלית סוף ואקיס חורגן מבתריהון. לפנינו גו' אחרת ותבר

והפך אך כשהוא מכיר שהוא מכיר שהוא נמור, הפך לילה מן ויהפך את הערים (בראשית יט כה), הפכם בלילה אחת והם נדכאים, ויתכן דומר הפך אורם ללילה ונדכאו. ד"א לפי שהוא מכיר הטוב והרע, אין לו צורך להתוכח והפך לילה עת השך וצרה להם וירכאו, ומעבדיהם כמו מעשיהם, וכן הוא, ועבדיהם (קהלת ט א). ר' חנניה שאליה לרי יונתן אמר ליה מהו דכתיב לכן יכיר מעבדיהם, אמר לו (ס) [אין-הקב"ה נפרע מן הרשעים עד שהוא קורא אלונין שלהן מלמעלן ואח"כ הוא פורע מהן] הב"ה הופך יומם ללילה (ט) והשקיען לפורענות, ואחר כך הוא פורע מהן, כגון אנשי דור המבול וזולתם: 26 תחת רשעים ספקם במקום רואים. ספקם, מענין ויספוק את כפיו (במדבר כד ו), כלומר שהב"ה ספק את הרשעים ותקעם במקומם שהוא ידוע לכל, ונראה כדו שלא יסתרו מעיני כל חי במה שנעשה בהם, כמו שנעשה בסדום והברותיה, וכן נגדוש מואב תחתם (ישעיה כה י), כלומר במקומם, וכן והרוך רשעים תחתם (איוב מ יב), ואמר התרגום הלף רשיעי ספקנון באחר דחמיין: 27 אשר על כן סרו מאחריו וכל דרכיו לא השכילו. כמו על אשר סרו מאחריו, להביא עליו ראייה צעקת דל נעשה דין ברשעים, מפני שצעקת העניים העשוקים באת, כד"א (צעקת) [ועקת] סדום ועמורה כי רבה (בראשית יח כ), ואומר הכצעקתה הבאה אלי (שם שם כב): 28 להביא עליו צעקת דל וצעקת עניים ישמע: 29 והוא ישקיש ומי ירשיע ויסתר פנים ומי ישורנו על גוי ועל אדם יהו. כמו ירעיש שהוא תמורתו ישקיש, והוא כמו שמלה ושלמה: ד"א שהוא כמו ובכל אשר יפנה ירשיע (ש"א יד מז), ור"ל כשהוא משקיש לאותן הדכים מאותן הרשעים מי ירשעים עוד, וכשמסתיר פניו מן האדם מי ישורנו מי יוכל לראותו, ועל גוי ועל אדם יהו, וזה המנהג נוהג על כל האדם ועל כל העולם ביחד שוים לפניו להסתיר ולהשקיש. (י) ולרבותינו ז"ל והוא ישקיש ונוי כשנתן שלוח לדוד המבול מי בא והייבן, ומה שלוח נתן להם, זרעם נכון לפניהם אתם (איוב כא ח), כמו שנחבנו במקומו: על גוי ועל אדם ונוי. אמר התרגום ומסער חובא על עמא ועל בר נש כהרא: 30 ממלך אדם חנף ממוקשי עם. כלומר שהקב"ה נפרע האומות והממלכות הוא ממליך עליהם אדם לדעתם: וי"א ממלך אדם, שהוא טעם מקרא שלפניו, כלומר כשהוא מסתיר פניו מחמת מלך חנף ממוקשי עם, ואמר התרגום ממני מלכא בר נש [דילטורן] מטול וטקלייא דבעמא: 31 כי אל אל האמר נשאתי לא אחבל. הראוי לומר לו נשאתי אלו החללים איני רוצה להשחית ברוב ייסורין אלא הנכון והראוי לכל סבל הייסורין לאמר נשאתי ומקבל אני משפטיך וסבלן ולא אחבל מעשי בעצמי ועוד צריך לנגדן לומר בלעדי אחזה לבר מה שאיני יכול להביין ולראות בדברך אתה הורני ואם און פעלתי לא אוסיף ובלעדי אחזה דינו אשר אחזה. (יג) ורד"ל ר' יהודה ב"ר סימון פתח ממלך אדם חנף, ר' יוחנן וריש לקיש ר' יוחנן אמר בשעה שהמלך חנף ומושל על הבריות: ממוקשי עם. מן (קושימיהון) [קושימיהון] וחוביהון דברייתא דלא עבדין רעותיה דבריא לעלמא, וריש לקיש אמר נח להם לבריות (ג) לגדל עפים, ולפרוח באוויר, ואל ימסרו ואל ישמעברו ביד מלך חנף: (יג) ויאמר

גללי וימא דסגועין בגו כיוא ואקום חורונין בתריהון. (ז) ר' חנניה שאליה לרי יוחנן, ב"ר ריש פכ"ח ומדרש שמואל פ"ה, ומוכא בילקוט איוב רמו תתק"כ, ובמדרש הגי' ר' חנינה, ובילקוט הגי' א"ר חנינא, אחר שאליה לרי יונתן, ונרשם בצדו פי' "אחר" שיצא לתרבות רעה. (ח) אין הקב"ה הוספתי כמו שהוא במדרש שם. (ט) והשקיען לפורענות. במדרש והשקיען בילקוט והתקין. (י) ולרבותינו ז"ל והוא ישקיש כשנתן שלוח. ב"ר ריש פל"ז. (יב) ורד"ל ר' יהודה בר סימון פתח. מדרש אסתר בפתיחתא אות ט', ובאופן אחר במדרש דב"ר פ"ה אות ח'. (יג) לגדל עפים. במדרש להגדיל להן כנפים. (יד) ויאמר ה' אם אמצא בסדום, ר' יהושע פתח. הוא מאמר בפני עצמו ונזכר מב"ר פמ"ט אות י' ושם הגי' ויאמר ה' אם אמצא בסדום ר' יודן ור' יהודה בר סימון בשם ר' יהושע בן לוי

ו"י אם אמצא בסרום (בראשית י"ח כו), ר' יהושע פתח כי אל אל האמר נשאתי, [היינו דכתיב] נשאתי לכל המקום בעבורם (שם שם) לא אחכול. איני ממשכן, כר"א אם הכול תחבול, (שמות כ"ב כה) (וכן) [והן] חובלין עלי [דברים] ואומרים אינו דן כשורה: בלעדי אחזה. בר מיני אויל פשפש דינם של סרום: 32 בלעדי אחזה אתה הורני אם עול פעלתי לא אסף, אתה הורני אם און פעלתי עם הראשונים לא אוסף עם האחרונים: 33 המעמדך ישלמנה כי מאסת כי אתה תבחר ולא אני ומה ידעת דבר. אמר אליהו לאיוב המעמד היה לו להביא להמלך בפרעון תשלומין ממך, כי מאסת, לאמר מאסתי לא לעולם אהיה (איוב ז טז) יתר ידו ויבצעני (שם ו ט), סבור אתה שיגבה ממך לפי דעתך ורצונך ואתה תבחר ולא אני במקום הביה אמר אליהו דבר זה בתמיה, וכי אתה יש לך לבחור זה לא הייתי ראוי שאצטרך אני להזהירך על זה, ומה ידעת דבר, מה תשובה יש לך להשיב על זה ודברי אלו, כל הכם צריך לשבחם ולהודות שאיוב לא ברעת ידבר ודבריו לא בהשכל, הה"ד אנשי לבב (פסוק לד), איוב לא אמר דבר, יד, מכאן שאין אדם נתפש על צער, הואיל והיה מדבר גדולות והטיח דברים כלפי מעלה היה לו להסיע ממנו, וכיון שאמר איוב לא ברעת ידבר (פסוק לה), נמצא שאינו עונשו כמו שעונשין למי שאינו כן, וכל כך למה, לפי שלא הטיח דברים אלא מתוך צער, כמו שנאמר אדברה בצר רוחי (איוב ז יא): 34 אנשי לבב יאמרו לי ונבר הכם שמע לי: 35 איוב לא ברעת ידבר ודבריו לא בהשכל: 36 אבי יבחן איוב עד נצח על תשבת באנשי און. רצוני ותאותי שיבחן איוב לנצח על תשובות באנשי און, והוא הפך ואתה באהליך תשוב (הושע יב ז) ומענינו (שבמרוצתם) [שב במרוצתם] (ירמיה ה ז), כלומר לפי שהוא מתמיד בעניניו עם אנשי און: ד"א אבי הוא כנוי למקום, כר"א כי אתה אבינו (ישעיה סג יז), בקש אליהוא מהמקום שיגלה משפטו של איוב כדי שיבחנו דבריו ותשובותיו שהם תשובות אנשי און, שכל יום ויוסף לחטוא בדבריו בינינו יספיק אפי' לנו היה די לנו לדבר דברים כאלו אלא שהוא מרבה אותם כנגד המקום: ד"א כי יוסף על חטאתו פשע, הוא רב דברים והרמת קול אומר מה לנו ולדבריו באמרו אף אמנם שנית: 37 כי יסף על חטאתו פשע בינינו ישפוק וירב אמריו לאל. והוא אינו יודע שאנו נענשין ומספיק לנו עונות כששמענו נידופו וירב אמריו כנגד המקום: ד"א כי יוסף על חטאתו פשע, רב דברים והרמת קול, או לנו ולדבריו באמרו ואף אמנם שנית, והוא אינו יודע שאנו נענשין: וי"א בינינו יספיק מתבלבל ומתטרף בדבריו, הה"ד וירב אמריו לאל, והוא כמו [וספק] מואב בקיאו (ירמיה מח כו), כלומר יטרף ויתבלבל:

לה.

1 ויען אליהו ויאמר: 2 הזאת חשבת למשפט אמרת צדקי מאל: 3 כי תאמר מה יסכן לך מה אעיל מחטאתי. מה תועלתי לי אם אלך בדרכי ישר, ומה אועיל בצדקי יותר מחטאתי, והיכן אמר אם (חטאתי) [רשעת] אללי לי וגו'. (איוב י טו) אני אישיבך מלין, ולרעך ששחקו לדברך הבט שמים וראה, ואחר שהוא גבוה ואתה נמוך על כרחך יש לך להודות שאין עליו לא מצדקך ולא מרשעך, הה"ד אם חטאת מה תפעל לו (פסוק ו ח): לאיש כמך רשעך. ר"ל לכךך הוא מו"ק

אמרו כי אל אל האמור נשאתי לא אחכול כו, והוא המאמר שהביא המחבר. (יד מכאן שאין אדם נתפש על צער, ב"ב ט"ז ע"ב.

רשעך ומועלת צדקך או יהיה לאיש כמודך מוֹיֵק רשעך ומועלת צדקתך, ואם כן מה תתפאר לומר צדקי מאל וייסודך על לא פשע, וכי מה תועלת יש לו להרשיעך שלא כדון, ואם תאמר מאחר שאין עליו לא מצדקי ולא מרשעי, אם כן מפני מה הוא עושה דין ברשעים, אינו עושה בהם דין להנאתו, אלא מפני עושק רש וצעקתו הבאה אליו. [מרוב עשוקים יועקו ישועו]. מרוע רבים, 6) אלא העושקים רבים על אלה, עד שנתחתם גזר דינם, ולפי שהיו שטופים בגזל נמחו מן העולם וכנגד דור המבול: 4) אני אשיבך מלין ואת רעיך עמך: 5) הבט שמים וראה ושור שהקים נבהו ממך: 6) אם חטאת מה תפעל בו ורבו פשעיך מה תעשה לו: 7) אם צדקת מה תתן לו או מה מידך יקה: 8) לאיש כמודך רשעך ולבן אדם צדקתך: 9) מרב עשוקים יועקו ישועו מרוע רבים: 10) ולא אמר איה אלוה עשי נתן זמירות בלילה. העושק הזה לא יאמר איה אלוה עושי שיהיה ירא ממנו: הנותן זמירות בלילה. מענין וכרמך לא תזמור (ויקרא כה ד), המכרית את הרשעים בלילה, כגון אהרפאל וחבריו, כמו ויהלק עליהם לילה (בראשית יד טו), ומצרים וסנהריב, ומענינו 3) (ומיד) [ומיר] עריצים יענה (ישעיה כה ה): ד"א שהוא מענין זמירות היו לי הקיך (תהלים קיד גד). ולא אמר איה אלוה עושני ולא נתן זמירות בלילה, ולא הראשון מושך עצמו ולא אחר עמו: וי"א הנותן זמירות בלילה, הוור על אלוה עושי, כענין מוציא (ערב ובקר) [בקר וערב] תנין (תהלים סה ט). ג) אמר ר' יונתן אמר ר' ירמיה בן אלעזר כל בית שדברי תורה נשמעין בו בלילה שוב אינו הרב, שנאמר ולא אמר איה אלוה עושי נתן זמירות בלילה: 11) מלפנו מכהמות ארץ ומעוף השמים יחכמנו. מענין וואלפך חכמה (איוב לג לג), שהוא חסר אליף, ור"ל מלמדנו חכמה יותר מכהמות ארץ: ד) [מכהמות ארץ] זו פדרה שכורעת ומשתנת [מים], ומעוף השמים, זה תרנגול שמפיים ואחר כך בועל: 12) שם יצעקו ולא יענה מפני גאון רעים. ר"ל העושקים שאמר למעלה זועקים מחמתם, שהקב"ה מביא עליהם גאון רעים יותר מהם, וכשהם זועקים מחמת עושקהם לא יענה אותם, מפני מה, מפני אך שוא לא ישמע: ד"א שם יועקו. ר"ל מה הדין שאמרנו שהמקום עושה דין ברשעים מפני זעקת העשוקים אינו בכל עת כי הרבה פעמים עושק רש וגזל רש רואה ואינו נותן עינו להציל העשוקים אינו בכל עת מפני גאון רעים: 13) אך שוא לא ישמע אל ושדי לא ישורנה. כי כל השוא אינו חפץ לשמע ואין רצונו שיבא במדת הדין על בראויו ולרדק אחריהם שדי לא ישורנה אותה צעקת שוא: 14) אף כי תאמר לא תשורני דין לפני ותחולל לו. כשיש לך לומר לאל כך לא תשורני שלא תדקדק אחר מדות המקום: דין לפניו. כלומר הדין והמשפט לפניו ואין אלא דום ליי ותחולל לו ותקום לתנחומיו: וי"א דין לפניו. יש בזה המקרא שני ענינים שהם מכחישים זה את זה, זה אמר דין לפניו, כלומר ערוך דינך, ולבסוף אמר לו ותחולל לו, כלומר קוה וחסה לרחמי אם הוא אצל איוב שהרשיעו היאך הוא מקוה לו ואם הוא מקוה היאך יהי סבור שהרשיעו, ובענין זה אמר איוב הן יקטלני לו איחל (שם יג טו): 15) ועתה כי אין ספק אפו ולא ידע בפש מאד. כלומר אמר איוב על לא ספק אפו עלי, כענין שאמר חס אני לא אדע נפשי (שם ט כא), בעצמי, ויחר עלי אפו (שם יט יא), אלא ידע בפש מאד, אומר כי איוב אין לו דעת ויכביר מליו בשביל שנסהו הבה,

(b) אלו העושקים רבים על אלה, עד שנתחתם גזר דינם. ב"ר פלי"א אות ד', 3) ומיד עריצים יענה. אין זה לשון הכתוב, וכתוב מיד עריצים תפדוני (איוב ו טו) ואין לו ענין לכאן, ותקנתי זמיר עריצים יענה, והביא ראיה על מלת תזמור. ג) א"ר יונתן. עירובין י"ח ע"ב, ושם המלות אמר ר' יונתן ליתא ומתחיל א"ר ירמיה בן אלעזר, וע"ש בפירש"י. ד) מכהמות ארץ זו פדרה שכורעת

ויאמר על לא חמס בכפיו חלו עליו הייסורין, והוא אינו יודע עוצם המנוחה והשכר שיהיה לו אם יסבול הייסורין ויקבלם מאהבה: (כפ. ש. פ) מענין פרו ורבו (בראשית א כב), פושו ופגנו, וכן פשו פרשיו (חבקוק א ח), ו) ויתכן שיהיה לשון מנוחה, מענין שבת וינפש (שמות לא יז), והוא חסר נו"ן: ד"א ועתה כי אין. אמר לו אליהוא לאיוב דע שהב"ה אין פקד אפו, כלומר פקידה זו שפקד אפו עליך אינה כלום לרוב עונך, ולא נפרע ממך אלא על מעט מזער מעונך, ועשה עצמו כאלו לא ידע ברב עונך שהוא כבוד מאד מאד: ד"א ולא ידע. שהוא מענין יודע בהם [את] אנשי סוכות (שופטים ח טו). וכפש חסר ר"ש, מן פשר דבר (קהלת ח א), והמעט שלא הביא עליך ייסורין כפי פירושו עונך שהוא כבוד מאד: וי"א שאיוב לא חקר לאל דברי השם כראוי לו ולא אמתת מדותיו עד סופה, ולפיכך הוא מתרעם ומטיח דברים כלפי מעלה: 16 ואיוב הבל יפצה פיהו בכלי דעת מלין יכביר. יכביר, מרבה דברים, כענין אל תרבו תדברו גבוהה גבוהה (ש"א ב א):

לו.

1 ויוסף אליהוא ויאמר. (ט) מה ת"ל ויוסף לפי שבכר אמי שלשה מענות כנגד שלשת רעי איוב, וזה הרביעי, נראה שהוא תוספת, לפיכך אמר ויוסף אליהו: 2 כתר לי זעיר ואחוק כי עוד לאלוה מלים. כתר, המתן לי מעט והוחיל לדבר ואחוק, ואמי התרגום אמתין לי: 3 ויש אומרים כתר לי, כלומר שים לי כבוד מעט לפיכך האריך דבריו ואיוב שותק, כי עוד, טענות לזכות המקום: 3 אשא דעי למרחוק ולפעלי אתן צדק. מענין וישא משלו (כמדבר כג ז), כלומר אדבר ממעשה המקום, וקורו רחוק, כי הוא רחוק הקרובים ואין אחד מן הנבראים בשמים ובארץ להשיג אמתו. ג) ולרבותי זיל אשא דעי, היה איוב רואה בני אדם אשה מילדת איש והספינה שטה בתוך המים, אצבע על אצבע, ותמה על הדברים, ואמר אשא דעי למרחוק: 4 כי אמנם לא שקר מלי תמים דעות עמך. עתה הוא התחיל לדבר עמך אדם שדעתו שלימה ואינו מדבר עמך אחת בפה ואחת בלב: 5 הן אל כביר ולא ימאם כביר כח לב. אל כביר בחכמה וברחמים: ולא ימאם. עני: כביר כח לב. כביר כח הוא להתנקם לפיכך לא יחיה רשע. ד) שהב"ה מואם בתפלתם של רבים, שנאמר הן אל כביר ולא ימאם: 6 לא יחיה רשע ומשפט עניים יתן: 7 לא ינרע מצדיק עיניו ואת מלכים לכסא ויושיבם לנצח וינכהו. עד אשר את מלכים לכסא יושבים ויגביהם לנצח. 8 ואם אסורים בוקים ילכדון בחבלי עוני. (ט) ואם תראה הצדיקים שהם אסורים בוקים של ייסורין וחללים, או ילכדון בחבלי עוני, אינו אלא שחטאו לפניו, וכא להפרע מהם לטובתם ולנקותם על ידי הייסורין ולהזהירם לשוב אליו: 9 ויגר להם פעלם ופשעיהם כי יתגברו. ו) ביסורין הללו מודיעם חטאו לפניו וכל דברים אלו של אליהוא תנחומים שלמים הם אל תראג על ייסורך אם צדקת, כי לטובתך הם באים לך, כדי לזכותך לעולם הבא, והוא הפך ומשלם לשונאיו אל פניו להאבירו

ומשתנת. עירובין ק' ע"ב. (פ) מענין פרו ורבו פשו וסגו. כן תרגם אונקלוס. (ו) ויתכן שיהיה לשון מנוחה כו'. וכן הביא הראב"ע.

(ח) מה ת"ל ויוסף כו'. זה הביא רש"י בשם רבי משה הדרשן. (ג) ויש אומרים כתר לי כלומר שים לי כבוד. כן פי' הראב"ע. ג) ולרבותינו ז"ל אשא דעי היה איוב רואה. תנחומא תוריע את ד'. (ד) שהקב"ה מואם בתפלתם של רבים. יש לתקן מנין שאין הקב"ה מואם בתפלתם של רבים. ברכות ח' רע"א בשם ר' נתן. (ט) ואם תראה הצדיקים. הוא לשון רש"י. (ו) ביסורין הללו כו'.

(דברים ז' א') : ז) ואם אסורים. [אמר התרגום ואין אסורין] רשיעיא בשלשלוין כלומי בשלשלאות של ברזל וכמהו לאסור מלכיהם בוקים (תהלים קמט ח.) מ) ולרבותינו ז"ל לא יגרע מצדיק עינו כנגד מי אמר אליהו זה, כנגד הצדיקים, שאין הקב"ה מונע ע) מרונמא שלהם: אם הולך אדם בחסידות מעמיד הב"ה מכניו חסידים צא ולמד מרחל י) דאמר ר' חנינא מאי דכתיב לא יגרע מצדיק עינו בשכר צניעות שהיתה בה ברחל, זכתה ויצא ממנה יוסף ושאל, ובשכר צניעות שהיתה בשאל, זכה ויצא ממנו אסתר. יב) אמר ר' אלעזר אמר ר' חנינא כשהקב"ה פוסק גדולה לאדם פוסק לו ולבניו עד סוף כל הדורות, שנאמר ואת מלכים לכסא ויושיבם לנצח ויגבהו (פסוק ז), ואם הגים דעתו הב"ה משפילו, שנאמר ואם אסורים בוקים ילכדון בהבלי עוני (פסוק ח): 10 ויגל אונם למוסר ויאמר כי ישובן מאון: 11 אם ישמעו ויעברו יכלו ימיהם בטוב ושניהם בנעמים: 12 ואם לא ישמעו בשלה יעברו ויגעו בבלי דעת: 13 וחנפי לב ישימו אף לא ישועו כי אסרם. ר"ל והרשעים ישימו אף בלא עליהם הייסורין יחרפו ויגדפו, כמו שנאמר וקלל במלכו (ישעיה ח כא): לא ישועו כי אסרם. אינם שבין וזועקים ומרשיעים כשהוא אסרם בייסורים, לפיכך לא ירפאם: יג) לרז"ל (מההוא) [מה] וחנפי לב ישימו אף, אותם שבאים ומהניפין בראשונה בלבם, הם משימין את האף עליהם באחרונה, ומהו לא ישועו, יג) שאין באין לעסוק בתפלה, למה כי אסרם, שנעל בפניהם שערי תפלה. יד) אמר ר' אלעזר כל אדם שיש בו חנופה מביא אף לעולם, שנאמר וחנפי לב ישימו אף, ולא עוד אלא שאין תפלתו נשמעת, שנאמר לא ישועו כי אסרם: 14 תמת בנער נפשם וחתם בקדשים. מן נעור וריק (נחמ"י ה יג), כלומר ימותו ואם נעורים מכל טוב ברעב ובצמא ובחוסר כל: ד"א בנעור במיתה משונה, טו) כענין שאמרו רז"ל וינער י"י [את] מצרים (שמות יד כו). מסרם ביד מלאכים אכזרים ונערים, שנאמר ומלאך אכזרי ישולח (בם) [בן] (משלי יז יא), ואומר תמות בנעור נפשם, ואמר התרגום תמות בטליות, כלומר ימותו כשהם קטני: בקדשים. מענין ולא יהיה קדש (דברים כג יח), לפי שבימי נעורו האדם עובר עבירות, ויתכן שיאמר שימות מיתה משונה, מיתת המנאפים ובעלי עברות המורות, שענשן המור, שהיא מיתת בית דין: 15 יהלץ עני בעניו ויגל בלחץ אונם. כלומר העני ששם נפשו רש בדברי תהנונים יחלצהו. טז) ורבו ז"ל יהלוצין עני בעניו ובשכר עניו יהלץ מדינה של נהינם: ויגל, שנלה אונם באותם ייסורין לאמר שובו אלי: 16 ואף הסיתך מפי צר רחב לא מוצק תחתיה ונחת שולחך מלא דשן. הסיתך, מן ויסיתם (האלהים) [אלהים] ממנו (דה"ב יח לא), כלומר הסיתך מפי צר ומצוק, והוציאך אל רחב, והוא הקו הסובב לא מוצק תחתיה לא קרקע, כד"א בצקת עפר למוצק (איוב לח לח), וזה דרך משל: ונחת שלחך. מה שתשים על שולחך יהי השמן, כענין להניח ברכה אל ביתך (יחזקאל מד ל), ויתכן לומי מה שאתה משייר על שלחך אחר אכילתך מלא דשן: 17 ודין רשע מלאת דין ומשפט יתמוכו. ואם נתמלאה סאתן של רשעים: דין ומשפט יתמוכו,

הוא ג"כ לשון רשיע. ז) ואם אסורים אמר התרגום. כן תקנתו ומוסב על פסוק ח. ובתרגום בשולין במקום בשלשלוין. ט) ולרבותינו ז"ל לא יגרע, תחומא הנדפס טכבר פקודי אות י"א. ט) מרונמא שלהם. לפנינו, דוגמטרין שלו. י) דאמר ר' חנינא. מגילה י"ג ע"ב, ושם הוא בשם ר' אלעזר. יב) אמר ר' אלעזר אמר ר' חנינא. מגילה שם. וגם זה הוא שם בשם ר' אלעזר לבר. יג) לרז"ל מהוא וחנפי לב ישימו אף אותם שבאים ומהניפין בראשונה בלבם כו. ש"מ"ד ריש פ"א. יג) שאין באין לעסוק בתפלה. שם הגוי אעפ"י שהם רוצים לשוב להקב"ה ובאין לעסוק בתפלה אינן יכולין. יד) אי"ר אלעזר כל אדם כו. סוטה מ"א ע"ב. טו) כענין שאמרו רז"ל כו. מוכילתא בשלה מוסכתא ב' פרשה ה. טז) ורבותינו ז"ל יהלוצין כו. ובמות ק"ב ע"ב, ולזה המאמר כוון רשעי שפי יהלץ מניהם

(י) כאלו הם יתמכו אותך ליום הרין, ויתמכו אותך שלא לירד לניהנם, ויש לך לקבל מאהבה: 18 כי חמה פן יסיתך בששק ורב כפר אל יטך: 19 היערוך שועך לא בצר וכל מאמצי כת, כי חמה, ר"ל חמה אתה מעיר עליך אם יסיתך יצרך בשביל הטוב שבא לירך יותר מדאי, ותאמר לא מצאתי און לי, הוזהר מזה ורב כפר אל יטך, כלומר רב ההון הבא לירך, כמו אם כפר יושת עליו (שמות כא ל): ויסיתך. מענין כי יסיתך אחיך (דברים יג ז): היערוך שועך, וכי את סבור שתערוך לו ממנוך בעת צרתך ותסור מעליך הצרה, דע כי לא יועיל הון ביום עברה, ואפילו כל מאמצי כת, כענין ואמיץ לבו בנבורים ערום ינום ביום ההוא נאם ה' (עמוס ב מז): 20 אל תשאף הלילה לעלות עמים תחתם, כמו ישאף צל (איוב ז ב), לשון תאוה והימוד, כלומר אל תתאו שיבא הלילה עד שיתראה שמוריד אותן הרשעים ומעמיד אתרים תחתיהם, כגון אמרפל וחבריו ופרעה וסנהריב ובלשצר, דכתיב ביה בליליא קמיל (דניאל ה ל): 21 השמר אל תפן אל און כי על זה בחרת מעוני, וכבר אמרו טעם זה למעלה, אבל אפרש אותו הנה במקומו, (י) מה שאמרו ר"ל כל הייסורין לצד אחד והעניות לצד כולן, שבשעה שבא השמן לקמרג את איוב, כד"א ויען השמן את י"י ויאמר החנם ירא איוב אלהים, אמר הב"ה לאיוב מה אתה רוצה עניות או יסורין, אמר לפניו מקבל אני עלי כל יסורין שבעולם, ולא עניות שאעמוד על המקח בשוק ואין בידי פרוטה ליקח בה, מיד ויצא השמן מאת פני י"י ויך את איוב בשחין רע [מכף רגלו עד קרקדן], מיד התחיל צווח מי יתן ידעתי ואמצאהו (איוב כג ז), כנגד מרת הרין אמר דבר זה, אמר לו אליהוא למה אתה צווח, והלא אתה בחרת מעוני הנגעים יותר מן העניות, שנאמר השמר אל תפן אל און כי על זה בחרת מעוני: (ט) הא למדת שלא הוסר לאיוב כי אם בניו ומקנהו בלבד, אבל הממון כלו נשאר לו, כסף וזהב וכלים נאים ומגוליות נשאר לו הכל: 22 הן אל ישגיב בכחו מי כמהו מורה, הרי המקום ישגיב אותך ויורה אותך הדרך זו תלך, לפיכך אין לך להתרעם ולהתאונן עליו לומר מפני מה עשית זה: ד"א הן אל ישגיב בכחו, (כ) בנהוג שבעולם בשר ודם שהוא מכקש להביא רעה על שונאו פתאים הוא מביא עליו שלא [ירניש בן], אבל הקב"ה הוא מתרה באדם תחלה, ואחר כך מביא עליו הייסורין, כמו שעשה לפרעה שהתרה בו על כל מכה ומכה, הה"ד הן אל ישגיב בכחו מי כמהו מורה (כ) [מורה] לרשעים כדי שיעשו תשובה, ואמר לפרעה שלא העז (שמות ט יט), בהתראה, והטעם מתוך שכחו גדול ואין להנצל מפניו, לכך אין כמהו מורה, שמורה לחוטא לשוב, מתרה בו קודם המכה, לפי שידע שלא יוכל להשמר ממכתו: 23 מי פקד עליו דרכו ומי אמר פעלת עולה: 24 זכר כי תשניא פעלו אשר שוררו אנשים, כל זמן שהזכור פעלו תשניא אותו: שוררו אנשים, שכבר התבוננו בזה אנשים חכמים ונסתכלו בו, והוא מענין אשורנו ולא קרוב (במדבר כד יז), וי"א שהוא מענין באשרי כי אשורני בנות (בראשית ל יג), ואע"פ שאינו משרשן, כלומר אשר שוררו עליו נביאיו ויודעיו: 25 כל אדם חזו בו אנוש יביט מרחוק, כל אדם שיש בו דעת ראה זה: אנוש יביט מרחוק, וכן כל המביט בדרך שהיא רחוקה מאד: וי"א

בשביל עניו שהביא עליו. (י) כאלו הם יתמכו אותך ליום הרין ויתמכו אותך שלא לירד לניהנם. עיין מנחות ק' רע"א. ולמאמרם כוון רש"י שם פסוק מ"ז הסיתך והדיתך מניהנם שפיה צר ותחתיה רחב לא מוצק כדי שיהא עשנה צבור לתוכה כו' והוא בגמרא שם. (י) מה שאמרו ר"ל כל הייסורין. תנחומא הגדפם מכבר משפמים אות י א. ולזה כוון רש"י שסיים וכן מפורש במדרש רבי תנחומא. ועיין מבוא התנחומא צד מ"א. (ט) הא למדת. הוספת המחבר. (כ) בנהוג שבעולם. תנחומא הגדפם מכבר וראא אות י"ד. ושמיר פ"ט אות ט' ד"ה ואמרת אליו ה' אלתי העברים וגי' וה"ד אל ישגיב בכחו מי כמהו מורה בנהוג שבעולם כו'. ולזה כוון רש"י בפי' לאיוב שם. (כ) מורה

מרחוק רמו לתחלת יצירת העולם: 26 הן אל שניא ולא נדע מספר שניו ולא חקר. שהוא ראשון בלי תחלה ואחרון בלי תכלה, אמר הכש וראה והתבונן במה שנעשה בימים הקדמונים, ושאל ותדע מה אירע לדורות הראשונים ומהם תדענה לאות הבורא: 27 כי יגרע נטפי מים יוקו מטר לאדו. ירבה נטפי מים, כמו ותגרע שיחה לפני אל (איוב טו ד): וי"א יגרעם מן הרקיע להורי ארץ: ד"א כי יגרע. יוריד נרעיני המים אחר שנשאו בין העבים המים המזוקקים המחוקים אחרי כן יולו השחקים וירעפון עלי אדם רב: ויוזקו. מענין מזוקק, לשון צחות ונקייות: מטר לאדו. כמו ואד יעלה מן הארץ (בראשית ב ו). 28 ולרז"ל כי יגרע נטפי מים. מעשה נסים יש בדבר, אדם כובר חטים [או תבן] בכברה עד שלא ירדו שתים ושלש אצבעות הם מתערבין, ואלו [מהלכין] מהלך כמה שנים ואינן מתערבין, ר' יודן בר' שמעון אומר שהוא מורידן במדה, שנאמר כי יגרע נטפי מים, כד"א ונגרע מערכך (ויקרא כו יח). 29 תניא ר' אליעזר אומר כל העולם כלו ממימי אוקינוס הוא [שותה], שנאמר ואד יעלה מן הארץ והשקה (בראשית ב ו). אמר לו ר' יהושע והלא מימי אוקינוס מלוחין הן, אמר לו ר' אליעזר ודאי מלוחין הן, אלא שממתקין בעבים, שנאמר אשר יולו שחקים (פסוק כח), היכן נעשין נוזלין בשחקים, ר' יהושע אומר כל העולם כולו ממים העליונים הוא שותה, שנאמר למטר השמים תשתה מים (דברים יא יא), אלא מה אני מקיים ואד יעלה מן הארץ (בראשית ב ו), שענני כבוד מתנברות ועולות למעלה מן הארץ עד הרקיע, כמו שהושרין בכברה ואין טפה נוגעת בחברתה, שנאמר חשרת מים עבי שחקים, (שיב כב יב), ללמדך שגדול יום הנשמים מיום שנבראו בו שמים וארץ: 28 אשר יולו שחקים ירעפו עלי אדם רב. אמר התרגום (דוחלין) [דולחין] שחקיא דאתי מטול צלותא דבר נש רב: 29 אף אם יבין מפרשי עב תשאות סכתו. ר"ל יבין אדם מה שבעד מפרשי עב שפי' עניינו יבין מה שאחריו או מה לאחר תשואת סוכתו: ד"א אם יבין. הוא פועל יוצא, כד) כמו הכן לסלה, והטעם באלו יבין מפרשי עב אנה ילכו לשאוב מים, ואנה ילכו להויל מימיהן על האדמה שירוו תשואות, והם מקומות חרות, מענין שואה ומשואה (צפניה א טו), והנכון שהוא המון הרעם, כד"א קול שואן מעיר (ישעיה סו ו), ר"ל ובאי זה שיהיה האדם הוא שומע קול הרעם שיוצא מסוכתו שהוא השמים: 30 הן פרש עליו אורו ושרשי הים כסה, אורו ענין מטרו ומכסה שרשי הים עד שלא יראה: 31 כי בס ידן עמים יתן אכל למכביר. והעמים שהם נעצרים ודן את העולם בעצירתם ויהיה האוכל למכביר ביוקר, והוא שם דבר, כמו והודי נהפך עלי למשחית (דניאל י ח): ד"א כי בס ידן עמים. כמו שעשה בדור המבול, וארובות השמים נפתחו (בראשית ז יא), ובאנשי סדום, וי"א המטיר על סדום: (שם יט כד): יתן אוכל למכביר. כמו הנני ממטיר לכם לחם מן השמים (שמות טו ד), יפתח י"י לך את אוצרו הטוב את השמים (דברים כח יב): למכביר. לרב: וי"א מענין כאשר ינוע בכברה (עמוס ט ט), כענין ונתן זרע לוורע ולחם לאוכל (ישעיה נה י), כה) כלומר יתן אוכל למכביר: 32 על כפים כסה אור ויצו עליה במפניע, מענין וסכתי כפי' (שמות לג כב) וי"א שעניינו כתרנו מטול חטף ידיה מרוע מטרא ופקיד עליו למסת מטול מצלי. כז) וכן אמר ר' אמי אין

לרשעים כדי שיעשה תשובה. תנחומא שם. ופסיקתא דר"כ פסקא שובה (קנ"ח ע"ב). 33 ולרז"ל כי יגרע נטפי מים מעשה נסים יש בדבר. ב"ר פ"ד אות ה'. (כג) תניא. תענית ט"ו ע"ב, ועיין ב"ר פ"ג והמתכבד הביא גם בלשון המדרש ב"ר. כד) כמו הכן לסלה. אין לוח מוכן ואולי יש לתקן שצ"ל כמו הכן להלו (דניאל ח ט"ז), וכן הביא הראב"ע. כה) כלומר יתן אוכל למכביר. רש"י כפי' איוב הביא על הפסוק הזה, כי בס בעבים ידן עמים כו' והביא גם משל לנחתום כו' והוא מתנחומא שלנו בשלח אות כ'. כו) וי"א שענינו כתרנו מטול חטף כו'. לפנינו מטול חטף ירא

הגשמים נעצרין אלא בעון גול, שנאמר והן על כפים כסה אור, אין כפים אלא גול, שנאמר ומן החמס אשר בכפיהם (יונה ג ח), ואין אור אלא מטר, שנאמר יפיץ ענן אורו (פסוק יא), מאי תקנתיה, ירבה בתפלה, שנאמר ויצו עליה במפניו, ואין פגיעה אלא תפלה, שנאמר ואל תפגע בי (ירמיה ז טז), כח ומכאן אתה למד שהמקום משנה כח המזלות בעבור התפלה, לפי שאין לאדם להתנהג אלא בתפלה: 33 יגיד עליו רעו מקנה אף על עולה. כלומר יגיד על האור והמטר, שזכר המטר למעלה רעו והוא הרעם, וי"א שהוא מענין את קול העם ברעה (שמות לב יז), לשון תרועה: מקנה אף על עולה. והמקנה גם הוא יגיד על הצד העולה ברביעתם, כי יש סימן להם בצד העולה למעלה, ואם תשאל על זה לרועי בקר יכנך ויאמר לך שהם יורעים בניחוש, כן) כלומר כשהבהמה רובצת על צד פלוני המטר יורד: וי"א עולה, הוא מענין עלות עלי. (בראשית לג יג), המקנה והעלות יגידו על זה כמו שאמרנו: 3) ד"א אהובו של דור והכם שבו יגיד עליו ויורה לפני המקום לפי צרות הדור וצרכיו, וכמו כן ידרוש להם לבדוק ברעיהם ולשוב מדרבם, וזה מקנין שנקנין בו הגשמים: על עולה. ואף למעלה למעלה עולה בשביל תפלתו ותשובתו. ועלי הכא כמו ישונו לא על (הושע ז טו), ואל על יקראוהו (שם יא ז), 3) ואמר התרגום (יהי) [יחוי] עליו זכותא דחבריה קנאתא ורוגזא מעלוי יסלך: 3) ואמר רב שני תלמידי חכמים 3) שיושבין (בעין) [בעיר אחת] 3) ונוחין זה לזה בהלכה, מתקנאין באף ומעלין אותה, שנאמר ומקנה אף על עולה:

לז.

1 אף על זאת יחרד לבי ויתר ממקומו. בענין הגשמים יש פליאות שיתרד לבי אליהם: 3) ויתר ממקומו. יקפיץ כמו לנתר בהם על הארץ (ויקרא יא כא), 3) ומתרגמינן לקפצא בהון, אמר איוב לא היו בני אהרן דומין למשהו, משה אהרן נכנס יבש ויצא לה, הה"ד ויצא פרה ויצייץ צייץ (במדבר יז כג), ובני אהרן נכנסו חיים ויצא שרופים, הה"ד אף לזאת יחרד לבי ויתר ממקומו: 2 שמעו שמוע ברנו קולו והגה מפיו יצא. הגה, וכמוהו והגות לבי תבונות (תהלים מט ד) ג) [אין יום ויום שאין הקב"ה], מחדש הלכה בבית דינו של מעלה, מ"ט שמעו שמע ברנו קולו והגה, ואין והגה אלא דברי תורה, כד"א והגית בו יומם ולילה (הושע א ח): וי"א ברנו קולו, הוא הרעם, והגה זה הברק: 3 תחת כל השמים ישרהו וארו על כנפות הארץ. מלשון משרת ענבים (במדבר ו ג), כלומר כשהמטיר כל העולם משרה: ואורו. ומטרו על כנפות הארץ: ד"א תחת כל השמים ישרהו, מענין אישרנו (במדבר כג ט), כלומר תחת כל השמים ראיית אותו הברק שאורו מאיר כנפות הארץ, ואמר התרגום תהות

מגע מיטרא ופקיד עליו למחת מטול כצולי. 3) וכן אמר רב אסי. תענית ז ע"ב, ושם הגי' אמר ר' אבי. 3) ומכאן אתה למד. הוכפת המחבר, כט) כלומר כשהבהמה רובצת על צד פלוני המטר יורד. הראב"ע הביא ח"ל אפילו המקנה והעולה כמו עלות עלי. ירגישו בעת שיקרב זמן ביאת המטר וסימנים רבים יש לבני אדם בבקר ובצאן משכיבתם על צד ימין ובשאר חיות. 3) ד"א אהובו של דור והכם. הוא לשון רש"י ועיין תענית ח' ע"א. 3) ואמר התרגום יהי עליו כח תקנתי יהוי כמו שהוא לפנינו והוא בחרוים שם בנוסחא שניה אשר רשם עליו "ת"א". 3) ואמר רב. תענית ח' ע"א. 3) שיושבין בעיר אחת. כן תקנתו. 3) ונוחין זה לזה בהלכה. כגמרא ואין נוחין זה לזה בהלכה. ורש"י הביא ויש גורסין ונוחין זה לזה בהלכה. והוא כגירסת המחבר. 3) ויתר יקפיץ כמו לנתר ומתרגמינן כו'. אמר איוב כו'. הוא מפסיקתא דר"כ אחרי מות (קע"ב ע"א). ובוי"ר אחרי, ובתנחומא אחרי, ומוכא בילקוט איוב שם גרשם בצדו מדרש, וצ"ל וי"ר, או הנחומא, ומוכא בילקוט שמיני רמז תקכ"ד בשם הפסיקתא. ועיין בפסיקתא שם בחערות שלי גם בתנחומא אחרי הערה ע"ט. 3) ומתרגמינן לקפצא. כן תרגם אונקלס. 3) אין יום ויום. כן

כל [שמיא] תריצותיה: 4 אחריו ישאג קול ירעם בקול גאוונו ולא יעקבם כי ישמע קולו. קול הברק ישאג הרעם וירעם בקול גאוונו של הברק, ולא יעקבם ולא יאחר שמיעת הרעם אלא מיד תכף ראית הברק ישמע הרעם מיד בלי עיכוב: ד"א אחריו ישאג קול. אחרי תפלתו של מפניע ישאג קול הרעם בקול גאוונו, והם הרעמים המביאים את המטר ולא יעקבם כי ישמע לפניו קולו של מפניע: 5 ירעם אל בקולו נפלאות עשה גדלות ולא נדע. דעת סבת הרעם נפלאות מן החכמים, ואמי התרגום כד אכלי בקאליה על פירשן דעתיד למעבד עביד וברבן ולא נידע: (ד ולרז"ל מהו ירעם אל בקולו נפלאות, כשנתן הברק את התורה לישראל בסניי, הראה בקולו לישראל פלאי פלאים, כיצד היה הברק מדבר והיה הקול יוצא ומחזר בכל העולם, וישראל שומעין את הקול, בא להם מן הדרום, והיו רצין לדרום לקבל את הקול, ומדרום לצפון והיו רצין לצפון, ומצפון למזרח, וכן למערב, וכן מן השמים, וכן מן הארץ, שנאמר מן השמים [השמעת] את קולו ליסודך (דברים ד לו), והיו ישראל אומרי זה לזה והחכמה מאין תבא (איוב כ כ), אמר ר' יוחנן היתה הקול יוצא ונחלק לשבעה קולות, ומשבעה קולות לשבעים לשון, כרי שישמעו כל האומות, וכל אומה ואומה שומעת הקול בלשון אומתה, ונפשותיהם יוצאות, אבל ישראל היו שומעין ולא היו נזוקין, הוא שאמר להם משה כי מי כל בשר אשר שמע קול אלהים חיים מדבר מתוך האש כמונו ויחי (דברים ה כו), אתה שמעת וחיות והאומות שמעו ומתו: 6 כי לשלג יאמר הוא [ארץ] ונשם מטר ונשם מטרות עוון. שעל ידי שלוח קולות אלו הוא הווה לארץ ונשם מטר ונשם מטרות עוון כמו מארבע רוחות: ד"א כי לשלג יאמר. יצוה שיהיה השלג קודם יירדתו לארץ שיעשה שלג בקריות האויר. ונשם מטר, לשונות אלו כנגד רוב הגשמים ומיעוטים ונשם מטר כמשפטן, כמו ומטר גשם (זכריה י יא): ונשם מטרות עוון. מטר סוחף: (ס ולרז"ל הארץ מאיזה מקום נבראת, משלג שתחת כסא הכבוד, לקח זורק על המים ונקפאו [המים] ונעשו עפר ארץ, שנאמר כי לשלג ונו'. (ו אמר ר') [רבא] מעלי תלגא לשורי (מחמשא) [כחמשה] מטרי לארעא, שנאמר כי לשלג יאמר הוי ארץ: 7 ביד כל אדם יחתום לדעת כל אנשי מעשהו. שידיהם מתבטלות מתוקף השלג מלידע כל איש מעשהו בשדה ועבודת האדמה נקרית מעשה, כד"א ומעשהו בכרמל (ש"א כה ב), והטעם שלא יוכלו לעבוד עבודתם מפני רוב המטר וכה הקר: 8 ותבא חיה במו ארב ובמעונותיה תשכן. אבל החיה כח נוסף בה שהיא באה במו ארב ובאה עם הטרף לשכון במעונותיה, ועל זה נאמר והכה את הארי (ואת הדוב) בתוך הכור ביום השלג (ש"ב כג כ, דה"א טו כב): ד"א ביד כל אדם יחתום. ר"ל כי לאחר שירר הגשם וקררת הארץ או יחתום ביד כל אדם, כלומר יחתום בידם מה שיש להם לעשות, והיך יתכן להיות הוריעה (ז) בהרפי או באפלי: לדעת כל אנשי מעשהו. דינו לדעת אנשים מעשהו, ואמר מעשהו בלשון יחיד שהוא רוצה כל אחד ואחד מהם: ד"א ביד כל אדם יחתום. כשאדם חוטא לפניו, האדם עצמו חותם בכתב ידו ביום מותו על העברות שעשה שהעברות כל אנשי מעשהו להודיעו פורענותו בחיות רעות וסופו נקרא: (ח ולרז"ל צדיק וישר הוא (דברים לב ד), בשעת פטירתו של אדם כל מעשיו

תקנתו והוא כב"ר פמ"ט אות ב', ומובא בילקוט איוב רמז תתכ"א וחסר הציון כ"ר. (ד ולרז"ל מהו ירעם אל בקולו נפלאות כשנתן הקב"ה את התורה כו'. תנחומא שמוות אות כ"ה, וכן בגדפס מכבר אות כ"ה, ובשמ"ר פ"ה אות ט', והמחבר הביא כלשון התנחומא הגדפס כיכבר ועיין בתנחומא שם בהערות שלו. (ס ולרז"ל הארץ מאיזה מקום נבראת. פד"א פ"ג. (ו אמר רבא. תענית ג' ע"ב. (ז) בהרפי או באפלי. הוא לשון הנמרא תענית ג' ע"ב הא בהרפי הא באפלי. (ח ולרז"ל צדיק וישר הוא בשעת כו'. תענית י"א ע"א. ולזה כוון רש"י בפרוש לאיוב שם

(ט) נפרטין לפניו, ואומר כך וכך עשית (ביום) [במקום] פלוני וביום פלוני, והוא אומר
הן על כל דבר ודבר, ואמרין לו התום והתום לדעת כל אנשי מעשהו, והוא מצדיק
עליו את הדין, והוא אומר יפה דנתוני, (י) יפה זכתוני, לקיים מה שנאמר למען תצדק
בדרכך הזכה בשפטך (תהלים נא ו): 9 מן החרד תבוא סופה וממורים קרה,
(יא) כמו המוצא מזרות בעתו (איוב לח לב), כי יש מזלות ידועות ברקיע שמהם יולד
הקור, (יג) ויש אומר שהוא כמו כשב וכבש, כלומר ומחמת (המזרים) (הזרמים) יבוא
הקור: (יד) ויש אומ' אוצר הוא ששמו מורים: 10 מנשמת אל יתן קרה ורחב מים
במוצק, מנשימת מכה, כמו נשמת י"י (בנחל) [בנחל] גפרית (ישעיה ל לג): במוצק.
ביציקה לפרוענות, (יד) ר' אלעזר אומר מן החרד תבא סופה, זו רוח דרומית, וממורים
קרה, זו רוח צפונית, מנשמת אל יתן קרה, זו רוח מערבית, ורחב מים במוצק, זו
רוח מזרחית, והאמ' מר רוח דרומית מעלה רביבים ומגדלת עשבים, לא קשיא,
הא [דאתיא מטרא] בניהותא, הא בשפירותא [בשפירותא]: 11 אף ברי יסריה עב
יפיץ ענן אורו, יפיץ ענן מטרו: ויש אומרים שהוא מענין בר ולחם ומזון
(בראשית מה כג), כי בהטרחת העב תהיה השלמת הזרעים והצמחים כלם, וכאלו
אמר העב בר ולחם ומזון וכל טוב, והוי"ד נוסף: דיא שהוא מענין ובר הייתי בענין
(איוב יא ד), כלומר צה ונקן, כלומר לפרקים יהיה האויר בר ונקי וצה, ואחר כך
חוזר להיות קורר, מענין (ויפין נשמי) [ויפין קדים] עלי ארץ (שם לח כד):
12 והוא מסכות מתהפך בתהבולתו לפעלם כל אשר יצום על פני תבל ארצה. עניינו
עצה ומחשב, כמו מלחך והובלך (יחזקאל כז כז), כלומר שהגלגל מתהפך במחשבתו
של ה"ה: וי"א שהוא חוזר על המטר, כלומר שהוא מתהפך בסכות הרבה, כי לאחר
שהוא מים חוזר להיות עבים ועולה לאויר, ואחר שעולה לאויר חוזר להיות מים
כבראשונה, וכל זה בתחבולתו ומחשבותיו של ה"ה ית' שמו וכמהו ובתחבולות
עשה מלחמה (משלי כ יח), כלומר בעצות ומחשבות: 13 אם לשבט אם לארצו
אם לחסד ימצאהו. (טו) אם לפרוענות בני אדם שהם רשעים, מורידן בהרים ובנגעות,
שאינן מקום זריעה: אם לארצו, אם להורידן כאשר נגזר בתהלת דין לא לשבט ולא
לפנים מן השורה אלא בכינונית: אם לחסד, שנעשו אנשי הדור עכשו יותר צדיקים
משהיו בראש השנה ואותן נשמים שננזרו בכינונית מתהפך בתחבולות מסכות לירד
לחסד בזמן ועל הארץ הצריכה להם ושלא תרד טפה מהן לאיבוד. (טז) אמר ר'
שמואל בר נחמני אמר ר' נתן מאי דכתיב אם לשבט אם לארצו, להרים ונגעות,
(יז) ואם לחסד ימצאהו לפני אדם: 14 האזינה זאת איוב עמד והתבונן נפלאות
אל: 15 התדע בשום אלוה עליהם והופיע אור עננו, מה היא הסיבה שהנשמים
בעבים והאור מופיע בין העבים, ואמר התרגום התדע כד ישוי אלהא גזירתא עלויהון:
16 התדע על מפלשי עב מפלאות תמים דעים, למ"ד במקום ר"יש, כמו ארמנותיו
[אלמנותיו] והוא כמו שאמרנו באם יבין מפרשי עב (איוב לו כד): ד"א שהוא מענין
ושקל כפלס הרים (ישעיה מ"ב), ששם הנשם במשקל בעבים פעמים לרבות ופעמים למעט,
(יח) ואמר התרגום הידעתא חזרייא דעיבא: 17 אשר בגידך תמים בהשקט ארץ מדרום.

ועיין תנחומא בראשית אות כ"ט. (ט) נפרטין, בגמרא בטעות נפרטין והגיה הגר"ב בצדו שצ"ל
נפרטין כמו שהוא בשאלות פ' האזינו סי' קס"ג, וכן היה לנכון לפני המחבר. (י) יפה זכתוני,
זה ליחא בגמרא, (יא) כמו המוציא מזרות בעתו, וכן הביא הראב"ע. (יג) וי"א שהוא כמו כשב
וכבש, כונתו מזרים הוא כמו זרמים לשון זרם מים, וזה דוחק. (יד) וי"א אוצר הוא ששמו מורים.
כן פי' רש"י. (יד) ר"א אומר מן החרד תבא סופה, ב"ב כ"ח ע"ב. (טו) אם לפרוענות בני אדם
כו', הוא לשון רש"י. (טז) ארש"ב, תענית ה' ע"ב ועיין ברש"י שם. (יז) ואם לחסד, עיין בגמרא שם.
(יח) ואמר התרגום הידעתא חזרייא דעיבא, לפנינו בתרגום הידעת על מבשרקני עבא. (יט) הודיעני.

או התדע סבת למה בנדיך חמים, כלומר שתהיה צריך לבגדים חמים כשהוא הדרום נח והם ימות החורף; וי"א שהשקוט ארץ בדרום, מענין ארץ יראה ושקטה (תהלים עו ט), כלומר יראה ונתרפה, ולפי שרונה הדרום היא חמה, או התדע למה בנדיך מחממין בעת שמגשבת משתקת כל הרוחות מלפניה, כלומר רוח קדים חרישית (יונה ד ה): 18 תרקיע עמו לשחקים חוקים כראי מוצק. חסר ה"א התימה, וכמהו תמשוך לויתן כחכה (איוב מ כה), כלומר ההייתה עמו כשנטה השחקים שהם חוקים: כראי מוצק. והוא המראה של ברזל עשות (יחזקאל כו יט), ואמר התרגום תקיפין חוותהון כאספקלריא: 19 יט) הודעני מה נאמר לו לא נערך מפני השך. נאמר לו, מפני מה עשית זאת ולמה כן על דרך פרט לא נוכל לערוך אליו לדעת פרטי הסבות מפני החשך שאנחנו בו: 20 היספר לו כי אדבר אם אמר איש כי יבלע, וכי צריך אדם לדבר מה שאני מדבר אע"פ שאנחנו בחשך אם צריך שיאמר לו אדם שהוא דבר נסתר ונעלם ממנו והרי הוא משנה עתים ומחליף את הזמנים, הוא גליא עמיקאתא ומסתרתא, גלי ראויין, ידע מה בחשוכא ונהורא עמיה שרי (דניאל ב כב), ויבלע, הוא כענין כבלע את הקדש (במדבר ד כ), ומתרגמין כד מכסן ית מאני קודשא. (כ) ר' אבהו אומר היסופר, אם יספור אותם גבורותיו של הבי"ה מתבלע הוא מן העולם. (כג) ולר"ל כל המספר שבהו של הקב"ה יותר מדאי נעקר מן העולם, שנאמר היסופר לו כי אדבר אם אמר איש כי יבלע: 21 ועתה לא ראו אור בהיר הוא בשחקים ורוח עברה ותטהרם. (כד) עתה הוא מקנתר שלשת רעי איוב על אשר לא מצאו מענה אמר לו ועתה שלשת רעך שהיה להם להשיב כל הדברים הללו שאמרת. לא ראו אור, אלא נעשו כעורים שלא ראו חכמה; בהיר הוא בשחקים, דומה הוא הדבר לבהירים שרואים בשמים להוריד גשם: [ורוח עברה] והרוח באת ומטהרתן ומעבירתן ואין מטר יורד, כך היא דוגמתן, התחילו להשיבך ועמדו לא ענו עוד בסוף; ובהיר לשון צחות ונקיות, לפיכך נקראת הישומה הלבנה בהרת: (כה) אמר ר' יוחנן כל אורה שנאמרה באלוהא אינה אלא בירידת גשמים, ר' אושעיא רבה אמר אינה אלא כמתן תורה. (כז) אמר רב יוסף אין הגשמים נעצרין אלא בשביל עצלות תורה, שנאמר ועתה לא ראו אור בהיר הוא בשחקים, תאנא דבי ר' ישמעאל אפי"ו בשעה שהשמים עומדין בהירין להוריד טל ומטר רוח עברה ותטהרם: 22 מצפון זהב יאתה על אלוה נורא הוד. אותו הרוח שהוא זך וטהור כזהב מצפון מתחיל לבא על אלוה נורא הוד, יש הוד ושבה על זה שישבחוהו בני אדם בבא השמש אחר החשך, וכן המריקים מעליהם הזהב, ר"ל השמן שהוא זך כזהב, ויחנן שהוא זהב ממש. ואמר התרגום מצפונא [דהבא] ייתי קדם אלאה (בחיל) [דחיל] שבהורא, (כו) תרגום אחר מצפונא אצטואתא ייתי וינהר עלמא קדם אלהא דחיל יודין עליל עלמא. (כז) אמר רב חסדא מאי דכתיב מצפון זהב יאתה זו רוח צפונת שמולת

הביא בגליון הודיענו קרי. לפנינו אין בזה קרי וכתיב. וראיתי במנחת שי שחבאי וז"ל בס"א כתיב יד הודיענו כתיב הודיעני קרי. אך מצאתי שזהו כדעת מדינחאי אבל למערבאי כתיב וקרי ונראה שצ"ל בחילופים למערבי הודיענו כגורסת כל הספרים עכ"ל. (כ) ומתרגמין כד מכסן. כן הוא בתרגום אונקלוס. (כא) ר' אבא אומר. ירושלמי ברכות פ"ט ה"א (דף י"ב ע"ד). (כב) ולר"ל כל המספר. מגילה י"ח ע"א. (כג) עתה הוא מקנתר כו' עד ועמדו לא ענו עוד בסוף, הוא לשון רש"י. (כד) א"ר יוחנן כל אורה כו'. עוד לא ביצאתי מקום המאמר. (כה) אמר רב יוסף. תענית ד' ע"ב, ולזה המאמר כוון המתרגום בנוסח שני אשר רשום עליו "ת"א" והשתא לא אסתכלו באוריתא אחעבידו שמיא בהירי מן לאחאט טלא למטרא. (כו) תרגום אחר מצפונא אצטואתא ייתי. וגם לפנינו הוא בתרגום אחר, והג"י אסתניא ייתי. וכן הביא הערך את התרגום והמתורגמן בפרש אסתן כתב ובערך, אסתנא פ"י יום שזגשבת בו רוח צפונת לרוב עכ"ל אולם הערך הביא זה על יומא דאסתנא. אבל המלה בעצמה פ"י בלשון סורי רוח צפון (נארדווינד) לכן לא הי' להמתורגמן להביא את פ"י הערך אשר

את הוזהב, וכן הוא אומר הולים זהב מכים (ישעיהו מו ז): 23 שדי לא מצאנוהו שניא כה ומשפט ורב צדקה לא יענה. אינו נמצא ולא ישיג אמתתו אפי' היות הקדש וגם הוא שניא כה ושניא משפט ושניא צדקה: (כח) ד"א שדי לא מצאנוהו שניא כה, לעורר על הבריות משפטיו כפי עוצם גדלו, כי אם ברחמים וכפרת הבריות שם בדבר מועט, כפי היכולת, קומץ מנחה, מחצית השקל, תורים ובני יונה, בקר וצאן, לא הטרידם לבקש ראם, ומשפט אלו הייסורין, שאין מביא עליהם כרוע מעשיהם, ולא יענה אותם יותר מדאי, ורב צדקה, לא יכריח את הבריות לצדק יותר מדאי כי אם איש כמתנת ידו: (כט) וכן אמרו הו"ל שדי לא מצאנוהו שניא כה, אין הב"ה בא בטרדות עם הבריות, (ל) שבשעה שאמר למשה ועשו לי מקדש (שמות כה ה), תמה ואמר רבון של עולם הגה השמים ושמי השמים לא יכלכלוך (מ"א ח כו), [ואתה אמרת ועשו לי מקדש] אמר לו לא כשאתה סבור, אלא עשרים קרש בצפון ועשרים בדרום, ושמונה במערב, ואצמצם שכינתי ואשכון ביניהם, וכן צו את בני ישראל ואמרת אליהם את קרבני לחמי לאשי (במדבר כה ב), אמר לפניו רבון העולמים ולבנן אין די בער וגו' (ישעיהו מ טו), אמר לו את הכבש אחד תעשה בבקר, וכן כשאמר לו ונתנו איש כפר נפשו (שמות ל יב), אמר לפניו רבון העולמים ויקר פדיון נפשם והדל לעולם (תהלים מט ט), אח לא פדה יפדה איש (שם ה) אמר לו זה יתנו מחצית השקל (שמות ל יג): ויש אומרין ומשפט ורוב צדקה. הטעם כל מי שהוא מכלכל דבריו במשפט ונותן צדקה לרוב לא יענה. בלומר לא עני לעולם. (לג) אמר ר' שבתי כתיב ומשפט ורב צדקה לא יענה, מהו לא יענה, אין הב"ה משהה מתן שכרן של עשה צדקה בנשים: 24 לכן יראוהו כל אנשים לא יראה כל חכמי לב. מלהתוכח אליו כי לא יראה כל חכמי לב שאין חכמתם כלום בעיניו: וי"א יראוהו אנשים. ר"ל שהקב"ה יראוהו אנשים והוא לא יראה אפילו חכמי לב ואע"פ לא יראוהו אלא לפי מעשיו: (לד) ד"א אמר לו אליהו לפי שהטלת אימה יתירה על בני דודך לפיכך לא זכית שיהיו לך בנים חכמי לב. (לה) אמר ר' יהודה אמר רב כל פרנס המטיל אימה יתרה על הציבור שלא לשם שמים אינו רואה בן ת"ח לעצמו, שנאמר לכן יראוהו אנשים לא יראה כל חכמי לב, ואמר התרנום בגין דחילו מניה גוברי"א לא ידחל כל חכמי לבא:

לח.

1 ויען י"י את איוב מן הסערה ויאמר, כלל המענה הזה כך הוא, אמר לו מה לך להרהר אחר מדותי ולבקש טעם לדברי, וכי תדע טעם לכל מעשין, וחובל להבין פליאותי וגבורתי, וכעבור שלא הודה איוב לדברי אליהו, שהיו דברים נבונים, לפיכך לא השיבו הב"ה בראיות ומשלים ושאל לו שאלות רבות וקשות שלא יוכל אדם גדול בחכמה להשיב עריהם כהונן וכראוי, כדי שיכיר בעצמו שאין בו דעת,

אין לו שייכות לדברי התרגום. (מ) אמר רב חסדא. ב"ב כ"ה ע"ב. (כח) ד"א שדי לא מצאנוהו לעורר על הבריות, עד איש כמתית ידו נובע מפ"י רש"י. (כט) וכן אמרו ר"ל אין הקב"ה בא בטרדות עם הבריות. תחומא הנדפס מכבר כי תשא אות י', פסיקתא דר"ב שקלים וע"ש הערה קס"ו, ופסקא את קרבני ע"ש הערה קי"ד, ושמו"ר ריש פל"ד. (ל) שבשעה שאמר למשה. תחומא שם ופסיקתא דר"ב שקלים ע"ש בהערה קמ"ח. (לב) א"ר שבתי כתיב ומשפט ורב צדקה לא יענה. גם הילקוט הביא חומאמר הזה ברמו תתקב"ב, וחסר הציון כי זה מאמר בפני עצמו ואינו מוסב למאמר שהביא לפני זה מגמרא ע"ז דף ד' ומצאתי חומאמר בירושלמי פאה פ"א דף ט"ו ע"ג. (לג) ד"א אמר לו אליהו לפי שהטלת אימה. הוא לשון רש"י והביא רובותיו פירשתי, וכונן למאמרם שהביא המחבר בשם ר' יהודה. (לד) א"ר יהודה אמר רב. ר"ה י"ז ע"א.

ואינו יכול לעמוד על מדותיו של הב"ה, ויחזור ויאמר כמו שאמר בער ולא ארע: מן הסערה. ממקום כבודו, כד"א וסביביו נסערה מאד (תהלים נ ג), וכן הוא אומר והנה רוח סערה באה מן הצפון (יהוקאל א ד). וי"א מן הסערה. עודנו בחליו, ובא להודיעך שאע"פ שהיה בחליו הורה לדברי השם, שנאמר על כן אמאם וניחמתי על עפר ואפר (איוב מב ו), ואמר התרגום אתיביה י"י ית איוב מן עללעלא דצערא: (ב) ואמר רב אבינא בר סוסי פעמים שהוא מדבר עם האדם מבין שערות ראשו, שנאמר ויען י"י את איוב מן הסערה [מבין שערות ראשו]. (ג) ד"א במה שהב"ה מכה בו הוא מרפא, כשהכה איוב הכהו בסערה, שנאמר אשר בסערה ישופני (איוב ט יז), וברפאו רפאו בסערה, שנאמר ויען י"י את איוב מן הסערה: 2 מי זה מחשך עצה במלין בלי דעת. מי יעין עצה השכה וסכלא במליו ולא יועיל בם והוא בלי דעת. (ג) אמר רב איוב בסערה חרף בסערה השיבהו, בסערה חרף אשר בסערה ישופני (שם שם), השיבו בסערה, ויען י"י את איוב מן הסערה ויאמר: 3 אור נא נכבר הלצין ואשאלך והודיעני. דרך משל ורמז לו ונתעורר מחליו ויסוריו: 4 איפה היית ביסדי ארץ הגד נא אם ידעת בינה. אנה היית בתחלת היצירה, וכל איפה בה"א עניינו אנה, ובאליף עניינו מן, כמו מי איפא (בראשית כו לג), ואפו בלא אליף ובלא ה"א, עניינו אף, (ד) העזו אפו: 5 מי שם ממדיה כי תדע או מי נטה עליה קן. אפסיה וקצותיה ואלכסוניה ופאותיה, (ה) על משקל בצרי שאול, שהוא מבעלי הכפל, ותשובת הב"ה לאיוב אינה מענין ששואל מלפניו, שהוא שאל הודיעני על מה תריבני וכיוצא בזה הענין, והוא לא השיב אותו, אלא שאל אותו על דברים עמוקים, כדי שישלם לו בהם ויסכים ויכיר וידע שאין לו דעת באלו העניינים, והם דברים אמתיים כך ישלם בייסוריו אע"פ שאינו יודע טעם הסבה מה היא: 6 על מה אדניה הטבעו או מי ירה אבן פנתה. רמז להרים ולגבעות שהם להכביר הארץ, כמו האדנים והעגונין והם סבת עמידתה: או מי ירה אבן פנתה. זהו שקורין לה חכמי התכונה בלשון ישמעאל אלמרכ"ז. (ז) אמר רב יצחק נפחא בשעה שברא הב"ה את העולם ירה אבן בים וממנו נשתת העולם, שנאמר על מה אדניה הטבעו, וחכמים אומרים מציון נברא העולם, שנאמר אל אלהים י"י דבר ויקרא ארץ (תהלים ג א), ונאמר מציון מכלל יופי (שם שם ב), מציון מכלל יופי של עולם, (ז) וזו היא אבן שתייה, שממנה הושתת העולם: 7 ברן יחד כוכבי בקר ויריעו כל בני אלהים. אלו שבעה ככבי לכת, ובכללן הכוכבים שעולין עם עמוד השחר: ויריעו כל בני אלהים. אלו המלאכים. (ח) ורד"ל אמרו בכל יום ויום אין מלאכי השרת אומרים שירה למעלה, עד שיאמרו ישראל למטה, שנאמר ברן יחד ככבי בקר, ואחר ויריעו כל בני אלהים. (ט) וכן הוא אומר בעמדם תרפינה (כנפיהם) [כנפיהן] (יהוקאל א כד), וכי יש ישיבה למעלה שהוא

(ב) ואמר רב אבינא בר סוסי. כ"ד פ"ד אות ד', ושם הגי' א"ר חנינא בר אסוי. (ג) ד"א במו שהקב"ה מכה. נתחננו הנדפס מכבר בשלח אות כ"ג. ונבע ממכילתא בשלח מסכתא ב' פ"ה בפסוק וישקף ה' אל מוחה מצרים, וראיתי ברש"י בפ"י לאיוב שכתב וז"ל ד"א בסערה הכהו בסערה רפאוהו כדמפרש בספרי אולי יש לתקן כדמפרש במכילתא כי לא מצאתי בספרי. (ג) אמר רב איוב בסערה חרף. ב"ב ט"ז ע"א. נדה כ"ב ע"א, ובגמרא ב"ב הגי' אמר רבה ובגדה הגי' אמר רבא. (ד) העזו אפו. אין זה לשון הכתוב, ואולי צ"ל דעו אפו (איוב יט ו) כי נמצא ד' כתובים בו"ו כמו אם לא אפו (שם ט כד) מי יתן אפו (שם יט כג) דעו אפו (שם שם ו) אפו תקותי (שם יז טו). (ה) על משקל בצרי שאול שהוא מבעלי הכפל, יש לתקן על משקל ומצוי שאול (תהלים קטו ג). וכו"ש שהוא מפעלי הכפל ר"ל ששרשו צרה, וכן ראיתי ברד"ק בשרשים שרש מרד שהביא כן, והראב"ע הביא וז"ל ממדיה גבולותיה, ור' יהודה בעל הדקדוק נ"ע פ"י אותה מן מרד. (ז) א"ר יצחק נפחא. וימא נ"ד ע"ב. ובגמרא שם הסגורו מלת נפחא, ובאמת אין למחוק מן הספר וכן הביא המחבר, וכן מובא בילקוט איוב רמז תתקכ"ג. (ז) וזהו אבן שתייה. שם שם, ושתייה היתה נקראת, תני שממנה הושתת העולם. (ח) ורד"ל אמרו בכל יום ויום. חולין צ"א סע"ב, וספרי

אומר בעמדם, אלא כשמעם קול בניו של יעקב שנמשלו בכנבים, מקלסין שמו של הביה, דכתיב בהו ומצדיקי הרבים ככנבים לעולם ועד (דניאל יב ג): 8 ויסק בדלתים ים בניחו מרחם יצא, כלומר הסך עליו בדלתים, כדי שלא יצא בהמשכתו מן התהום שהוא שם כשלייל ברחם אמן, והוא כמו כי אתה גוהי מבטן (תהלים כב י), שאלמלא כן היה יוצא ומציק את העולם כלו: ומרחם הוא כנוי לקרקע התהום ולשרשן, וכמהו מרחם משהר (שם קי ג): 9 בשומי ענן לבושו וערפל חתלתו, סביבותיו הקיף מימי אוקיינוס שהוא מקיף את כל העולם, ועננים סוכבין לו כלבוש לפיפתו וכריכתו, (חתולתו) כמו והחתל לא חותלת (יחזקאל טו ד): 10 ואשבור עליו חקי ואשים בריח ודלתים. (יעשיתי לו שערים סביב לעבר בתוכם ואם לא כמו חק אשר לא יעבר, ומעניינו עד השברים (יהושע ז ה), והם כמין תעלות שעושין אותן סביבות העיר: 11 ואמר עד פה תבא ולא תסיף ופא ישית בגאון גליך. מענין נשתה גבורתם (ירמיה נא ל), ונשתו מים (ישעיה יט ה), כלומר כשאתה בא עד פה עד אלון פרכיאי תשש גאון גליך: וי"א שהוא כמו תשים, כלומר עד כאן תשית גבול לגאון גליך חק ולא יעבר. (ב) ורבותינו ז"ל דרשו פרשה זו (כשביל) (בשלייל) בעוד שהוא ברחם אמן, הה"ד בניחו מרחם יצא (פסוק ה) על ידי שנתגאה [לצאת]. בשומו ענן לבושו, זה השפיר. וערפל חתולתו, זו שליא. ואשבור עליו חקי, אלו שלשה חדשים הראשונים. ואשים בריח ודלתים, אלו שלשה חדשים האמצעיים. ואמר עד פה תבא ולא תסיף, אלו שלשה חדשים האחרונים. ופא ישית בגאון גליך, ה' איבו אמר (בגאון) [בעון] גלליך, לפי שהולד הזה כשהוא יוצא, הוא יוצא מלא גלולים, וכל מיני סרוהין והן מהכבין ומנשקין אותו, וביותר אם הוא זכר: 12 המימך ציות בקר ידעת השחר מקמו. (ג) ואמר התרגום המיומ' בראשית פקידת למחוי שפר: ידעת השחר מקומו. (ג) ה' השחר כתובה בסוף, והיא ידעתה, והפכה ה"א ויחלטו הממנו (מ"א כ לג) כתובה בתחלת ממנו והיא קמיה לשם בשבא ופתח, (יד) ות"א ידע את איהא דעתא דשפרא: 13 לאהו בכנפות הארץ וינערו רשעים ממנה. (טו) כאדם שאוחז בכנפות הטלית ומנערה, כך עתיד אני לאהו בכנפות הארץ ולנער את הרשעים ממנה, וכן הוא אומר וי"י יטה ידו וכשל עוזר ונפל עוזר (ישעי' לא ג), כאדם (שאומי) [האוחז בידו] דבר ומטה ידו ונופל. (טו) ועיין רשעים היא תלויה, וכן עי' מרשעים (פסוק טו), לפי שהוא, ר"ל הראשים שבה והגדולים, ומפני כבוד הצדיקים שבהם שהיו בכל דור ודור, כגון דוד וחזקיה ויאשיה, כתי' עיין תלויה, ר"ל שהרשעים הם שינערו וימנע מהם אורס. ואמר התרגום למיחד (בסייף) [בגדפי] ארעא ויטלטלון חייבייא מניה: 14 תתהפך כחמר חותם ויחצבו כמו לבוש. רמו להפיכת האדם לעפר ושנוי שם, ולסוף לתחיית המתים הוא קם, וחוזר לכמות שהיה בתחלה, כמו שעושין בשעוה או בהומר שמרכיב אותו על המטבע, ואחר כן אם אינו ישר בעיניו הוא מפסיד אותו ועושה אותו פעם שנייה, עד שיעשה

האזינו סוף פיסקא ש"ו. (ט) וכן הוא אומר בעמדם וכי יש ישיבתה. ב"ר פס"ח אות כ"א. (י) עשיתי לו שערים. הוא לשון רש"י, ויש לתקן כמו שהוא ברש"י שם. עשיתי לו שברים סביב לעבבו בתוכם והם לו חוק אשר לא יעברם כמו וירדם לפני השער עד השברים והם תועלות סביב לעיר במקום שערים צ"ל שברים, ובמקום לעבור צ"ל לעכוב, ובמקום ואם לא כמו חק. צ"ל והם לו חק. (יב) ורבותינו ז"ל דרשו. וי"ד פי"ד אות ד', ומובא בילקוט אויב רמו תתקכ"ג ונרשם בגליון "ביר" בשעות וצ"ל "ויר", וכן בתוספתא ברכות פ"ב איתא וערפל חתולתו ענן לבושו זה השפיר וערפל זה השליא, ועיין בתנחומא ריש תורעין. (יג) ואמר התרגום המיומ' בראשית פקידת למחוי שפר. לפנינו לפי גי' ת"א הביומי בראשית הויתא ופקדתא למחוי צפר. (יד) ה' השחר כתובה בסוף והיא ידעתה. ר"ל כתיב ידעתה שחר והקרי ידעת השחר. ובעל מנחת שי הביא וז"ל השחר קרי וזו היא א' מן שלש תיבות דקדמייתא נסוב מן תנייתא כמ"ש בש"ב ה'. (יד) ות"א ידע את איהא דעתא

כרצונו, וכן הם לפניו כחולץ בנדר והניחו בקופסא, ולבסוף הוא חוזר ולבשו, כך הוא נקל לפניו להחיות האדם ולהשיבו לעולם ולהחיותו לכמות שהיה. (ח) תאני ר' הייא עתידין צדיקים שיעמדו בלבושיהן, (י) כלומר בכסות שירד אדם בו לקבורה בו עתיד לעמוד לתחיית המתים, ק"ו מחטה שנקברת ערומה ויוצאה בכמה לבושיין, צדיקים שנקברין בלבושיהן על אחת כמה וכמה: הא למדת כשם שהאדם הולך לבית עולמו כך הוא חוזר, שנאמר תתהפך כחומר חותם ויתיצבו כמו לבוש צא ולמד משמואל הרמתי: ד"א תתהפך, (יט) ת"ר להגיד גדולתו של מלך מלכי המלכים הבי"ה שאדם טובע כמה מטבעות בהותם אחר, וכולן דומין זה לזה, והנה [הקב"ה] טובע [כל אדם] בהותמו של אדם הראשון ואין אחד מהם דומה לחברו, שנאמר תתהפך כחומר חותם ומפני מה אין פרצופיהן דומין זה לזה שלא יראה אדם דורה נאה לחברו ויאמר שלי היא, שנאמר וימנע מרשעים אורם. 15 וימנע מרשעים אורם וזרוע רמה תשבר: 16 הבאת עד נכבי ים ובחקר תהום התהלכת, שם מן בכה, כמו כלה ונחרצה (ישעיה י כג), ועניינו עומק הים ושרשו וסוף עיקרו, ומענינו מבני נהרות חבש (איוב כה יא): ד"א נכבי זסגרי, כמו נבוכים הם בארץ סגר עליהם המדבר (שמות יד ג), ובירודע הוא שאין לך מקום שיהיו בו נבוכים ונמוגים יותר ממקום זה, שהוא רחוק מכבוד הארץ, ואינו בו לא אי ולא מקום מבצר, וכל ספינה שיוליכנה הרוח לשם לעולם לא האכר ותלך לה, וזה דבר ברור הוא אצלכם: 17 הנגלו לך שערי מות ושערי צלמות תראה. אמר התרגום ובמעלה טולא [מותא] נהינם (תחטי) [תחמי]: 18 התכוננת עד רחבי ארץ הגד אם ידעת כלה: 19 אי זה הדרך ישכן אור והשך אי זה מקמו: 20 כי תקחנו אל גבולו וכי תבין נתיבות ביתו. (כ) תרגום אמר אין ידע תחומיה: (כא) וחושך אי זה מקומו מלא כתיב, ששם נגזר החשך, שנאמר ישת חשך סתרו (תהלים יח יב): 21 ידעת כי אז תולד ומספר ימך רבים. דינו ידעת או כי תולד, כלומר כלום ידעת מקדם שתבא לעולם או שאתה עתיד להולד: 22 הבאת אל אצרות שלג ואוצרות ברד תראה, דרך שאלה, והטעם שהם אוצרות השורות בנבורתו וברשותו ובמאמרו, ואינן נעצרות או יורדות אלא במאמרו, וכן הנותן באוצרות תהומות (שם לג ז): 23 אשר חשכתי לעת צר ליום קרב ומלחמה, אשר הכינותי למלחמת נוג ומנוג: 24 אי זה הדרך יחלק אור יפיץ קדים עלי ארץ. יחלק אור, (כג) זה תימור של חמה, שהוא מפציע לכאן ולכאן כקרני איל: יפיץ קדים, שמש המזרח: 25 מי פלג לשטף תעלה ודרך לחזו קלות.

דשפרא. אין נוסח זה לפנינו. (עו) כאדם שאוחז בכנסות המלכות. הוא לשון רש"י. (פ) ועיין רשעים היא תלויה וכן ע' מרשעים לפי שהוא כו'. ובעל מנחת שי הביא בעל מסורת הכרות הגדול שענין זו תלויה לרמוז שהרשעים הם עשירים בעוה"ז, דכן אותיות דרשעים עשירים. מ"מ סופם שישתלק העיין מהם וישארו רשום ודלים כי לא לעולם חוסן, ושם על יומנו מרשעים הביא ג"כ עין מרשעים תלויה ובפ' חלק (סנהדרין ק"ד ע"א) מפני מה עין של רשעים תלויה. כיון שנעשה ראש מלמטה נעשה ריש מלמעלה ע"כ. ד"א למה עין של רשעים תלויה לפי שהעין מאורו של אדם ודין הוא שיהא נוטל עינו של רשע שהוא מאורו בדכתיב וימנע מרשעים אורם, וקרוב לזה כתב בעל מסורת הכרות הגדול דעין זו תלויה לרמוז שה' סימא עיניהם של רשעים כל יראו, ויהנו מזיו האור שכתב ביום ראשון ונגזר לצדיקים. (ח) תאני ר' חייא. כתבואל ק"א ע"ב. (ט) ת"ר להגיד גדולתו שירד אדם בו לקבורה בו עתיד לעמוד לתחיית המתים. הוא הוספת המחבר, והוא מאמר ר' נתן בתיבואל ריש אמור, וכן בק"ר פ' ברבות הטובה, ומס' שמחות סוף פ"ט, וירושלמי בלאום פ"ט ה"ד (ל"ב ע"ב), וגם הסיום הא למדת כשם שהאדם הולך לבית עולמו כך הוא חוזר צא ולמד משמואל הרמתי, הוא ממדרש ב"ר פצ"ה אות א' ועיין גם אגדת שמואל פ"ג. (י) ת"ר להגיד גדולתו כסנהדרין ל"ח ע"א. (כ) תרגום אמר אין ידע תחומיה. זה מוסב על פסוק י"ח, אם ידעת כלה, ולפנינו בתרגום אין ידעת כולא, ונוסחא משובשת היתה לפנינו. (כא) וחושך איזה מקומו ומלא כתיב ששם נגזר החשך. בפסוק וחשך איננו מלא רק מקומו הוא מלא, והמתבר הביא מקומו בלי וי"ו, והרב בעל מנחת שי הביא במקצת ספרים מרדוקים חסר וי"ו אחר הק"ף. (כג) זה תימור של חמה כו', הוא

פלג כמו בימיו נפלגה הארץ (בראשית י כה): לשטף. ורם מים: תעלה. כמו סלון ומרוב, כלומר מי הוא זה שחלק השטף שירד במדה כמו במסלונים ומרובים כבר קצובה או מי שם דרך קצוב, או מי שם דרך לחזיו קולות, שלא יצאו בכה יי ומרעישין את כל העולם: כג) ולדויל מי פלג לשטף תעלה. אמר ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי בערביא קורין לשער שטפא, שכל שער ושער שבאדם ברא לו הקב"ה מעין בפני עצמו, לפי שאיוב קרא תגר ואמר אשר בשערה ישופני (איוב ט יז), על הנם הביא הקב"ה עליו כל הייסוריין הללו, אמרו חבריו הלילה לאל מרשע, כי פועל אדם ישלם לו (שם לד י יא). במדה שהוא מורד בה מודדין לו, אמר לו הב"ה לאיוב השער שעליך מעין עשיתי לך, ומדה נתתי לך, כד) ולא עוד אלא ששער ראשך פלגתי גומא לכל אחת ואחת, שאלו שתי שערות יונקות בגומא אחת, היו מכחישות מאור עיניו של אדם, ובין כל גומא לא נתחלף לי, בין איוב לאיוב יתחלף לי: 26 להמטיר על ארץ לא איש מדבר לא אדבר בו. וכתיב ואדם אין לעבוד את האדמה, ואיד יעלה מן הארץ (בראשית ב ה ו), אפי' אדם אין ברית כרותה לארץ שיתן לה תפקידה, הה"ד להמטיר על ארץ לא איש: 27 להשיבע שואה ומשואה ולהצמיח מוצא דשא. כס) אנלי טל, גלי טל, והאל"ף יתרה, כמו ואחותי באוניכם (איוב יג יז), ומענינו (המון) [המון גליהם (ירמיה נא נה)], ויתכן שהוא מענין גל נעול (שה"ש ד יב): ד"א נטפי טל לפי הענין: ד"א שהוא הטל הרק ביותר, וקורין לו בלשון ישמעאל אלנדא, ואמר (הכתוב) [התרגום] רסיסי טלא, והם טפים של שלג, וכמהו דק ככפור (שמות טו יד), ונקרא בערבי אלברד: 28 היש למטר אב או מי הוליד אנלי טל: 29 מבטן מי יצא הקרח וכפר שמים מי ילדו: 30 כאבן מים יתחבאו ופני תהום יתלכדו, על ידי הקרח שמוליד טפה שעל פניהם ופני תהום יתלכדו מרוב הקרח: 31 התקשר מעדנות כימה או מושכות כסיל תפתח, מעדנות, קשרים, כו) מלשון רבותינו המתיר ראשי מעדנות שלהם, כלומר קשרים שלהם, ר"ל שהיא קשרת בצנתה כל מיני פירות נקשרים וקליפים שלא תיבש לחותה, כגון שקדים ואגוזים ושאר פירות כל מין ומין כלי הצרך לו: או מושכות כסיל, שהוא בחמתו מושך הליחה באילנות ומפתח אותן להוציא פרה ולהציץ ציץ ולגמול פירות: כז) ולדויל התקשר מעדנות כימה, כימה יש לה צנה גדולה ומקטרא לפירי, וכסיל יש בו המימות גדולה ומכבשה לפירי, לפיכך אמר ומושכות כסיל תפתח, שהוא מפתח, כלומר מסמסמן ומרטבן ומכבשת לפירי: כח) ר' חנינא אמר כימה מעדנת את הפירות, וכסיל מושך בין קשר לקשר: כט) וי"א שהתקשר מעדנות כימה שלא תצא כל קצתה ותחריב את העולם בצנתה, או מושכות כסיל, שצניו תפתח להוציא הומו להפיג צינתה של כימה: 32 התציא מזרות בעתו ועיש על בניה תנחם. מזרות, ר"ל שאר המזלות, ועיש קורין אלערב בנאת נעיש, הם המשה כוכבים סדורים כמין קשת, ושנים כמין צר. ל) מאי מזרות, אמר ר' סימון מול שהוא ממזר את הפירות, כלומר מחזיק אותן ומקשה אותן: 33) ועיש. כשבא מכול לעולם נגבה

לשון רש"י. כג) ולדויל א"ר יהושע דסכנין בשם ר' לוי. תנחומא תוריע אות ה' ותנחומא הנדפס מכבר אות ו', ולזה המאמר כוון רש"י בפ"י לאיוב שם. כד) ולא עוד אלא ששער ראשך. הסיום הזה הוא מגמרא ב"ב ט"ז ע"א. כס) אנלי טל, גלי טל. זה מוסב להפסוק שלאחריו. כז) מלשון רבותינו המתיר ראשי מעדנות. מוכה י"ג ע"ב כיון שהתיר ראשי מעדנות שלהן כשרין, ובמשנה כלים פ"ב מ"ז המתיר ראשי המעדנות טהורה ועיש בפ"י הרמב"ם ובפ"י שכתבו שהוא נגזר מן התקשר מעדנות כימה. כח) ולדויל התקשר מעדנות כימה, כימה יש לה צנה גדולה. נעלם ממני מקום המאמר בקשתי ולא מצאתי. כח) ר' חנינא אמר. ב"ר פ"י אות ו'. כט) וי"א שהתקשר מעדנות כימה עיין ברכות ב"ח ע"ב אלמלא חמה של כסיל כו'. ל) מאי מזרות א"ר סימון. ב"ר פ"י אות ו'. 33) ועיש כשבא מכול לעולם נגבה כימה שני כוכבים נועיש כו'. לא מצאתי המאמר

כימה שני כוכבים מעיש, והיא רצה אחריה, כלומר תן לי בני, והבי"ה עתיד להחזירין לה ולנחמה, שנאמר ועיש על בניה תנחם: 33 הודעת הקות שמים אם תשים משטרו בארץ. (33) שמירת המולות הממונים על הארץ להביא קור וחום וקיץ וחורף: ד"א שהוא מלשון שוטר ומושל (משלי ו ז), השמת ממשלת הקות השמים בארץ, שגורת המולות מתקיימת בארץ, ויתכן שיהא ענינו השמת מגמתו וכנתו בארץ (34) ואמר התרגום אין תשוי שטרא דגלגליא על ארעא: (34) ואמר ר' סימון כל עשב ועשב יש לו מול ברקיע שמכה אותו ואומר לו גדל, שנאמר אם תשים משטרו בארץ, ומשטרו שוטר שלו: 34 התרים לעב קולך ושפעת מים תכסך. לצוות עליו להתקשר בחשרת מים, ושפעת מים תכסך, תכסה הארץ על פך, ותרגונו יפוצו מעינותך הוצה (משלי ה טו), (יפשעון) [נשפעון] מעינותך, וכן שפעת גמלים (ישעיה ס ו), המון רב: 35 התשלח ברקים וילכו ויאמרו לך הננו, במקום שנשתלחו שם אומר לפניו הננו ועשינו שלוחותך, לפי שהשכינה בכל מקום. (35) וכן אמרו רז"ל שלוחו של הב"ה לא כשליחי בשר ודם, שלוחי בשר ודם ממקום שמשתלחין לשם מחזירין שליחותם, אבל שלוחי של הקב"ה (36) למקום שמשתלחין משם מחזירין שליחות, שנאמר התשלח ברקים וילכו, (באו) (יבאון) לא נאמר, אלא וילכו ויאמרו לך, מלמד שהשכינה בכל מקום: 36 מי שת בטוחות חכמה או מי נתן לשכוי בינה. (36) זה הלב שסוכה ומחשב את הנולדות, מענין עברו משכיות לבב (תהלים עג ז): (36) ושנו רז"ל מי שת בטוחות חכמה, אלו הבליות, (37) דאמר מר כליות יועצות, ושכוי זה התרנגול, (38) דאמר ר' שמעון (38) לתחום גובריא היו קורין לתרנגול שכוי: 37 מי יספר שהקים בחכמה ונבלי שמים מי ישיב. מענין כתיבה על דרך שאלה כמו (ואלמרם) [וללמרם] ספר (דניאל א ד), והטעם מי התנה הקות השמים והכינם על מה שהם עכשו: ד"א שהוא מענין ויספר אותו (בראשית לו ט), כלומר מי זה שיוכל לספר בחכמתו ולהודיע מה יש בשחקים: ונבלי שמים, נבלי נאדות, כמו נבל יין (ש"א א כד): וישיב, כמו שכבת הטל (שמות טו ז), ואין זה אלא על דרך השאלה, כלומר והעבים שהן עשוין כנאדות שהגשמים כונסן בתוכן מי מציק אותם לארץ ושופכם: וי"א ונבלי שמים, שהוא מענין ועלהו לא יבול (תהלים א ג), שהם יורדין מלמעלה למטה: 38 בצקת עפר למוצק ורגבים ידובקו. ביום שיצקתי עפר למוצק ליסוד עולם באמצעותו, ונקרא בלשונם מרכו: ורגבים ידובקו. שנדבקו לה שאר העפר והצורות ואינם זזין ממנה בטבעם ולא נפרדים, ומענינו מתקו לו רנכי נחל (איוב כא לג), והארץ שהיא עפר תהוה ואינה ראויה לזריעה קורין לה בלשון ערב רנאב, (39) ואמרו רז"ל היאך נבראת הארץ תחלה נטל הב"ה עפר מתחת כסא הכבוד וזרקו

הזה, וראיתי ברש"י בפי' לאיוב שם שהביא וז"ל ועיש כוכב גדול שבכימה, והרבה כוכבים קבועים בו, ונטל שני כוכבים ממנה לפתוח ארובות המבול וקבעו במול מלה ועתיד הקב"ה להחזירם לה. תנחומא. עכ"ל, וזה לא נמצא בתנחומא שלנו וגם לא בדרפם מכבר, ואין ספק שבזמן רש"י החילמנו הנאבד אשר יכונה ג"כ בשם תנחומא ועיין ברכות ג"ט ע"א. (33) שמירת המולות כו'. הוא לשון רש"י. (34) ואמר התרגום אין תשוי שטרא דגלגליא על ארעא. לפנינו אין תשוי שטרי גלגליה בארעא. (34) ואמר ר' סימון כל עשב. ב"ר פ"י אות ו'. (35) וכן אמרו רז"ל שלוחו של הקב"ה. ב"ב כ"ה ע"א. (36) למקום שמשתלחין משם מחזירין שליחות. פירש"י למקום שמשתלחין, באותו מקום שנשתלחו שם אף שם השכינה מצויה ואומרים לו עשינו שליחותך, ולזה המאמר כיוון רש"י גם בפי' לאיוב ויאמרו לך במקום שנשתלחו שם הננו עשינו שליחותך שאין צריכין לחזור למקומן ולהשיב שלוחן שהשכינה בכ"מ. ובגליון הש"ס תקנו במקום "משם" צ"ל "שם". (36) זה הלב שסוכה כו'. כן הביא רש"י בשם י"א. (36) ושנו רז"ל. ר"ה כ"ו ע"א. (37) דאמר מר כליות יועצות. ברכות ס"א ע"א. והוא הוספת המחבר. (38) דאמר ר' שמעון. בגמרא אמר ר' שמעון בן לקיש. (38) לתחום גובריא. צ"ל לתחום קן גבריא, ובמדרש וי"ך פכ"ה אות ה' א"ר לוי בערבי צוחין לתרנגולתא שכוי, ורש"י בפי' לאיוב כתב לשכוי זה תרנגול לשון חכמים. כוון למאמר הג"ל, ובתרגום שם בתרגום אחר תרגם לתרנגול כרא בונתא הוא עפ"י מאמר חז"ל. (39) ואמרו רז"ל היאך נבראת הארץ.

על המים ונעשה עפר, וצורות קטנות שהיו בעפר נעשו הרים ונבעות, שנאמר בצקת עפר למוצק ורנבים ידובקו: 39 התצוד ללביא טרף וחת כפירים תמלא: 40 כי ישחו במעונות ישבו בסכה למו ארב: 41 מי יכין לערב צידו כי ילדיו אל אל ישועו יתעו לבלי אכל. (נג) מאי שנא עורב משאר עופות, לפי שהעורב כשיצאו אפרוחיו מבציהם, הם יוצאים לבנים בלא נוצה שחורה, וכשיראה אותם אביהם, יאמר אני זמנתי שחורים ומצאתי לבנים, אינם ילדי, ומניחם והולך לה, מה עושה הב"ה אשר רחמיו על כל מעשיו, מזמן להם יתושים קטנים, ובאים ונכנסין בניהם, בשביל הרוד והלה שתרד מניהם, והם סוגרין פיהם עליהם ובוֹלְעִין אותם, ונוגיץ בהם ארבעה או חמשה ימים, עד שיתחילו להשחיר מעט, והעורב בא ורואה אותם כך מיד הוא בא ומרחם עליהם, ואומר בני הם בלי ספק, וחוזר וזן אותם ומחי אותם:

למ.

1 הירעת עת לדת יעלי סלע הלל אילות תשמור. (ב) אמרו רז"ל יעלה זו רחמה צר, ולבה אכזרי על ולדה, לפי שהיא מתקשה בלדתה הרבה מאד משאר החיות, ובשעה שכורעת לילד עולה לראש ההר ויולדת שם, כדי שיפול לישימ, והב"ה מזמין לה נשר ומקבלו על כנפיו ומניחו ואין מקדים רגע אחד, ולא מאחר רגע אחד, שאם מקדים או מאחר היה נופל מת: (ג) הלל אילות. (ג) אילה זו רחמה צר כמו כן, ובשעה שכורעת לילד הב"ה מזמין לה דרקון ומכישה ברחמה ומתרפא ויולדת ואינו מקדים רגע ולא מאחר רגע, שאם יקדים או יאחר היא מתה: וחולל, מן חיל כילודה (תהלים מה ז): 2 תספר ירחים תמלאנה וידעת עת לדתנה: 3 תכרענה ילדיהן תפלהנה חבליהם תשלחנה. חבלי יולדה שלהם תשלחנה מעליהן בלדתן לרגע שאני מומן להם: וי"א שדרך האילות שלהם יולדות נושבות את בניהם על ארכובותיהן, כדי שלא יוכלו לצאת ממקומם, מפני שהם דואגות עליהם שמא יקחו אותם בני אדם: 4 יחלמו בניהם ירבו בבר יצאו ולא שבו למו. יתאמצו ויתגברו וכן (והחלימני) [ותחלימני] והייתי (ישעיה לה טו): בבר. מן בר ולחם ומוזן (בראשית מה כג), כלומר כשיחזקו בניהם וירבה כחם בבר ובמיני דשאים: שבו למו. (ג) שהם חוזרין ומפרנסין עצמן, ואין צריכין לא לגדול אמן ולא לשום אדם: (ד) ויש אומרין ירבו בבר. ירבו בכרירות: (ה) וי"א בבר בחוץ, ואמר התרגום מתחילין בניהן ישגון בעיבורא: 5 מי שלח פרא הפשי ומוסרות ערוד מי פתח. שאין אדם יכול לגדלו וללמדו לעבוד כבהמה: ערוד. המור הבר: מי פתח. מוסרותיו שאין עליו עול אדם: 6 אשר שמתי ערבה ביתו ומשכנתיו מלחה: 7 ישחק להמן קריה תשאות נוגש

לעיל ל"ז ו' הביא הארץ מנוחה מקום נבראת משלג שתחת כסא הכבוד, והוא מפר"ר פ"ג וע"ש כפי הרז"ל ועין יומא נ"ד ע"ב. (נג) מאי שנא עורב משאר עופות לפי שהעורב כשיצא אפרוחיו כן. נמוצא בסגנון אחר בתנחומא שלנו עקב אות ג' כשעורב מוליד הוא מוליד לבנים ואומר הזכר לנקבה שיעוף אחר בא עליה, והם מואסין אותן ומניחן אותן, מה הקב"ה עושה מוציא מנוחה שלהן ותושין ופורחין ואוכלין ומשם משחורין כו'. וזה הוסיף המדרש ממנוכת אל התנחומא הנדפס מכבר עין שם הערה ט', ובפרד"א סוף פכ"א אותא, כשתן מולידין את בניהם רואין אותן לבנים ובורחים מפניהם וסבורים שהם בני נחש והקב"ה נוהג להם מוונם בלא חיסור. ועין במדרש וי"ר ריש פ"ט, ואגדת שמואל פ"ה, ולזה כוון רש"י בתוכות מ"ט ע"ב אוכמי כשגדל משחור ותאם ותאב אותהן אותן אבל מתחילתן לבנים ושונאין אותן, וכן רש"י באיוב שם כתב אביהם שונאם והקב"ה מזמן להם יתושין נבראים מוצאותן ונכנסים לתוך פיהם. וכוון למאמר הג"ל.

(ב) אמרו רז"ל. יעלה זו רחמה צר כו' והקב"ה מזמין לה נשר כו'. וגם רש"י באיוב הביא זה המאמר. (ג) אילה זו רחמה צר. ב"ב ט"ז ע"ב ולזה המאמר כוון רש"י כפי לאיוב. (ד) שהם חוזרין. הוא כפי רש"י. (ד) וי"א ירבו בכרירות. כן פי' הראב"ע. (ה) וי"א בבור בחוץ. כן הביא

לא ישמע: 8 יתור הרים מרעהו ואחר כל ירוק ידרוש. יתור, מענין (והיותר) [ואת היותר] ההרמנו (שי"א טו טו), כלומר מפני כחו שהוא חזק ובריא הוא עולה בהרים הגבוהים, מה שלא יוכלו לעלות בו בהמות אחרות, ולשם הוא מוצא מרעהו, וכאלו הוא יתור הרים, וקורין לו בלשן ערב פצויל אלגבאל: ד"א שהוא מענין ויתורו (במדבר יג ב), כלומר שהוא בעצמו מחפש ותר מקום מרעהו: 9 היאבה רים עבדך אם ילין על אבסך. (ו) דינו ראם ענין אחר, וקורין לו בלשון ישמעאל אלכדראן: עבדך לעבדך: 10 התקשר רים בתלם עבותו אם ישרד עמקים אחרך. אפשר שתקשר אותו בהבל עבות ותהרוש בו תלמיך, או ישרד עמקים ומישור, כמו שאתה הורש ומשרד בשוורים, וכן יפתח וישדד אדמתו (ישעיה כח כד). (ז) אמר רב יהודה ראם לא נכנס עם [נתן] בתיבה אלא גורין, ר' נחמיה אמר לא הוא ולא גורין, אלא קשרו נח הויז והיה מתלם תלמיות כמין טבריה לסוסותא, שנאמר התקשר רים בתלם עבותו וגו'. (ח) בימי ר' חייא רבא עלה גור אחד לארץ [ישראל] (ט) ולא הניח אילן עומר, עד (שעמרו) [שעקרו] ועשו תשובה ותענית והתפלל ר' חייא, (י) ונעתה אמו מן המדבר וירד לקולה: 11 התכסה בו כי רב כחו ותעזב אליו יגיעך. (יא) לאסוף תבואתך לפי שכחו רב: ותעזב אליו יגיעך. לאספו אל הבית: 12 התאמין בו כי ישוב ורעך וגרנך יאסף: 13 כנף רננים נעלסה אם אברה חסידה ונוצה, כנף רננים יתכן שהוא הטאום שהוא מרנן ושש על ידי כנפיו וגונו אברותיו ונובן, (יג) וראיה לזה מה שאמרו רז"ל צפור כל כנף (בראשית ז יד), [זה] הטאום: וי"א שהוא עוף גדול ונקרא רננים על שם שהוא מרנן ומצפצף תמיד: נעלסה. מענין נתעלסה באהבים (משלי ז יח), וכל מי ששומע צפצופו הוא מתעלם, ואף הוא בעצמו מתעלם בקולו: אברה, כל עוף כנף קרוי אברה, ומעניינו יעלו אבר כנשרים (ישעיה מ לא): חסידה ונוצה, ר"ל חסידה בעלת הנוצה, וכן מלא הנוצה (יחזקאל יז ג), ולרז"ל כנף רננים נעלסה, (נושא ועולה ומחפסא) יד, [נושא עולה ונתחמא], וכן הוא אומר נתעלסה [באהבים] (משלי ז יח), נושא ונתן ונעלה [ונשמח] ונתחמא באהבים. חסידה, (טו) וזו דיה לבנה, ונקראת שמה חסידה, לפי שהיא עושה חסד עם חברותיה: 14 כי תעזב לארץ ביציה ועל עפר תחמס. זה הוא מנהגה שתעזוב לארץ ביציה: ועל עפר תחמס, יושבת ומחממתן עד שיבקען, כי החמימות הוא סבת הווית האפרוח בתוך הביצה: 15 ותשכח כי רגל תזורה וזית השדה תדושיה, תזורה לביצתה, והוא כמו והזורה תבקע אפעה (ישעיה נט ה), (טז) ולשון רז"ל ביצה מזורת: 16 הקשיח בניה לרא לה לריק יגיעה בלי פחד. כל כך לבה אכזרי ואינה דואגת על בניה כאלו אינם בניה ואינה חוששת עליהם שיהא יגיעה לריק כיון שהיא עוזבת לארץ ביציה: 17 כי השא אלהי חכמה ולא חלק לה בבינה: 18 כעת במרום תמריא תשחק לסוס ולרכבו. תמריא, (יז) מלשון רז"ל [אין] ממרין את העגלים, שבן דרך כל עוף דורס שיאכל באוויר: וי"א והסיר את מראתו בנוצתה (ויקרא א טז). כלומר בעת שתמלא המראה שלהם

הראב"ע. (ו) דינו ראם. הוא כפי רש"י. (ז) אמר רב יהודה. ב"ר פל"א אות י"ג, ועיין זבחים ק"ג ע"ב. (ח) בימי ר' חייא רבא. ב"ר שם, ושם הגי' בימי ר' חייא בר אבא. (ט) ולא הניח אילן עומר. מלת עומר ליתא שם. עד שעמדו תקנתו עד שעקרו ומלת תשובה ליתא שם. (י) ונעתה אמו של אותו ראם צעקה במדבר וירד הראם אל המדבר אחר הכרת קולה. (יא) לאסוף תבואתך כו'. הוא לשון רש"י. (יג) וראיה לזה מה שאמרו רז"ל. ב"ר פ"ז אות ד' ושם מובא זה על הכתוב ואת כל עוף כנף (בראשית א כא) זה הטאום. (יג) ולרז"ל כנף רננים. מנחות ס"ז ע"ב. (יד) נושא עולה ונתחמא. כמו שהוא לנכון בגמרא שם וע"ש בפרש"י. (טו) זו דיה לבנה. חולין ס"ג ע"א בשם רב יהודה. (טז) ולשון רז"ל ביצה מזורת. חולין ק"מ ע"ב, גם רבינו סעדיה גאון בתשעים מלות בוררות ס"י מ"ה הביא והזורה (ישעיה נט ה), ביצים מזורות. ועיין בספרי פשר דבר כולל הערות לספר הג"ל בהערה פ"א. (יז) מלשון רז"ל אין ממרין את העגלים. שבת פ"ד מ"ג דף ק"ה ע"ב.

כשהיא שבעה מן הנבלות שאכלה תשחק לסוס ולרוכבו, לפי שאינה יראה מכלום: 19 התתן לסוס גבורה התלביש צוארו רעמה, רעם ובעתה יאחזו למי שמביט בו: 20 התרעישנו בארבה הוד נחרו אימה. שאון מזהלותיו, וכן והשמיע יי את הוד קולו (ושאוננו) (ישעיה ל ל), וממנו ולא הד הרים (יחזקאל ז ו), והוא הקול הנשמע למדבר בין ההרים: ונחרו, כמו מנחירו יצא עשן (איוב מא ב): 21 יחפרו בעמק וישיש בכח יצא לקראת נשק: 22 ישחק לפחד ולא יחת ולא ישוב מפני חרב: 23 עליו תרנה אשפה להב הנית ובידון: 24 ברעש ורגו ינמא ארץ ולא יאמין כי קול שופר. ינמא, יתכוון הארץ ברעש וברגון, וכן מנמת פניהם (חבקוק א ט), כלומר כוונתם: ולא יאמין. מרוב השמחה שהוא מתאוה למלחמה כי קול השופר שהוא שומע, כי הוא שופר של מלחמה: 25 בדי שפר יאמר האה ומרחוק יריח מלחמה רעם שרים ותרועה. בדי, לשון די בעת שירבה עליו קול שופר ותרועה יאמר האה והוא כמו יען אמרה צור על ירושלם האה (יחזקאל כו ב): יריח מלחמה, על דרך השאלה, כמו מריח מים יפריח (איוב יד ט), כלומר יבין במלחמה וישיש וישמח שהיא תאותו וסברו: רעם שרים. (יח) ת"א ומבוע לרברבני בצהליה: 26 המבינתך יאבר נץ יפרש כנפיו לתימן. יעוף, והוא מן יעלו אבר (ישעיה מ לא). (ט) אמר רב הנן בר רבא אמר (רבא) [רב] ארבע רוחות מנשכות בכל יום, ורוח צפונית מנשבת עם כל אחת ואחת, שאלמלא כן אין העולם מתקיים אפילו שעה אחת, ורוח דרומית קשה מכולן, אלמלא כן נץ מעמידו היה מהריב את העולם, שנאמר המבינתך יאבר נץ: וכן נץ שם למלאך ידוע, שדומה לרמות נץ, פורש כנפיו לתימן להעמיר רוח דרומית לפי שהוא קשה: 27 אם על פיך יגביה נשר וכי ירים קנו. שאין בכל מי שיגביה לעוף באויר יותר ממנו והוא מלך העופות. 28 סלע ישכן ויתלונן על שן סלע ומצודה. שהוא נבוח ואין בני אדם יכולין לעלות בו נקרא שן, על דרך השאלה, וכמתו השן האחד (ש"א יד ה): 29 משם חפר אבל למרחוק עניו יביטו. מענין ויחפרו לנו (דברים א כב), ואמר התרגום מאלל מיכלא. נ"א חפר מיכלא, כמו שאמרנו למעלה: 30 ואפרוחיו יעלעו דם ובאשר הללים שם הוא. יעלען, יגרמו וישברו צלעות החללים וימצו את דמם, והוא מלשון (וחלת) [ותלת] עלעין (דניאל ז ה): ד"א שהוא מענין ושחו ולעו (עובדיה א יז), והע"ן הראשונה כפילה: ובאשר הללים. ובמקום שיש מלחמה יביט בעבור החללים:

מ.

1 ויען יי את איוב ויאמר: 2 הרב עם שריו יסור מוכיח אלוה יענה, וכי מריבת המקום מוסר הוא, ויסור מקור, והיה דינו להיות היו"ד פתוח, כמו יסור יסרני יה (תהלים קיח ה), וכן הרוב מקור, כמו הרב רב עם ישראל (שופטים יא כה): ו"א שעניינו היריב עם שריו, אדם בעל מוסר שצריך לתוכחות ויוכיח עם אלוה שיהא צריך האל להשיב על דבריו: 3 ויען איוב את יי ויאמר: 4 הן קלותי (מאד) מה אשיבך ידי שמתו למו פי. יתכן שהוא מענין קל הוא על פני מים (איוב כד יח), ויתכן שהוא מענין קלון: 5 אחת דברתי ולא אענה ושתים ולא אוסיף. כלומר מעט דברתי ולא אוסיף עוד לדבר לפי שבקש מלפני המקום שיענהו על דבריו

(יח) ת"א ומבוע לרברבני בצהליה. לפנינו בתרגום אכילתא דרברבני ויבא ונוסח זה שהביא המחבר לא נמצא לפנינו. (ט) אמר רב חנן. ב"ב כ"ה ע"א. (כ) ואמר התרגום מאלל מיכלא. נ"א חפר מיכלא. לפנינו הוא כנוסחא שניה.

אם כן: 6 ויען י"י את איוב מנסערה ויאמר: 7 אור נא כנבר הלציך אשאלך והודיעני. אחר שהשיבו הבי"ה והודיעו שאין לו לשאול מעם לדבריו שאיוב שתק שאמר לא אענה, הוסיף עוד להזק דבריו ולספר תלאתיו, ואיוב חור והורה לדבריו אחר כן כי ההודאה הכא בתערומת, והוא שאמר בסוף זה המענה ידעתי כי כל תוכל על כן אמאם וניחמתי על עפר ואפר: אשאלך והודיעני. לפי ששתק ואמר מה אישיבך שאין בי להדין כנגדך אמר לו הבי"ה אם כן הוא שאתה צדיק אצל עצמך ועמדת על מדותי הודיעני כשאשאל אותך: 8 האף תפר משפטי תרשיעני למען תצדק. האם תפר משפטי, ר"ל תוכיח בדבריך להפר משפטי ולהראות שהוא מעוקל: 9 ואם ורוע כאל לך ובקול כמהו תרעם. ובקול כמהו תרעם, לשון רעם וכמו שאומרים בלשון ישמעאל לאדם שהוא מתנאה בקולו ומרעים ארע"ד ואבר"ק: 10 עדה נא גאון וגבה והוד והדר תלבש: 11 הפיץ עברות אפך וראה כל נאה והשפילהו: 12 ראה כל נאה הכניעהו והדך רשעים תחתם. כמו דנו במדוכה במדבר יא ה), וכן אמר התרגום ורעדיק חייבא בתתריהון: ויש אומ' שהוא מענין ואתה על כמותימו תרוך (דברים לג כט), אותם במקום, והנכון מה שאמרנו: 13 טמנם בעפר יחד פניהם חבוש בטמון. חבוש, מן ואחבשך בשש (הזקאל מז י'): ובטמון. כמו בעפר, והענין כפול, ויתכן שיהיה חבוש, (6) מענין חבוש בבית האסורים בלשון רז"ל, ויתכן שיהיה בטמון כנוי לעומק הארץ: 14 וגם אני אודך כי תושיע לך ימינך: 15 הנה נא בהמות אשר עשיתי עמך חציר כבקר יאכל. בהמות, מין בהמה שהורה נקרא בהמות, והוא מוכן לסעודה, וכנגדו בים לויתן, ולפי שאמר לו הקב"ה לאיוב וראה כל נאה והשפילהו, זכר לו מכללם בהמות, ואחר כך לויתן, ואמר אשר עשיתי עמך, (3) שנברא עם אדם הראשון בששת ימי בראשית: 16 הנה נא כחו במתניו ואונו בשרירי בטנו, וכחו כמו כחי וראשית אוני (בראשית מט ג), בשרירי בטיבורו, כמו שרוך אגן הסהר (שה"ש ז ג): 17 יחפיץ וזכו כמו ארו גידי פחדו ישרנו. (ג) כמו יחפוז בוי"ן, כלומר שמנענע וזכו בבהלה ובחפזון, ואע"פ שהוא גדול וקשה כארו: גידי פחדו ישרונו. גידי ביציו מסוככין ויוצאין לכאן ולכאן כאלו הם ענפים, (ד) ומתרגמי מרוח אשך (ויקרא כא כ), מרים פחדין: ישרנו. מענין ישתרגו, (איכה א יד), ויתכן שיהיו פחדיו מלשון ישמעאל שקורין לצד אחד מן הירך אלפכ"ר, כלומר גידי ירכו ישרונו מכאן ומכאן: 18 עצמיו אפיקי נחושה גרמיו כמטיל ברזל. עצמיו שהם מלאים כח חוקים כאלו הם של נחשת: גרמיו כמו עצמיו, תרגום עצם גרמא, והם העצמים שאין בהם מוח: כמטיל ברזל, ככדים כמשאוי של ברזל, כמו כבד אבן ונטל החול (משלי כו ג): ד"א גרמיו, רמו לצפרניו שהם קשים כמטיל ברזל, והוא כלי גדול של ברזל שהוצבין בהם האבנים: 19 הוא ראשית דרכי אל העשו יגש הרבו. (ה) מבראשית נברא ראש לכל הבהמות: העשו יגיש הרבו. אין אדם יכול להמתיו כי אם עושו שהוא הבי"ה: 20 כי בול הרים ישאו לו וכל חית השדה ישחקו שם. כמו יבול, כלומר כל חית השדה ישאו לו יבול וישחקו לפניו: וי"א שהוא ו) מלשון רז"ל בולין של אדמה, כלומר אנרופין ותלמים: וי"א אפי' בולין של אדמה, כלומר שבהרים שאין דרכם להצמיח דשא, ישאו לו עשב ומיני דשאים

(ה) מענין חבוש בבית האסורים בלשון רז"ל. כתובות ס' ע"ב. (3) שנברא עם אדם הראשון בששת ימי בראשית. עיין ב"ב ע"ד ע"ב. והראב"ע הביא וז"ל: וי"א מעם עמך שהבהמות נולדו ביום אחד עם אדם הראשון וזה דרך דרש. (ג) כמו יחפוז בוי"ן. וכן הביא רש"י והרד"ק בשרשים. (ד) ומתרגמינו מרוח אשך מרים פחדין. כ"ה בתרגום אונקלוס, ורש"י במ"י לויקרא שם מפרש דברי התרגום מן גידי פחדו. (ה) מבראשית נברא כו'. הוא לשון רש"י. (ו) מלשון רז"ל בולין של אדמה.

והוא ונשא ענף; 21 תחת צלאים ישכב כסתר קנה וצפה: 12 יסכהו צאלים צללו יסובהו ערבי נחל: (צלאים ז) כמו צללים ובאה האלף תחת אות הכפל, כאשר באה במלת בזאו נהרים ארצו (ישעיה יח ב); וי"א צללים הם אילנות, וקורין בלשון ישמעאל אלציל, וגם כן אלנב"ק, ויש לו קוצים וסלונים וענפים מסובכין, אמר שהוא נחבא תחת האילנות האלה ואינו חושש לאותן הקוצים שנושרין עליו, כי אינם כלום אצל בשרו שהוא קשה כברזל ואינו מרגיש בהם: 23 הן יעשק נהר ס) לא יחפזו יבטח כי יגיה ירדן אל פיהו. כענין כאשר ישתה מי הנהר העצומים והרבים, ונראה שלא נשאר שם מים, וכששותה אינו שותה בחפזו, כי אינו מפקח מכל היה ואדם: יגיה ירדן אל פיהו. כל דבר שיוצא ממקומו ונופל במקום אחר קרוי בלשון מקרא מגיה, ובמהו מגיה ממקומו (שופטים כ לג), וכל זה דרך משל והפלגה: ט) ואמרו רז"ל בענין פרשה זו, בששי ברא הב"ה בהמות מן הארץ, והוא רבוץ בהררי אלף וכל יום ויום מרעיתו אלף הרים, ובלילה [הם נצמחים מאליהן] כאלו לא נגע בהם, שנאמר כי בול הרים ישאו לו, ומי הירדן נמנו להשקותו, שמימי הירדן סובבים כל ארץ ישראל, הציץ למעלה מן הארץ, והציץ למטה מן הארץ, שנאמר יבטח כי יגיה ירדן אל פיהו, והוא מוכן לסעודה גדולה של צדיקים, שנאמר העושו יגיש חרבו (פסוק יט), כלומר לשחטו; 24 בעיניו יקחנו במוקשים ינקב אף. במקשים להרחבת הלשון מי שנותן מוקש לפניו ומשליך בים חכה לנקוב אפו נראה אליו מרוב פחדו ואמתו שיקחנו: 25 המשוך לויתן בהכה ובחבל תשקיע לשונו. י) דינו התמשוך, וחכה היא התיכה של ברזל כפופה, ויש לה ספין, כמין קוץ נדבקת בהנו של דג ונאחו בה, ולפיכך נקראת חכה: וי"א שהוא מצודה, כמין רשת כמו כל משליכי ביאור חכה (ישעיה מט ח): תשקיע לשונו, שכן מכניסין החל של דג מפיו לשאת אותו בן, ודינו ובלשונו תשקיע, מענין ותשקע האש (במדבר יא ב). 26 התשים אנמון באפו ובחזה תקוב לחיו, אנמון גומא, ואת האנמים שרפו באש (ירמיה נא לב), ואמר התרגום אונקלא: 27 הירבה עליך תהנונים אם ידבר אליך רכות: 28 היכרת ברית עמך תקחנו לעבד עולם: 29 התשחק בו כצפור ותקשרנו לנערוותך: 30 יכרו עליו חברים יחצוהו בין כנענים. מענין ויכרה להם כרה גדולה (מ"ב ו כג): חברים. מענין חובר חברים מהוכס (תהלים נח ו), ולפי שנקרא לויתן נחש, כד"א על לויתן נחש בריה (ישעיה כו א), הוצרך לומר חברים כדי ללחוש עליו להוציאו ממקומו, ולעשות ממנו כרה כלומר סעודה, ואעפ"כ אין להם יכולת על זה, כי לא ישמע לקול מלחשים, וכבר יש מקומות שצדין לשם הדגים בלחישת, והוא דבר מופלא. י) ואמר התרגום יעבדון חברי"א עליו שירותא: 31 התמלא בשכות עורו ובצלצל דגים ראשו, בשכות, כמו לשכים (בעיניהם) [בעיניהם] (במדבר לג נה); ובצלצל דגים, י"א שהוא המלה, (3) מלשון לעו שקורין למלה צאל, ומפני שמונע אותו מלהפסיד נקרא כן, מענין לא אצלתי מהם (קהלת ב י), והוא כפול ממנו: ד"א התמלא בשכות עורו, אם תמלא עורו בסכינים ותשים בסלי דגים ראשו: 32 שים עליו כפך זכר מלחמה אל תוסף, לא תוסף זכור כי מלחמתו אין להוסף: ד"א זכור אם היית שלו ושאנן בעולם דעה כי המות הוה לך כסוף: וי"א שהוא מענין איסיפה

כ"ר פ"ג הארץ עשויה בולין בולין של אדמה. ז) כמו צללים ובאה האלף תחת אות הכפל. הוא לשון הראב"ע. ס) לא יחפזו. בקרא כתיב ולא בויוו ועיין מנחת שי. ט) ואמרו רז"ל. פדרי"א פ"ג, והמאמר נובע משם ועיין פסיקתא דר"ב פסקא את קרבני (ג"ח ע"א) ובפסיקתא רבתי את קרבני, וי"ר פכ"ב אות ט', ובתנחומא הגדפס מכבר פנחס סי' י"ב, ובמ"ד פכ"א. י) דינו התמשך, וכן כתב הראב"ע חסר ה"א התימה. י) ואמר התרגום יעבדון חברי"א עליו שירותא. לפנינו יעבדון עליו הכימא שירותא. (3) מלשון לעו שקורין למלת צאל. Sal. Sale.

וקיבוץ, כמו ויוסף עוד דוד (ש"א כג ד), ור"ל שים עליו כפך ותאחזהו ויהיה תפוס, אצלך זכור מלחמה עם כל באי עולם וסוף אתה צריך לאסוף חיילות, ולהתנבר עליהם, אלא אתה לברך תוכל להם הואיל ותוכל לשית כפך עליו:

מא.

1 דן תוחלתו נכזבה הגם אל מראיו יוטל. אדם שיש לו תוחלת בנבורתו להלחם בו ויוכל לו נכזבה תוחלתו: אל מראיו יוטל. כי אך יתעורר אדם להלחם בו וכבא איש לראותו לא יוכל, כי מפני אימה ממראיו יוטל לפניו מפחד אימה: 2 לא אכור כי יעורני ומי הוא לפני יתיצב. כלומר לפני לוינת: ויש אומי שהוא רמו להקב"ה כלומי ומה אם לפני בריה אחת שכראתי אינו יכול לעמוד, וכל שכן להלחם בו, אם כן ומי הוא שיוכל להתיצב לפני ויבקש להתוכה עמי: 3 מי הקדימני ואשלם תחת כל השמים לי הוא: 4 לא אחריש בדיו ודבר גבורות וחין ערכו. יש אומי שהוא רבוק במה של מעלה ממנו, כלומי ומי הוא לפני יתיצב ולא אחריש בדיו, כלומר לא אחריש ממנו מלספר דבר גבורותיו: וחין ערכו. והוא כמו זוקניו ושופטים ושופרים: וחין גבורות. ר"ל גבורותיו, וכן כה וחוקה לפי הענין: וי"א שהוא כמו הן, כמו נר ונר כלומר ערכתי נר למשיחי נר לדוד, ר"ל חנו ויפיה מעלתו: וי"א לא אחריש בדיו. שהוא חזר על לוינת, כלומר עוד אספר בשבתו ולא אחריש ממנו. וכן ערכו, כמו ודבר גבורות: ויש אומי שהוא מענין תחנונים: 5 מי נלה פני לבושו בכפל רסנו מי יבא. כלומר מי הוא זה שקרב אליו כל כך עד שנתברר לו היאך הוא העור שלו, ואמר פני לבושו על עורו, וענינו לפי שהוא לו כלבוש בכפל רסנו (ה) הוא האספר בלשון משנה, ובלשון ישמעאל אלרסן, ולפי שבהו רב אמר בכפל רסנו, כי אין די לו בחבל עד שיהיה לו כפול ומכופל: 6 דלתי פניו מי פתח סביבות שניו אימה. דלתי פניו, רמו לפיו ונחיריו: סביבו שניו אימה. שכל דני הים נרתעין ממנו: 7 גאווה אפיקי מגנים סגור חותם צר. כלומר אפי"ש שמלתעותיו היוצאים על פיו גבוהים וגדולים, אפי"כ פיו הוא סתום וצר כחותם: גאווה אפיקי מגנים. כלומר מלתעותיו יש להם גאווה והם חזקים כאפיקים והם לו כמגנים וכן בעבי גבי מגניו (איוב טו כו): 8 אחד באחד יגשו ורוח לא יבא ביניהם. הקשקשים הם חזקים ודבוקים וכל אחת מהם שוכבת על חברתה, ואפי" הרוח לא יבא ביניהם, ממה שהם דבוקים: 9 איש באהיו ידבקו יתלכדו ולא יתפרדו: 10 עשישותיו תהל אור ועיניו כעפעפי שחר: כשהוא מתעטש בתהום אין נראה שם מים, מפני כה העיטוש ויהל אור, והוא (ג) מלשון ר"ל עיטוש הוא סימן יפה לחולה שנאמר עשישותיו תהל אור: ועיניו כעפעפי שחר כשהוא פותח פיו נעשה הים כלפידים: 11 מפיו לפידים יהלכו כידודי אש יתמלטו, שביבי אש: 12 מנחיריו יצא עשן כדוד נפוח ואגמון. (ג) תרגום ירושלמי ויפה באפיו (בראשית ב ו), ונפח בנחורתיה, וכן אף להם (תהלים קטו ו), נחירי להון, כלומר מן האף שלו כשהוא מתעטש יצא עשן, כמו האור שעולה מן הדוד, כלומר מן הסיר כשהיא רותחת על על האש או כאגם שעולה ממנו לפעמים כמין ערפל בימות הגשמים, הה"ד כדוד נפוח ואגמון. ונפוח רותח כמו סיר נפוח אני רואה (ירמיה א יג), ואגמון מענין אגם

(ה) הוא האספר בלשון משנה שבת פ"ה מ"א. (ג) מלשון ר"ל עיטוש הוא סימן יפה לחולי, ברכות נ"ז ע"ב. (ג) תרגום ירושלמי ויפה באפיו ונפח בנחורתיה. כ"ה בתרגום המכונה יב"ע. (ד) ובדר"ל אנשי ירושלים אנשי שחץ היו. שבת ס"ב ע"ב.

מים (תהלים קיד ח): 13 נפשו נהלים תלהט ולהב מפיו יצא. נשימתו והוא כמו נשפת ברוחך (שמות טו ו), בהפוך האותיות, כלומר בעת שהוא משיב הרוח נהלים תלהט ממנו מרוב כח החמימות שבו: 14 בצוארו ילין עזו ולפניו תדוין דאבה. לפי שהוא גבור וכל דאגה שבעולם היא לפניו דיצה, ההי"ד לפניו תדוין דאבה שחוק הוא לפניו התוקף והגבורה של אחרים, והוא הפך וכימיך דבאך (דברים לג כה): 15 מפלי בשרו דבקו יצוק עליו בל ימוט. מענין מפל בר, כלומר חלקי בשרו הם דבקים כאלו הם קשורים במתכת: 16 לבו יצוק כמו אבן ויצוק כפלה תחתית. לבו יצוק. כלומר אינו חלול כאחרות, אלא כמו אבן יצוק: 17 משיתו יגור אלים משברים יתחטאו. משיתו חסר א', הלא שאתו תבעת אתכם (איוב יג יא), ר"ל מנאותו ונכחו: ואלים. הם הגבורים החזקים: משברים יתחטאו. מעצם השברים שהוא עושה בים והם הגלים הנשאים, כמו (וכל) [כל] משברך ונליך (תהלים מב ח): יתחטאו. מענין הוא יתחטא בו (במדבר יט יב), כלום. יזה עליהם ויתרחצו משבריו, ואמר התרגום ומתבריה ידון עלוהי: 18 משיגהו הרב בלי תקום הנית מסע ושריה. משיגהו, אפי' משיגהו אדם בהרב כרי להכותו כשיקרב ממנו ידיו תרפינה ולא תקום, ואפי' בעלי הנית מסע ושריה לא יעמדו לפניו והנית לפי שמהורו מיד ליד נקרא הנית. מסע, כמו אבן שלמה מסע נבנה (מ"א ו ז), וכמהו שנקרא מקל יד: ושריה ושרין ענין אחד, כמו אתנה ואתנן: 19 יחשוב לתבן ברזל לעץ רקבון נחושה: 20 לא יברחנו בן קשת לקש נהפכו לו אבני קלע: 21 בקש נחשבו תותה וישחק לרעש כידון: 22 תחתיו חרודי חרש ירפד חרוין עלי טיט. סנפיריו מחודרים כחרש, ואעי"פ שהן בשייך, וכן הקשקשים שבו נראו לעין כאלו הן חרוין עלי טיט: ירפד חרוין. אעי"פ שהוא במקום גדול ויש בו כמה פתחים והרוצים שהם חלולים ואינו מרגיש מהם, אלא הם אצלו כאלו הוא כלו עלי טיט שהוא רך ולח ואינו מויק, ומעניינו רחוב וחרוין (דניאל ט כה), ובלשון משנה חרוין במקום שאחרים עושין אותו מטיט, ויתבן ירפד חרוין, שהוא עושה רפידתו מחרוין וכל מיני מרגליות במקום שאחרים עושים אותו מטיט: 23 ירתיה כסיר מצולה ים ישים כמרקחה. כשיצא ממנו הרוח, ואמר כמרקחה לפי שבשעה שנותנין תבלין חוקת הקדרה באותה שעה שהיא רותחת, וכמהו והרקח המרקחה (יחזקאל כד י'): 24 אחריו יאיר נתיב יחשוב תהום לשיבה. כמו שנראה עכשיו אחרי הספינות כשהולכין בועף, יראה אחריהם הים כאלו הפך לבן כשלב, כי מכה התנועה ירתיה הים, ואותה רתחה תעמד לבנה כשלב, עד שיכלה כח התנועה, ההי"ד יחשוב תהום לשיבה, לבן כשיבה: 25 אין על עפר משלו העשו לבלי הת: 26 את כל גבוה יראה הוא מלך על כל בני שחיץ. שחיץ לשון ננות ונסות הרוח, (ד) ובדר"ל אנשי ירושלים אנשי שחיץ היו. ויש שחיץ כולל כל מיני חיות ובהמות ועופות, וכמהו לא הדריכוהו בני שחיץ (איוב כה ח), ואמר התרגום מליך על כל בני כוורי:

מב.

1 ויען איוב את י"י ויאמר: 2 ידעתי כי כל תוכל ולא יבצר ממך מומה. כלומר עתה כשהודעתני מה שלא הייתי יודע, ההי"ד ולא יבצר ממך מומה, וכמהו ועתה לא יבצר מהם כל אשר יזמו לעשות (בראשית יא ו), וזה יורה שחזר איוב על מה שהטיה דברים כלפי מעלה, ועשה תשובה גמורה: 3 מי זה מעלים עצה בלי דעת לכן הגדתי ולא אבין נפלאות ממני ולא אדע. מי שעשה את עצמו כאלו

אינו רואה מועצות חכמתך ופלאך. ומעלים עצה הוא באמת בלי דעת: 4 שמע נא ואנכי אדבר אשאלך ותודיעני. לכך הגרתי דברתי מה שלא היה לי לדבר מפני שלא מבין והייתי מדבר בגדולת ובנפלאות ממני, שהייתי אומר לפניך שמע נא ואנכי אדבר, ולא הייתי יודע מה: 5 לשמע און שמעתך ועתה עיני ראתך. שמעתי שמע גדולתך ועתה ראיתי הדר כבודך: 6 על כן אמאם ונחמתי על עפר ואפר. על מה שדברתי כנגדך אמאם חיי ונחמתי וחזרתי בי כיון שהשגתי האמת אע"פ שאני יושב על עפר ואפר: 7 ויהי אהר דבר יי את הדברים האלה אל איוב ויאמר יי אל אליפו התימני הרה אפי כך ובשני רעיד כי לא דברתם [אלי] נכונה כעבדי איוב. לא דברתם אלי ר"ל בשבילי, וכמהו (ח) כי דבר סרה אל יי (דברים יג ו), כלומר על יי: כעבדי איוב. ר"ל כדבר עבדי איוב, שהרי איוב חזר בו ואמר הן קלותי, ואמר על כן אמאם ונחמתי, והם עדין הם מחויקים במעניהם להרשיע את איוב. (ג) אמר רבא מכאן שאין אדם נתפס על צער, שהרי איוב הטיח דברים כלפי מעלה ובקש להפוך קערה על פיה, אע"פ כיון שהיה בצער כמו שאמר אדברה בצר רוחי, לפיכך לא תפשו הב"ה על כל מה שהטיח: 8 ועתה קחו לכם שבעה פרים ושבעה אילים ולכו אל עבדי איוב והעליתם עולה בעדכם ואיוב עבדי יתפלל עיכס (ג) כי אם פניו אשא לבלתי עשות עמכם נבלה כי לא דברתם אלי נכונה כעבדי איוב: 9 וילכו אליפו התימני ובלדר השוחי וצופר הנעמתי ויעשו כאשר דבר אליהם יי וישא יי את פני איוב: 10 ויי שב את שבות איוב בהתפללו בעד רעהו ויסקף יי את כל אשר לאיוב למשנה: 11 ויבאו אליו כל אחיו וכל אחותיו וכל ירעיו לפנים ויאכלו עמו להם בביתו ויגדו לו וינחמו אותו על כל הרעה אשר הביא יי עליו ויתנו לו איש קשיטה אחת ואיש גוס זהב אהר. 12 ויי ברך את אחרית איוב מראשיתו ויהי לו ארבעה עשר אלף צאן וששת אלפים גמלים ואלף צמר בקר ואלף אתונות: 13 ויהי לו שבענה בנים ושלוש בנות: 14 ויקרא שם האחת ימימה ושם השנית קציעה ושם השלישית קרן הפוך: 15 ולא נמצא נשים יפות כבנות איוב בכל הארץ ויתן להם אביהם נחלה בתוך אחיהם: 16 ויהי איוב אחרי זאת מאה וארבעים שנה וירא את בניו ואת בני בניו ארבעה דורות: 17 וימת איוב זקן ושבע ימים, כי אם פניו אשא (פסוק ח) חלילה לאל מרשע שיהא נושא פניו לשום אדם בעולם, והוא ההירנו שלא לישא פנים, אך בעבור שהיו הם מצדיקים את השם, ומרשיעים את איוב וכוונתם היתה לא על שם מפני בני אדם שהב"ה מוותר מרינו מפני כבוד הבריות, כמו שנאמר ושמעו מצרים (כמדבר יד יג), וכן ישא יי פניו אליך (שם ו כו), (ד) כלומר שהב"ה נושא פני הצדיקים בעולם הזה, אבל לעולם הבא אין לפניו משוא פנים: (ה) כתיב אשר לא נשא פני שרים (איוב לז יט), וכתיב כי אם פניו אשא (פסוק ח). (ו) ר' אלעזר ור' חנינא כי לא דברתם אלי נכונה כעבדי איוב (שם שם), ואף עבדי איוב לא דבר כמו כן, מה הוא כעבדי איוב, שלא דבר איוב אלא מתוך הייסורי, אמר הב"ה יסרתיו אותו ולא בשביל עונותיו אלא כמנסה אותו, והייתם אומרים לו, אם בניך הטאו לו וישלחם ביד פשעם, הלא רעתך רבה, אם אינכם הולכין ומסייפין אותו על מה שאמרתם ויתפלל בעדכם לפני ואשא לו פנים, אינני

(ב) כי דבר סרה אל ה'. בקרא כתיב על ה' ויש לתקן וכצ"ל כי סרה דברת אל ה' (ירמיה כח טז). (ג) אמר רבא מוכאן שאין אדם. ב"ב ט"ז ע"ב. (ד) כי אם פניו אשא חלילה לאל מרשע. פה החל להביא דרשות על הכתובים מן פסוק ח' והדרשות ההם מעורבים ואין סדרים להם. (ד) כלומר שהקב"ה נושא פני הצדיקים בעולם הזה. עיין ספרי נשא פיסקא ו"ב כתוב אחד אומר ישא ה' פניו אליך וכתוב א' אומר אשר לא ישא פנים. כיצד יתקיימו ב' מקראות הללו, ישא ה' פניו בעוה"ה אשר לא ישא פנים לעוה"ב. (ה) ר' אלעזר ור' חנינא. אינו ספק שחסר פה מאמר

סולה לכם, לכך כתיב כי אם פניו אשא, ולמה הצריכם ללכת אל איוב, כדי שיודע לכל שאין בלבו עליהם כלום, כי אלו היה בלבו עליהם לא היה מתפלל בעדם: וי"י שב את שבות איוב (פסוק י'). שנשבה ביד השטן, ואמרו רז"ל שנים עשר חדש נתיסר איוב ביסורין בעולם הזה, ו) מנא הא מלתא דאמרי רבנן כל המבקש רחמים על חברו והוא צריך לאותו דבר הוא נענה תחלה שנאמר וי"י שב את שבות איוב בהתפללו בעד רעהו: למשנה (שם), ז) כתרנום על חד תרין: איש קשיטה אחת (פסוק יא). שנתן כל אחד ואחד מהם כבשה אחת, ואמר התרגום חורפא חדא: ח) ולרז"ל במאה קשיטה (בראשית לג יט). אמר ר' אבא בר כהנא במאה אונקאות, ט) ואמר ר' עקיבא כשהלכתי לאפריקא היו קורין למעה קשיטא, י) ות"י במאה מרגליין: ואיש נזם זהב (פסוק יא). יא) אמר התרגום קרשא חדא, ות"א מרגליתא חדא. וי"י ברך (פסוק יב). יב) ר' מאיר הוה דרש בני מדרשא בטבריא, והוה אלישע בן אבויה רכיב על סוסיא בשבתא, אתו ואמרין לר' מאיר, אלישע רבך עבר, פסק דרשא ונפק לגביה, אמ' לו במה היית עוסק, אמר ליה בפסוק אחד, אמר לו מה הוא, אמר ליה וי"י ברך את אחרית איוב, אמר לו אלישע מה דרשת בך, אמר לו שכפל לו הב"ה כל ממוני, שנאמר ויוסף י"י את כל אשר לאיוב למשנה (שם י'). הה"ד טוב אחרית דבר מראשיתו (קהלת ז ח), אמר לו עקיבא, רבך לא כך אמר, אלא ברך את אחרית איוב, בשביל מצות ומעשים טובים שעשה מראשיתו דכתיב איש חם וישר וגו': שבענה בנים (פסוק יג). נו"ן יתרה כמו נו"ן בושנה אפרים (הושע י ו), ואמר התרגום ארביסר: ויקרא שם האחת ימימה (פסוק יד). יג) שהיה פניה דומין לשחר: קציעה. שהיה ריחה נודף כקציעה, כד"א מור ואהללות קציעות כל בנדודתך (תהלים מה ט): [ויהי איוב מאה וארבעים שנה] יד) תוספת של הב"ה מרובה על העיקר, עיקר שנותיו של איוב לא היו אלא שבעים שנה, וניתוסף לו קי"מ שנה: וימת איוב זקן ושבע ימים. שלא חזר ונסה אותו מעתה, אלא היה כל ימותיו שלאנן ושלז עושר ונכסים וכבוד, הה"ד והיה ראשיתך מצער ואחריתך ישנא מאד (איוב ח ז). טו) והיינו דאמרי אינשי סופך טב כלך טב:

ש"ס. ו) מנא הא מילתא. ב"ק צ"ב ע"א. ז) כתרנום על חד תרין. לא נמצא כן בתרגום. ח) ולרז"ל במאה קשיטה א"ר אבא בר כהנא. ב"ר סוף פ"ט. ט) ואמר ר' עקיבא. ר"ה כ"ו ע"א. י) ות"י במאה מרגליין. כ"ה בתרגום המכונה יב"ע. יא) אמר התרגום קרשא חדא, ות"א מרגליתא חדא. לפנינו בתרגום קרשא דדהבא חד, ות"א שהביא ליתא לפנינו, וכן נזם זהב (בראשית כ"ד כ"ב) ת"א קרשא דדהבא. יב) ר' מאיר הוה דרש בני מדרשא. מדרש קהלת פ' טוב אחרית דבר מראשיתו. יג) שהי פניה דומה לשחר. ב"ב ט"א, וכן התרגום תרגם דהוה שופרתא כיממא כ"י נובע מנמרא שם. יד) תוספת של הב"ה ב"ר פס"א אות ד'. טו) והיינו דאמרי אינשי סופך טב כלך טב. זה הביא רבינו טובי ב"ר אליעזר בלקח טוב על קהלת כ"ו.

The text on this page is extremely faint and illegible. It appears to be a list or a series of entries, possibly related to a library or an academic collection. The text is mostly obscured by the quality of the scan and some minor stains.

The text at the bottom of the page is also very faint and illegible. It continues the list or entries from the top of the page. The overall appearance is that of a historical document or a library inventory list.

B

517.

Decorative gold-tooled border with a repeating circular motif.

MEL

NEM

ed.

ber.

Decorative gold-tooled border with a repeating circular motif.

Decorative gold-tooled border with a repeating circular motif.

Decorative gold-tooled border with a repeating circular motif.

Decorative gold-tooled border with a repeating circular motif.